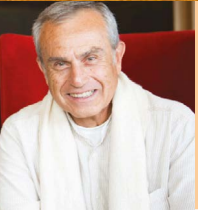

TOKHUM

DOSYA

Kaygı çağında **TEVEKKÜL**

تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

RÖPORTAJ **52**
**MUSTAFA
MERTER**

ISSN 2667-7164

➤ **Takdir ile
Tebdir Arasında
Tevekkül**

Mehmed TEMELLİ

6

➤ **Vahdet-i Vücûd ve
Fenâfillâh: Kendini
Bilmenin Manevî Seyri**

Dr. Mustafa Bâki EFE

16

➤ **Bir Tevekkül
Denemesi:
İsâr Ahlâkı**

Dr. Öğr. Üyesi Hamit DEMİR

22

➤ **En Büyük Özgürlük: Allah'a Teslimiyet** 30
Prof. Dr. Muammer Erbaş

➤ **Aşkın Yaratıcı'dan Hizmetçi Tanrı'ya** 62
Prof. Dr. Atilla ARKAN

➤ **Teslimiyet mi Direniş mi? Toplumsal
Hareketler** 78
Prof. Dr. Alev Erkiyet

➤ **Hız. Mûsâ ile 40 Gece** 108
M. Fatih Gülüseven

GELECEK KATILIM MOBİL'DE

ÜCRETSİZ
PARA TRANSFERİ

PIYASA
İŞLEMLERİ

AVANTAJLI FON
FİNANSMAN ÜRÜNLERİ

KİŞİSELLENEN
MENÜLER

Siz de Ziraat Katılım mobilin
avantajlı dünyasını keşfedin,
geleceğe güvenle dokunun.

 Ziraat Katılım

İmtiyaz Sahibi

ÖNDER İmam Hatipliler Derneği Adına
Abdullah Ceylan

Genel Yayın Yönetmeni

Muhammed Akaydın

Genel Koordinatör

Muhammed Ensar Sözgen

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Resul Çiftci

İletişim Direktörü

Esra Zeynep Akgün

Yayın Kurulu

Adnan Karakaş

Bünyamin Yılmaz

Fatih Güldal

Halil İbrahim İzgi

Melike Günyüz

Mustafa Bâki Efe

Rasim Özcan

Sinan Özyurt

Sümeyye Kuşakçı

Zeynep Sultan Doğruer

Editör

Muhammed Akaydın

Tasarım ve Kreatif Ekip

Nuray Yüksel

Abonelik İçin:

O (212) 521 19 58

Basım

Kültür Sanat Basımevi, Litros Yolu 2.

Matbaacılar Sitesi ZB-7-9-11 Topkapı/

Zeytinburnu/İstanbul

Davutpaşa V.D. 605 050 6155

Telefon: 0212 674 00 21-29-46

www.kulturbasim.com

İletişim

Tohum Dergisi

Akşemsettin Mah. Şair Fuzuli Sok. No:22

Fatih/İstanbul

instagram.com / tohumdergisi

facebook.com / tohumdergisi

*Tohum Dergisi; üç ayda bir çıkan, ilmi,
fikri, kültürel ve özgün içerikler sunan bir
yayımdır.*

*Yayımlanan tüm yazı, haber ve
fotoğrafların her türlü telif hakkı ÖNDER*

*İmam Hatipliler Derneği'ne aittir. İzin
alınıp kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.*

*Yayımlanan yazıların dil, bilimsel içerik ve
hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.*

Kaygı çağında **TEVEKKÜL**

Bismillâhirrahmânirrahîm...

Çok Kıymetli Tohum Okurları...

Modern insan, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar güçlü fakat aynı zamanda hiçbir döneminde olmadığı kadar kaygılı. Her şeyi bilmek, ölçmek, planlamak ve yönetmek isteyen bir zihin; en küçük belirsizlikte sarsılan bir ruh... Bugün yaşadığımız kriz, imkânsızlıkların değil, kontrol etme saplantısının krizidir. İnsan, var oluşunu güvence altına almak isterken, aslında kendi zihninin dar koridorlarında sıkışıp kalmaktadır.

Bu sayıyı hazırlarken bir sorunun peşine düştük: İnsan, her şeyi kontrol edemeyeceğini bildiği hâlde neden hâlâ kontrol etmek ister? Ve daha önemlisi: Bu çağda tevekkül mümkün müdür? Çünkü tevekkül, çoğu zaman yanlış anlaşıldığı gibi pasif bir bekleyiş değil; bilincin, iradenin ve imanın kesiştiği aktif bir bırakıştır.

Mustafa Merter ile yaptığımız söyleşide bu sorunun derin katmanlarına indik. *"Bir Müslüman çaresiz kalamaz, kalmamalıdır"* derken aslında modern psikolojinin açmazlarına da işaret ediyordu. Kontrol etme arzusu, kaygının hem sebebi hem sonucu hâline gelirken; tevekkül, tefvîz, sika, havf ve recâ gibi kadim kavramlar yeniden düşünülme bekliyor. Batı psikolojisinin insanı yalnızca zihinsel süreçlere indirgeyen yaklaşımı karşısında, insanın manevî boyutunu ihmal eden her çözümün eksik kalacağı açıkça görülüyor.

Nacer Khemir ile yaptığımız söyleşi ise başka bir kapı aralıyor. *Bab'Aziz* filmi üzerinden konuştuğumuz mesele, yalnızca bir anlatı değil; İslâm'ı anlatma biçimimizin de sorgulanmasıdır. Belki de sorun, hakikatin kendisinde değil; onu sunma dilimizdedir. Anlatı biçimlerimiz, hakikati görünür kılmak yerine çoğu zaman onu örten bir perdeye dönüşmektedir.

Bu dosyada, *"Takdir ile Tedbir Arasında Tevekkül"*den *"Modern İnsanın Kontrol Saplantısı"*na, *"Performans Toplumunda Teslimiyet Mümkün müdür?"* sorusundan *"Dijital Teslimiyet"* tartışmasına kadar uzanan geniş bir yelpazede aynı gerilimi takip ettik: Kontrol ile teslimiyet arasındaki ince çizgi... Bu çizgi, yalnızca bireysel bir tercih değil; aynı zamanda çağın ruhuna karşı verilen bir var oluş mücadelesidir.

Søren Kierkegaard ve İbn Arabî'nin perspektifleriyle kurban kıssasına yeniden bakarken; Hz. İbrâhim'in bıçağında yalnızca bir imtihanı değil, insanın en derin bırakışını gördük. Çünkü tevekkül, hiçbir şey yapmamak değil; her şeyi yaptıktan sonra sonucu sahiplenmemektir.

Bu sayı, bir kaçış çağrısı değil. Aksine, çağın dayattığı sahte hâkimiyet duygusuna karşı bir hatırlatmadır: İnsan, her şeyi kontrol ederek değil; neyi kontrol edemeyeceğini bilerek huzur bulur. Belki de şimdi, yeniden hatırlamanın ve hatırladığını yaşamaya cesaret etmenin vaktidir.

Vesselam...

İÇİNDEKİLER

DOSYA

KAYGI
ÇAĞINDA
TEVEKKÜL

Takdir ile
Tedbir
Arasında
Tevekkül

*Mehmed
TEMELLİ*

6

**Teslimiyet ve
Namaz**

Abdullah YILDIZ

26

Kendisine Râm
Eden **Hikmet**

*Prof. Dr. Mehmet
Fatih BİRGÜL*

12

En Büyük
Özgürlük:
Allah'a Teslimiyet

*Prof. Dr. Muammer
ERBAŞ*

30

Vahdet-i Vücûd ve
Fenâfillâh: **Kendini
Bilmenin Manevî
Seyri**

Dr. Mustafa Bâki EFE

16

Oruç: **Nefsin
Kontrolünden
Vazgeçmek**

*Seyfettin ESEN
Cafer EREN*

34

Bir Tevekkül Denemesi:
İsâr Ahlâkı

Dr. Öğr. Üyesi Hamit DEMİR

22

Zekât ve İnfak: **Malın
Üzerindeki İddiadan
Vazgeçmek**

Prof. Dr. İshak Emin AKTEPE

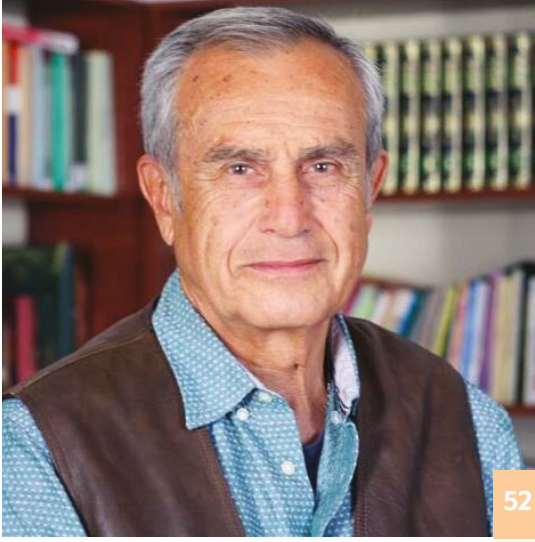
40

Röportaj

Prof. Dr. Mustafa Merter

BİR MÜSLÜMAN
ÇARESİZ KALAMAZ,
KALMAMALIDIR”

52

Hız İbrâhim'in Bıçağı Kierkegaard
ve İbn Arabî'nin Gözünden
Kurban Kısası

Prof. Dr. Enis DOKO

46

Moriya Dağı'na Çıkış:
**Teslimiyetin Eşiğinde, Ego ve
Fedakârlık**

Hatice KELTEK

50

**Sabır: Görünmeyen
Fedakârlık...**

Abdulaziz TANTİK

58

**Aşkın Yaratıcı'dan
Hizmetçi Tanrı'ya**

Prof. Dr. Atilla ARKAN

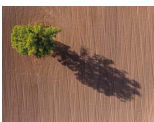
62

Kendini Gerçekleştirmenin
Saklı Hazinesi; **Fedakârlık ve
Teslimiyet**

Doç. Dr. Hasan Turan KARATEPE

66

Kontrolün Zindanından
Teslimiyetin Huzuruna

Zeynep Güler OKUDAN

70

Modern İnsanın Kontrol Saplantısı

Serpil Ateş HIDİR

74

Teslimiyet Mi Direniş Mi? Toplumsal Hareketler

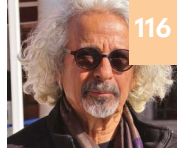
Prof. Dr. Alev ERKİLET

78

Röportaj

İSLÂM'I ANLATACAK BİR YAKLAŞIMA İHTİYAÇ VAR”

Nacer KHEMİR

116

**Temeddün, Metafizik ve Ahlâki İkelere
Bağlıdır** M. Fatih BÜTÜN

82

**Performans Toplumunda Teslimiyet Mümkün
Müdür?** Dr. Fatma EKİNCİ

86

**Benlikten Taşmak: Fedakârlığın Rasyonel ve Ahlâki
Temelleri** Dr. Öğr. Üyesi Rıza Tefvik KALYONCU

90

İslâm Ahlâk Düşüncesi Bağlamında Fedakârlık
Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP

94

Her Şeyi Algoritmalar Belirliyor: Dijital Teslimiyet
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ramazan YILMAZ

104

Hız. Mûsâ ile 40 Gece
M. Fatih GÜLÜSEVEN

108

Bir Diğerkâmlık Sanatı: Hekimlik
Uzm. Dr. Mücteba SEZEN

112

Kültür & Sanat
Bünyamin YILMAZ

120

Sinema
Doç. Dr. Yusuf Ziya GÖKÇEK

124

Tarihten Bir Sayfa
Fatih GÜLDAL

128

Vefa
Ebubekir KURBAN

132

Eski Tohum'dan
Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU

134

Kitap
Adnan KARAKAŞ

136

Biyografi
Hümeyra SULTAN

140

İnfoğrafik
Ahsen BÜŞRA

142

Mekân & Mekîn
Muhammed Ensar SÖZGEN

144

Kelâm ve Hikmet
Bayram ÖZ

146

Kavramlar Sözlüğü
Hümeyra SULTAN

148

TAKDİR İLE TEDBİR ARASINDA TEVEKKÜL

☞ Mehmed TEMELLİ*

İnsan irade sahibi bir varlıktır. Bir şeyleri ister ve elde etmek için harekete geçer, çabalar ve kazanır. İnsanın bu tecrübesi ve bu yönde müşahedeleri onda bir algı oluşturur. “İsterim, yaparım ve elde ederim, dolayısıyla elde etmek için bu yolu izlemem gerekir.” Yani bir sebep-sonuç zinciri kurar insan. Zihni bu zincire göre işler ve buna göre hareket eder. Lâkin her zaman işler onun bu zannına uygun

zuhur etmez. Bazen çabalar ama elde edemez veya elde eder ama netice umduğu gibi olmaz. Dolayısıyla insan hayatta biteviye aynı biçimde bir hareket, bir sebep-sonuç zinciri olmadığını fark eder veya fark etmesi gerektiği hâlde edemez ve sıkıntılara düşer.

İnsanın arzuladığı sonuçlara ulaşmak için birtakım sebeplere tevessül etmesine, planlar yapmasına, çareler bulmasına tedbir diyoruz.

Öte yandan bütün tedbirlere rağmen kontrol edemediği hadiselerle şekillenen neticede kendini gösteren kudret ise takdirdir.

Dede Efendi'nin Gülizar makamında bir şarkısı vardır ki tedbir-takdir gerilimini çok güzel ifade eder. Hareketli bir şarkı olmasına rağmen -hayatımızın bir özeti olmasından herhâlde- her zaman beni tefekkürre sevk etmiştir. Şöyle biter:

*Ben o yâre ne söyledim,
Aşkın deryâsın boyladım.
Cihar attım, şeş oynadım,
Yine felek yendi beni.*

Tavlada malum zar atılır. Cihar (dört) atıp şeş (beş) oynamak nedir? Sınırları zorlamak olsa gerek, olmayacak şeyi istemek veya. Kredi kartı limitlerini zorlamak da diyebiliriz güncel bir ifadeyle. Sonuçta ne olur? *“Yine felek yendi beni.”* Felek galip gelir yani takdir neyse o olur. Banka gözünün yaşına bakmaz, alacağını söke söke alır. Kasa kazanır.

Hız. Mevlânâ Mesnevî’de (3/4455-4472) bu konuya şöyle değinir: *“Ey bir işe sarılıp onu güzelce başarmaya uğraşan, seni çeken, bırakmayan kim? Bir yere gideyim diye yüzlerce defa karar verir, davranırsın fakat seni bir saik başka yere çeker durur. Binici, dizgini her tarafa çevirir, ta ki ham at, üstünde bir binicinin bulunduğunu, başıboş bulunmadığını anlatsın diye. Fakat terbiyeli at, üstünde binici olduğunu bilir, bundan dolayı iyi yürür.”*

Burada ham at ile kastedilen; bir idarecinin, bir efendisinin (rabbinin) bulunduğunu bilmeyen veya kabul etmeyen ve buna göre yaşamak isteyen kişidir. Terbiyeli at ise bunu kabul eden ve ona teslim olandır.

Nefsin hâkimiyetindeki kişi, bir rabbi bulunduğu idrakinden bilinçli veya bilinçsiz olarak kaçır çünkü bu kaçış ona muhayyel bir özgürlük sunar. Nefis, arzulara odaklanmış bir varlıktır. Görüp gözetken, emir ve yasaklar koyan bir tanrı fikrinden kaçarak insan, bütün kontrolün kendinde olduğunu -bilinç dışı bir biçimde- zanneder. Hâlbu ki hayat kendi elinde değildir.

“

*İnsanın arzuladığı
sonuçlara ulaşmak için
birtakım sebeplere
tevessül etmesine,
planlar yapmasına,
çareler bulmasına
tedbir diyoruz.*

”

O kaçsa da Rabb’i onu gözetlemektedir. *“Şüphesiz Rabb’in (kullarını) gözetleme yerindedir.” (Fecr 89/14)*

Meselenin özü işte tam bu noktadır. Bir rabbi olduğunun bilincinde olmak ya da olmamak.

Bir rabbi olduğunu bilmek ne demektir? Rablık (rubûbiyyet) dört hususu içerir. Birincisi bir kölenin efendisi (rabbi) gibi emir verme, hükmetme gücünü ifade eder. İkincisi besleyip büyütme, yetiştirme, geliştirme... Üçüncüsü koruma ve dördüncüsü sahip olmak ve tasarruf etmek manalarını ifade eder. Yani rab sadece emir veren değil besleyen büyütendir. Dolayısıyla insan kendisine ulaşan her türlü şeyin rahmet ve şefkat sahibi Rabb’i tarafından onun iyiliği gözetilerek sunulduğunu bilmelidir.

Hayatta başımıza gelen şeyler O’nun takdiridir. *“De ki hiçbir zaman Allah’ın bizim için yazdığından başka bir şey bize isabet etmez. O bizim mevlâmızdır ve müminler bu yüzden yalnız Allah’a tevekkül etsinler.” (Tevbe 9/51)*

Bu âyet üzerinde biraz düşünelim. İlk olarak anlaşılan; başımıza gelen her şey, ezelde yazılıdır, yani belirlidir, karara bağlanmış, kesinleşmiştir. Ne ola-

cağı bellidir ve mutlaka olacaktır. Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor: *“Kul hayrıyla ve şerriyle kadere inanmadıkça hatta başına gelecek bir musibetin asla şaşırma-yacağına, başına gelmeyecek bir musibetin de asla gelmeyeceğini bilmedikçe imanın hakikatine ulaşamaz.”* (Tirmizî, Kader 10)

Âyetteki dikkat çeken ikinci husus, *“O bizim mevlâmızdır”* ifadesidir. Mevlâ kelimesi velâyet kökünden gelir ve *“birine sevgiyle bağlanan, dost, arkadaşı, yardımcı; sahip ve mâlik”* anlamlarını taşır. O bizim hem sahibimizdir hem de dostumuzdur. Yani ezelde o yazıyı yazan, bizim dostumuzdur. Hoşumuza gitse de gitmese de mahiyetini idrak etsek de etmesek de bizim iyiliğimiz için öyle yazmıştır, bize düşmanlık için değil hâşâ.

Âyetteki üçüncü husus, *“Öyleyse ne yapacağız?”* sorusunun cevabıdır: Allah’a tevekkül. Tevekkül de vekil kılmak demektir. Bir işin

“

Rabb’ini bilen O’nun yakın olduğunu bilir.

O; bizim iyiliğimizi ister, gönderdiği her şeyi iyiliğimiz için gönderir. O’ndan ayrı düşen sonsuz bir yalnızlığa düşer. O’ndan kaçmaya kalkan kendi iyiliğinden kaçır.

”

gerçekleşmesi, bir faydanın hâsıl olması için birini vekil tayin etmek ve işi ona bırakmaktır. Tevekkül bahsine daha sonra değineceğiz, önce netleştirmemiz gereken hususlar var. Bu zor meseleyi hazmetmek için biraz daha üzerinde durmalıyız.

Elbette ilk akla gelen şey kader mevzuudur. Ezelde öyle yazıldı ise, ben de mecburen bunu yaşayacaksam ne diye yaptıklarımın mesul oluyorum? Bu haklı bir sorudur ve pek çok kişinin takıldığı, ayakların tökezlediği bir yerdir. Burada bunu halletmek gibi bir iddiamız yok. Ancak şunu belirtmekle yetinelim: Ezeli takdir ile mesuliyet aynı anda hak ve gerçektir. Biri diğerini iptal etmez. Bunu idrak edebilmek için, *“İki zıt bir yerde bir araya gelmez!”* diyen aklın sınırlarını aşmak gerekir. Bu da bu hayatta, kahir ekseriyetimiz için mümkün bir şey değildir. Zaten o yüzden bu mesele bin yıl- ▶▶

lardır tartışılmış ve bir neticeye ulaşılmamıştır. Aklın sınırlarını aşmak gerekir çünkü akıl, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilminin nasıl bir şey olduğunu, sonsuz iradenin nasıl bir şey olduğunu, ezelin ne demek olduğunu, -bu şekilde kavramlara dökse, çıkarımlarda bulunsa, ibarelerle ifade etse de tam manasıyla kavrayamaz. *"İdrak etmekteki acziyetimizi idrak de bir tür idraktır."* deyip bu bahsi geçelim.

Nefsin serkeşliğine kapılarak kaybedilen nimetten bahsetmiştik. O nimet Rabb'in yakınlığıdır. İnsanın en samimi dostunun kaybıdır. Yani nefis, hevasına uygun yaşayacak diye şeytanla el birliği içinde insanı bu dostluktan mahrum eder. Arzu ve isteklerine ulaşamayınca kızar, kadere ve tanrıya küser hatta düşman olur. Veya başarınca da, "Ben yaptım!" der, lutfedeni görmez. "Tedbîr, (Allah hakkında) sûizan suyuyla sulanan bir ağaçtır. Meyvesi de Allah Teâlâ'dan uzaklaşmaktır." der İbn Atâullah el-İskenderî.

Oysa ki Rabb'imiz hiçbirimizi terk etmemiştir. Biz O'ndan kaçsak da O bizimledir. Hz. Mevlânâ bu münasebetle şöyle der: *"Canın nesi varsa canlar canındandır. Elini tutan, yükünü yüklenen O'dur. Her an, her nefes, o anı, o nefesi ondan um! Onun feyzine geç mazhar olduysan gam yeme. Bilirsin ki ihmal etmez, imhâl eder (erteler). Allah rahmeti geç erişir ama adamakıllı erişir, seni bir an bile huzurundan ayırmaz, her an seninledir. Bu vuslatın, bu muhabbetin şerhini duymak istersen adamakıllı düşünerek "Vedduha" Sûresi'ni okuyuver!"* (Mesnevî 5/2530-5)

Rabb'ini bilen O'nun yakın olduğunu bilir. O; bizim iyiliğimizi ister, gönderdiği her şeyi iyiliğimiz için

“

Kişi bir maksada ulaşmak için gerekli gördüğü tedbirlere başvurur. Ama öncesinde, sonuç ne olursa olsun Hakk'ın takdirinin gerçekleşeceğini ve bunun kendisi için en iyi seçenek olduğunu kabul etmeli ve razı olmalıdır.

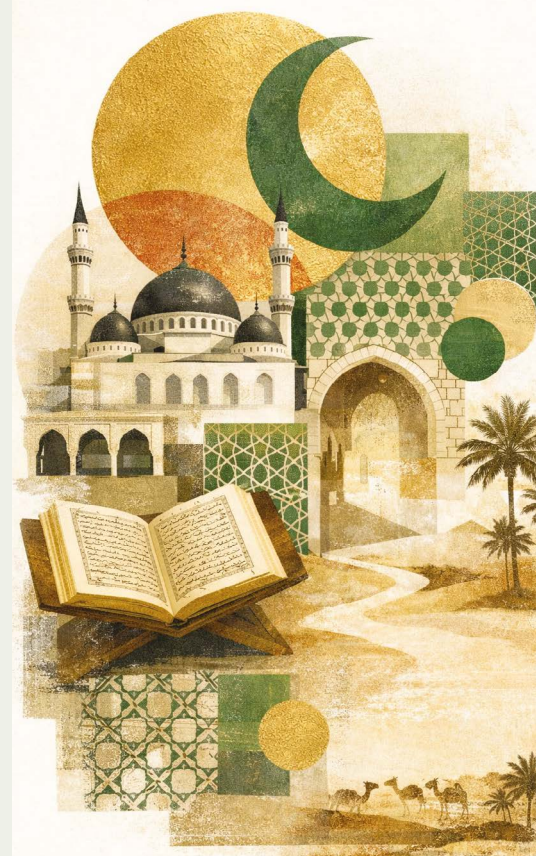
”

gönderir. O'ndan ayrı düşen sonsuz bir yalnızlığa düşer. O'ndan kaçmaya kalkan kendi iyiliğinden kaçır. *"Allah kullarına karşı çok şefkatlidir."* (Bakara 2/207) Allah'ı tanımak, O'nun şefkatli olduğunu bilmek, *"kahrında hoş lütfun da hoş"* diyebilmektir.

Son olarak tutulacak yol ve davranış tarzına da değinelim. Burada birbiriyle irtibatlı dört kavram vardır. Bunlar yakîn, tevekkül, tefvîz ve teslimdir. Yakîn, kişinin Allah hakkında doğru zanda bulunması ve anlatmaya çalıştığımız rubûbiyyet ilişkisi içinde doğru bir inanca sahip olmasıdır. Tevekkül, yukarıda değindiğimiz gibi bir işte Allah'ı vekil kılmak, maksadın hâsil olmasını O'ndan beklemektir. Tefvîz ise bütün işleri Allah'a havale etmek ve sonuç ne olursa olsun gönül hoşluğu ile karşılamaktır. Teslim de tam bir rızâ hâli içinde O'nun fiillerini müşahede ederek iradeyi terk etmek, kalbin itminanyla birlikte tecelli edene razı olmaktır. İnsanla Allah arasındaki ahlâkın en güzeli rızâ ve teslimiyettir denmiştir.

Ebû Ali Dekkâk'a göre; *"Önce tevekkül gelir, sonra teslim, sonra tefvîz. Tevekkül eden, Allah'ın vaadine güvenip sükûnete kavuşur. Teslim olan O'nun (hâlini) bilmesiyle yetinir. Tefvîz sâhibi ise Allah'ın hükmüne râzî olur."* Dolayısıyla tevekkül başlangıç, teslim orta, rızâ ise son hâldir.

Abdülkadir Geylânî de şöyle der: *"Tevekkülün hakikati, işleri Allah'a tefvîz etmek (ısmarlamak), ihtiyâr (seçme) ve tedbîrin karanlığından kurtulmak, ahkâm ve takdiri müşâhede makamına çıkmaktır. Bu hâldeki bir kul, taksimde herhangi bir değişme olmadığını, kendisine ayrılan şeyin elinden alınmayacağını, kendisine ayrılmayan şeye ise asla kavuşamayacağını kesin olarak bilip, Mevlâ'sının vaadine inanır ve hissesini O'ndan alır."*

“Yüzme bilenin hareketsiz durması, aceminin elle ayakla çabalamasından iyidir. Acemi, elini ayağını oynatır durur fakat boğulur. Yüzme bilense denizdeki dalgıç gibi yüzer durur.” (Mesnevî, 6/3879-80)

İş bu noktaya geldiğinde daima akla şu soru takılır: Eylemleri bütünüyle terk etmek mi lazım? Terk edilecek şey eylemler değil onlara duyulan güvendir. Özetle olması gereken hareket tarzı şudur. Kişi bir maksada ulaşmak için gerekli gördüğü tedbirlere başvurur. Ama öncesinde, sonuç ne olursa olsun Hakk'ın takdirinin gerçekleşeceğini ve bunun kendisi için en iyi seçenek olduğunu kabul etmeli ve razı olmalıdır. Tedbirini takdire karşı değil, sadece kulluk icabı yapılması gereken bir iş olarak yapmalı. Elin-den geleni yaptıktan sonra tevekkül etmeli ve sonuca râzı olmalıdır. Bütün bu süreçte kalbi teslimiyet hâli içinde olmalıdır.

“Sevgilinin huzurunda tedbirini terk et; filvaki senin tedbirin de O'nun tedbirinden, O'nun kadere doğmadır ya! Hakk'ın yü-

“

Nefis, hevasına uygun yaşayacak diye şeytanla el birliği içinde insanı bu dostluktan mahrum eder. Arzu ve isteklerine ulaşamayınca kızar, kadere ve tanrıya küser hatta düşman olur.

”

celttiği iş, işe yarar. Nihayet biten, ilk ekilendir (ezelî takdirdir). Madem ki sevgiliye esirsin, ey âşık ektiğini onun için ek!” (Mesnevî, 2/1060-4)

Anlatılır ki karşılaşan iki dost, selamlaşır birbirlerinin hatırını sorarlar. Biri *“Nasılsın?”* manasında *“Hayat nasıl?”* diye sorar. Öteki de bu değişik *“nasılsın”*a farklı bir cevap verir: *“Hayat; inkâr eden için azap, isyan eden için işkence, sabreden için acı, teslim olan için kolay, şükreden için tatlıdır. Elhamdülillah.”*●

* Araştırmacı-Yazar

Kaynaklar:

Abdülkadir Geylânî, *Gunyetü't-tâlibîn*, çev. A. Faruk Meyân, İstanbul: Berekât Yay., 1975

Abdülkerîm Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair: Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

İbn Atâullah el-İskenderî, *Tevekkülün İncelikleri*, çev. Fatih M. Albayrak, Üsküdar Yayınevi, İstanbul, 2006.

Mevlânâ, *Mesnevî*, terc. Veled İzbudak, M.E.B.

KENDİSİNE RÂM EDEN HİKMET

Prof. Dr. Mehmet Fatih BİRGÜL*

Doğmak ve ölmek... İnsanın yazgısı, bu iki kelimenin anlamları arasında gidip gelen ve adını “yaşamak” koyduğumuz ince ipliklerden örülmüştür. İnsanoğlu doğar, yaşar ve ölür. Elbette aynı kaderin tüm canlılar için geçerli olduğu, bitkilerin ve hayvanların da doğduğu, yaşadığı ve öldüğü söylenebilir. Fakat bu ortaklık, canlıların tümünü kapsayan “biyolojik yapı” temelindedir ve

son derece önemli bir sorun ortaya çıkarır: İnsan; diğer canlılar gibi doğan, yaşayan ve ölen bir varlık olduğuna göre, onu bitki ve hayvanlardan farklı kılan nedir? İnsan, diğer tüm yaşam formlarının bir-biri içinden süzülmesiyle meydana gelmiş en üst katmandan yani canlılar adını verdiğimiz bir piramidin zirvesinden mi ibarettir?

Denilebilir ki, diğer canlılardan farklı olarak insan, zekidir. Düşün-

me ve konuşma yetisine sahip olduğu için âletler yapar. Canlı ve cansız elinin eriştiği tüm mahlûkatı mağlup eder ve kendi istediği gibi çekip çevirir. Bu iddia doğrudur. Fakat eğer zekâ, fizik ve biyolojik düzlemde gördüğümüz işleyişi takip ediyor ise mahiyet açısından insana özgü hangi farklılığı meydana getirebilir? Dolayısıyla “zekâ”, aslında paylaştığımız biyolojik ortaklığın üst düzey bir yansıması ►►

kabul edilebilir. Nitekim insanların büyük çoğunluğunun, canlılar âleminde müşahede ettiğimiz “*ištiha*” ve “*gazap*” gibi umumi hasletlerle yetinerek yaşadığı tartışma götürmez bir gerçektir. Böylesi insanlar, “*sınırsız isteklerine karşı sınırlı kaynaklara sahip*” bir dünyada, “*güçlünün güçsüzü yuttuğu*” bir düzen içinde “*birbirlerinin kurdu*” olduklarına inanarak yaşarlar. Onların düşünceleri, oldukça zeki bir biçimde, yaşamlarına hizmet eder. O hâlde, insanın yaşayışında insana özgü olanın ne olduğunu anlamak için asıl sorulması gereken soru, insana -sadece insana- özgü olan farkın ne olduğudur.

İster gökler ve ister yeryüzü fark etmez; bizi de kuşatan bu evrende gördüğümüz ilk ve temel hakikat, her şeyin “*konulmuş*” olduğudur. Yıldızlar, bulutlar, taşlar, ağaçlar ve kuşlar, her şey belli bir zaman ve mekân bağıntısı içinde “*konulmuş*” olarak var olur. İnsan da bir zamanın ve mekânın içine konulmuştur. Hepimiz bir aileye, bir eve, bir sokağa, bir mahalleye konulmuş olarak doğduk. Tarih içinde belli bir zaman içinde, bir dil ve kültür içine konulmuş olarak dünyaya gözümüzü açtık.

İnsan dışında hiçbir varlık, “*konulmuş*” olmayı dert edinmez. Çünkü böyle bir sorgulamayı gerçekleştirebilecek yapıya sahip değildir. İnsanın biyolojik varlığının uzantısı olarak -asla tatmin bulmayacak- iştihalarını temine odaklanmış “*zekâ*”nın da böyle bir derdi yoktur. Zekâ, dünyevî olduğu ölçüde içeriden konuşur ve bize, var oluşumuzun sebebinin sadece herhangi bir spermanın herhangi bir yumurtayı dölemesi olduğunu söyler. Buna karşılık soru sorabilme kudreti bahşedilmiş yegâne varlık olması bakımından insan, yalnızca o, şu soruyu sorabilir: “*Bütün bunlar, her şey, tüm*

“

İnsanı insan yapan ve onun mahiyetini diğer tüm varlıklardan farklı kılan, soru sorabilme yetisidir.

”

bu evren niye var? Ben, bugün ve burada üstelik bir insan olarak niçin varım? Bütün bunların anlamı nedir?”

Böyle bir soru, şüphesiz rahatsız edicidir. Hatta dünyevî hayatlarını sürdürürken herkesten daha başarılı olan “*zeki*” insanlar, bu sorunun abes olduğunu ve insanın dengesini bozduğunu ileri sürerler. Çünkü böylesi sorularla kafayı bozmak yerine, bitimsiz tutkularını olabildiğince tatmin için daha fazla güç, para, şöhret kazanmanın yollarını düşünmek gereklidir.

Ne var ki, insanı insan yapan ve onun mahiyetini diğer tüm varlıklardan farklı kılan, işte bu soruyu sorabilme yetisidir. Hikmetin kapısı işte bu soruyla açılır ve hikmet, sadece insana kapısını açar. Çünkü bu soruyu hakikaten ve içten sorabilmek, diğer tüm canlılarla paylaştığımız biyolojik varlık katmanını aşarak hakiki anlamda “*insan*” olmanın ilk basamağıdır.

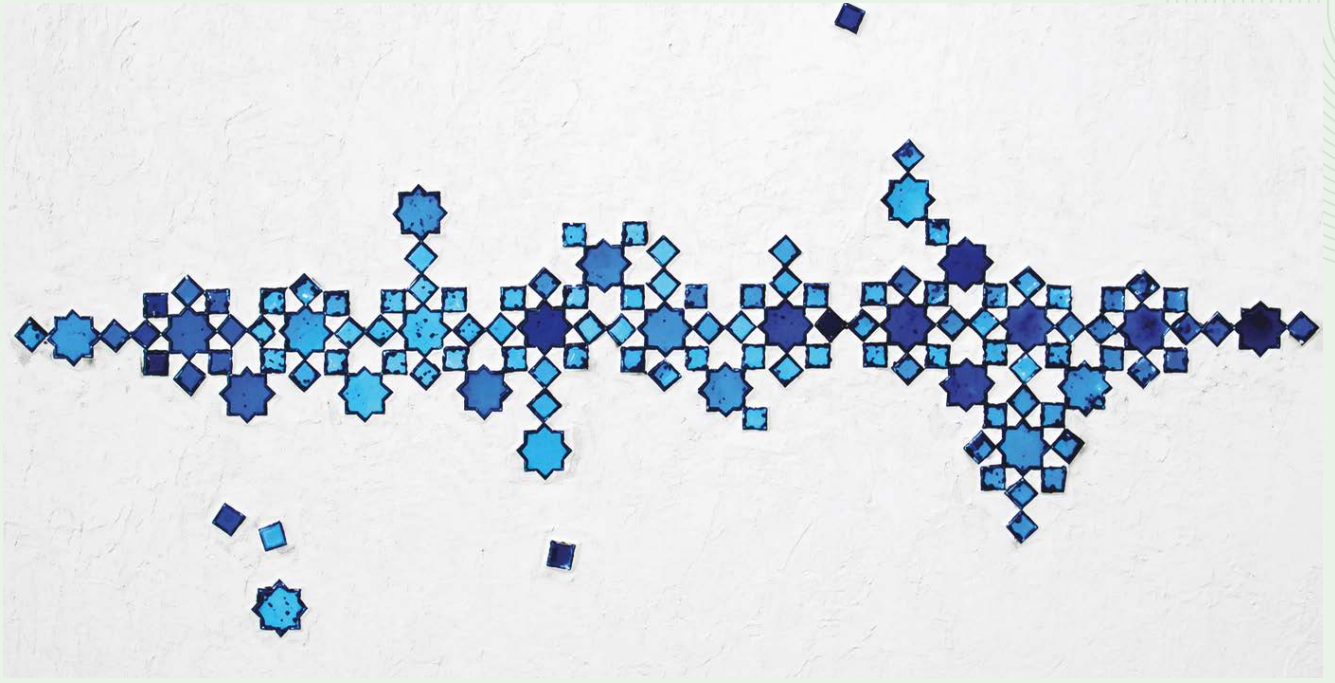
“Benim, bugün ve burada bir insan olarak var olmamın anlamı nedir?” İşte insanı insan yapan

ezelî ve ebedî soru budur. Anlam, bir açıklama gerektirir ve insan, bir açıklama aramaya başlar. İşte burada “*hayret*” ortaya çıkar. Hayret etmek, hakîmlerin her zaman vurguladığı gibi, hikmetin hem başlangıcı hem de ilk meyvesidir. Dolayısıyla hayret etmek, insan olmaya doğru ilerleyişin ilk hareketidir. Daha doğrusu insan olmaya doğru harekete geçmektir.

İnsan, elinde tuttuğu bir nesneyi bıraktığında yere düşer. Her zaman ve her yerde durum budur. O hâlde, bunda hayret edilecek bir şey yoktur. Fakat eğer günün birinde, elimizden bıraktığımız bir nesne yere düşmez de havada asılı kalırsa, gerçekten hayret ederiz. Güneş her gün doğar ve batar. İnsanlar da Güneş’in doğuşu ve batışı ile devam edegelen sürecin içinde yaşayıp dururlar. Fakat eğer günün birinde Güneş doğsa ama batmasa, hayret duygusu yüzünden hayat durur.

Var olanların hep oldukları gibi olagelmeleri, bu işleyişe alışmış olan insanları şaşırtmaz. Onların düşünceleri, daima bu olagelişi hesaplayarak şekillenir. İnsanları hayrete düşüren, hep olagelenlerin içinde bir “*mucize*”nin gerçekleşmesi yani suyun üstünde yürümek gibi olağan dışı bir işin görülmesidir. Oysa hikmetin zeminini olan ‘hayret’, bizzat hep olagelenlere yani elimizdeki nesnenin yere düşmesine, Güneş’in doğmasına ve batmasına şaşırmakla meydana çıkar. Asıl anlamda insan olmaya doğru harekete başlayan insan için, suya dalmak da Güneş’in doğup batması da bir mucize gibi hayret vericidir.

Şimdi tekrar sorumuza dönüyoruz: “*Benim, bugün ve burada bir insan olarak var olmamın anlamı nedir?”* Artık bu sorumuz, “*hayret*” ile düşündüğümüz ve “*anlam*” ile

"açıklama" arasında bağ kurduğumuz için şu izaha dönüşmüştür: "Benim bugün ve burada bir insan

“

Düşünce, hikmete doğru ilerlemeye hazırdır. Çünkü hikmet, tüm bu mucizelerin ardında duran şeye ilişkin bilgidir. Var olan her şey gibi insanın var olması da aslında bir mucize, olağanüstü bir şeydir.

”

olarak var olmam, diğer tüm gelenler gibi, aslında hayret edilecek mucizevî bir şeydir ve ben de kendi var oluşuma hayret ediyorum. Tıpkı gökyüzünde ve yeryüzünde olan her şey gibi."

O hâlde artık düşünce, hikmete doğru ilerlemeye hazırdır. Çünkü hikmet, tüm bu mucizelerin ardında duran şeye ilişkin bilgidir. Var olan her şey gibi, insanın var olması da aslında bir mucize, olağanüstü bir şeydir. Bu durumda yaşadıklarımız, başımıza gelenler de olağanüstüdür. Çünkü varoluşun kendisi bizzat bir mucizedir. Peki, her şeyi kuşatan bu mucizenin ardında kim vardır?

Var olanların hep olagelmesine hayret eden insan, inanmak için ölümlerin dirilmesi gibi olağanüstü mucizeler talep eden zekâ sahiplerinden farklı biçimde, yüreği imana açılmış ve kalbi yarılmış insandır. Bu insanlar, "Ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yattarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. 'Rabb'imiz! Bunu boş yere ya-

ratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru! derler."

Doğru soruyu sormak kadar soruyu doğru sormak da önemlidir. Doğru biçimde sorulan sorulması gereken doğru soru, işte bizi hayrete düşürdü. Hayret bizi harekete geçirdi. İstikametli hareket ise kalbimizi yardı ve imana açtı. İman, nüfuz ettiği yüreğe yerleştiğinde ise bizi şu sonuca ulaştırdı: "Bunu boş yere yaratmadın!"

Evrene madde gözüyle baktığında insan, kendisinin bir zerreden bile küçük olduğunu görür. Fakat anlam açısından bakıldığında, tüm var olanların adına sorabildiği ve konuşabildiği için, tüm evrenden büyüktür. Evrene ve kendisine madde gözüyle bakan insan, sanki kendi küçüklüğünün intikamını almak için, elinde olsa tüm evreni kendi iştihâ ve ihtirasları için yutabilecek kibirli bir canavara dönüşür. Oysa evreni ve kendisini mana penceresinden düşünen insan, kendi aczinde gizlenmiş büyüklüğünü görebilir. ●

VAHDET-İ VÜCÛD VE FENÂFİLLÂH: KENDİNİ BİLMENİN MANEVÎ SEYRİ

Dr. Mustafa Bâki EFE*

“Ete kemiğe büründüm Yûnus diye göründüm”

Aziz b. Muhammed Nesefî diyor ki: “Vahdet ehli şöyle diyor: Vücûd birdir, birden fazla değildir. O da Allah’ın vücûdudur. Hudâ’nın varlığından (vücûd) başka varlık yoktur, olması da mümkün değildir. Vahdet ehlinin bazıları da şöyle diyor: Her ne kadar birden fazla varlık (vücûd)

yoksa da o varlığın zâhiri ve bâtını vardır. Bâtını bir nûrdur ki âlemin ruhudur. Âlem, bu nûr ile dopdoludur. Bu nûrun sonu, sınırı yoktur. O sonsuz bir denizdir. Hayat, ilim, irade, kudret bu nûr ile kaimdir. Eşyanın görmesi, işitmesi, söylenmesi, hareket ve tasarrufu bu nûr sayesinde. Belki her şey bu

nûrdan ibarettir. Eşyanın tabiatı, özellikleri, keyfiyet ve fiilleri her ne kadar bu nûrdan ise de bu nûr birdir, birden fazla değildir. Varlık çeşitlerinin bütünü onun tezâhürüdür. Bunların her biri bir pencere gibidir. Bu nûrun sıfatı o pencerelerden zuhûr etmiştir. Onun evveli ve sonu yoktur. Ondan yokluk ve

“

İslâm düşünce geleneği içerisinde tasavvuf, insanın Allah ile olan bağının en derin yorumlarını sunan bir alandır.

”

fena görülmez. Yeni pencereler ortaya çıkar. Eskiyip tekrar toprağa gider. Tekrar topraktan zuhûr eder. Kendileri doğar, kendileri yaşar, kendileri ölür. Zati kemâle ulaşmak için mutlaka bulunması gereken şart hükmünde olan kuvvet ve özellikler onlarda kendiliğinden vardır. Bu nûr kendi kemâlini, isim ve sıfatlarını, kendisinin tezahür ettiği eşyada müşâhede ettiği için onlara âşıktır. Bundan dolaydır ki, insanoğlunun ruhu da kendine âşıktır. Çünkü insanın bedeni, insan ruhunun sıfatının tecelli yeri ve mazharıdır. Ruh kendi cismini, kendi cisminde isimlerini, sıfatlarını görür. Onun için 'Kendini bil, ta ki Cenâb-ı Hakk'ı da billesin' denilmiştir. Şimdi anlaşıldı ki kendini bilen ve âlemin ruhu olan ancak bu nûrdur. Varlıkların (mevcûdat) çeşitleri onun mazharıdır, tecelli ettiği yerdir."

İslâm düşünce geleneği içerisinde tasavvuf, insanın Allah ile olan bağının en derin yorumlarını sunan bir alandır. Bu alanın merkezinde

yer alan kavramlardan ikisi, *vahdet-i vücûd* ve *fenâfillâh*'dir. Bu kavramlar, sadece teorik birer düşünce değil; aynı zamanda insanın iç dünyasında yaşadığı manevî değişim ve dönüşümün, hakikatte vâsil olma sürecinin bir ifadesi, hakiki tevhide ulaşmanın bir yorumudur. *"Bu bağlamda vahdet-i vücûd, Allah hakkındaki en doğru bilgiyi veren tevhidin nihâi yorumu"* olarak benimsenirken, bu yoruma dair tenkitler de var olagelir.

İslâm tasavvufunun en kapsamlı ontolojik sistemlerinden biri olan bu düşüncenin yorumunu en kâmil şekilde ortaya koyan Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. Kâtip Çelebi'nin ifadesi ile *"vahdet-i vücûd meselesinde Şeyh'den sonra gelenlerin cümlesi ona tâbidir."* Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde özellikle vü-

cûd kavramı önemli bir yer tutar. İbnü'l-Arabî'ye göre *vücûd* (varlık), mutlak anlamda yalnızca Allah'a aittir. Allah, *Vücûd-u Mutlak, Vâcibü'l Vücûd*'dur. Diğer tüm varlıklar ise mümkün varlıklardır yani varlıkları zorunlu değildir ve kendi başlarına kaim değildirler. Onlar, Allah'ın varlığının bir tezahürü, bir tecellisinden ibarettir. Bu bağlamda İbnü'l-Arabî, varlığı üç temel düzeyde ele alır:

Zât (Allah'ın özü): Mutlak ve bilinen nemez hakikat.

Sıfatlar ve *esmâ*: Allah'ın kendini tanıttığı yönler.

Tecellî: Kâinat ve içindeki tüm varlıklar.

Bu yapı, varlığın bir *sudûr* (taşma) ya da *yansımaya* şeklinde anlaşılmasını sağlar. Ancak bu *yansımaya*, zorunlu bir taşma değildir. İlâhî

“

*Vahdet-i vücûd
düşüncesinde insan,
özellikle de insân-ı
kâmil, merkezî bir
konuma sahiptir.
İnsan, Allah'ın esmâ ve
sıfatlarının en kapsamlı
şekilde tecellî ettiği
varlıktır.*

”

iradeye bağlı bir ortaya çıkmadır. İbnü'l-Arabî'nin en önemli kavramlarından biri de *a'yân-ı sâbite*-dir. Bu kavram, varlıkların Allah'ın ilmindeki sabit hakikatlerini ifade eder. Yani her şey, var olmadan önce Allah'ın ezeli ilminde bir hakikat olarak mevcuttur. Kâinatta olan biten her şey aslında ilâhî bilginin bir yansımasıdır. Yûnus'u dinleyelim:

*“Ben ezelden vâir idim, mâşuk ile
yâr idim
Hak beni viribidi âlemi göre
geldim
Ne oğul vardı ne kız vâhid idik
onda biz
Komşu idik cümlemiz nûr dağın
yaylar iken
Evvel kadimden geldim yer gök
yaratılmazdan
Arş kürsi levh-ü kalem hiç dahi
anılmazdan”*

Vahdet-i vücûd'da insan ve âlem

Vahdet-i vücûd düşüncesinde insan, özellikle de *insân-ı kâmil*, merkezî bir konuma sahiptir. İnsan, Allah'ın esmâ ve sıfatlarının en kapsamlı şekilde tecellî ettiği varlıktır. Bu nedenle insan, küçük bir âlem (mikrokozmos); kâinat ise büyük bir insan (makrokozmos) olarak görülür. Diğer yönden insan bütün tecellîleri câmi olması hasebiyle en büyük kâinat (makrokozmos) olarak telakki edilir. *İnsân-ı kâmil*, vahdet-i vücûd düşüncesinde anahtar bir kavramdır. En mükemmel örneğini Hz. Muhammed'de (sav) bulur. Sûfilere göre Hz. Peygamber (sav), ilâhî haki-

katin en mükemmel aynasıdır. Bu nedenle tasavvufî hayatta manevî yolculukta seyreden bir sâlik, onun ahlâkını ve yaşayışını örnek alarak kemâle ulaşmayı gaye edinir.

Bu anlayışta âlem ise Allah'ın isimlerinin tecellî ettiği bir aynadır. Örneğin Allah'ın *Rahmân* ismi *merhamette*, *Hakîm* ismi *hikmette*, *Cemîl* ismi ise *güzellikte* tecellî eder. Dolayısıyla kâinattaki her şey, ilâhî isimlerin bir yansımasından ibarettir. Bu âlemde en mükemmel yaratılmış Hz. Muhammed'den (sav) daima Allah görünür: *“Mirât-ı Muhammed'den Allah görünür daim.”*

Fenâfillâh: Manevî yok oluş

Fenâfillâh, manevî yolculuğun en kritik merhalelerinden biridir. *Fenâfillâh*, Allah'ta yok olmak demektir. Bu kavram, kulun kendi benliğini yok ederek Allah'ın varlığında fâni olması anlamına gelir. İnsan bu manevî yolculukta nefisini terbiye eder. Bütün benliği Allah ile dolar. Allah'ın gören gözü, işiten kulağı, tutan eli olur... Ölmenden önce ölür. Ezeldeki saflığına rücû eder.

*“Al benden benliği
Doldur içime senliği
Bu dünyada öldür beni
Varup anda ölmeyeyim”*

Bu yok oluş, fiziksel bir yokluk değil; aksine benlik iddiasının ortadan kalkmasıdır. Sûfî, bu mertebeye ulaştığında artık ben yaptım demez; her şeyi Allah'tan bilir. Bu durum, *tevhid* anlayışının en ileri merhalede tecrübî olarak yaşanmasıdır.

Fenâ makamında sâlik şu mertebelerden geçer:

Fenâ fi'l-ef'âl: Fiillerde Allah'tan başka fâil görmemek, *lâ fâile illâ Hû*.

“

Sûfîlere göre Hz. Peygamber (sav), ilâhî hakikatin en mükemmel aynasıdır. Bu nedenle tasavvufî hayatta manevî yolculukta seyreden bir sâlik, onun ahlâkını ve yaşayışını örnek alarak kemâle ulaşmayı gaye edinir.

”

Fenâ fi's-sifât: Kendi sıfatlarını terk ederek ilâhî sıfatlarla ahlâklanmak.

Fenâ fi'z-zât: Kendi varlığını tamamen unutup yalnızca Allah'ın varlığını idrak etmek. Bu mertebeler, sûfinin/sâlikin nefsinin terbiye ederek hakikate kavuşma sürecini ifade eder. *"Ballar balını buldum kovanim yağma olsun!"*

Fenâfillâh'ın psikolojik ve ahlâkî boyutu

Fenâfillâh yalnızca metafizik bir kavram değil, aynı zamanda derin bir ruhî dönüşümü ifade eder. İnsan, bu süreçte nefsinin tezkiye eder, nefsinin hevâ ve arzularından arınır. Kibir, riya, kin ve haset gibi kötü ahlâkî özellikleri ortadan kalkar. Bu dönüşüm sürecinde mürşidin rolü büyüktür. Sûfî, bir rehber eşliğinde nefsinin terbiye eder. Bu bağlamda "seyr-ü sülûk" adı verilen manevî yolculuk, disiplinli bir eğitim sürecidir. *Fenâfillâh'a* ulaşan kişi, artık dünyaya

farklı bir gözle bakar. Onda sahiplenme duygusu azalır, teslimiyet artar. Allah'ta fânî olan bir sâlik dünyayı da ukbâyı da terk etmiştir. Hatta terki de terk etmiştir. Bu da kişiyi kalben daha huzurlu ve dengeli bir hâle getirir.

Bekâbillâh: Fenâdan sonra gelen diriliş

Fenâfillâh mertebesi, manevî yolculuğun sonu değildir. Bu mertebeden sonra *bekâbillâh* gelir. *Bekâ*, kalıcılık demektir. Yani kul, Allah ile var olmaya devam eder. Bu makamda sûfî, tekrar dünyaya yönelir ancak artık farklı bir bilinçle hareket eder. Onun eylemleri nefisinden değil, ilâhî iradeden kaynaklanır. Bu durum, tasavvufta *"halk içinde Hak ile olmak"* şeklinde de yorumlanır.

Vahdet-i vücûd ve fenâfillâh arasındaki derin bağ

Vahdet-i vücûd daha çok teorik ve metafizik bir düşünce iken, *fenâfillâh* bu düşüncenin bireysel tecrübe düzeyindeki karşılığıdır. Başka bir ifadeyle *vahdet-i vücûd*, varlığın hakikatine dair bir idrak sunarken; *fenâfillâh*, bu hakikatin manevî yolculukta yaşanmış tecrübesidir.

Bir sûfî; *vahdet-i vücûd* anlayışını kavradıkça, kendi varlığının hakiki bir varlık olmadığını idrak eder. Bu idrak, onu benlikten uzaklaştırır ve *fenâfillâh* sürecine hazırlar. Böylece

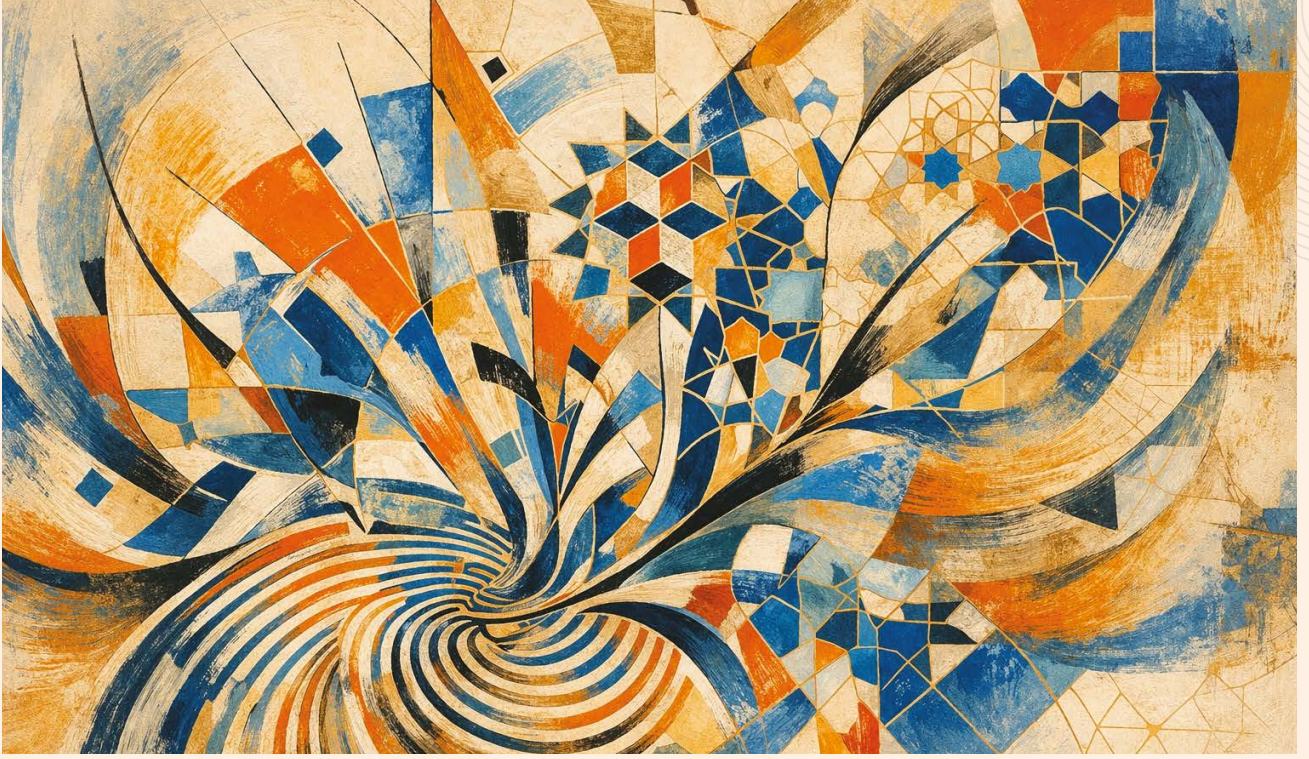
teori ile pratik birleşir ve insan hem aklen hem kalben bu hakikati yaşamaya, tecrübe etmeye başlar.

Vahdet-i vücûd ve fenâfillâh düşüncesinin Türk Tasavvuf Edebiyatı'na ve modern sanata yansımaları

Türk Tasavvuf Edebiyat geleneğinde bu kavramlar oldukça güçlü ve yaygın bir şekilde işlenmiştir. Özellikle Yûnus Emre ve onun muakiblerinden Niyâzî Mısırî'yi bu vadede tesirli söz söyleyen iki muvasavvif olarak zikretmeliyiz. Yûnus Emre, *vahdet-i vücûd* ve *fenâfillâh* anlayışını sade ve etkileyici bir üslupla Türk lisânında ete kemiğe büründürür. Onun şiirlerinde "ben" ile "Hak" arasındaki sınırı kalktığı görülür. Yûnus Emre'nin;

*"Ete kemiğe büründüm
Yûnus diye göründüm
Bile idim Hazretde ol bi-kıyas
kudrette*

Ne şerikim var idi ne kimseyle
yâr idim
Ezelden bileyidim eleste belâ
dedim
Ol kadimi denizden sel olup aka
geldim
Her gelen oldur, giden ol göri-
nen oldur gören ol
Ulvî ve süflî cümleten oldur ger
bana görünen”

beyitleri, vahdet-i vücûd anlayışı-
nın Türk lisânında ifadesidir.

Aynı şekilde Niyazi Mısırî'nin
nutk-ı şeriflerinde de fenâ ve
bekâ hâlleri yoğun bir şekilde
hissedilir. Nitekim Niyâzî Mısırî,
“Risâle-i Vahdet-i Vücûd” adlı
eserine, tıpkı “Fusûsü'l-hikem”
girişinde İbn-i Arabî gibi, “Zâtı,
sıfatları, fiilleri ve eserleriyle in-
sanların kalplerine tecellî eden
ve insanı kendini görmek için
ayna kılan Allah'a hamd olsun”
diye başlayarak ve dîvânında
“Muhyiddin ve Bedreddin ettiler
ihyâ-yı din” beyti ile Muhyiddin
Arabî'ye bağlılığına gönderme-
de bulunur. Mısırî dîvânı baştan
sona bu düşünce etrafında söy-
lenen beyitlerle doludur.

“

Fenâfillâh; yalnızca
metafizik bir kavram
değil, aynı zamanda
derin bir ruhî
dönüşümü ifade eder.
İnsan, bu süreçte
nefsini tezkiye eder,
nefsinin hevâ ve
arzularından arınır.

”

“Öyle sanırdım ayıryam dost
gayrıdır ben gayrıyam
Benden görüp işideni bildim ki
ol cânân imiş

İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne
örtmez Hak yüzün
Hak'dan ayân bir nesne yok
gözsüzlere pinhân imiş

Hem dahi cümle fenâ buldukta
aşk bâki kalır
Bu sebebden dediler kim aşka
yoktur intihâ

Halk içre bir âyineyim, herkes
bakar bir an görür
Her ne görür kendi yüzün, ger
yahşi ger yaman görür

Zât-ı ilme Mustafâ, esmâya
Âdem'dir emîn
İkisinden zâhir olmuşdur ulûm-ı
enbiyâ

Secde eyle Âdem'e tâ kim
Hakk'a kul olasın
Eden Âdem'den ibâ Hak'dan
dahî oldu cüdâ

Alleme'l-esmâ'ya mazhâr ister
isen gel beru
Âdem ü hem ana ta'lim olan
esmâ olmuşuz
Kudretin insanı mazhar kıldığıy-
cün zâtına

Yüzünün nakşını hep âyât-ı Kur'ân eyledi.

*Âdem'in vechinde Hakk'ı görmedi İblîs lâin
Sûretâ gördü ki bir şekl-i münakkaş neylesin"*

Bu manada modern resim sanatında, vahdet-i vücûd düşüncesi etrafında resimler yapan Erol Akyavaş'ın seyrini de izlemeyi tavsiye etmekle yetinelim.^[1]

Hülâsa-i kelâm, *vahdet-i vücûd* ve *fenâfillâh*, tasavvuf düşüncesinin en derin ve en kapsamlı kavramları arasında yer alır. *Vahdet-i vücûd*, varlığın hakikatine dair bir perspektif sunarken; *fenâfillâh*, bu hakikatin insanın iç dünyasında yaşanmasını ifade eder. Bu iki kavram birlikte ele alındığında, tasavvufun hem teorik hem de pratik boyutunu anlamak mümkün olur. Bu idrak, insanı benlikten arındırarak daha yüksek bir makama ulaşmasını gaye edinir. Nihayetinde amaç, insanın Allah ile olan bağına güçlendirmek ve onu hakiki anlamda *insân-ı kâmil* mertebesine ulaştırmaktır. Bu yolculuk, zahmetli olduğu kadar derin ve anlamlı bir yolculuktur çünkü insanın kendini bulması, kendini bilmesi (ma'rifetü'n-nefs) aslında kendinden geçmesiyle, benliğini yok etmesiyle mümkün olur. *Onun için "Kendini bil, ta ki Cenâb-ı Hakk'ı da bilesin" denilmiştir.*

* Araştırmacı-Yazar

[1] Erol Akyavaş'ın tasavvufa yöneliminin somut ve en etkili ayağını Muzaffer Ozak Efendi oluşturur. Muzaffer Ozak Efendi'nin vesilesi ile ondaki tasavvufî neşve ve bu değişimin öyküsü kısaca şöyledir: Erol Akyavaş bir rüya görür. Muzaffer Ozak Efendi de bu rüyayı tabir eder. Akyavaş bu olayı şöyle anlatır: "Çöl veya tarla gibi boş bir yerdeyim. Derken çok büyük çınar misali bir ağaç beliriyor. 'Allah, Allah! Bu da nereden çıktı!' diye ağaca bakarken, birden

ağaçta bir parlıltı, bir cisim, bir vücut beliriyor ve ağaçtan bir şey alıp, benim önüme süzülüp geliyor. Rüyamda korkuyorum. Ne yapacağımı bilemiyorum. Derken o parlak vücut bana doğru bir şey uzatıyor ve 'Korkma, al!' diyor. Bir defa söylüyor fakat çok net ve kesin. Daha çok korkuyorum ve bana uzattığı şeye bakıyorum. Göremiyorum, zira o an gözüme ayna tutulmuş gibi dayanılmaz, dehşetli bir parlama geliyor. Ve uykudan gözüm kamaşarak veya gözüm kamaştığı için uyanıyorum. Yataktan fırladım, kalktım. 'Allah, Allah' diyerek... İlonna tabii kalktı ve 'Herhâlde son zamanlarda okuduğun bu nevi kitapların tesiriyledir' dedi. 'Herhâlde öyledir' dedim ama pek rahatsız, pek karışık bir hâldeydim. Sabah 8:30- 9:00. O vakte kadar hayatımda rüya tabiri yaptırmadım ve böyle şeyleri de hurâfe olarak kabullenirdim. Derken aklıma Amerika'dan da tanıdığım, beni seven, Halvetî-Cerrâhî Şeyhi Muzaffer Efendi'nin Sahafklar'daki dükkânına gitmek geldi ve saat 10'da oradaydım o sabah. Daha kapıyı açıp girer girmez Muzaffer Efendi 'Gel bakalım! Anlat şu rüyânı!' deyince şaşırıp donup kaldım. Dükkân pek kalabalıktı. Usulca anlattım. Dinledi. Etrafa dönüp, 'Bakın, sizler de dinleyin. Böyle hayırlı rüya az bulunur.' de-

yip bana bir kere de hâzîrûn için tekrarlattı ve 'Yapmak istediğin, cür'et edemediğin bir şey var, onu yap! Emr-i ilâhî budur. Emrediyorlar sana, yap!' dedi. 2-3 senelik araştırmam sona gelmişti artık. 1980'lerde İstanbul'da gördüğü gizemli bir rüyayı Sahafklar Çarşısı'ndaki Cerrâhî şeyhi Muzaffer Ozak'a yorumlatan Akyavaş, rüyasında çöl benzeri bir yerde parlak bir varlıktan "korkma, al" denilerek bir şey aldığını görür. Ozak, rüyayı "yapmak isteyip de yapmadığın ne varsa onu yap" diye yorumlar. Bu dönüm noktasının ardından Akyavaş, Kerbelâ, Kimyâ-yı Saadet, Gazâlî, Fermanlar, Miraçnâme, Hallâc-ı Mansur, Fihi Mâ Fih, İnsân-ı Kâmil ve Lâmelif gibi resim serilerini üretir. Akyavaş'ın 1987 tarihli Hallâc-ı Mansur'unda; içine defalarca "Allah" yazılmış altın bir daire, onu çevreleyen bulutlardan oluşan spiral ve tuval boyutlarıncı sınırlandırılmış iri bir vav harfi yer alır. Spiral, izleyiciye yeni ipuçları sunar hem merkezden dışa açılmayı hem de dışarıdan merkeze yönelmeyi simgeleyen çift yönlü bir hareket içerir. Bu hareketlerden dışa açılım, evrenin yaratılışını ve sürekli genişleme hareketini simgelerken; merkeze yönelen hareket ise dairenin merkezinde olduğu gibi birliğe yani Allah'a dönüşü ifade eder.

BİR TEVEKKÜL DENEMESİ: ÎSÂR AHLÂKI

Dr. Öğr. Üyesi Hamit DEMİR*

İnsanlık tarihi temelde iki büyük dürtünün kavgasıdır: Sahip olma arzusu ve vazgeçebilme iradesi. Modern dünya, insana sürekli birinciyi fısıldıyor; daha çok biriktirmeyi, daha çok tüketmeyi ve her şeyden önemlisi önce *ben* demeyi, bir hayatta kalma kuralı olarak önümüze koyuyor. Ancak ruhun derinliklerinde bir yerlerde, bu gürültülü bencilliğin susturmadığı kadim bir ses yankılanıyor. Bu ses, başkası için eksilmenin aslında bir büyüme biçimi olduğunu,

vermenin almaktan daha çok zenginleştiğini söylüyor. İşte bu sesin ahlâk literatüründeki adı: Îsâr.

Sözlük anlamıyla îsâr; bir şeyi başkasına tercih etmek, seçmek demektir. Ancak kavramın ruhu, sözlük sınırlarını çoktan aşar. Îsâr, kişinin kendi muhtaç olduğu bir şeyi, başka bir muhtaca hiç tereddüt etmeden, seve seve vermesidir. Bu, sadece bir iyilik ya da yardımseverlik değildir. Cömertlik, elindeki fazlalığı paylaşmaktır; îsâr

ise elindeki tek taneyi, hayatındaki en kritik zamanı başkasına hibe etmektir.

Sahip olma arzusu (rağbet) ile vazgeçebilme iradesi (zühd) arasındaki bu amansız mücadeleyi konu edinen tasavvuf yolu, cömertliği derecelere ayırarak bize bir rota çizer. Bu rotanın ilk basamağı olan sehâ, kişinin malının bir kısmını paylaşmasıdır. Bir üst basamak olan cûd, imkânlarının çoğunu başkaları için seferber et-

mektir. Zirve ise îsârdır yani kişinin kendisi darlık içindeyken, başkasının darlığını gidermek için kendi hakkından vazgeçmesidir. Bu yönüyle îsâr, insanın bencil doğasına meydan okuyan bir *kendine rağmen* var olabilme sanatıdır.

Bu *kendine rağmen var olabilme* sanatının en canlı örneğini görmek için tarih sahnesinin ışıklarını hemen Medine'ye, Ensar ve Muhacir kardeşliğine çevirmemiz gerekir. Mekke'den her şeyini bırakarak hicret edenlere, Medine'nin yerlileri sadece evlerinin kapılarını değil, kalplerini ve rızıklarını da sonuna kadar açmışlardır. Üstelik bu muazzam paylaşım, bir kenarda duran *artanı vermek* şeklinde değil; ekmeği, toprağı ve imkânı tam ortasından *yarısını bölmek* şeklinde tezahür etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, bu muazzam ruh hâlini şu sarsıcı cümleyle ebedileştirir: *"Kendileri muhtaç olsalar bile onları (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler."* (Haşr Sûresi 9. âyet) Bu cümle, îsârın anayasasıdır. Âyetin iniş sebebine dair rivayetler ise insanlık tarihinin en sarsıcı îsâr örneklerini barındırır: Bir rivayete göre Ensar, Hz. Peygamber'den (sav) arazilerini muhacirlerle bölüşürmesini isteyince bu âyet nazil olmuştur.

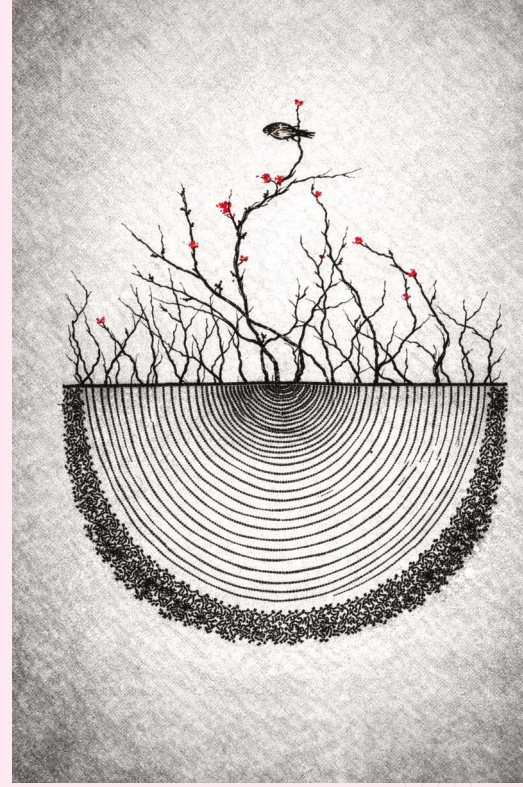
Bir diğer örnek ise doğrudan açıklıkla imtihan edilen bir fedakârlığı anlatır: Açlığı son sınırına ulaşmış bir adam, Allah Resûlü'nden yardım ister. Merhamet abidesi Peygamber Efendimiz (sav), bu ihtiyacı kendi hanesinde gidermek istese de ne yazık ki yiyecek bir şey bulamaz. Bunun üzerine ashâbına dönerek; *"Bu adamı bu gece misafir edebilecek kimse yok mu? Allah ona rahmet eylesin."* buyurur. Ebû Talha el-Ensârî (ra) hemen öne çıkar: *"Ben ey Allah'ın elçisi, onu ben misafir ederim."* Evine

vardığında ise onu imkânsızlıklar beklemektedir. Eşi, evde sadece çocukların yiyeceğinden başka bir şey olmadığını söyleyince, Ebû Talha ve eşi sessiz bir mutabakata varırlar. Çocuklarını uyutur, ışıkları karartır ve açlıklarını bastırmak için karınlarını bir bezle bağlarlar. Ebû Talha, o loş ortamda boş kaşığı tabağa götürüp getirerek yer gibi yaparken, misafirin karınını huzurla doyurmasını sağlar. Kendi açlıklarını, bir başkasının tokluğuna kurban ederler. Sabah olduğunda ise müjde bizzat Allah Resûlü'nden gelir: *"Allah, bu gece falan adam ve falan kadının yaptıklarından razı oldu."*

Cömertliğin mertebeleri olduğu gibi îsârın da kendi içinde derinleşen mertebeleri vardır. Kimisi malıyla îsâr ederken, kimisi de canıyla îsâr eder. Her bilenin üzerinde bir bilen olduğu gibi her amelin üzerinde bir amel, her hâlin üzerinde bir hâl ve her kemâlin üzerinde bir kemâl vardır.

Kaderin latif bir cilvesidir ki; îsâr âyetinin nüzûlüne sofrasındaki ekmeğiyle vesile olan Ebû Talha el-Ensârî ile Uhud'un o en çetin anında kendi bedenini Hz. Peygamber'e (sav) siper eden Talha b. Ubeydullah, aynı isimde buluşarak îsârın iki büyük zirvesini temsil etmişlerdir. Biri imkânıyla, diğeri ise canıyla kendine rağmen başkasını seçmenin yani sevdikleri uğruna kendinden vazgeçmenin müstesna birer abidesi olmuşlardır.

Ekmeğinden bir lokmayı bile eksilip başkalarıyla paylaşmayı unutturmaya çalışsan, her şeyi tüketim ve benlik üzerine kurgulayan bir dünyada; Allah rızası için garazsız, ivazsız ve karşılıksız paylaşmayı ahlâk edinmiş bu güzide şahsiyetleri bugünün insanına anlatmak kolay değil. Ancak bu, imkânsız da değildir. Çünkü insan ruhu, ne

kadar modern gürültüyle kuşatılsa da fedakârlığın o huzurlu iklimine her zaman muhtaçtır.

Peki, bu yüksek ahlâk bugün anlaşılabilir mi? Evet, eğer rızkı verenin Allah olduğu, O'nun her şeye Kâdir ve Rezzâk olduğu hakikati zihinlerden kalbe inerse anlaşılabilir. Uygulanabilir mi? Elbette çünkü îsâr sadece büyük kahramanlıklar değil, bazen bir arkadaşına vaktini ayırmak, bazen de en sevdiğin imkânı bir başkasının mutluluğu için feda edebilmektir.

Bugün yeryüzünde bu ahlâkın numûne-i imtisal (örnek) temsilcileri belki azalmıştır ama asla tükenmiş değildir. Onlar, reklamların ve ışıltılı dünyaların uzağında, sessizce vermeye ve vazgeçmeye devam ediyorlar. Unutmamak gerekir ki; bu güzellikleri ancak kalbiyle arayanlar fark edebilir. Zira hakikat her zaman olduğu gibi bugün de aynı yerededir: Bulanlar, ancak arayanlardır...

Îsârî mümkün kılan yegâne şey, hayata Müslümanca bir nazarla bakabilmektir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de aynı kelimenin (seçmek/tercih etmek) geçtiği diğer âyetlere baktığımızda; Yaradan'ı yaratılanlara tercih eden müminlerin övgüyle anıldığını (Tâhâ 20/72), buna mukabil dünya hayatını âhirete tercih edenlerin ise bir aldaniş içinde olduğu (Nâziât 79/38; A'lâ 87/16) vurgulanır. Yani mesele, dünyaya ve dünyalığa verilen değerlerin terazisidir.

Modern zamanın hız ve haz girdabı, ne yazık ki Müslümanları da en hassas yerinden, hizmet maskesiyle yakalamaya çalışıyor. "İslâm'a hizmet etmek için daha çok mala sahip olmalısın" telkini, bazen mal sevgisinin kalbe sızmasına bir kapı aralıyor. Elbette Müslümanın imkân sahibi olmasında bir beis yoktur; aksine bu, hayırlı işler için büyük bir fırsattır. Ancak mühim olan, eldeki dünyalığın sevgisinin gönlü esir almamasıdır. 20. yüzyıl sûfilerinden Osman Hulûsi Efendi, bu hassas dengeyi muazzam bir gemi metaforuyla özetler: "Hiz-

“

*Malından vazgeçen
malın efendisi olur;
vaktinden vazgeçen
zamanın sahibi olur;
canından vazgeçen
ise ölümsüzlüğün
kapisını aralar.*

”

met için dünyalık da lazım. Derya ne kadar derin olursa geminin seyrini artırır." Bu sembolik anlatım, imkânın (suyun) gemiyi yürüten temel güç olduğunu söylerken, aynı zamanda o büyük tehlikeyi de fısıldar: Suyun geminin içine girmesi yani dünya sevgisinin kalbe sızması. İşte o an, gemi batmaya mahkûmdur.

Bundan dolayıdır ki âriflerimiz şu duayı dilimizden düşürmemeyi telkin ederler: "Allah'ım, dünyamızı elimize ver, kalbimize koyma!" Âmin.

Peki, bir insanı kendi muhtaç olduğu şeyi tereddütsüzce vermeye iten asıl güç nedir? İslâm ahlâk sisteminde erdemler ve yerilen sıfatlar, birbirinden kopuk kompartımanlar değil; aynı inanç kökünden beslenen veya aynı itikadî zafiyetten doğan birer meyve gibidir. Bu bağlamda îsâr bilincine ulaşamamış bir kişide görülen temel eksiklik, aslında sadece bir cömertlik meselesi değil, derin bir tevekkül ve kudret telakkisi problemidir. Zira îsâr, kişinin elindekini verdiğinde eksileceği korkusunu aşmasını gerektirir. Bu korkuyu aşmanın yegâne yolu ise Allah'ın el-Kâdir ve er-Rezzâk isimlerini tam bir teslimiyetle içselleştirmektir. Allah'ın her şeye muktedir olduğunu ve rızkın mutlak kaynağı olduğunu kalbine tam yerleştiremeyen bir birey, mülkiyeti kendinden menkul sanma gafletine düşerek biriktirme ve esirgeme eğilimi gösterir. Dolayısıyla, "verince tükenecek" endişesi taşıyan bir zihin, fiilen tevekkülden yoksun kalmış ve Allah'ın sonsuz hazinelerine olan itimadını zedelemiş demektir. Sonuç olarak, îsârın yokluğu zahiren bir cimrilik gibi görünse de hakikatte kulun Rabb'iyile olan emniyet bağındaki bir kopukluğun tezahürüdür.

"İktisat, sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanmasıdır." tanımına esir olmuş modern insanın zihni ve nefsi, doğası gereği bencil ve korumacıdır. Bu doğal bariyeri aşmak, ancak yüksek bir iman ve insanlık bilinciyle mümkündür. Zira Kâdir-i Mutlak bir Allah'a inanan Müslüman için

kaynaklar sınırlı olmadığı gibi ihtiyaçlar da sanıldığı kadar sınırsız değildir.

Modern psikoloji, güvenlik için insanın önce kendi maskesini takması gerektiğini söyler. Bu, fiziksel hayatta kalmak için geçerli bir kural olabilir fakat ahlâkî ve ruhsal gelişimde durum tam tersidir. İnsan, kendi *beninin* etrafına ördüğü o kalın duvarları yıkmadığı sürece gerçek anlamda *biz* olamaz. İşte bu duvarları yıkmamanın, bencillik hapisanesinden özgürleşmenin en kestirme yolu; kendimizden vazgeçip başkasına yer açmaktır. *Îsâr*, *egonun* (nefsin) en büyük düşmanıdır. Çünkü *ego*, her şeyi kendine yontmak isterken *îsâr*, yontulan her parçayı bir başkasının yarasına merhem yapar. Bu eylem, kişiyi biyolojik bir canlı olmanın ötesine taşır ve onu diğerkâm kılar. Diğerkâmlık ise başkasının acısını sadece hissetmek değil, o acıyı dindirmek için kendi konforundan vazgeçebilmektir.

Peki, plazaların, hızlı tüketimin ve dijital yalnızlığın hüküm sürdüğü 21. yüzyılda *îsâr* mümkün mü? Yoksa bu kavram sadece tozlu kitap sayfalarında kalmış romantik bir hayal mi? Bugün *îsâr*, büyük kahramanlıklardan ziyade küçük ama derin tercihlerde saklıdır:

Yorgun argın işten dönerken otobüste yerini kendisinden daha yaşlı veya yorgun birine vermektir.

En sevdiği yemeğin son lokmasını, o lokmaya gözü düşen arkadaşına ikram etmektir.

Vaktin en dar olduğu bir anda, bir dertliyi sonuna kadar sabırla dinlemektir.

Bir projede emeği geçtiği hâlde, alkışı bir başkasının almasına razı olup sessizce geri çekilmektir.

Îsâr, bireyi de özgürleştirir. Çünkü bir şeye muhtaçken ondan vazgeçebilen insan, artık o şeyin kölesi değildir. Malından vazgeçen malın efendisi olur; vaktinden vazgeçen zamanın sahibi olur; canından vazgeçen ise ölümsüzlüğün kapısını aralar. Bütün bu örneklerin bir fikir ilkesi ve yaşam felsefesi hâline getirecek olursak *îsâr*; Allah'ın rızâsını, başkasının rızâsına tercih etmektir; bu uğurda musibetler büyüse, yükler ağırlaşırsa ve güç zayıflasa bile.

Bir toplumda *îsâr* ahlâkî yaygınlaştığında, o toplumda güven iklimi filizlenir. İnsanlar bilirler ki düştüklerinde onları kaldıracak olanlar, sadece imkânı olanlar değil, kalbi olanlardır. Sınıfsal nefretin, kıskançlığın ve hırsın ilacı buradadır. Zira başkasını kendine tercih eden birinin olduğu yerde, hak yeme veya sömürme barınamaz.

Sonuç olarak *îsâr*; insanın kendi darlığında bir başkasının genişliğini, kendi acısında bir başkasının tebessümünü arama yolculuğudur. Bu yol, zâhiren bir eksilme gibi görünse de bâtenin muazzam bir zenginleşmedir. Mum, etrafını aydınlatırken kendinden tüketir ancak o ışık olmasa mumun varlığının ne anlamı kalırdı?

Dünya bugün her zamankinden daha çok *önce ben* diyenlere değil, *kendine rağmen* diyebilenlere muhtaç. Belki dünyayı tek başımıza kurtaramayız ama soframızdaki ekmeği, gönlümüzdeki yeri veya yüzümüzdeki tebessümü bir başkasına öncelik vererek paylaştığımızda, o kişinin dünyasını kurtarabiliriz. Ve unutmamalı ki insan ancak bir başkasının hayatında var olabilir kadar hayattadır.

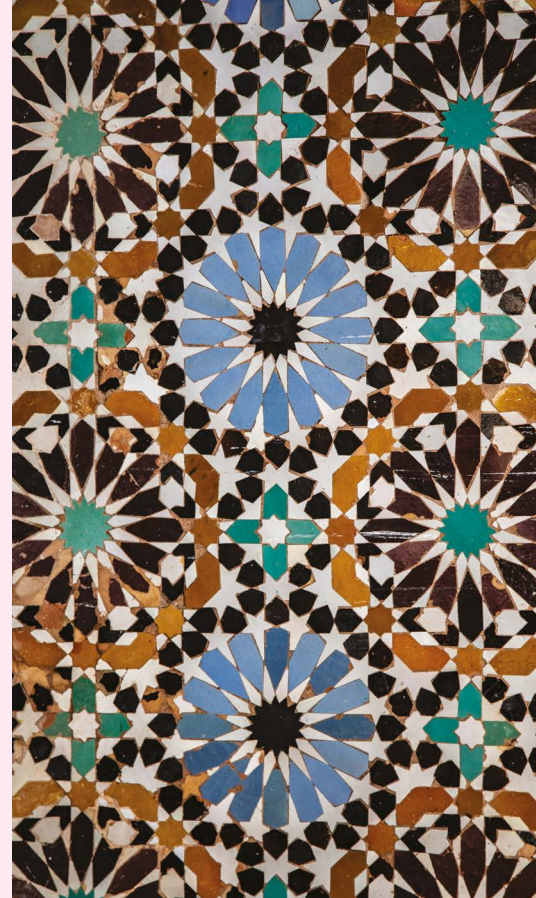
“

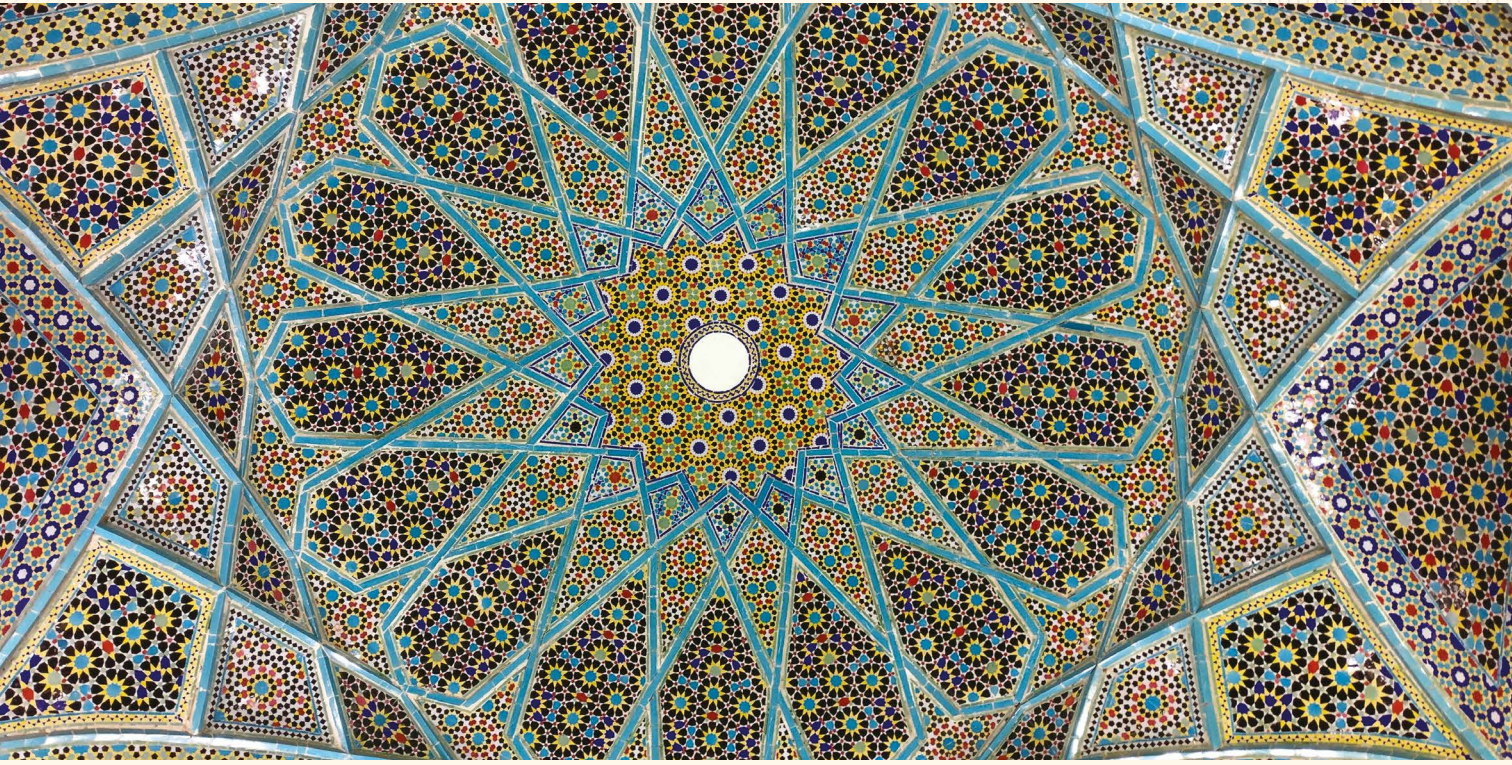
Îsâr, kişinin kendi muhtaç olduğu bir şeyi, başka bir muhtaca hiç tereddüt etmeden, seve seve vermesidir

”

Îsâr; bir vazgeçiş değil, en büyük kazançtır. Çünkü kendine rağmen başkasını seçen, aslında kendi insanlığını seçmiştir. ●

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

TESLİMİYET VE NAMAZ

Abdullah YILDIZ *

Teslimiyet, İslâm inancının en temel kavramlarından biri olup, insanın kendini Allah'ın takdir ve kuvvetine terk etmesi ve O'nun emrine tam bir itaat içinde olması hâlidir. سَلِمَ (seli-me) fiilinden gelen *teslimiyet* kelimesi; "boyun eğmek, itaat etmek ve selâmete çıkmak" manalarına gelir. *Teslimiyet*; zorlamaya değil, imana ve muhabbete dayalı bir itaattir.

Hız. İbrâhim (as) ile oğlu İsmâil (as) bu iman, itaatin ve teslimiyetin en zirve örneğini sergilediler: İki Kâbe'nin yapımını tamamlayınca Hız. İbrâhim (as) dua etti: "Ey Rabb'imiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabb'imiz! Bizi sana tes-

lim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar..." Bu, onun Allah'a samimi imanını ve teslimiyetini yansıtır. Babası Hız. İbrâhim'in (as) rüyasında gördüğü kurban emrine oğlu Hız. İsmâil'in (as) teslimiyet ve sabır dolu cevabı ise Sâffât Sûresi'nin 102. âyetinde yer alır: "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın." İki seçkin peygambere ait olan bu cümleler, Allah'ın emrine tam bir boyun eğişin, teslimiyetin ve sabrın ifadeleridir.

Teslimiyetin adı: İslâm

Teslimiyet kavramını çağımızda en iyi anlayanlardan biri "bilge lider" Aliya İzzetbegoviç'tir. O, *teslimiyet* kelimesini, "İslâm" ve "Silm" (barış)

köklere inerek anlamaya çalışır. Şöyle ki: "İslâm; adını kanunlarından, emir ve yasaklarından, talep ettiği bedensel ve ruhsal çabadan değil, tüm bunları kapsayan ve aynı zamanda aşan bir marifet ânından, ruhun zaman ile ölçüşme kuvvetinden, bir mevcudiyetin sunabileceği her şeye tahammül etme dirâyetinden, tek kelime ile teslimiyet hakikatinden almıştır." Bu tanımlamalardan sonra da o meşhur vecizesini haykırır: "Ey teslimiyet, senin adın İslâm'dır."

Aliya, teslimiyetin yanlış anlaşılmasına meydan vermemek için de şu önemli tavihatı yapar: "Teslimiyet, birçoklarının tamamen yanlış olarak zannettiği gibi asla pasiflik demek değildir. Teslimiyet, insanın

bir bütün olarak dünyaya ve kendi faaliyetinin neticelerine karşı bir iç tutumdur. Allah'ın iradesine teslimiyet, insanların iradesine karşı bağımsızlık demektir. Allah'a itaat insana itaati men eder. Kaderi kabul etmek kendini en büyük ölçüde özgür hissetmektir. Bu öyle bir hürriyettir ki; kaderi yerine getirmekle, onunla âhenk içinde olmakla kazanılır."

Ve ekler: *"Teslimiyet, hayatın çözülmezlik ve manasızlığından insanî ve vakarlı tek çıkış yoludur. İsyansız, yeissiz, nihilizmsiz, intiharsız tek çaredir. Teslimiyet, hayatın kaçınılmaz olarak getirdiği sıkıntılarda alelâde bir insanın kendini kahraman gibi hissetmesidir..."*

Aliya İzzetbegoviç'e göre, liderliğini yaptığı zorlu ve destansı özgürlük mücadelesini insanî ve makul kılan, ona sükûn ve huzur damgasını vuran güç kaynağı, her şeyin akıbetinin elimizde olmadığı kanaatidir. Bize ait olan, gayret etmek, uğraşmaktır; netice ise Allah'ın elindedir.

İşte böylesi bir teslimiyet, sağlam ve tahkikî bir imanın neticesidir. Yani insanın Allah'a olan imanı ne kadar sağlam ve tahkikî ise, teslimiyeti de o nispette sağlam ve sarsılmaz olur.

Teslimiyetin eyleme dönüşmesi: Namaz

En'âm Sûresi'nin 79, 162 ve 163. âyetlerinde yer alan ilâhî talimat, teslimiyetin ilk adımı olarak namaz ibadetini zikreder, ki bu öncelik oldukça anlamlı mesajlar taşır: *"Şüphesiz ki ben, Allah'ı bir tanıyan -Hanif- olarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve ben müşriklerden değilim!"* (En'âm 6/79)

"De ki: 'Şüphesiz benim namazım da diğer ibadetlerim de yaşamam da ölümüm de âlemlerin Rabb'i

“

Teslimiyet, İslâm inancının en temel kavramlarından biri olup, insanın kendini Allah'ın takdir ve kuvvetine terk etmesi ve O'nun emrine tam bir itaat içinde olması hâlidir.

”

Allah içindir." (En'âm 6/162)

"O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların (Allah'a teslim olanların) ilkiyim." (En'âm 6/163)

En'âm Sûresi'nin yukarıdaki âyetleri, Müslümanın hayat felsefesini özetleyen, namaz, ibadet, yaşam ve ölümün sadece âlemlerin Rabb'i olan Allah'a adanması gerektiğini vurgulayan temel tevhid âyetlerindedir. Âyetlerde, şirke karşı net bir duruş, Allah'a ise tam bir teslimiyet ve ihlas (samimiyet) emredilir.

Bu âyetlerde teslimiyet sıralamasında namazın öncelenmesi oldukça anlamlıdır. Zira namaz; tekbiri, kıyâmı, kırâati, rükû, sücûdu, kuûdu, tahiyatı, tesbihi, tahmîdi... ve nihayet selâmı ile tam bir teslimiyettir. Resûlullah'ın (sav) rükû ve secde okuduğu dualar bu hakikati yansıtır: Rükûda Peygamberimiz'in (sav) okuduğu rivayet olunan bir dua şöyledir: *"Allah'ım! Senin için rükû ettim, Sana iman ettim. Sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim ve sinir sisteminin Sana huşû etti."*

Şimdi de Peygamberimiz'in (sav) secde yaptığı duayı görelim: *"Allah'ım! Sana secde ettim, Sana iman ettim, Sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratana, ona şerh verene, onda göz ve kulak yaratıp-açana secde etti. Yaratana en iyisi olan Allah ne mübarektir."*

Teslimiyetin zirvesi namaz, namazın zirvesi ise secdedir. Kibrin ve gururun yerini sonsuz bir teslimiyete terk ettiği kutlu bir eylemdir secde... Kulun Allah'a en yakın olduğu, tüm benliğiyle Rabb'ine teslim olduğu vecd hâli... Nefsin hiçe sayıldığı, gururun ayaklar altına alındığı, en şerefli uzuv olan başın yere serildiği ama o oranda da Allah Azze ve Celle'nin yüceltildiği, tekbir ve tesbih edildiği bir kutlu an...

Alak Sûresi'nin 19. âyeti, Allah'a yaklaşmanın ancak O'na secde

“

*Teslimiyetin zirvesi
namaz, namazın zirvesi
ise secdedir. Kibrin ve
gururun yerini sonsuz
bir teslimiyete terk
ettiği kutlu bir eylemdir
secde...*

”

etmekle gerçekleşeceğini beyan eder: “Secde et ve yaklaş!”

İmam Kurtubî'nin tefsirinde yer verilen rivayete göre Resûlullah (sav), Hz. İbrâhim'in (as) makamında namaz kılariken Ebû Cehil, “Ben sana namaz kılma demedim mi!” diyerek onu tehdit edip engellemek istemiş. Hz. Peygamber de (sav) ona sert bir şekilde karşılık vermişti. Ebû Cehil, “Sen beni ne ile tehdit ediyorsun? Vallahi ben bu memlekette adamları en

çok olan kimseyim.” demiş, bunun üzerine bu âyetler inmiştir.

Allah Teâlâ, “O hemen kurultayını çağırсын, biz de zebanileri çağıracağız.” buyurarak Hz. Peygamber'e (sav) meydan okuyan Ebû Cehil'in yetersizliğini ortaya koymuştur. Nitekim Ebû Cehil bu âyetleri dinlediği hâlde kötü niyetini gerçekleştirmeye teşebbüs edememiştir.

19. âyette tekrarlanan “hayır!” anlamındaki “kellâ” edatı da o azgın insanın, Hz. Peygamber'e (sav) kötülük etmek üzere taraftarlarını çağırmaya asla cesaret edemeyeceğini gösterir. Burada Resûlullah'a (sav); böyle azgın, Allah ve peygamber tanımaz kimseye boyun eğmemesi, namaz kılmaya ve secde etmeye devam ederek Allah'a yakınlaşma gayretlerini sürdürmesi emredilmiştir. Şüphe yok ki Allah'a yaklaşmak, O'nun emirlerine tereddütsüz itaat edip, kesin bir teslimiyet göstermekle ve bu itaatin en anlamlı ifadesi olan secde ile mümkündür.

Nitekim Hz. Peygamber (sav), “Kulun Rabb'ine en yakın olduğu an secdede bulunduğu andır.” buyur-

muş, secdede iken duaları çoğaltmayı tavsiye etmiştir.

Kürreden zerreye teslimiyet ve tesbihat

Bütün kâinatın ve içindeki tüm varlıkların sürekli olarak Allah Teâlâ'yı hamd ile tesbih ettiklerini ve O'na secde ettiklerini hatırlatan âyetler Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça yer alır. Bu âyet-i kerimelerden hareketle özet bir ifade kullanırsak, varlıklar âlemi içerisinde irade sahibi insanlar ve cinlerin inançsız nankörleri dışında, Allah'ı hamd ile tesbih etmeyen ve O'na teslimiyet gösterip ibadet etmeyen, secde etmeyen canlı-cansız hiçbir şey ve nesne yoktur:

“Görmedin mi göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde etmektedirler...” (Hac 22/18)

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız...” (İsrâ 17/44)

İslâm âlimleri ve Kur'ân müfessirleri, varlıklar âleminin ibadet

Namaz bütün kâinatın ibadet ve teslimiyet hareketlerini kendi içinde topladığı gibi namaz kılan her bir mümin de bütün varlıkların ibadet biçimlerini namazda temsil ettiğinin ve kürreden zerreye tüm mevcudatla birlikte teslimiyet korosuna katıldığının farkında olmalıdır.

biçimleri ile İslâm'ın ibadet şekilleri ve özellikle namaz ve namaz esnasında yapılan hareketler arasında harika benzerlikler kurmuşlardır. Bunların bir bölümünü kısa kısa hatırlatmak faydalı olacaktır: Güneş, ay ve yıldızlar gibi gök cisimleri, doğma ve batma hareketlerini tekrar edip dururlar; namazda da kıyâm, rükû ve secde gibi belli hareketler vakit vakit ve rekât rekât tekrarlanır.

Dağlar; namazdaki kıyâm gibi, dimdik ayakta durarak Allah'ı hamd ile tesbih ederler.

Hayvanlar; namazdaki rükû gibi, iki büküm eğilip bekleyerek O'na ibadet ederler.

Ağaçlara gelince; biz, onların ağızları sayılabilecek olan köklerinin besin aldıklarını görürüz ki, bu, tıpkı namazdaki secde gibi,

ağaçların da devamlı secde hâlinde olduklarını ifade eder.

Bundan başka, Kur'ân-ı Kerîm'de suyun ana görevlerinden birinin temizlemek yani arındırmak (tahîr) olduğu (Enfâl 8/11) bildirilir. Bu hakikatten hareketle, "*Temizlik (abdest) imanın yarısıdır.*" hadis-i şerifinde de vurgulandığı üzere, İslâm'da temizliğin (tahâret/abdest) sadece fiziksel değil, aynı zamanda manevî bir arınma ve günahlarımıza tövbe olduğu; böylece Allah'a imanın ve teslimiyetin de ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiği anlaşılır.

Bir başka âyette (Ra'd 13/13), "*Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbih eder.*" buyrulur. Bu hakikat bize, namazlarda tekbirlerin ve bazı namazlarda da Kur'ân-ı Kerîm'in yüksek sesle kıraat edilmesini düşündürür.

Kuşlar da cemaatle kılınan namaz gibi, gökte sürü hâlinde uçarak Allah'a kulluk ve teslimiyetlerini arz ederler: "*Görmez misin ki, göklerde*

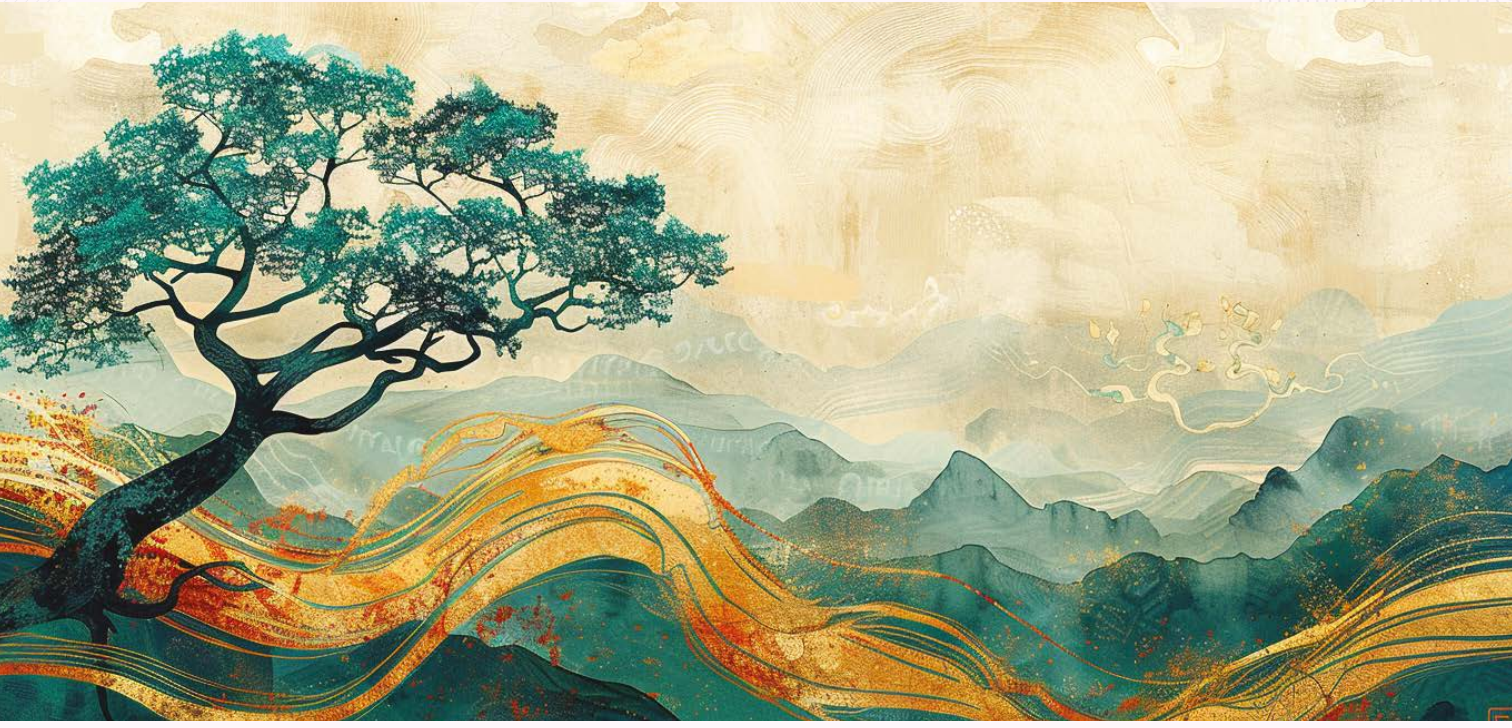
de ve yerde olanlar, havada kanatlarını açarak süzülen kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Hepsi duasını ve tesbihini bilmekte, Allah da onların bütün yaptıklarını bilmektedir." (Nûr 24/41)

Gölgeler, Allah'a özel bir teslimiyet ve bir ibadet tarzı olarak nasıl her gün uzayıp kısalıyorsa, namaz kılma esnasında kıyâm eden, rükûa ve secdeye varan ve ka'dede oturan insan da bir gölge gibi uzar ve kısalır.

Özetle; namaz bütün kâinatın ibadet ve teslimiyet hareketlerini kendi içinde topladığı gibi, namaz kılan her bir mümin de bütün varlıkların ibadet biçimlerini namazda temsil ettiğinin ve kürreden zerreye tüm mevcudatla birlikte teslimiyet korosuna katıldığının farkında olmalı... Allah'ın iradesine teslimiyetinse insanların iradesine karşı bağımsızlık olduğunu unutmamalıdır. ●

* Yazar

EN BÜYÜK ÖZGÜRLÜK: ALLAH'A TESLİMİYET

Prof. Dr. Muammer ERBAŞ*

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Bilakis, kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse Rabb'inin katında onun mükâfatı vardır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de." (Bakara 2/112)

Allah Teâlâ, tüm âlemlerin yegâne sahibidir: "Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur." (Fâtîha 1/2)

Bir âlem yaratmıştır ki, onun merkezinde insan vardır. İnsanın bedeni, anâsır-ı erbaa; toprak, su, hava ve ısidan oluşmuştur. Sonra ona ilâhî bir nefesle ruh ve can verilmiş, bu sayede insan işitme, görme ve anlama yetisi kazanmıştır: "Sonra onu tamamlayıp şekil-

lendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!" (Secde 32/9)

İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran husus, onun akıl ve irade sahibi oluşudur. Bu bağlamda küllî irade, yalnızca Allah Teâlâ'ya aittir; her şey O'nun bilgisi ve dilemesiyle yaratılmıştır: "Rabb'in dilediğini yaratır ve seçer." (Kasas 28/68)

İnsanoğlu ise cüz-î irade sahibidir yani belli sebeplere sarılarak meseleler karşısında tercihte bulunma imkânına sahiptir: "De ki: Hak, Rabb'inizdendir. Öyle ise artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (Kehf 18/29)

Bu itibarla Allah Teâlâ, onu yeryüzünde mecazî anlamda kendi halifesi ilan etmiştir: "Rabb'in meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim.' demişti. Me-

lekler, 'Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz.' dediler. Allah, 'Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim.' dedi." (Bakara 2/30)

Dolayısıyla Yüce Yaradan ile insanoğlu arasında çok sıkı bir ilişki ve bağ vardır: "... Kulumu sevince (âdeta) ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden ne isterse, onu mutlaka veririm, bana sığınırsa, onu korurum." (Buhârî, Rikâk, 38)

İslâm geleneğinde insanın özgürlüğü tartışma konusu olmuştur. Bazı kesimler onun mutlak özgürlüğünü savunurken, bazıları cebrî bir yaklaşım benimseyerek insan iradesini yok saymışlardır. Bu hususta doğru olan yaklaşım, Kur'an'da ifade edildiği üzere orta yoldur. Buna göre sebepler ve tercih insandan, netice ise Allah'tandır: "... İşlerin sonucu Allah'a aittir." (Hac 22/41)

İnsanoğlunun cüz-î iradesi, Allah'ın küllî iradesinin dışında ve ona rağmen değildir. Bu nedenle insanın belli bir amaç ve gayesine ulaşabilmek için o konuda Allah'ın Kur'an ve sünnette bildirilen buyruklarını dikkate alması gerekir. Aksi takdirde o kimse ya maksadına ulaşamaz ya da ulaştığı gaye onun hayrına olmaz. Nitekim Kur'an'da bu husus, şu şekilde ifade edilmiştir: "Âlemlerin Rabb'i olan Allah dilemedikçe, sizler bir şey dileyemezsiniz." (Tekvîr 81/29)

Gerçek özgürlük, insanın aklına gelen ve canı istediği her şeyi değil, bilakis sonucu kendisi için iyi, faydalı ve güzel olacak şeyleri yapmasıdır. İnsanoğlu, tıpkı duyarları gibi akli ve bilgisi de sınırlı olan bir varlıktır. Bu nedenle bazen iyi olduğunu zannederek kötü şeyle-

ri yapar, bazen de kötü olduğunu zannederek iyi şeyleri yapmaktan kaçınır: "İnsan iyiliğin gelmesine dua ettiği gibi, kötülüğün gelmesine de dua eder. Esasen insanoğlu acelecedir." (İsrâ 17/11)

Bu noktada akıllı olan bir Müslüman, Allah'ın buyruklarına teslim olarak kendisi için her daim iyi olacak şeyleri yapmaya yönelir: "İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizdir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzdür. Siz bilmezsiniz, Allah bilir." (Bakara 2/216)

Bu dünyanın imtihan kuralları, Kur'ân ve sünnette bizlere helâller ve haramlar şeklinde bildirilmiştir.

Allah Teâlâ, sadece mutlak irade sahibi değil, bilakis her yönden nihaî anlamda Hakk yani mutlak gerçek ve doğru olandır. Bunun temeli Allah'ın kendisinde topladığı yüce isim ve sıfatlara dayanır: Rahmân, Rahîm, Alîm, Hakîm, Kâdir, Âdil...

Bu noktada Allah'a inanmak, aynı zamanda söz konusu isim ve sıfatlara da inanmak ve bunları birer kutsal olarak benimsemektir. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ / Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın." Buna göre Allah'a inanmak, aynı anda onun merha-

metine, ilmine, adâletine, kudretine inanmayı, bunun gereği olarak da beşerî düzeyde merhametli, âdil, ilim sahibi, kudretli olmayı gerekli kılar. Böylece insanoğlu, Allah inancı sayesinde tıpkı Hz. Peygamber (sav) gibi bir beşer olarak bu dünyada hem düşünce hem de eylem itibarıyla ulaşabileceği en yüksek makam ve dereceye ulaşmış olur: "Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahibisindir." (Kalem 68/4)

Allah Teâlâ, evrendeki bütün yaratma eylemlerini bu isim ve sıfatlarına uygun bir şekilde gerçekleştirmektedir. Şöyle ki O, her şeyi sonsuz ilmiyle bilmekte, ilâhî adâlet terazisinde tartmakta, rahmetiyle eksiklerini gidermekte ve sonunda mutlak kudretiyle ve hikmetiyle en güzel şekilde yaratmaktadır. Böylece evrende ortaya çıkan her şey hak; gerçek ve doğru olmaktadır: "Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmayız." (Sâd 38/27)

Kendisine kutsal olarak Allah'ı ve değer olarak esmâ-i hüsnâyî alan bir Müslüman da, bu sayede kendisine gerçek anlamda bir özgürlük alanı açmış ve her konuda en doğruya, iyiye ve güzele ulaşma imkânı bulmuş olur: "Allah, benim de Rabb'im, sizin de Rabb'inizdir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte bu doğru yoldur." (Âl-i İmrân 3/51)

Allah Teâlâ, bu evrende her şeyi rastgele ve gelişigüzel bir şekilde değil, bilakis Hikmet sıfatına uygun olarak sünnetullah; sabit belli kurallar ve prensipler dâhilinde yaratmaktadır: "Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasa budur ve Allah'ın yasında bir değişme bulamazsın." (Ahzâb 33/62)

Söz konusu sünnetullahın bilime ait maddî ve dünyevî boyutu olduğu gibi, dine ait manevî ve

“

İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran husus, onun akıl ve irade sahibi oluşudur. Bu bağlamda küllî irade, yalnızca Allah Teâlâ'ya aittir; her şey O'nun bilgisi ve dilemesiyle yaratılmıştır.

”

uhrevî boyutu da vardır: *“Allah'ın Peygamber'e farz kıldığı şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmişlere uyguladığı yasaıdır. Allah'ın emri şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir.” (Ahzâb 33/38)*

Buna uygun olarak yağmur belli şartlarda yağmakta, su belli derecede kaynamakta, bitkiler belli koşullarda açmakta... Benzer şekilde insan belli şartlarla imana ermekte, belli ibadetlerle güzel

ahlâk sahibi olmakta, belli nedenlerle de helâk olmaktadır. Bu kural ve prensiplere vakıf olan kimseler, maddî ve manevî anlamda çok büyük imkân ve fırsatlara sahip olmaktadır. İşte en büyük özgürlük budur: Yüce Allah'ın evrende hâkim kıldığı ilâhî yasaları bilip bunlara teslim olmak, bu sayede dünyevî ve uhrevî olarak çok büyük kazanç ve başarılar imza atmaktır... *“Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlar ise, güvenli bir yerde, bahçelerde ve pınar başlarında dırlar.” (Duhân 44/51-52)*

İnsan bir melek, bu dünya da bir cennet değildir. Ham olarak geldiği bu dünyada ciddi bir sınava tabi tutulmaktadır: *“Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için, ölümü ve dirimi (hayatı) yaratan O'dur. O, güçlüdür, bağışlayandır.” (Mülk 67/2)*

İnsanoğlu, geldiği noktaya göre Allah Teâlâ tarafından mükâfatalandırılacak veya cezalandırılacaktır: *“İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennemde olacaktır.” (İnfîtâr 82/13-14)*

Her imtihanın belli kuralları vardır. Bu kuralları bilenler, onlara uyarak başarı elde ederken, bilmeyen-

ler başarısız olarak saf dışı kalır. Bu dünyanın imtihan kuralları, Kur'ân ve sünnette bizlere helâller ve haramlar şeklinde bildirilmiştir. Helâller, insana faydalı olan temiz şeyleri, haramlar ise ona zararlı olan pis şeyleri ifade eder: *“İşte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir.” (Arâf 7/157)*

Bu noktada Allah Teâlâ tarafından bildirilen söz konusu helâl ve haramlara riayet edenler, zorlu dünya imtihanını aşma noktasında büyük bir avantaj elde ederler. Bu sayede kendilerine zarar verecek şeylerden sakınma, fayda verecek şeylere de ulaşma imkânı bulurlar. İşte insanı kurtuluşa götürecektir gerçek anlamda özgürlük budur: *“Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asil bunlar mutluluğa erenlerdir.” (Nûr 24/52)*

İnsanoğlu, birtakım hakları ve sorumlulukları olan zayıf bir varlıktır. Bu nedenle Allah Teâlâ, ona gücünün yeteceği ölçüde bir yük ve sorumluluk yüklemiştir: *“İnsan zayıf yaratılmış olduğundan Allah sizden yükü hafifletmek ister.” (Nisâ 4/28)*

Bu noktada insanın, dünyevî ve uhrevî hedeflerine ulaşabilmesi için bir yandan haklarını bilip bunlara sahip çıkarken, diğer yandan bunların sınırlarını yani haddini de bilmesi ve gidişatını bu ikisi arasındaki gerçek özgürlük alanında sürdürmesi gerekir. Aksi takdirde doğru yoldan çıkacak ve başı derde girecektir. Bu noktada Yüce Allah, Kur'ân'da insanoğluna bir yandan haklarını bildirirken, diğer yandan ona bunların sınırlarını çizmiştir: *“Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyet-*

lerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.” (Bakara 2/187)

İnanç, fitrî bir ihtiyaç ve zorunluluktur. Ve hayat boşluk kabul etmez. Şayet bir kimse, kalbini doğru bir şekilde hak olan Allah inancıyla doldurmazsa, bu durumda oraya bâtil inanç ve düşünceler dolar. Bir kimsenin inancı ve düşüncesi bâtil olduğunda, o kimseden doğru eylem ve tutumlar ortaya çıkmaz. Bu bağlamda tarihî süreçte Allah inancından yoksun olan bazı kimseler, kendi akıl ve duyularını ilâh edinmişlerdir. İnsan akli, hata ve unutmaya açık olduğu için bu kimseler hem kendilerini hem de başkalarını felakete sürüklemiştir. Bunların Kur’an’da zikredilen tipik örneği Firavun’dur. O, millettine şöyle seslenmiştir: “Ben, sizin en yüce Rabb’inizim! dedi.” (Nâziât 79/24)

Hz. Mûsâ’ya ve getirdiği hak inancına karşı çıkan ve milletini yoldan çıkaran Firavun, sonunda hatasını anlamış fakat iş işten geçmiştir: “Firavun boğulacağı anda, ‘İsrailoğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, artık ben O’na teslim olanlardanım’ dedi. Ona, ‘Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin.’ dendi. ‘Senden sonrakilere bir ibret teşkil etmesi için bugün sadece senin cesedini çıkarıp (sahile) atacağız.’ dedik. Doğrusu insanların çoğu âyetlerimizden habersizdir.” (Yûnus 10/90-92)

Allah inancından yoksun bazı kimseler ise, kendileri dışında bir takım putları ilâh edinmişlerdir. Putlar, insanların elleriyle yaptığı, sonra da kendilerine kutsallık atfettikleri şeylerdir. İnsan; kutsal olmadığı gibi, onun ürettiği şeyler de kutsal olamaz. Bu, sadece bazılarının diğerlerini sömürmek için uydurduğu bir yalandır. Ta-

“

Gerçek özgürlük, insanın aklına gelen ve canı istediği her şeyi değil, bilakis sonucu kendisi için iyi, faydalı ve güzel olacak şeyleri yapmasıdır.

”

rih boyunca pek çok millet putlara tapmıştır. Hz. Peygamber’in (sav) kendilerine gönderildiği Câhiliye toplumu da putperest bir toplumdur. Mekkeli müşrikler, Kâbe’de topladıkları 360 ayrı put ile bütün bölgeyi kontrol altına alıp sömürge hâline getirmişlerdir. Kur’an’da bu husus şöyle dile getirilmiştir: “Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ’yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât’ı. Demek erkekler sizin, dişiler Allah’ın mı? Öyleyse bu haksız bir paylaşma. Bunlar sizin ve babalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onları destekleyen bir delil indirmemiştir.

Onlar sadece zanna ve canlarının istediğine uymaktadırlar. Oysa onlara Rabb’lerinden and olsun ki doğruluk rehberi gelmiştir.” (Necm 53/19-23)

Kur’ân kıssalarında anlatıldığı üzere putlara tapan milletlerin sonu hüsrana olmuştur: “Böylece birçoğunu saptırdılar; Rabb’im! Sen bu zalimlerin sadece şaşkınlığını artır. Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah’a karşı yardımcıları da bulamadılar.” (Nûh 71/24-25)

Netice itibarıyla gerçek özgürlük; sahibine fayda, iyilik, güzellik, mutluluk ve başarı getiren özgürlüktür. Bu ise, ancak yegâne hak olan Allah’a teslimiyet; yani O’na inanmak, sadece O’nu kutsal bilip ibadet etmek, buyruklarına uyarak helâlini helâl, haramını haram bilmek, koyduğu kural ve sınırlara riayet ederek haddi aşmamakla mümkündür. Ne mutlu Allah’ın takvâ sahibi kullarına: “İşte onlar, Rabb’lerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.” (Bakara 2/5) ●

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

ORUÇ: NEFSİN KONTROLÜNDEN VAZGEÇMEK

“ Seyfettin ESEN *

“ Cafer EREN **

Allah'ın biz Müslümanlara hayatta yerine getirmemiz için görev olarak verdiği ibadetlerin ana karakterleri, ahlâkimiz tekâmül ettirici/olgunlaştırıcı olmalarıdır.

Özellikle, İslâm'ın şartlarından olarak kabul edilen namaz, zekât, oruç ve hac ibadetlerimizde bu

önemli hikmet çok belirgin şekilde gözlemlenmektedir. Bu ibadetlerin, farz kılındığını beyan eden âyetlerden ve ilgili hadislerden bunu rahatlıkla anlamaktayız.

Mesela ibadetlerin başlıcası olarak kabul edilen namazın, çeşitli yönlerden beyan edilen hikmetleri yanında, “*nefsin kontrolünden vaz-*

geçmekle” alakalı olarak “*Kitaptan (Kur’ân) sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Şüphesiz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten men eder.*” buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi bu âyette namazın, nefsin arzularından olan fuhşiyattan, her türlü aşırıktan ve kötülüklerden alıkoyacağı bildirilmektedir. Burada, fuhşiyat olarak zikredilen dav-

Oruç ibadeti, nefisle mücadele için sâlih amellerimiz arasında en başlardadır.

(sav) hicretinin 2. yılının Şaban ayında farz kılınmıştır. Orucun farziyeti kitap sünnet ve icmâ ile sabittir.

Orucun farziyetini bildiren âyet şu şekildedir: *“Ey iman edenler! Sakınasınız diye sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç farz kılındı.”* Nefisle mücadele irade kazanma bakımından, orucun hikmetini anlamak için *“sakınasınız”* ifadesine yoğunlaşmamız gerekiyor.

Oruç, Farsçadaki *“rûze”* kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Arapçası, dinî edebiyatımızda savm ve sıyam kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Oruç, fıkıh kitaplarımızda genel olarak: (Sabah) imsak vaktinden (akşam) iftar vaktine kadar ibadet kastiyla, bilinçli olarak, yeme, içme ve cinsel arzulardan uzak durmak demektir.

Peygamberimiz (sav) oruç tutma zamanı hakkında, *“(Ramazan) hilâlini gördüğünüz zaman oruç tutun, (Şevval) hilâlini gördüğünüz zaman iftar (bayram) edin.”* buyurmuştur.

Ayrıca farz orucun dışında, Peygamberimiz'in (sav) tavsiye ve uygulamalarına göre sünnet olarak, senenin değişik mevsim ve günlerinde, farz orucun maksat ve hikmetini sene içine yaymak için tutulan oruçlar da vardır.

Oruç hakkındaki genel bilgiler bunlar olmakla birlikte; Peygamberimiz'den (sav) başlayarak, as-hâb-ı kirâm ve sonraki zamanlarda, orucun maddî ve manevî faydaları hakkında çok derin ve geniş bir kültür oluşmuştur. Öyle ki oruç hakkındaki bilgilerden yola

raniştan, doğrudan cinsel aşırılık anlaşılabilirliği gibi her türlü ahlâk bozuklukları da anlaşılır.

Sonuç olarak nefis, insanî yapımızda *kötü huyların kaynağı olduğuna* göre; kötü huylardan arınmak ve kurtulmak için namazın doğrudan etkin olduğunu ve bu konuda namazdan destek almamız gerektiğini anlayabiliriz. Bir örnekleme olarak ortaya koyduğumuz namaz ve ahlâkî olgunlaşma arasındaki bağ, diğer bütün ibadetlerde de geçerlidir.

Oruç

Hak, bâtil ve muharref dinlerin hemen hepsinin uygulama şekillerine göre oruç ibadetinin bulunduğu bilinmektedir. Bununla, ilâhî şeriatlarda oruç ibadetinden elde edilmek istenen sonuç, ilâhî olmayan inanışlar tarafından da sağlanmak istenmiştir denilebilir.

Bizim dünya ve ahiret faydamıza kurallar içeren yüce dinimiz İslâm'da oruç, Peygamberimiz'in

çıkarak, ashâb-ı kirâm zamanından beri çocukların açlığı unutarak orucun sabrına alışmaları için çeşitli oyuncaklarla oyaladıklarını görüyoruz. Oruç tutamayacak şekilde, yolcu, hasta ve ileri derecede yaşlı olduğumuz zaman da orucun ruhundan ve havasından kopmamamız için ya orucu tutabileceğimiz ileri bir tarihe erteleme yapıyoruz ya da bir günlük farz oruç karşılığında belli bir miktar para (fidye) ödeyerek, oruç atmosferinden ve sevabından ayrı kalmamaya çalışıyoruz. İşte bu oruç kültürünün en fazla yoğunlaştığı hedef, nefisle mücadele ve ahlâkı güzelleştirme gayesidir.

Yukarıda âyetin mealinde vurguladığımız, orucun hikmeti olarak zikredilen *“tettekun/sakınasınız”* ifadesi, nefisle mücadelede orucun önemine vurgu metnidir: Sakınmak, korunmak demektir.

Nefis (nefisle mücadele)

Kur’ân’da ve hadislerde nefsin çerçeveli bir tarifi yapılmamış fakat özelliklerinden ve ona karşı insanların tutum ve davranışla-

rından bahsedilmiştir. Bu bahsetmelerden yola çıkarak kelimacılar, fıkıhçılar ve tasavvuf erbabı kendi alanlarına göre nefsin tarifini yapmaya çalışmışlardır. Nefis, “insanı” tanımanın anahtar konusu olduğu için, binlerce yıl öncesinden, Yunan feylesofları da kendi ilgi alanlarına göre nefsi tarif etmişlerdir.

Nefis sözlükte, “ruh, can, hayat, varlık, zat, insan, hevâ ve heves, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi manalara gelmektedir.

İmam Gazzâlî nefsi, *“Rabbani ve ilâhî latife, manevî bir cevher, insandaki bilen ve algılayan latife, insanın hakikati”* şekillerinde tarif etmektedir.

Orucun başlıca hikmeti olan, nefsi kötülüklerden korumak (takvâ) için en etkili kılavuz şüphesiz kişide gelişen sağlam bir iradedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi İslâm uleması nefsin tarifinde ittifak hâlinde değildir. Onlar, mesleklerine ve ilgi alanlarına göre değişik tariflerini yapmışlardır. Ancak yapılan tarifler bir şekilde Gazzâlî’nin tarifıyla ilintilidir. Hepsinin birleştiği nokta; aklın, kalbin, nefsin ve ruhun *“manevî birer cevher”* olduğu hususudur.

Kötülüğü emreden nefsin belli başlı huyları (şehvet, kibir, kendini beğenme, riya, haset, hırs, mal ve makam sevgisi ve cehalet gibi) vardır. Ayrıca değişik anlamlarda nefsin huylarına genel tarifler yapıldığını görüyoruz. Mesela sürekli kötülük istemesi, hevâ ve hevâye düşkünlük, Allah’a isyankârlık, şeytanın vesvesesine açık olma, akıl ve vicdanı dinlemeyen kör hissiyat gibi.

“Eşya zıddı ile açıklanır” kaidesince insanın manevî bünyesinde nefsin zıddı ruhtur. Ruhun tasavvuf terminolojisinde adı “Ruh-u Sultânî”dir. Nefsin, bünyemizdeki kötü huyların kaynağı olduğu gibi ruh da güzel huyların kaynağıdır.

Sözlükte ruh, “can, nefes ve güç” anlamlarına gelir. Terim olarak, *“bedenin zıddı olan yani insanın manevî özünü ve cevherini oluşturan, onu insan yapan ve diğer bütün varlıklardan ayıran soyut (manevî) varlık”* diye tarif edilmiştir.

Kur’an’da, *“ruhtan size az bir bilgi verildi”* buyurulmasının bir hikmeti olarak, insanlığın bu kadar merak ve çabasına rağmen ne ruhun ne de nefsin “efrâdını câmi ağıyârını mâni” tarifleri yapılamamıştır. Çeşitli mesleklerden âlimlerin yaptıkları tariflerde ittifak ettikleri husus, nefis ve ruhun insan bedenini yöneten latif birer varlık ve manevî güç olduklarıdır. Hatta bu yüzden bazıları, nefis ve ruh aynı şey olup makam ve mevkileri kalptir demişlerdir. Herkesin tasdik ettiği bir gerçeklik, ruhun (can) bedeni terk ettiği zaman beden işlevsiz, kuru bir ceset olarak kaldığıdır. Bunun için nefis/ruh, insanın kendisidir denmiştir.

Oruç ve nefisle mücadele

A'lâ Sûresi'nin 14-17. âyetlerinde, "Arınan ve Rabb'inin adını anıp, namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer. Fakat sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Hâlbuki ahiret, daha hayırlı ve kalıcıdır." buyurulmaktadır. Burada "arınmak" ifadesi; insanın iman ederek küfür ve şirkten, "kötülüğü emredici olan" nefsinin dizginleyerek her türlü kötülükten, haramlardan ve Allah'ın emirlerine aykırı olan her türlü amelden kendisini koruması manasına gelir. "Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz." ifadesi, nefsin insanı ne (dünya) ile aldattığına işarettir. Atalarımızın, "Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur." sözünde ifade edildiği gibi, insanın geçici ve basit dünya, menfaat, zevk ve arzuları süslenerek çok hoş gösterilir. Bu aşamada nefsinin dizginleyemeyen insan maalesef mutlak ahiret azabına çoğu zaman da dünya felaketlerine duçar olur.

Şems Sûresi'nin 7-10. âyetlerinde, "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene and olsun ki, nefsinin arındırılan kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklerle gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır." buyurulmaktadır. "Nefsin düzgün bir biçimde şekillendirilmesi", insanın maddî ve manevî varlığı itibarıyla mahlûkâtın en seçkini olarak yaratılmasıdır. "Nefse kötülük ve takvasını ilham etme" ifadesi; insanın bedeni, nefsi ve ruhu itibarıyla bir bütün olarak kötülükten korunmaya ve kötülüğe elverişli olarak yaratıldığını anlatır. "Nefsinin arındırılan kurtuluşa ermiştir, onu kötülüklerle gömüp kirleten ziyana uğra-

“

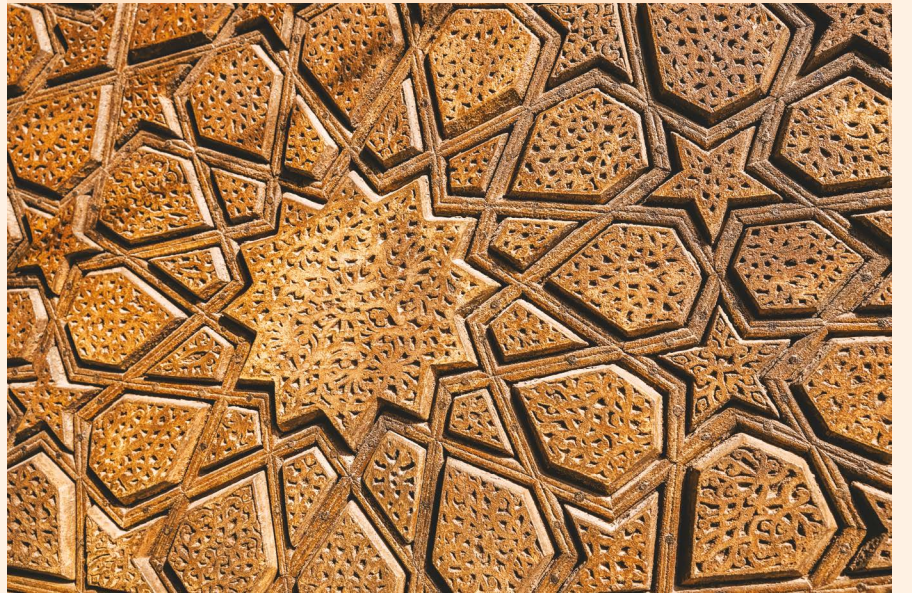
*Oruçlu Müslüman
iftar vaktine kadar,
belki de Ramazan ayı
boyunca hep Allah'ın
gözetiminde olduğu
bilinciyle hareket
ederek büyük bir
sabır ve irade eğitimi
görmüş olmaktadır.*

”

mıştır." ifadesi; günahlara batan, Rabb'ine itaatten çıkan kimse, bünyesini madden ve manen nefesine kullandırarak günahlarla kir-

lenmiştir. Bu kimsenin cehennem azabından kurtulabilmesi için tevbe ederek nefsinin tezkiye etmesi/arındırması şarttır. Böyle kimseler, Kur'an'da defaatle geçen, "Allah onlara zulmetmedi, ancak onlar kendi nefslerine zulüm ettiler." âyetlerinde ifadesini bulan, kendi maddî bünyelerini yönetmekte, nefisle ortak olan ruhlarına alan bırakmayarak zulmetmektedirler. Bu zulüm, insanın bedeni kadar nefsinin de kirletir.

İnsan iradesinin, nefsin elinden kurtulup ruhun emrine verilerek, Allah'ın iradesiyle uyumlu hâlde hayatın yaşanması için İslâm tarihinde mutasavvıflarımız çok derin tecrübe ve zengin kültürel birikim oluşturmuşlardır. Bunlardan İmam Bûsîrî, Kasîde-i Bürde'sinde, "Nefsi aşağılık isteklerinden çevir, onun seni yönlendirmesinden sakın çünkü nefsanî istekler, hâkim olduğu kimseyi ya helâk yahut rezil eder." demektedir. Yani nefsin isteklerine karşı, ruhuna uygun hareket etmezse rezil olmak/helâk olmak kaçınılmazdır. Görüldüğü gibi âyetlerde nefisle mücadele anlatılırken, iyi-

lik-kötülük, ibadet- dünyaya dalmak şeklinde ikili anlatım esas alınmıştır. Bu, insanın hem madî hem manevî yönünü esas alan dinî yaklaşımın icabıdır.

Oruç ibadeti, nefisle mücadele için sâlih amellerimiz arasında en başlardadır. Orucun farziyetini bildiren âyetin sonundaki hikmet/hedef, kötülüklerden sakınma, korunma gayesi olan takvâdir. Peygamberimiz (sav), bu manada şöyle buyurmaktadır: *“Oruç, bir kalkandır. (Oruçluyu beşerî ihtiraslardan ve o ihtiraslardan getireceği tehlikelerden korur.) Oruçlu, kötü söz söylemesin! Kendisiyle itişmek, dalaşmak isteyen olursa, ‘ben oruçluyum, ben oruçluyum!’ desin.”*

Orucun yerine getirilmesi, insanın bedeni için en önemli üç ihtiyaçtan mahrumiyet ile olmaktadır. Bunlar; yeme, içme ve cinsel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Oruçlu kimse, imsak vaktinden iftar vaktine kadar, bu ihtiyaçları için imkân bulsa bile sırf ibadet kastıyla, bilinçli olarak vaktini bekler.

Bir oruçlunun, sırf Rabb’inin rızasını gözeterek böyle bir davranışta bulunması, Allah’ın son derece hoşuna giderek meleklerine, *“Kulum benim için yemesini/içmesini terk ediyor.”* diye övündüğü Kutsî hadiste haber verilmiştir. Ayrıca, *“Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben vereceğim.”* buyuruyor. Oruçlunun, Allah ile ne kadar yakın iletişimde bulunduğunu, meşhur Cibril hadisindeki “ihسان” kavramıyla tam örtüştüğünü görmekteyiz: *“İhsan, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Sen O’nu gö-*

remiyorsan da O, seni görüyor.” Oruç tutarken, *“Nerede olursanız olun o (Allah) sizinle beraberdir.”* sırrı tecelli ediyor. Oruçlu, daimî ibadet hâlini yaşıyor.

Oruçlu Müslüman iftar vaktine kadar, belki de Ramazan ayı boyunca hep Allah’ın gözetiminde olduğu bilinciyle hareket ederek büyük bir sabır ve irade eğitimi görmüş olmaktadır. Bu hâli insan, yıl boyunca, dolayısıyla ömür boyunca devam ettirmeye gücü yetmez. Ancak, oruç vesilesiyle bütün manevî duygularını teyakkuza geçirerek, her yıl, bir ay boyunca bunu yaparak hem ruhen hem bedenen yenilemektedir. Orucun başlıca hikmeti olan, nefsi kötülüklerden korumak (takvâ) için, en etkili kılavuz şüphesiz kişide gelişen sağlam bir iradedir.

İnsan; bunu, bilinçli ve iradî olarak uyguladığında, artık ibadetlerle iradesi arasında güçlü

Nefis, insanî yapımızda kötü huyların kaynağı olduğuna göre kötü huylardan arınmak ve kurtulmak için namazın doğrudan etkin olduğunu ve bu konuda namazdan destek almamız gerektiğini anlayabiliriz.

bir bağ kurmuş olur. Bu durum, bedenini yönetmede otokontrol hâline gelir.

Orucun üç derecesi

İmam Gazzâlî, oruç ibadeti ile irade eğitiminin ve nefisle mücadelenin anlatımını zirveye taşımıştır.

1-Umumun orucu: Yemek içmekten ve cinsel arzuların uzak durarak oruç tutmaktır. Bu derecedeki oruç, sıradan her Müslümanın tutabildiği oruç şeklindedir.

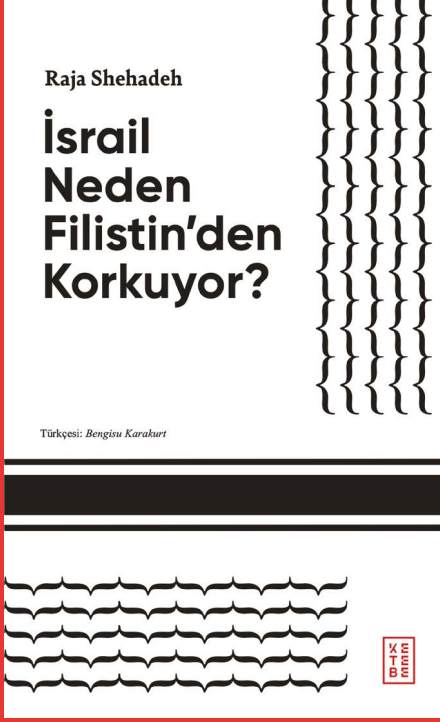
2-Hususun orucu: Göz, kulak, dil, el, ayak vs. bütün vücut azalarının, orucun sevabını kaçırarak günahlardan uzak tutulmasıdır. Bu derecedeki oruç, oruç vesilesiyle nefsinin yenme mücadelesi veren Müslümanların tutabildiği oruçtur.

3-Hususul-Hususun orucu: Kalp orucu diyebileceğimiz bu tür oruçla, kalbin aşağılık arzuların ve dünyevî fikirlerden uzak tutulup, kalbe Allah’tan başka hiçbir inanç ve düşüncenin sokulmasıdır. Bu derecedeki oruç, peygamberlerin, sıddıkların ve Allah’a yakın olanların orucudur.

Her derecenin sahibinin orucunda, kendi derecesine uygun bir nefis mücadelesi vardır. Ancak, mücadele büyüdükçe orucun derecesi de sevabı da büyümektedir.

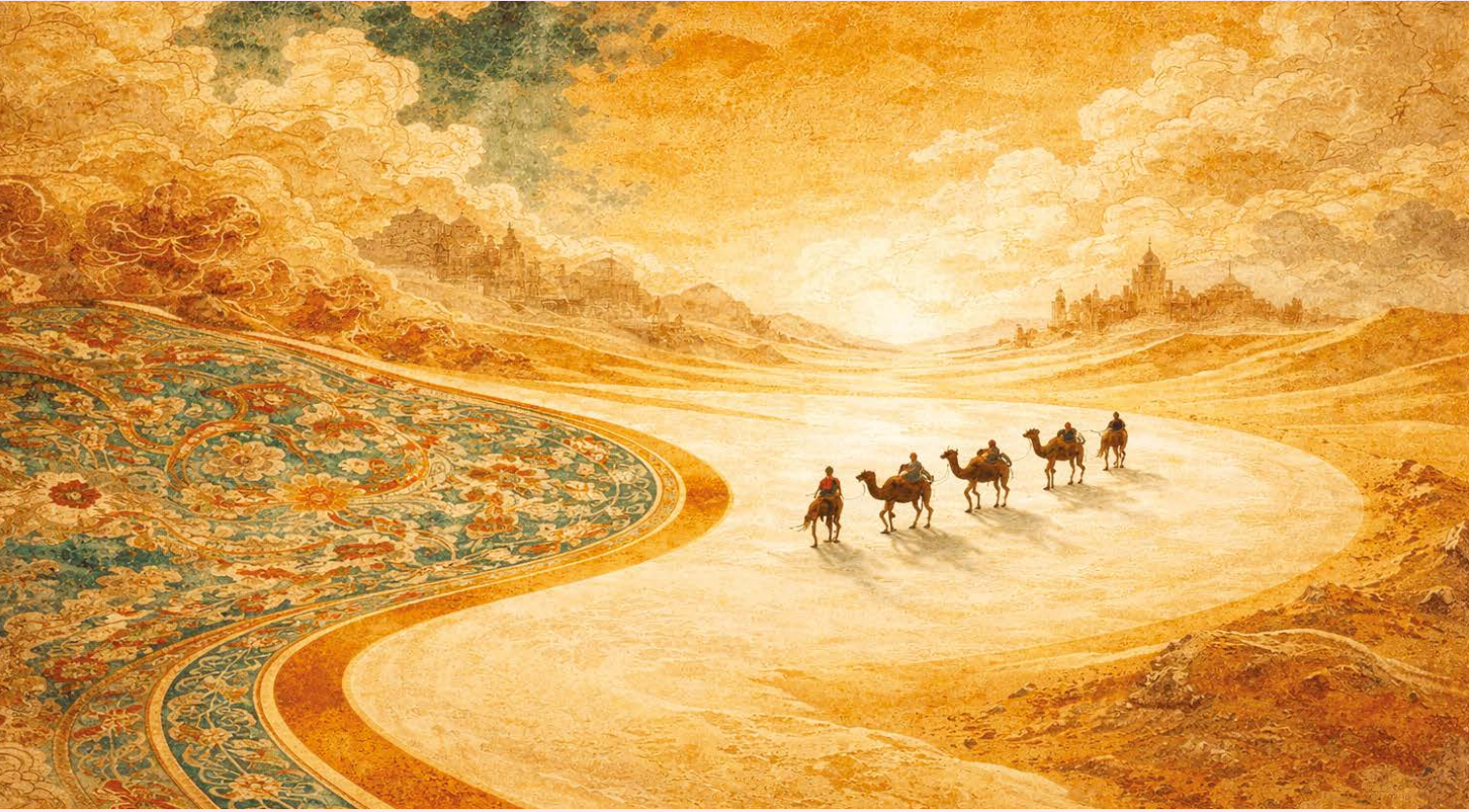
“Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilecektir.”

Allah; sabırla ve özenle oruç tutmayı, mükâfatını sonsuz hazinesinden kendi bildiği kadar almayı nasip eylesin. ●

İsrail Neden Filistin'den Korkuyor?

Modern zamanların en uzun süreli adaletsizliğinin, işgalin hukuki kılıflarının, Filistin halkının eşsiz direnişinin keskin bir değerlendirmesi.

ZEKÂT VE İNFAK: MALIN ÜZERİNDEKİ İDDİADAN VAZGEÇMEK

Prof. Dr. İshak Emin AKTEPE *

Allah Teâlâ bütün mahlûkatı yaratmış ve onlara sayılamayacak kadar çok türlü türlü nimetler bahşetmiştir. Allah hikmet-i ilâhîsi gereği insanoğlunu farklı kabiliyetlerde ve imkânlarda yaratmıştır. *“Kimini bollukla imtihan ederken kimini daha az rızık vermekle sınamıştır.”* (İsrâ 17/30)

“Mülkü kimine vermiş kimine vermemiştir; kimini yükseltmiş kimini alçaltmıştır.” (Âl-i İmrân 3/26)

Çünkü Allah; herkesi bolluk, refah, sağlık, yetenek, zenginlik, servet ve yüksek zekâ gibi nimetlere boğsaydı, onlar *“yeryüzünde taşkınlık yapmaya başladılar”* (Şûra 42/27) ve kimse çalışmaz, yorul-

maz, hırslanmaz, üretmez, kendini geliştirmeyen ve nihayet insanlık hemen yok olurdu. Elbette insanların girişkenliği veya çekingenliği, cesareti ya da korkaklığı, çalışkanlığı yahut tembelliği, bilgisi veya cehaleti de durumlarını etkileyen temel faktörler arasındadır. İnsana düşen helâl dairede çalışmak ve rızıkını aramaktır. Allah Teâlâ

*Allah Teâlâ âdil-i
mutlaktır ve her hak
edene hakkını mutlaka
verecektir.*

âdil-i mutlaktır ve her hak edene hakkını mutlaka verecektir. Ne haram yoldan zenginlik ne de fakirlik sebebiyle isyankârlık hayırlıdır. Ne kanaatkâr fakirlik ne hayır hasenat sahibi zenginlik kötüdür. Ayrıca rızkın mutlaka mal olması da şart değildir. Allah kimine mal, kimine sağlık, kimine zekâ, kimine sâliha eş ve kimine de güzel evlatlar bahşederek rızıklandırır. Sonuç olarak *Allah cömerttir, cömertliği sever (Abdurrezzâk b. Hemmâm, Musannef, X, 204), cimri değildir (Mâide 5/64)*. Allah'ın isimleri arasında cevâd, kerîm ve vehhâb bulunmaktadır. Allah'ın ahlâkiyla ahlâklanmak da her müminin ödevidir.

İslâm; saf, katıksız, arı duru, riyasız iyiliğin dinidir. Müslüman, herkesin güvendiği, dürüst, zararsız ve mümkün olduğunca herkese fayda sağlayan kimsedir. *İyilik; iman edip pek sevgili maldan akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere ve kölelere vermektir (Bakara 2/177)*.

İslâm; yardımlaşma, dayanışma, paylaşma ve cömertlik dinidir.

Kur'ân-ı Kerîm; zekât, sadaka, infak ve ihsan emirleriyle doludur. Kur'ân'da onlarca âyette *"namazı kılın zekâtı verin"* anlamında namaz ve zekât peş peşe zikredilmiştir. Bu da namaz gibi İslâm dininin en temel ibadeti yanında zekâta verilen önemi göstermektedir. Yine pek çok âyette infaktan bahsedilmiştir. Kur'ân'da sürekli bir şekilde insanlar paylaşmaya yönlendirilmiş ve tasadduk ahlâkı öğretilmeye çalışılmıştır. Ayrıca pek çok kusur sebebiyle kefâret cezası vazedilmekte ve bu kefâretlerin içine yine ya köle azadı ya da fakir fukarayı doyurup giydirmek gibi emirler konulmuştur (bk. Rahmi Yaran, "Kefâret", *DİA*, 25/179-182). Hâsılı Kur'ân-ı Kerîm okuyan herkes İslâm'ın paylaşma, dayanışmaya, yardıma, empatiye, diğerkâmlığa ve cömertliğe ne kadar vurgu yaptığını hemen görecektir.

İslâm, kategorik olarak zenginliği yargılamadan ve fakirliği övmekten şu iddiada bulunur: Bütün varlık Allah'a aittir. İnsan geçici süreliğine elindekilere emanetçidir. İnsan dünyada imtihanadadır. Bütün yaptıklarının hesabını verecektir. İyilik (sâlih amel) işleyenler cennete, kötülük yapanlar ise cehenneme gidecektir. O hâlde insan, zayıf ve muhtaç bir varlıktır. Kibirleşmesini gerektirecek hiçbir şeyi yoktur. Kendisini Allah'tan müstağni görmemelidir. Allah dilerse onu dünyada da âhirette de cezalandırabilir. Sonuç olarak insan haddini bilmeli, mal mülk sevgisini abartmamalı, zenginliğine güvenmemeli, yoksulluğuna isyan etmemeli, çalışmalı, rızkını aramalı, verilene şükretmeli, verilmeyene sabretmelidir. İnsan varlığının Allah'ın lütfu olduğunu ve dilerse çekip alabileceğine inanmalıdır. Tarih sahnesinden nice zenginler

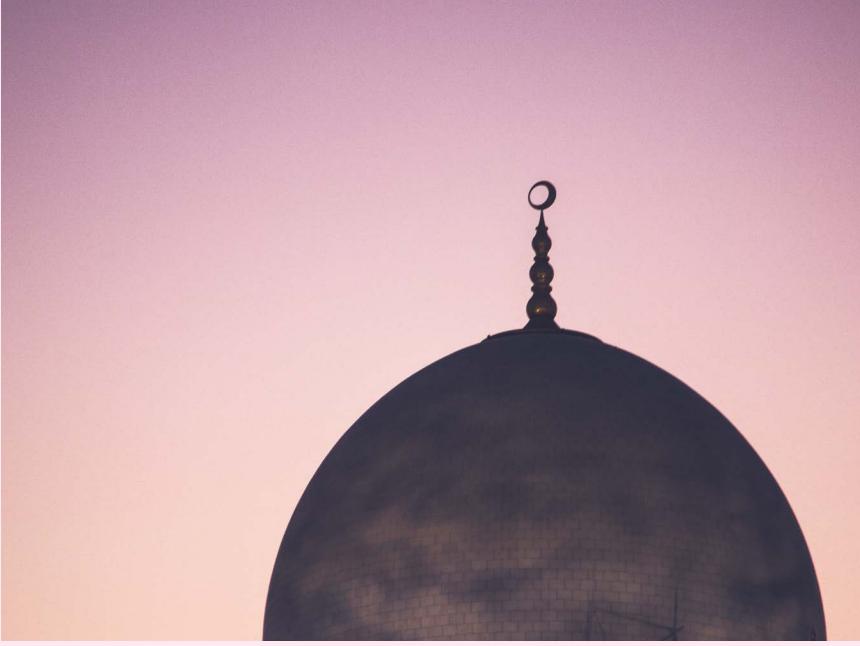

gelip geçmiştir de adları sanları unutulup gitmiştir.

İslâm'ın temel inanç esaslarından biri dünyanın geçiciliği, âhiretin varlığı ve sonsuzluğudur. Dünya ezeli olmadığı gibi ebedî de değildir. Kur'ân mütemadiyen bunu vurgular. Dolayısıyla insanın dünyayı idealleştirmesi ve âhireti unutmaması kınanır. Kur'ân bu gerçeği zekât ve infak için bir gerekçe ve bir vesile olarak sunar. *"Âhirette alışveriş, dostluk ve şefaât yoktur." (Bakara 2/254. Ayrıca bk. İbrahim 14/31)*.

"Dünyada yapılacak her iyiliğin karşılığı âhirette yüzlerce kat fazlasıyla verilecektir." (Bakara 2/261).

O hâlde insanların âhiret için infakta bulunması ve *"bir küçük hurma parçasıyla ya da bir tatlı sözle bile olsa kendisini âhiret azabından koruması" (Tayâlisî, Müsned, IV, 140)* icap etmektedir.

İslâm'da infakın bir ahlâkı vardır: İnfak edilecek kişiler, infak edilecek şeyler, infak ederken ve sonrasında dikkat edilecek hususlar belirlenmiştir. Yapılan yardımın sahip olunan güzel mallardan yapılması, fakirin ihtiyacını karşılamanın amaç edinilmesi, kullanılmayacak kadar eski, kötü, bozuk, çürük ve değersiz malların yoksullara verilmemesi infak ahlâkının en önemli parçalarından birisidir (Bakara 2/267).

Çünkü *"Allah temizdir ve ancak güzel ve temiz mallardan verilen sadakaları kabul eder."* (Müslim, *"Zekât"*, 63-65).

"İnsan Allah yolunda malını sarf ederken aslında Allah'a borç vermektedir." (Hadîd 57/11). Kişi kendisinin kullanmadığı ve kullanmayacağı değersiz malları Allah'a borç vermeye nasıl cüret edebilir? Bunlar karşılığında cenneti nasıl bekleyebilir?

İnfak âyetlerinde yakın çevreye özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir. Buna göre yakın çevredeki muhtaçlar bırakılıp uzağa

yardım etmeye çalışmak uygun değildir. *"Anne babaya, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolculara infak edilmesi emredilmekte"* (Bakara 2/215) hatta bir âyette daha da detay verilmektedir: *"Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara ihsanda bulunun."* (Nisâ 4/36).

Hâsılı hangi ad altında olursa olsun yapılacak iyiliklerde yakın çevreden başlamak İslâm infak ahlâkının bir parçasıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de infak edilecek miktar "afv" kelimesiyle ifade edilmektedir. "Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. Onlara "afvı" infak edeceksiniz de!" âyetindeki "afv" ifadesi, "ailenin ihtiyaç duyduğundan arta kalan", "israf etmeden çok da kismadan verilecek şey", "az ya da çok ne verilmişse o kadar", "malın güzel kısmı" ve "farz olan zekât" gibi yorumlara tabi tutulmuştur. (Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 686-690). Yapılacak yardımın az ya

da çok olması karşılığının Allah tarafından verilmesi noktasında önemsizdir. Herkes imkânı ölçüsünde iyilik yapabilir. *"Kim zerre kadar iyilik ederse mükafatını, kim de zerre kadar kötülük yaparsa cezasını görecektir."* (Zilzâl 99/7-8).

"Yine, onlar küçük olsun büyük olsun hayır yolunda bir harcama yaptıklarında, bir yol katettiklerinde, bu -Allah'ın onlara, yapmış olduklarından daha güzeliyle karşılık vermesi için muhakkak onların lehine yazılır." (Tevbe 9/121) âyeti de buna işaret etmektedir.

Bu arada infakta aşırılık da hoş görülmemiştir. *"Kişinin kendisini ve ailesini etkileyecek düzeyde bağışta bulunması uygun bulunmamıştır."* (İsrâ 17/29)

İnfakın gönül hoşnutluğuyla seve seve yapılması arzu edilir. İnsanın mal sevgisine rağmen fakire fukaraya isteyerek yardım etmesi Kur'ân'da övülmüştür. Böylesi insanlara "iyiler" anlamında "ebrâr" denilmiş ve cen-

İslâm'ın temel inanç esaslarından biri dünyanın geçiciliği, âhiretin varlığı ve sonsuzluğudur. Dünya ezeli olmadığı gibi ebedî de değildir.

nette nice ikramlara mazhar olacakları vurgulanmıştır. Bu iyilerin temel özellikleri arasında şunlar da sayılmıştır: *“Onlar, kendileri (yemek) istedikleri hâlde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.” (İnsân 76/8-9).*

Münafıklar hakkında ise *“infaklarını gönülsüz olarak yaparlar” (Tevbe 9/54)* buyurulmuştur.

İnfak ahlâkının en temel düsturlarından birisi yapılan iyiliğin başa kakılmamasıdır. Kur’ân’da yapılan hayır ve hasenatın başa kakma ve eziyet etme gibi kötü davranışlarla boşa çıkarılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Öyle ki başa kakılan, fakiri ezen ve inciten maddî yardımdansa güzel bir söz ve tatlı bir dil daha üstün tutulmuştur. *“Bir temel ahlâkî ilke de yapılan iyiliğin riyadan gösterişten uzak yapılmasıdır.” (Bakara 2/262-264)*

Bununla birlikte iyiliğin mutlaka gizli olması da gerekmemektedir. *“Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler için Rabb’leri nezdinde ecirleri vardır; onlar için ne korku olacak ne de üzüleceklerdir.” (Bakara 2/274. Ayrıca bk. Ra’d 13/22)* âyeti bunu göstermektedir.

Fakir fukaraya yardım taleplerine kulak tıkamak, mazeret üretmek, şeytanın fakirlikle korkutmasına aldanmak (Bakara 2/268), Allah dileseydi onlara da verirdi türünden sözlerle mukabele etmek (Yâsîn 36/47) Kur’ân’ın eleştirdiği hususlardandır. Dilencinin

“

Müslüman, herkesin güvendiği, dürüst, zararsız ve mümkün olduğunca herkese fayda sağlayan kimsedir.

”

terslenmemesi mümkünse elinin boş çevrilmemesi İslâm ahlâkındandır. *“El açıp isteyeniyi de sakın azarlayıp boş çevirme!” (Duhâ 93/10)* âyetiyle dilencilerin dahi izzetinin korunması ve onurlarının zedelenmemesi istenmiştir.

Sonuç olarak zekât, sadaka, infak ya da ihsan adıyla olsun fakir fukarayı görüp gözetmek, muhtaçlara yardım etmek, onların ellerinden tutmak ve dertleriyle dertlenmek İslâm ahlâkının en önemli parçalarından biridir. İslâm’da zenginlik mal çokluğundan ziyade gönül tokluğu olarak tanımlanmıştır (Humeydî, *Müsned*, II, 242). Kur’ân-ı Kerîm muhtaçlara yardım emirleriyle doludur. Dünyaya aşırı bağlılık göstermek, fakirlik korkusu çekmek ve cimrilik etmek kınanırken cömertlik övülmüş, muhtaçlara yapılan iyiliklere âhirette büyük mükâfatlar verileceği vadedilmiştir. İyilik yaparken değersiz malların kullanılmaması emredilmiş, yakın akrabalarından başlanması istenmiş, aşırı bağış

yapılarak aileye zarar verilmesi hoş görülmemiş ve yapılacak iyiliğin başa kakılması kınanmıştır. Hâsılı bütünüyle ahlâk dini olan İslâm’ın (İbnü’l-Kayyim, *Medâricü’s-sâlikîn*, II, 294) hiç kuşkusuz infak ahlâkı olduğu gösterilmiştir. ●

Kaynakça

- Abdurrezzak b. Hemmâm es-Sanânî, *el-Musannef*, I-X, Dâru’t-Te’sil, 2013.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr, *Müsned*, I-II, thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî, Dimeşk: Dâru’s-Sakâ, 1996.
- İbnü’l-Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr, *Medâricü’s-sâlikîn*, I-III, thk. Muhammed el-Mu’tasimillah el-Bağdâdî, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1996.
- Kur’ân-ı Kerîm
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn İbn Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü’s-sahîh*, I-V, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, 1955.
- Rahmi Yaran, “Kefâret”, *DİA*, XXV, 179-182.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-beyân an te’vili âyi’l-Kur’ân*, I-XXVI, Kahire: Dâr Hicr, 2001.
- Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleymen b. Dâvud, *Müsned*, I-IV, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Turkî, Mısır: Dâr Hicr, 1999.

HZ. İBRÂHİM'İN BIÇAĞI KIERKEGAARD VE İBN ARABÎ'NİN GÖZÜNDEN KURBAN KISSASI

Prof. Dr. Enis DOKO*

Hz. İbrâhim'in (ra) oğlunu kurban etmeye yöneldiği an, dinler tarihinin en çarpıcı sahnelerinden biridir. Bu sahne yalnızca bir itaat hikâyesi değildir. Aynı zamanda insanın; Allah, akıl, ahlâk ve kendi benliğiyle karşılaşmasının da en yoğun anlarından biridir. Bir baba neden böyle bir emre boyun eğer? Böyle bir durumda ahlâk ne olur? Allah'a itaat ile insanî sezgi çatıştığında hangisi belirleyici olur? Ve daha da önem-

lisi, burada asıl sınanan şey iman mıdır bilgi midir yoksa insanın hakikati görme biçimi mi?

Bu sorulara verilen en etkileyici cevaplardan ikisi Danimarkalı Filozof Søren Kierkegaard ve Endülüslü mutasavvıf Muhyiddin İbn Arabî'den gelir. Biri modern varoluşçuluğun kurucu ismi, diğeri İslâm metafiziğinin en derin sistem kurucularından biridir. Her ikisi de Hz. İbrâhim kissasını düşüncelerinin merkezine taşır. Ama

ortaya çıkan Hz. İbrâhim portreleri neredeyse iki ayrı dünyanın insanı gibidir.

Kierkegaard için Hz. İbrâhim, aklın ve etiğin sınırlarını aşan "*iman şövalyesi*"dir. İbn Arabî için ise o, ilâhî hakikatin mertebelerini idrak eden fakat rüya ile gerçeklik arasındaki ince ayırmada sınanan bir "*marifet yolcusu*"dur. Aynı kıssa, iki büyük düşünürde iki bambaşka ontolojiye açılır.

Kierkegaard'ın Hz. İbrâhim'i / Etiğin ötesinde bir yalnızlık

Kierkegaard, 1843'te Johannes de Silentio mahlasıyla yayımladığı *Korku ve Titreme*'de Hz. İbrâhim'i "imanın babası" olarak sunar. Ancak onun ilgisi, Hz. İbrâhim'in tarihsel kişiliğinden çok, yaşadığı içsel sarsıntının felsefî anlamına-dır. Kierkegaard'ın yaşadığı çağda din büyük ölçüde toplumsal ahlâka indirgenmiş, Hegelci düşünce bireyi evrensel etik düzenin bir parçası olarak tanımlamıştı. Böyle bir zeminde Hz. İbrâhim kıssası rahatsız edici bir soruya dönüşür. Eğer ahlâk evrenselse, bir babanın oğlunu öldürmeye yönelmesi nasıl meşru olabilir?

Kierkegaard'ın cevabı ünlüdür. Hz. İbrâhim, "etiğin teleolojik olarak askıya alınması"nın temsil eder. Yani daha yüksek bir amaç uğruna, etik olan geçici olarak askıya alınmıştır. Burada etik, evrensel olanı, herkes için geçerli olan ahlâkî düzeni temsil eder. Bu düzende bir baba oğlunu öldüremez. Böyle bir eylem cinayettir. Fakat Hz. İbrâhim'in durumu, tam da bu evrensel düzenin açıklayamadığı bir noktada yer alır. O, toplumsal olarak savunulabilir bir iyilik için değil, yalnızca Allah ile kurduğu mutlak ilişki için harekete geçer.

Kierkegaard, bu yüzden Hz. İbrâhim'i trajik kahramandan ayırır. Agamemnon ya da Brutus gibi figürler, daha yüksek bir toplumsal amaç için çocuklarını feda ederler. Acı çekseler de eylemleri anlaşılabilir, anlatılabilir hatta bir ölçüde haklı bulunabilir. Hz. İbrâhim ise anlatılamaz bir şey yapmaktadır. O ne kamusal bir iyiliğin kahramanıdır ne de ahlâkî bir örnek. Dışarıdan bakıldığında yalnızca korkunç bir babadır. Onu farklı kılan tek şey, Allah ile kurduğu mutlak ve kişisel ilişkidir.

İşte bu yüzden Kierkegaard'ın dünyasında Hz. İbrâhim sessizdir. Konuşamaz. Sâre'ye, uşağına hatta oğluna (Tevrat'ta bu Hz. İshak'tır) gerçeği açıklayamaz. Çünkü açıklamaya kalktığı anda ya deli ya da katil gibi görünecektir. İmanın dili yoktur. İman, anlatılamayan bir iç gerilimdir. Bu nedenle Kierkegaard'ın dünyasında Hz. İbrâhim'in büyüklüğü, tam da onun yalnızlığında ortaya çıkar.

İman, sıradan bir alışkanlık değildir. İnsanın bütün varlığını dönüştüren, onu kendi sınırlarının ötesine taşıyan merkezi bir tecrübedir.

İman bir "sıçrama" mıdır?

Kierkegaard'ın en etkili kavramlarından biri, imanın bir akıl yürütme değil, bir "sıçrama" oluşudur. Hz. İbrâhim aklen haklı değildir. Hatta aklî açıdan durumu saçmadır. Allah, hem Hz. İshak'ı vaat etmiş hem de şimdi onu almak istemektedir. Bu, mantığın çözemeyeceği bir paradokstur. Fakat Hz. İbrâhim yine de yürür. Moriya Dağı'na doğru üç gün boyunca ilerler. Bıçağı kuşanır. Oğlunu kaybetmeye de hazırdır, onu geri alacağına inmaya da. Tabii oğluna onu kurban kesmeye götürdüğünü anlatamaz (Tevrat'taki kıssa böyledir).

Kierkegaard burada "sonsuz teslimiyet şövalyesi" ile "iman şövalyesi" arasında önemli bir ayırım yapar. Sonsuz teslimiyet şövalyesi

sevdiği şeyi feda eder ve ondan vazgeçer. İman şövalyesi ise bundan daha fazlasını yapar. Hem vazgeçer hem de "saçmanın gücüyle" onu yeniden alacağına inanır. Bu yüzden Hz. İbrâhim sadece trajik bir figür değil, imanın paradoksunu sonuna kadar yaşayan insandır.

Bu okuma, modern Batı insanı için son derece güçlüdür. Çünkü burada iman, geleneksel bir alışkanlık değil, varoluşun bütün güvencelelerini terk etmeyi göze alan radikal bir iç eylem hâline gelir. Hz. İbrâhim, herkesin anlayacağı bir ahlâk kahramanı olmaktan çıkar. Allah karşısında tek başına duran, çıplak ve savunmasız bir bireye dönüşür.

İbn Arabî'nin Hz. İbrâhim'i / Sorun imanda değil, yorumdadır

İbn Arabî aynı kıssaya baktığında bambaşka bir vurgu yapar. Onun için mesele, Hz. İbrâhim'in imanının yeterli olup olmaması değildir. Bir peygamberin imanından zaten şüphe edilemez. Asıl soru şudur: Hz. İbrâhim'e gelen bilgi nasıl bir bilgidir ve bu bilgi nasıl anlaşılmalıdır?

İbn Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*'de kurban hadisesini rüya ekseninde yorumlar. Kur'an'da Hz. İbrâhim, oğlunu kurban ettiğini rüyasında görür. İşte İbn Arabî'ye göre bu ayrıntı belirleyicidir. Çünkü rüya, doğrudan duyular âlemine ait bir olay değildir. "Âlem-i misal" denilen ara bir ontolojik mertebeye aittir. Bu âlemde hakikatler semboller ve sûretler hâlinde görünür. Dolayısıyla rüyada görülen şey, olduğu gibi uygulanacak literal/lafzî bir emir değil, yorum bekleyen bir işaretir.

Burada İbn Arabî'nin radikal hamlesi devreye girer. Hz. İbrâhim'in sınavı, kurbanı gerçekleştirip gerçekleştirilmeme sınavı değil, rüyayı

doğru tabir edip etmeme sınavıdır. Yani mesele, itaatten çok idraktır. Hz. İbrâhim rüyayı gördüğü şekliyle hakikat saymış, sembolü doğrudan dış dünyada gerçekleştirmeye yönelmiştir. Oysa ilâhî murat, sûretin arkasındaki manadadır.

Bu yüzden Kur'ân'daki, "Ey İbrâhim, rüyayı tasdik ettin!" ifadesi İbn Arabî'de alışılmışın dışında okunur. Geleneksel yorumlarda bu cümle çoğu zaman bir övgü olarak anlaşılır. Fakat İbn Arabî, burada daha ince bir anlam görür. Burada söylenen, "Sen rüyayı gördüğün şekliyle gerçek kabul ettin." Yani problem, Hz. İbrâhim'in teslimiyetsizliği değildir. Rüyanın sembolik yapısının yeterince çözülememiş olmasıdır.

Sonunda gelen "büyük kurban", bu tashihin işaretidir. Kurban edilmesi gereken şey, oğlun biyolojik bedeni değil, rüyada temsil edilen başka bir hakikattir. Böylece olay, ahlâkı, askıya alan trajik bir itaat sahnesi olmaktan çıkar. Hayal ile

“

Hz. İbrâhim'in oğlunu kurban etmeye yöneldiği an, dinler tarihinin en çarpıcı sahnelerinden biridir. Bu sahne yalnızca bir itaat hikâyesi değildir. Aynı zamanda insanın Allah, akıl, ahlâk ve kendi benliğiyle karşılaşmasının da en yoğun anlarından biridir.

”

hakikat, sûret ile mana arasındaki ilişkinin öğretildiği ontolojik bir derse dönüşür.

Marifet, huzur ve ontolojik uyum
İbn Arabî'nin dünyasında Hz. İbrâhim'in "Halîlullah" oluşu da önemlidir. Halîl, sadece Allah'ın

dostu değil, ilâhî isimlerin kendisinde yoğun biçimde tecelli ettiği insandır. Böyle bir makamda insanın iradesi, ilâhî iradeye yabancı değildir. Bu nedenle İbn Arabî'nin sisteminde Kierkegaard'daki gibi kökten bir yalnızlık ve varoluşsal kaygı merkezî bir yer tutmaz.

Burada insanın kaderi ve ontolojik hakikatiyle ilgili daha derin bir metafizik çerçeve vardır. A'yân-ı sâbite öğretisine göre her varlığın ilâhî ilimde sabit bir hakikati vardır. İnsan, kendi hakikatine ne kadar nüfuz ederse, yaşadığı olayların ilâhî düzende nasıl bir yere sahip olduğunu da o kadar kavrar. Bu yüzden İbn Arabî'nin Hz. İbrâhim'inde kaygının yerini daha çok sekine, rızâ ve idrak alır.

Kierkegaard için iman, aklın durduğu yerde başlar. İbn Arabî için ise iman, marifete açılan kapıdır. Biri paradoksu yüceltir, diğeri sembolü çözer. Biri absürt olanla yüzleşir, diğeri görünüşün ardındaki manayı okur.

Sessizlik mi tanıklık mı?

İki yorum arasındaki en çarpıcı farklardan biri, iletişim meselesinde ortaya çıkar. Kierkegaard'ın Hz. İbrâhim'i susar. Çünkü konuşamaz. Onun eylemi ahlâk alanında savunulamaz olduğu için dili çöker. Sessizlik, imanın zorunlu sonucudur.

Oysa Kur'an'da Hz. İbrâhim oğluyula konuşur: "Yavrucuğum, ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum; bir bak, ne dersin?" Oğul da cevap verir: "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap!" Bu sahne, İbn Arabî'nin yorumunda belirleyicidir. Çünkü burada oğul pasif bir nesne değil, sürece bilinçli biçimde katılan bir özne olarak görünür. Kurban kıssası, tek taraflı bir baba otoritesi hikâyesi olmaktan çıkar. Baba ile oğulun ilâhî hitap karşısında birlikte tanıklık ettiği bir sahneye dönüşür.

Bu fark, iki düşünürün insan anlayışını da açığa vurur. Kierkegaard'da insan, Allah karşısında tek başına kalan bireydir. İbn Arabî'de ise insan, varlık ağının içinde, ilâhî tecellilerin taşıyıcısı olan bir bilinçtir. Biri bireyselliği derinleştirir, diğeri bireyselliği aşarak birliğe ulaştırır.

Modern okur için neden hâlâ önemli?

Bugün Hz. İbrâhim kıssası etrafındaki tartışmalar yalnızca teolojik değildir. Bu anlatı modern insan için otorite, etik, özgürlük, yorum ve özneleşme gibi temel meseleleri de gündeme getirir. Kierkegaard'ın okuması, seküler aklın egemen olduğu bir dünyada Allah karşısındaki bireysel ciddiyeti savunur. İbn Arabî'nin okuması ise hakikatin her zaman görünen yüzeyde bulunmadığını, ilâhî olanın çoğu zaman sembolik ve çok katmanlı biçimde tecelli ettiğini hatırlatır.

Bu nedenle Kierkegaard'ın Hz. İbrâhim'i bize şu soruyu sordurur: Hayatımızda her şeyin ölçüsü kamusal akıl ve toplumsal onay mıdır? Cevap hayırdır.

İbn Arabî'nin Hz. İbrâhim'i ise şu soruyu sorar: Gördüğümüz şeyi gerçekten görüyor muyuz yoksa sadece sûrete mi takılıyoruz? Çoğu modern insan sadece sûrete takılır. Buna dindarlar da dâhildir.

Belki de bu iki büyük düşünürün kalıcı gücü tam burada yatıyor. Biri bizi karanlıkta bir sıçrayışın eşiğine getiriyor, diğeri ise gördüğümüz rüyanın nasıl yorumlanacağını öğretmeye çalışıyor. Biri korku ve titremeyi insanın ilâhî olana temas ettiği yer olarak görüyor. Diğeri aynı teması marifet ve huzur üzerinden okuyor.

Bir sıçrama mı bir uyanış mı?

Hz. İbrâhim'in elindeki bıçak, Kierkegaard'da ahlâkın sınırlarını yaran bir paradoksun simgesidir. İbn Arabî'de ise hayal perdesini yırtıp daha derin bir hakikati gösteren sembolik bir âlettir. Aynı sahne, birinde trajik bir iman eylemi, diğeri ontolojik bir uyanış dersidir.

Yine de iki düşünürün ortaklaştığı önemli bir nokta vardır. İman, sıradan bir alışkanlık değildir. İnsanın bütün varlığını dönüştüren, onu kendi sınırlarının ötesine taşıyan merkezî bir tecrübedir. Kierkegaard bunu "iman şövalyesi" figürüyle anlatır. İbn Arabî ise "Halîl" ve marifet diliyle.

Sonuçta Hz. İbrâhim kıssası yalnızca geçmişe ait bir anlatı olarak kalmaz. Her çağda insanın kendi içindeki akıl, etik, teslimiyet ve hakikat gerilimlerini yeniden düşünmesini sağlar. Kierkegaard'ın diliyle bakarsak bu yol, bilinmeze doğru atılmış bir sıçramadır. İbn

“

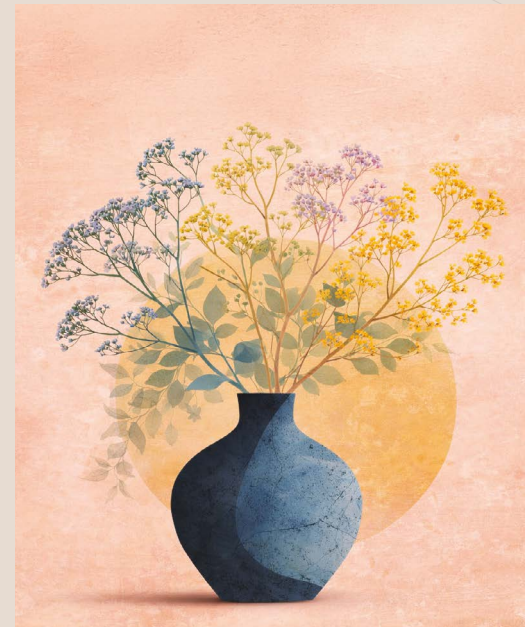
Hz. İbrâhim kıssası yalnızca geçmişe ait bir anlatı olarak kalmaz. Her çağda insanın kendi içindeki akıl, etik, teslimiyet ve hakikat gerilimlerini yeniden düşünmesini sağlar.

”

Arabî'nin diliyle bakarsak, uykudan hakikate doğru bir uyanış.

Belki de Hz. İbrâhim'in mirası tam burada saklıdır. Bazen insan, Allah'a yaklaşmak için açıklayamadığı bir karanlıktan geçer. Bazen de aynı karanlığın aslında yorumlanmayı bekleyen bir işaret olduğunu fark eder. ●

* İbn Haldun Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanı

MORİYA DAĞI'NA ÇIKIŞ: TESLİMİYETİN EŞİĞİNDE, EGO VE FEDAKÂRLIK

Hatice KELTEK*

Korku ve Titreme adlı eserinde, Søren Kierkegaard'a göre teslimiyet insanın en derin çelişkisini açığa çıkarır. Kendini korumak isteyen ego ile kendini aşmaya çağıran inanç aynı anda konuşur ve insan, hangisini susturacağını seçmek zorunda kalır. Kierkegaard bu çelişkiyi, Hz. İbrâhim'in (as) oğlunu kurban etmeye râzı oluşunda somutlaştırır çünkü burada insan, aklın ve

duygunun sesine rağmen inancın çağrısına "evet" diyebilecek midir sorusuyla baş başa kalır. Fedakârlık, sahip olma arzusunu bir değer uğruna geri plana alabilmektir.

Her bağ, bağlandıktan sonra ayrışmayı gerektirir; çözülmek doğası gereğidir. Tıpkı Hz. İbrâhim'in oğlu İshak ile olan baba-oğul bağının çözülmesi gibi. İnsan, her şeyi kontrol etme arzusundan vaz-

geçebildiği ölçüde hayatın dengesi içinde kalabilir. Hz. İbrâhim'in teslimiyetiyle beraber, hakikatin düzeni görünür hâle gelir. O yönde kalmak bir tercihtir; fedakârlık da tam burada başlar.

Bu tercih, insanın kendisiyle kurduğu ilişkinin niteliğini açığa çıkarır. Erich Fromm bunu "olmak ya da sahip olmak" ayrımıyla ifade eder. İnsan, sahip olduklarıyla ►►

kendini tanımladıkça kaybetme korkusu derinleşir. Bu gerilim yalnız bugüne ait değildir; kadim anlatıların da merkezindedir.

Kierkegaard *Korku ve Titreme*'de, Hz. İbrâhim'in oğlu İshak'la Moriya Dağı'na yürüyüşüne yer verir. Bu yürüyüşün ardında ilâhî bir emir vardır. İbrâhim'den, en kıymet verdiği şeyi, oğlunu kurban etmesi istenir. Dışarıdan bakıldığında bu, anlaşılması güç bir eylemdir; içeride ise insanın en derin bağlarıyla sınındığı bir eşiktir. Egonun kontrolde kalma isteğine rağmen kendi iradesini geri çekip çağrının içinde kalabilmek bu sınavın ağırlığını taşır. İnsan burada görünenin güvenliğini bırakıp görünmeyene yaslanır; güven belirsizlikte kök salar, sadakat ise zorlaştıkça anlam kazanır. En kıymet verdiği bile gerektiğinde feda edebilmek... Hikâyeye tam bu noktada geçmişten çıkar, insanın içinde yeniden sınanan bir hakikate dönüşür.

Bu anlatı, Kur'an-ı Kerim'de de bir "imtihan" olarak geçer; teslimiyetin yalnızca bir eylem değil, içsel bir yöneliş olduğunu hatırlatır. Burada amaç, yaşanan olayın ayrıntılarını anlatmak değil; Hz. İbrâhim'in en sevdiğini bile ilâhî irade karşısında geri bırakabilmesinden alınacak dersi görünür kılmaktır. Aynı şekilde oğlunun da bu teslimiyete katılması, bu bilincin yalnızca bir kişiye değil, bir hâle işaret ettiğini gösterir. Bu yüzden anlatı bir tarih bilgisi değil, insanın kendi hayatına bakması için konulmuş bir ölçü olarak anlam kazanır.

Hz. İbrâhim'in kıssasında anlatılan sınav, dışarıdan bir eylem gibi görünse de içeride olan, egonun savunma düzeneklerinin susmasıdır. İnsan, kendini korumak için başvurabileceği bütün yollar açıkken -gerekçeleştirme, erteleme,

*İnsan, bir ölçüde,
başkalarının gözünde
var olur. Buradan
hareketle, geri
durmak yalnızca
bir davranıştan
vazgeçmek değil,
görünür olma
ihtiyacını da geri
çekebilmektir.*

kendini haklı çıkarma- hiçbirine sığınmamayı seçer.

Psikoloji literatüründe bu tepkiler, egonun kendini korumak için geliştirdiği savunma mekanizmaları olarak tanımlanır. Haklı çıkma, gerekçeleştirme ya da kendini açıklama ihtiyacı, çoğu zaman bu içsel sistemi koruma çabasının bir parçasıdır. İnsanın asıl mücadelesi, dış dünyayla değil; kendi içindeki savunma, kontrol ve tutunma eğilimleriyle kurduğu ilişkiyle ilgilidir.

Bu yüzden o yürüyüş yalnızca bir dağa çıkış değildir; insanın kendini korumak için kurduğu içsel sistemleri askıya almasıdır. Zihnin gerekçeleri, kalbin tutunma isteği, egonun kendini haklı çıkarma çabası... Hepsi, kendinden daha yüksek bir kudret karşısında geri çekilir.

Bu hâl bugün de tanıdık anlarda karşımıza çıkar. Son sözü söyleyebilecekken susmak... Haklıyken geri çekilmek... İçinden geçenleri söylememek... Otomatik savunmayı bilinçli bir sessizliğe dönüştürmektir.

Hz. İbrâhim'in sınavı ilk bakışta uzak görünür; oysa özü şaşırtıcı derecede yakındır. Her gün, küçük anların içinde, insanın kendi savunmasını geri çektiği o sessiz kararlar... Asıl yürüyüş belki de burada devam eder.

Ego, bu bağların etrafında şekillenir. Egonun işlevi çoğu zaman yalnızca üstünlük kurma isteği gibi görünse de daha derinde bir korunma ihtiyacı taşır. Anlaşılma, kabul görmek, dışarıda kalmamak... İnsan haklı olmak ister çünkü haklılık, içten içe bir güven duygusu verir. Ego savunma mekanizmaları, belli bir noktaya kadar işlevseldir; insanın kendini dağılmaktan korumasına yardımcı olur. Mesele onunla kurulan ilişkiyi dönüştürebilmektir.

Ancak tam da bu nedenle geri durmak zorlaşır. Çünkü insan bir düşünceden vazgeçtiğinde, yalnızca fikrini değil, kendini güvende hissettiği alanı da sarsmış olur. Bir şeyden geri çekilmek, çoğu zaman sadece bir davranışı değil, "Ben kimim?" sorusuna verdiği cevabı da esnetmek anlamına gelir. Haklı olmak, anlaşılma ve kabul görmek, insanın kendini sağlam hissettiği zeminlerdir.

Bu nedenle mesele yalnızca yapılan şey değildir; onun nasıl görüldüğü, nasıl anlaşılacağı da önem kazanır. Çünkü insan, bir ölçüde, başkalarının gözünde var olur. Buradan hareketle, geri durmak yalnızca bir davranıştan vazgeçmek değil, görünür olma ihtiyacını da geri çekebilmektir.

Fedakârlık bu noktada zorlaşır. Çünkü insan çoğu zaman bir şeyden vazgeçebilir fakat o vazgeçişin doğru anlaşılmasından, haklılığının görülmesinden vazgeçmek çok daha derin bir terk edıştır. Kişi yalnızca dışarıdaki bir şeyi değil,

Hakikat söz konusu olduğunda ise yön değişir. İnsan, tuttuğu yerden bilinçle geri çekildiğinde kaybetmez; aksine içini daraltan bağdan özgürleşir. Bıraktığı şey eksiltmez, hafifletir.

Asıl mesele, o mülkiyet duygusundan “benim” dediği her şeyden hatta haklılığından bile geri durabilmektir. Bugün ise insan, hiç olmadığı kadar tutunmaya teşvik edilir. Sürekli görünür olma baskısı, onaylanma ihtiyacı ve kontrol duygusunu besleyen bir hayat düzeni... Üstelik çoğu zaman bu kontrol gerçek değil, yalnızca bir yanılsamadır. İnsan, her şeyi yönettiğini düşündükçe daha çok tutunur, daha çok sıkışır.

kendini açıklama ve kendi hikâyesini kontrol etme imkânını da bilinçli olarak geride bırakır.

Korku ve Titreme'de işaret edilen yer burasıdır. İbrâhim'in yükü yalnızca bir babanın acısı değildir; asıl yük, bunu kimseye anlatamamaktır. Bu da onu, doğru olduğuna inandığı şeyi tek başına yüklediği bir yalnızlığın içine bırakır.

Gerçek sevgi, karşımızdakine yön verme ihtiyacımızı fark ettikten sonra bunu terk edebilmeyi gerektirir. Çünkü insan çoğu zaman diğerini koruduğunu düşünürken, fark etmeden kendi isteğini merkeze koyar.

Bu yüzden fedakârlık dışarıdan bakıldığında kolay anlaşılmaz çünkü asıl değişim çoğu zaman dışarıda değil, insanın içinde gerçekleşir. Bazen bir adım geri atmak, ısrar etmemek, her şeyi kendi istediği gibi yönlendirme isteğini bırakmak... İlk bakışta kayıp gibi görünür. Oysa insanı rahatlatan ve içini genişleten tam da bu vazgeçişlerdir.

“

İnsanın asıl mücadelesi, dış dünyayla değil; kendi içindeki savunma, kontrol ve tutunma eğilimleriyle kurduğu ilişkiyle ilgilidir. İnsan haklı olmak ister çünkü haklılık, içten içe bir güven duygusu verir.

”

En derin mutluluk, insanın gerektiğinde kendini geri çekebildiği yerde doğar. Ancak her vazgeçiş aynı değildir. Korkudan, suçluluk duygusundan ya da onay ihtiyacından doğan fedakârlık, insanı özgürleştirmez; onu sessizce bir kurban hâline getirir.

Eksildikçe büyümek, geri çekildikçe genişlemek... İnsan kendi dengesini tam da burada kurar.

Ve belki de modern insanın en çok ihtiyaç duyduğu şey budur: Asıl mesele, tutmak değil; gerektiğinde bırakabilecek kadar güçlü olabilmektir. Çünkü bırakabilmek, zayıflığın değil; esneyebilen bir gücün işaretidir. Bu durum psikolojide “psikolojik esneklik” olarak adlandırılır. İnsan, zihinsel olarak ne kadar esnekse, deneyimlere o kadar uyum sağlayabilir; katıldığında ise tutunma ihtiyacı artar. Ego güçlendikçe katılaşmaz; aksine, kendini kanıtlama ihtiyacı azalır, daha rahat geri çekilebilir.

Bu yüzden teslimiyet, bir vazgeçiş değil; benliğin dar sınırlarını aşabildiği bir açıklıktır.

Ve bu noktada, aklın sınırları yerini başka bir güven kaynağına bırakır:

“İman, tam da aklın bittiği yerde başlar.” Søren Kierkegaard ●

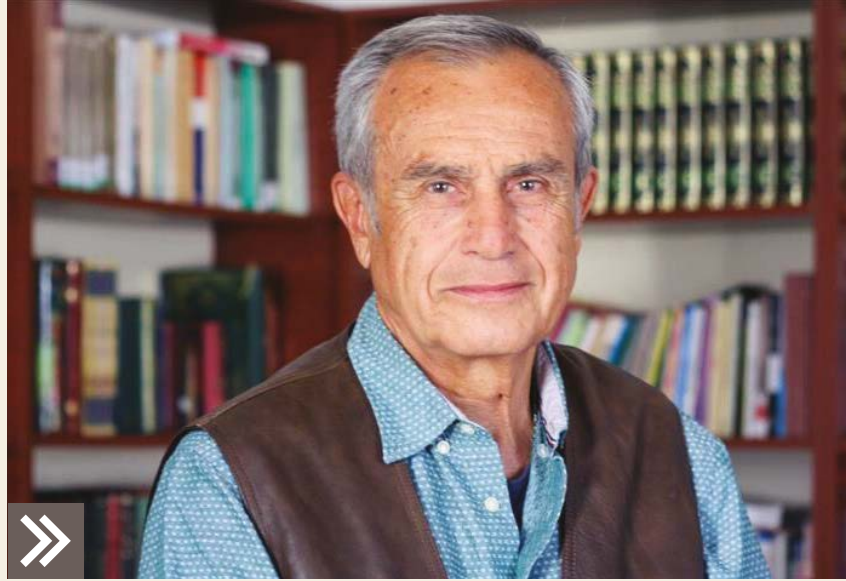

“BİR MÜSLÜMAN ÇARESİZ KALAMAZ, KALMAMALIDIR”

PROF. DR. MUSTAFA MERTER

Kontrol arzusunun insanı yorduğu bir çağda, tevekkül; çaresizlik değil, insanı iç huzura ve güvene taşıyan güçlü bir bilinç hâlidir.

► Röportaj: Muhammed Akaydın
Muhammed Ensar Sözgen

► **Modern insanın “kontrol etme” saplantısını düşündüğümüzde, tevekkül sizce bir zayıflık mı yoksa yüksek bir bilinç hâli midir?**

» Önce tevekkül ve benzeri hâller nedir, kısaca açıklayalım: Tevekkül, v-k-l mastarından türemiştir, vekil ile bağlantılıdır. Bir kişiye güvenmek, onu kendi yerine vekil tayin etmek demek olan “tevkil” köküne yakındır. Tevekkül yaşandığında

âdeti nefsi emmâre'nin karanlık sis tabakaları yarılar ve donmuş kalbi ısıtan ruh güneşi ışınları belirir. Bu hâl o dayanılmaz varoluş yalnızlığı ve karanlığında insana “aslında sen yalnız değilsin” mesajıdır. “Evet çabalarına devam et, yap dediklerimi yap, sınırları aşma, gerisini Bana bırak!” işaretidir. Tevekkülün ileri aşamaları “tevfiz” ve “sika”dır. Özet olarak sabır, bir şey başımıza geldiğinde dayanabilme

gücü; tevekkül, başımıza ne gelirse onu müteâl (aşkın) merhamet ve sevgi dolu bir Yaratan ile irtibatlandırabilme; tevfiz, başıma her ne geleceksa hazırım ve sika, Rabb'im beni o kadar sever ki bir musibet gelse bile benim iyiliğim içindir, canımı fazla acıtmaz hatta benim Rabb'im o korktuğum şeyi yapmaz, diyebilmektir. (İsmâil Rusûhi Ankaravî, Fakirler Yolu [Minhâcü'l-fukarâ], Kaknüs Yay.) ►►

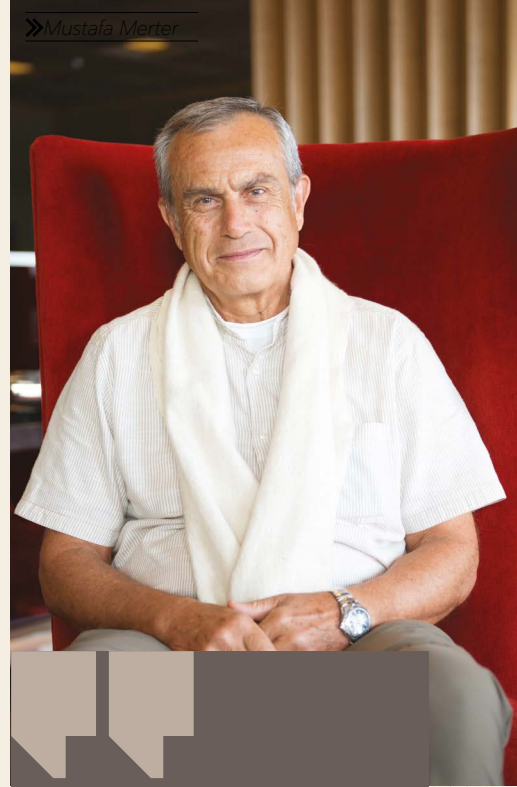
Aşırı kontrol etme, şüphe, güvensizlik, ümitsizlik, evham vb. nefsanî zaafılardan kaynaklanır. Ve bu durumun aslî sebebi ilâhî rabitanın zayıflaması veya kopmasıdır. İlâhî rabita koparsa insan dehşet veren bir yalnızlığa duçar kalır. Sabır, tevekkül, tefvîz, sika gibi hâller ise bu varoluş yalnızlığını azaltır, "orada sonsuz güçlü Biri'si var" inancının uyanması önce bu yalnızlık hâlini hafifletir ve sonra "yakîn" (Allah'a olan yakınlık hâli) arttıkaça o "Biri"sinden yardım gelebileceği inancı uyanır. Yap ve yapma denilenlere uyuldukça, insanın "ilâhî işaret"leri algılama kabiliyeti artar ve o işaretlere göre davranmanın kendisine faydalı olduğu bilinci belirir. İlâhî işaretler için Âl-i İmrân 3/190; Yûsuf 12/105; Fussilet 41/53; Câsiye 45/3-4 âyetlerine bakınız.

Hatta bazen o işaretler tevâfuk (anamlı rastlantı) değeri de taşıyabilir ve çoğu insan "artık bu kadar da olmaz!" diyebilir ve hayret, hayranlık, huşû vb. hâller yaşar. İlâhî rabita kurulmadığında yaşanacak yalnızlığı ise ibret-i âlem olarak Fransız filozof, Albert Camus'den (Kamü diye okunur) dinleyelim, varoluş yalnızlığı ve yaşadığı anlamsızlığı Camus kendi dilinden şu cümlelerle ifade ediyor: "Hatıralarımda geriye gidebildiğim kadarıyla depresyon her zaman hayatımın bir parçası oldu, bazen biraz sakinleşti ama bazen de bütün şiddeti ile bir fırtına gibi esti. Pençeleri, içimi derinliğine oydu. Hem uyanıklık hem de uyku hâlime tesir ediyor; mesela çalışmak, yazı yazmak, video oyunları oynamak istediğimde, âdeta çamur içinde kurşundan ayakkabılarla yürür gibi zorlanıyorum. Uykumda veya uyanırken sığıyorum, dönüp duruyor, rahat duramıyorum, ne kadar uyursam uyuyayım bitkin kalkıyorum. Depresyonumda

üzerime mutsuzluk gelmiyor, (bu başka bir şey) daha ziyade çok soğuk bir uzaklık duygusu. Bu durum bana çaresizlik, korku, hüznün getirmiyor ama kendimi buz gibi soğuk, duygusuz, (her şeye karşı) yabancı hissediyorum."

► **Psikiyatri pratiğinizde, "her şeyi kontrol etmek isteyen" bireylerle "tevekkül sahibi" bireyler arasında nasıl bir ruhsal fark gözlemliyorsunuz?**

» Sualinizdeki "her şeyi kontrol etmek isteyen" birisinin nefis ilmine göre olabilecek hastalık açılımı, obsesif/kompulsif ve/veya müzmin evham olabilir. Böyle insanlar derin bir huzursuzluk içinde yaşarlar; güven, ümit hâlleri çok düşük seviyededir ve bu durum müzminleşirse depresyona da kayabilirler. Tevekkül sahibi olmak demek ise, İslâm dini olabildiğince yaşanıyor manasına gelir ve tabii ki bu insanların özellikle depresyon, evham gibi hastalıklarda tedavisi daha kolay olur. İnanan ile inanmayan arasındaki en büyük fark imanı olanın ahiret hayatı şuuru dolayısıyla mesela bir ateiste kıyasla ölüm korkusunun daha az olmasıdır. Fransız varoluşçu filozof Jean-Paul Sartre insanı, yokluk denizinin üzerine düşmüş bir sineğe benzetir, var olmak demek ona göre yokluğa batmamak için sineğin kanatlarını çırpması gibidir. Böyle bir hâlet-i rûhiyedeki bir insanın terapiye geldiğini düşünün, zaten varoluş üzerine kararını vermiş, bütün kapıları kapatmıştır. Bu durumda artık bize ilaç yazmaktan, tesiri baştan olumlu olsa da uzun vadede çoğu zaman sürekli olmayan, psikoterapi yapmaktan başka çare kalmaz. Bizim bütün tedavi girişimlerimiz ikide bir yerinden patlayan bir su deposuna art arda yamalar yapmak gibidir. Nefis ilmi üzerinden yapılan tedavinin ilaç ve psikoterapi dışın-

Tevekkül yaşandığında âdeta nefsi- emmâre'nin karanlık sis tabakaları yarılr ve donmuş kalbi ısıtan ruh güneşi ışınları belirir. Bu hâl o dayanılmaz varoluş yalnızlığı ve karanlığında insana 'aslında sen yalnız değilsin' mesajıdır.

da, Batı psikolojisinde olmayan, iki boyutu daha vardır, güzel ahlâkın ve verme ahlâkının teşviki. Verme ahlâkı infak ve îsâr şuurunun uyanması ve tatbik edilir hâle gelmesidir. Özellikle aşağıda zikrettiğimiz (Bakara 2/274) âyet-i kerîme, verme ahlâkının depresyon ve evham (müzmin kaygı) hastalıkları ile ilişkisini açıklamak açısından çok manidardır.

»Prof. Dr. Mustafa Merter

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Mallarını; gece ve gündüz, gizli ve açık infak edenler var ya, işte onlar için Rabb’leri katında kendilerine özgü ödüller vardır. Korku yoktur onlar için; tasalanmayacaklardır onlar.”

Âyet-i kerîmede geçen “havf” korku, kaygı ve “yahzen” depresyon manasına gelir. Korku (havf) somut bir korku nesnesi ile karşılaşıldığında meydana çıkar, mesele yılan görme gibi. Kaygı ise çoğu zaman nesnesi olmayan umumi bir tedirginlik hâlidir, hep kötü bir şey olacak beklentisidir. Hüzün ise (âyette zikredilen -yahzenûn-) h-z-n mastarından gelir ve ilk manası yerdeki ve gönüldeki sertlik demektir. Buradan üzüntü anlamı çıkar.

Diğer bir âyet-i kerîmeyle de açıklarsak (İsrâ 17/82), Kur’ân-ı azîmü’ş-şân’ın okunup, mana idrak

Nefs-i emmâre mertebesinde insan; âdeta kendi kendisini uyutur, hipnotize eder, kendi öznel iç dünyasına hapis eder. Bu manada tevekkül o iç yalnızlığın ötesinde müteâil 'Biri'sinin varlığını hissedebilme demektir.

edilip, hayatımızda tatbik edildiğinde dertlerimize derman olduğunu görürüz.

وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ
وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

“Kur’ân’dan indirdiğimiz şeyler, Müminler için şifadır, rahmettir. Zalimlerin ise yalnızca hüsrânını arttırır.”

Âyet-i kerîme zikredilen zulmü (zalimine) ise kendi ve çevresin-

deki hakikati örten, gölgeleyen manasında da anlayabiliriz. Yani zulüm kelimesinin türediği z-l-m mastarı gölgelemek, ışığını kesmek de demektir (Râğîb el-İs-fahânî, C,II,S, 161.)

Hüsrân ise, خ س ر / h-s-r mastarından türer, manalarına baktığımızda, birinci mana “soyunma” (hasr), ikinci mana ise “üstünde zırhı olmayan” yani mecâzî manada “korunmasız, âciz, yorgun, bitkin kişi” demektir.

Ayrıca İsmâil Hakkı Bursevî (ks) Rûhu’l-beyân’da hüsrânı, “ana sermayenin kaybolması” olarak da yorumlar ve buradaki altta yatan mananın, “hayatın (anlamının) yitirilmesi”ne işaret ettiğini açıklar.

Güzel ahlâk ise ilâhî yasak ve emirlere riayet etme (uyuma) ve Efendimiz Muhammed Mustafa’nın (sav) hayât-ı seniyyelerini, farklı kitaplar üzerinden tetkik etmek ve kabımız aldığımız hayatımızda tatbik etmekle zuhûr eder. Psikohijyen yani nefis teziyesi (temizliği) ve kalb tasfiyesi (dünyayı aşırı sevmeme) gerçekleşmezse, tedavi baştan olumlu gitse de uzun vadede yine netice vermez.

► **Tevekkül ile “öğrenilmiş çaresizlik” sıklıkla karıştırılıyor. Bu iki hâli psikolojik ve tasavvufî açıdan nasıl ayırt edersiniz?**

» “Öğrenilmiş çaresizlik” bize ait bir tabir değildir, bir Müslüman çaresiz kalamaz, kalmamalıdır, âyet-i kerîmeye muhaliftir, nitekim Zümer 39/53 âyet-i kerîmesinde;

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki: Ey kendilerine karşı israf eden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah, suçların hepsini bağışlar. O, çok Bağışlayıcı”

ci'dir, rahmeti kesintisiz'dir." zikredilir.

Böyle bir birey, eğer inancı yoksa yapayalnızdır ve hekim tarafından önerilen "çare"ler; mesela seyahat edin, spor yapın, sanat, sosyal faaliyetlerinizi arttırın tavsiyeleri, ancak bir müddetliğine faydalı olur fakat esas mesele "varoluş kaygısı" ve sebepleri araştırılmadığı için insan gölgesinden kaçan birisi gibidir. Yaşlandıkça bu sözde çareler de artık işe yaramamaya ve hayatın karanlık gecesi üstümüze çökmeye başlar.

Fakat böyle bir insanda; îmân nûru, infak ve îsâr hâlleri uyanırsa, gönlünde seher vaktinin aydınlığı belirir ve bize "içim açıldı", "karanlık dünyam aydınlandı", "ümit güvenişim doğdu" demeye başlarlar. Böylece psikoterapi ve eğer gerek görmüşsek ilaç tedavisi daha tesirli olur.

Neticede kendi kendisini "çaresiz" hissetmenin en tesirli ilacı, çaresizlere yardım etmekten geçer yani yine infak ve îsâr hâllerinin uyanması ve tatbik edilmesine bağlıdır.

► **Günümüz performans toplumunda insan, sonuca ulaşmak için yeterince çaba göstermeden sonucu garanti etmeyi hedefliyor. Bu bağlamda tevekkül modern sistem için bir tehdit midir?**

» Bu performans toplumunun; çevre kirliliği, ekolojik dengenin bozulması, insanın ahlâkî ifsadının baş sorumlusu olduğunu ne çabuk unutuyoruz. Tevekkülü tembellik, atâlet, uyuşukluk olarak anlamak son derece yanlıştır. Tam tersine tevekkül yaşayan insan anlamsız uğraşlarını bir tarafa bırakır ve daha büyük bir gayretle insanlığa ve genel manada dünyaya hizmet etmeye başlar. Tevekkül, takvâ (sorumluluk bilinci) ile beraber gider ve insan kendisini

sorumlu hissettikçe aksiyonlarını arttırır. Bunun en güzel belirtisi, Türkiye'nin; İngiltere merkezli "Development Initiatives" kuruluşu tarafından hazırlanan "Küresel İnsani Yardım 2022 Raporu"na göre, 2021'de gayrisafi millî hasılasına oranla en çok insanî yardım yapan ülke sıralamasında zirvedeki yerini korumuş olmasıdır. Burada ayrıca lütfen önemli bir hususu belirtelim, bu yardımları gerçekleştiren STK'lar (sivil toplum kuruluşları) özellikle ülkemizin mütedeyyin kesiminden gelir.

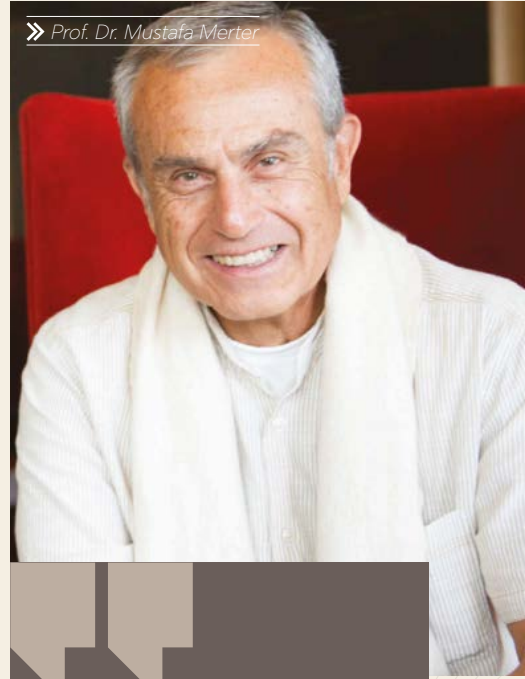
► **Tasavvuf geleneğinde tevekkül bir "hâl" olarak tarif edilir. Bu hâl, psikolojide karşılığı olan bir bilinç durumu mudur?**

» Batı psikolojisi, birçok insanî hakikatte olduğu gibi "hâl" konusunda da bilgisizdir, hâlleri duygu ile karıştırırlar. Sadece hâller değil, çok mertebeli nefis yapısı, manevî kalb, şuur dışı kategorileri, varoluş anksiyetesinin asıl sebebi, infak ve îsâr ahlâkının önemi üzerine fikirleri yoktur.

Aşağıda Cenâb-ı Pîr Hazret-i Mevlânâ'mızdan ilham alarak hâlleri, manevî kalbimizi ve orada vuku bulan dinamizmi açıklayalım...

Manevî kalbimizi iki karşı akıntı ortasında yer alan bir geçit gibi tahayyül edersek, burada devamlı bir medcezir (gelgit) vardır hatta girdaplar oluşur, mesela bu durumu ifade etmek için "kalbim allak bullak oldu" ifadesi kullanılır. Kalb geçidinin nefsi emmâre'ye (aşağıya) bakan yönüne gelen akıntı dünyaya, maddiyata aşırı yönelmemizden kaynaklanır, bu yönelime de "hevâ" denir. Ama bu geçide "yukarıdan" da yani geçidin, nefsin en üst mertebelerine, "ruh"a (can) bakan yönünden de rahatlatıcı, sakinleştirici karşı akıntılar gelir. İşte burada sanki bir

» Prof. Dr. Mustafa Merter

Tevekkül sahibi olmak demek, İslâm dini olabildiğince yaşıyor manasına gelir ve tabii ki bu insanların özellikle depresyon, evham gibi hastalıklarda tedavisi daha kolay olur.

savaş vardır, eğer ayar yapılmazsa ömür boyu sürer gider. Hadis-i şerifte Habib-i Huda, Nûru'l Kulûb Efendimiz Muhammed Mustafa (sav) şöyle dua edilmesini tavsiye etmiştir: "Ey kalbleri değiştiren, evirip çeviren Allah, kalbimi dinin ve taatin üzerine sabit kıl!" Bir başka hadis-i şerifte ise kalbin savaş yeri gibi olması şöyle zikredilir: "Kalbde iki dürtü vardır; biri melekten, diğeri şeytandandır." Mesnevî-i şerifte ise kalbe varid olan (ulaşan) tesirler (etkiler) yine su

mecazı üzerinden şöyle açıklanır: Maddî yapımız bir ırmağın yatağına ve kalb geçidinden her ân ulaşan akıntı, ilâhî varidat ruha benzetirsek, şöyle buyurur Hazret-i Mevlânâ (ks): “Cisim ırmak ve ruh akan su gibidir (3281) / O gidicidir ve sen durucu dersin” (3282). Yani insan iç dünyasındaki bu devamlı akışın farkında değildir ve kendisini durağan (âtil, statik) bir yapıda olduğunu zanneder. Devam ediyor Hazret-i Mevlânâ (ks): “Bu akırcı suyun üzerindeki kışırlar (fikir çöpleri, kabukları), gayba mensub olan bağın yemişlerinden koşucu oldu (yani arzu, istek, hevâmızdan kaynaklanan fikirler ağır bastı ve rahmânî hâller hissedilmez oldu)” (3286).

Ama eğer bu kalb geçidi, nefis teziyesi (temizliği) ve kalb tasfiyesi (lüzumsuz şeyleri oradan ayıklama, saflaştırma) vasıtasıyla açılırsa, akıntı yön değiştirir ve yukarıdan gelen su, fikir çerçöplerini (vehim, hevâ, havâtır, fuzûlî düşünceler) siler süpürür. “İrmağın suyu ge-

Batı psikolojisi, birçok insanî hakikatte olduğu gibi 'hâl' konusunda da bilgisizdir, hâlleri duygu ile karıştırırlar. Sadece hâller değil, çok mertebeli nefis yapısı, manevî kalb, şuur dışı kategorileri, varoluş anksiyetesinin asıl sebebi, infak ve îsâr ahlâkının önemi üzerine fikirleri yoktur.

çişte çok bol gelirse, sûretlerin kabuğu ondan (oradan) pek çabuk geçer.” (3289). Ve kalb geçidinin bu şekilde açılması ve oradan gelen füyûzâtın (taşma) artması, bizi rahatlatır, psikolojik rahatsızlıklarımıza da iyi gelir. “Mademki bu ırmak gayet hızlı gidici oldu, âriflerin zamîrinde (derinliklerinde)

gamm (kaygı, keder) sâbit olmaz.” (3290).

► **Kaygı çağında yaşıyoruz. Tevekkül, anksiyete ve gelecek korkusu için gerçek bir çözüm olabilir mi yoksa sadece bir teselli midir?**

» Tabii ki sadece tevekkül değil, yukarıda bazılarını zikrettiğimiz bütün rahmânî hâller kaygının etkili ilacıdır. Psikiyatri ve psikoloji camiasına hâkim olan bilimsel materyalizm (sözde ilmî maddeperestlik) paradigması, kendi dini ile kavgalı olan Batı medeniyetini körü körüne taklit ettiği için, sırf din kokusu geliyor diye, maalesef bu mevzuda yapılacak akademik çalışmaları veto eder. İlginç bir misal, geçmişte çocuk psikolojisi üzerine konuşma yapan bir psikiyatr hocaya şöyle bir soru sorulduğunda alınan cevaptır: Soru: “İslâm’ı yaşayan kişilerde intihar oranlarının daha düşük olduğu doğru mu?” Hocanın cevabı: “Evet, ama sakın beni onlardan sanmayın!”

► **İnsan neden teslim olmaktan korkar? Bu korkunun kökeninde ego mu travma mı yoksa modern kültür mü vardır?**

» Zaten elinde olmayan gücü kaybedeceği kaygısını yaşadığı için teslim olamaz. Kendisini güçlü kıldığını sandığı bütün sözde değerler, zamanla güneşin altındaki buz gibi eriyip giderken hâlâ onlara yatırım yapmaya devam eder. Hâlbuki Rabb'ul âlemîne teslimiyet gerçek özgürlük, geçici dünyanın sahte değerlerinden kurtulmak, sonsuzluğa adım atmak demektir.

► **Tevekkül, insanın "ben" algısını nasıl dönüştürür? Egonun çözülmesiyle nasıl bir insan ortaya çıkar?**

» Nefs-i emmâre mertebesinde insan; âdeta kendi kendisini uyutur, hipnotize eder, kendi öznel iç dünyasına hapis eder. Bu manada tevekkül o iç yalnızlığın ötesinde müteâil "Biri"sinin varlığını hissedebilme demektir. Ve o "Biri"sinin kendisinden çok daha güçlü, her şeyi bilmesine rağmen affedici, hakiki manada seven olması, kişinin kendi kendisine olan bakışını da değiştirir. Bu süreç âdeta bir tiyatronun balkonundan, kendisinin de aktörlerden birisi olduğu hayat oyununu izlemeye benzer. Evet, sahnede olmadık şeyler yapan, öfkesine, şehvetine, hırsına, gururuna kapılan bir rol vardır. Evet, onlar bizim yönlerimizdir fakat biz yine de onlardan ibaret değildiriz, bir de izleyici vardır, o izleyici Rabb'ine yaklaştıkça hayatı "yukarıdan" izlemeye başlar. "Bir ben vardır benden içeru" derken Yûnus'umuz (ks) bu duruma işaret eder. Hadis-i şerifte zikredilen "ölmeden evvel ölme" ise, işte artık sahnedeki o rolün ölmesi gerektiğini açıklar. Yine Yûnus'umuz, "Yûnus öldü diye salâ verirler, bu benim kaçınıcı ölümüm" demesi,

bu sembolik ölümlerin hayat boyu devam edeceğini gösterir.

► **Sizin çalışmalarınızda insanın çok katmanlı bir varlık olduğu vurgulanıyor. Tevekkül bu katmanların hangisinde gerçekleşir? Zihin mi kalp mi ruh mu?**

» Yaşadığımız bütün hâller durağan, statik, sabit bir yapıda değil, yükselen nefis mertebesine göre (emmâre-levvâme-mülhime-mutmainne-râziye-marziyye-kâmîle) letâfet (incelik) kazanır. Bu durum; sekîne, selâm, recâ, itminan, muhabbet, merhamet, hayret, hayranlık, huşû, haşyet vb. hâller içinde geçerlidir. Bu çok mertebeli yapı Mü'min 40/15'te "O dereceleri yükseltendir"; Ahkâf 46/19'da "Herkesin yaptıklarına karşılık dereceleri vardır." ve İnşikâk 84/19'da "Şüphesiz siz tabakadan (boyuttan/hâlden) tabakaya geçeceksiniz." olarak ve bu yapının "dikey" bir hat üzerinde, sembolik manada yukarıdan aşağıya yaratıldığı ise Tin 95/4-5'te "Şüphesiz Biz insanı en güzel kıvam (her şeyin kendine göre olan en uygun derecesi, ölçüsü ve zamanı) üzere yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik." olarak tebliğ edilir.

Çok mertebeli (katlı) nefis yapısının incelikleri ve manevî kalb dinamizmi bilinmeden tevekkül de dâhil olmak üzere hâller anlaşılamaz.

► **Modern psikoloji çoğu zaman kontrol, planlama ve yönetim üzerinden ilerler. Tevekkül bu paradigmaya alternatif bir psikoloji modeli sunabilir mi?**

Tevekkül, insanın yaşayabileceği yüzlerce rahmanî hâlden sadece birisidir. Yukarıda bazılarını zikrettik. Nefis ilmi şüphesiz Batı psikolojisine alternatif bir model sunabilir ve inşallah 200 senedir devam eden cehalet sona erer, nitekim Batılı psikologların da işa-

ret ettiği gibi, biz psikolog ve psikiyatrlar 100 senedir varız, psikoterapi yapıyoruz fakat dünya hep daha kötüye gidiyor: "We've had a hundred years of psychotherapy, and the World's getting worse." (James Hillman and Michael Ventura, Paperback, 1993)

► **Tevekkül ile fedakârlık arasında nasıl bir ilişki vardır? Biri diğeri-nin ön şartı mıdır?**

» Fedakârlığın nefis ilmindeki karşılığını infak ve îsâr ahlâkının inceliklerinde bulabiliriz. Tevekkül ve fedakârlık birbirlerinden ayrı değil, iç içe geçmiş iki daire gibidir.

► **Bir insan tevekkülü öğrenebilir mi yoksa bu bir "nasip" meselesi midir? Eğer öğrenilebilirse bunun yolu nedir?**

» Hâller öğrenilmez, kesbî değil vehbîdirler yani sadece kişisel çabayla elde edilemez. Hayatımızı dîn-i mübîn-i İslâm'a, şeriatı garrâ-yı Muhammediye'ye göre tanzim ettiğimizde Rabb'imiz tarafından vakt-i merhûnu geldiğinde atâ edilirler.

► **Son olarak, bugünün insanına tek cümleyle bir çağrınız olsa, ne demek isterdiniz?**

Sanal tımarhaneden çıkın, çocuklarınızdan başlayarak birbirlerinizi gözleri içine bakın ve seni görüyorum, ne güzelsin deyin!

Tevekkül, insanın yaşayabileceği yüzlerce rahmanî hâlden sadece birisidir.

SABIR: GÖRÜNMEYEN FEDAKÂRLIK...

Abdulaziz TANTİK *

Sabri, hayatın fitrî akışını düzenleyen ve onu kendi doğallığı içinde varlık kazanmasına zemin inşa eden ilâhî bir inayet olduğu gerçeğini dikkate alarak ele almakta yarar var. Sabır; olgunluğun meyveye dönüştüğü zemini işaret ederken, toplumsallığın kendi iç bünyesinde oluşan silm/barışın ikamesinde ferdiliğin kattığı en önemli katkıdır.

Sabır; kişinin olaylar, olgular ve durumlar karşısında teenni ile hareket ederek adâletin ikame-

sine katkı sunacağı en önemli bir hasleti işaret eder. Kişisel tecrübe kadar sosyal tecrübenin oluşumuna yaptığı katkı ise tartışılmaz bir gerçekliğe sahiptir.

Sabır; aydınlatır, bir şeyin açığa çıkışına zemin oluşturur. Bu temel gerçeklik, ulûhiyet bağlamında ve beşerî düzlemde bir şeyin kendi kıvamında yerini bulmasını ve muhataplarının da meseleyi doğru anlamasını sağlamada büyük bir konuma sahiptir.

Meseleyi ulûhiyet bağlamında ele aldığımızda; varlığın varlık sahasına çıkışı gerçekleşirken kendi kıvamını bulmasını sağlayan zemindir sabır... İlâhî bir isim olarak varlık kazanan sabır; aynı zamanda ulûhiyetin çoğul yaratıcılık zemini üzerinde birbirine karışmayan, kurgusal zemini güçlü, kaotik zeminde bir düzenin inşasını sağlayan temel isimlerden biridir. Yaratılışın kendi olgusal zemininde oluşan fedakârlığın gizliliğini başka türlü izah mümkün olmayabilir. ▶▶

Yaratılışın bir denge oluşunu, kıvama gelişini ve yolunu kendi biricikliği içinde sürdürmesini sağlayan gizli el/ulûhiyet sabır üzere işlevselliğini sürdürür. Bu temel gerçeği dikkatten kaçırmadan sabır üzerine müzakere yapmak şarttır. Çünkü sabır, ulûhiyet ile yaratılış arasındaki derin bağın oluşumunun eksen kavramı olarak öne çıkacaktır. Bu, Rabb'in yüce kudretinin nasıl ince bir işçilik ile işlediğinin de önemli bir göstergesi olacaktır. Eğer sabrı, görünmeyen bir fedakârlık olarak düşünecek isek, işte gerçek bir olgusal hakikat olarak sabrı işaret edebiliriz. Hiçbir beklenti olmadan, karşılıksız bir şekilde varlığın varlık sahasına çıkışını sağlamak ve onun iç ve dış düzenini inşa etmek ve onun sürekliliğini sağlamak bakımından sabır, gerçek anlamda bir gizli fedakârlık örneği olarak öne çıkmaktadır. İşte bu tespit bize insanın sahip olacağı sabrın niteliğini göstermesi açısından fevkalâde bir öneme haizdir.

Yaratılışın aşk üzere oluşu ile sabır arasındaki korelasyonu derinden düşünmekte fayda var. Aşk, tam bir beklentisizlik hâli olarak tanımlandığında sabır kendini izhar etmiş olmaktadır. O zaman aşk ve sabır birbirini besleyen ve birbirini gerçekleştiren bir özellik olarak tezahür etmektedir. Bu aynı zamanda insanın hangi psikososyal vasat üzerinde durması gerektiğini ilzam eder.

Bu çerçeve içinde sabır, yukarıdan aşağıya doğru ve tekrar yukarıya doğru bir seyr-ü sefer izlemektedir. Her varlık zerresinin kendi iç bünyesinde kendi varlığını izhar ederken sabra dayandığını bilmekte yarar var. Görünür olabilmenin yolu sabredebilmek ve eksiksiz bir var olmanın gerçekleşmesine zemin sağlamaktır.

İnsan, feda ettiği şey kadar değer kazanır. Feda ettiği şeylerin kıymetini aşan bir kıymete haiz olur.

Genelde sabır insana mahsus bir özellik olarak öne çıkartılır. Bazen de olumsuz bir meseledeki vakarlı ve kararlı duruşu işaret için kullanılmaktadır. Bazen de sessizliğin kendisini işaret için kullanılmaktadır. Ama sabır; oluşun, var olmanın ve var olan'ın kendi varlık olma süreçlerinde hep iç bir tepkime olarak varlığını sürdürür.

En büyük sabır abidesi olarak insan neslinden anneliği işaret etmekte yarar var. Anne ile Rabb arasındaki merhamet ve sabır ilişkisi muhteşemdir. Annenin cemâl sıfatını temsil edişini de ayrıca düşünmekte yarar var. Böylece sabır ve güzellik ilişkisinin niteliğini de göstermiş oluruz. Anne, çocuğu ne yaparsa yapsın, sabırla onu korumaya ve isteklerini yerine getirmeye devam eder ve onun için hep bir çaba ve gayret içinde olacaktır. Çocuğun bütün yaramazlığına rağmen bu sabır büyük bir adı konulmamış fedakârlık oluşunu gözler önüne sermelidir. Tıpkı, kullarının bütün hatalarına zulmetmelerine ve yaramazlıklarına karşın onların hayatlarını sürdür-

melerine sabır ile izin veren Rabb'in rahmet ve rahmân sıfatının tecellisini sağlayan sabrın büyük bir aşk/sevgi üzerine kurulduğunu anlamakta yarar var.

Hayat ve insan gibi sabır da çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu çok katmanlılığı denge, adâlet ve hakkaniyet içinde hareket ederek sabrın inşasına zemin oluşturulabilir. Aynı zamanda sabır, bu çok katmanlılığı aydınlatan ve ne'liğini açığa çıkartan bir özelliği de varlığa armağan etmiştir. İnsan bu armağana en çok liyakat kesbedecek özellikte yaratılmış olduğunu hiç unutmamalıdır.

Bir annenin sabrı ile babanın sabrı mukayese kabul etmez. Ortak özelliklerine rağmen, bir çocuğun anne babasına gösterdiği sabırda ortak bir özelliğin farklı bir yapısını tezahür ettirir. Bir arkadaşın, diğer arkadaşının yaramazlığını sabır ile karşılayarak onu koruma altına almasını da farklı bir sabır örneği olarak verebiliriz. Aslında her ilişki ağının kendi iç denkleminde sabır ile bir bağıntı kurmanın imkânlarını her an devşirme ihtimalimiz sonsuzdur.

Sabır; bir kavramsallaştırma içinde temkinliliği, tedbiri, teenni ile hareket etmeyi, direnmeyi, karşı çıkmayı içeren katmanlara sahiptir. Aslında sabır, olay ve olgunun farklı tezahürlerine farklı tepkiler ile sabrın kuşatıcılığını izhar olmasına zemin oluşturur. Fakat sabrın en temel göstereni; bir şeyin ne olduğunu açığa çıkartan boyutudur. Hadiste geçen namaz ve sabırdan namaz ay'a sabır ise güneşe benzetilir. Bu çok önemli bir ayırım ve ayrıntıdır. Güneş, varlığın izhar oluşunu işaret eder. Karanlığın aydınlığa dönüşümünün temelini işaret eder. O yüzden sabır, bir şeyin açığa çıkışını sağladığı gibi o şeyin tam olarak kendisi olarak

izhar oluşuna da zemin oluşturur. Tıpkı güneş gibi sabır da eşyayı ve eylemi ve olguyu aydınlatır ve gözler önüne serer. İşte bütün bu süreçleri yaşayan kişi aynı zamanda gizli bir fedakârlığı içinde taşımış olduğunu belirgin kılar.

Sabır ve fedakârlık bir zorunluluk ilişkisi içinde varlık kazanırlar. Fedakârlığı salt başkası için düşünmemek gerekir, asıl fedakârlığın bizâtihi kişinin kendi olgunlaşmasını sağlaması bakımından kendisine yapar, ayrıca bir şeyin açığa çıkışına vesile olması bakımından bilgi, haber ve olgunun ne'liğini açığa vuruşu da anlamın seyri açısından önem kazanır. Fedakârlıkta bu çerçeve içinde çok katmanlılığı içinde taşır. Ve insan bu çok katmanlılığı dikkate alarak sabır ve fedakârlık üzerine düşünme eylemine geçiş yapmalıdır.

Fedakârlık, kişinin kendi kişiliğini oluşturan temel etmenlerden biridir. İnsan, feda ettiği şey kadar değer kazanır. Feda ettiği şeylerin kıymetini aşan bir kıymete haiz olur, başkalarının gözünde de önem arz eder.

Sabır ise kişiliğin oluşumunun tacidir. Kişilik, büyük bir uğraş ve zaman harcaması ile ve bizâtihi yaşadığı tecrübeyi karakterine taşıyarak gerçekleşebilir bir şeydir. İşte sabır baştan itibaren ve sonuna kadar bu sürecin sağlıklı, sahil ve doğru bir zeminde işleyişine zemin oluşturur. Sabır, kişinin kendi sürecine yaptığı katkı kadar, sosyal hayatın işleyişine de yaptığı katkı ile kişiliği güçlendirir. Toplumsal zeminde kişinin sabırlı oluşu dikkatten kaçmaz. Başkası için fedakârlık yapan kişi, değerli oluşunu izhar ettirmiş olur. Bu kendiliğinden gerçekleşen bir şeydir. Bu noktada niyetin samimi oluşu ve başka bir art niyetin girmemesi elzemdir. İşte sabır ve sabrın sonu-

cunda oluşacak durum samimiyet içinde sadakat ile desteklendiği zaman meyvesini verecektir. Bu sabrın tevekkül meselesini de içerdiğini işaret eder. Kişi, tam olarak tevekkül üzere oluşunu sağlama aldığında sabrı kendi otantik şartları içinde varlığa çıkarmış olacaktır. Çünkü beklemek gerçekten en zor işlerden biridir. İnsanın aceleci ve zalim/karanlık kişiliği bekleyişin zorluğu kadar sabrın gerçekleştirilmesinin zorluğunu da gösterir. Ama her zorlukla birlikte var olan kolaylığı sağlayacak olan şey ise, tevekkül üzerinden sabır ile kurulacak bağıdır. İnsanın karanlık yönü ile sabrın aydınlatıcı yönünü yan yana getirdiğimizde sabrın insana mahsus nasıl bir güzellik, denge, aydınlatıcılık, adâlet ve itidal noktası oluşturacağını idrak etmek kolaylaşacaktır.

İnsan, sabrederek fedakârlık yapmaya hak kazanır. Fedakârlık yaparak sabrın otantik zeminini yaşamaya başlar, sabrı yaşadıkça olgunlaşır, olgunlaştıkça fedakârlık yapabilmeyi fitrî/doğal bir zemine taşır.

Sabır ve kıvam ile fedakârlık arasındaki dengeyi de doğru idrak etmekte yarar var. Kıvam, belirli bir bekleyişi ve olgunlaşmayı içermektedir. Her şeyin kıvamında yaratıldığı gerçeğini dikkate aldı-

ğımızda bir şeyin kıvama gelişini sağlamanın ilâhî inayet ile bağlantısını da dikkatlerden kaçırmamak gerekir. Yani bu bağlamı içinde sabır ilâhî vasfı ile ve insanî vasfı aynı zeminde birlikte var eden ve ilâhî inayeti mümkün kılan temel bir olgu ve ilâhî rehberliktir.

Bir şeyin kıvama gelişini sağlayan şey; dikkat etmek, beklemek, şartların olgunlaşmasının zamanını doğru tespit etmek ve ona göre hareket etmektir. Ayrıca harici şartların yapı bozumuna karşı da dirençli bir çabayı işaret eder. Sabır bu çerçevede ilâhî olan ile ilâhî yönünü açığa çıkartan beşerî varlığın bütünlüğünü işaret eder bir pozisyonu da içermektedir. Bu noktada ilâhî olanın baskın karakterinin beşerî olana alan açması da sabır üzerinden okunması gereken bir olguyu işaret eder.

Sabır, ilâhî inayetin gerçekleştirilmesini ve amaca uygun bir olgusalılığın hayat bulmasına da zemin oluşturur. Bu konuda yapılacak fedakârlığın karşılığının ise nasıl'lığı ilâhî inayetin orantsız gücü ile ilgili olduğunu söylemeye ihtiyaç yoktur. Sabır, ilmek ilmek bir şeyi kurarken her aşamasında gereğini dakik ve doğru bir zamanlama ile yapabilmeyi içermektedir.

Sabrın en temel göstereni ise sosyal hayattaki varlığı ve bunun tezahürleri olduğu tartışmasız bir gerçekliğe sahiptir. Sosyal bir kaos/çatışmayı/ayrışmayı/ felaketi ancak sabır ile göğüslemek ve ortadan kaldırmak mümkündür. Bu yüzden sabır, sosyal yaşamın olmazsa olmazı olarak öne çıkar. Ve bu noktada sabır gösterenlerin fedakârlığı pek göze batmaz ve gizli kalır. Toplumsal düzenin adâlet üzere inşa edilmesini sağlayacak olan şey de sabırdır.

Sabrın çözüm odağı oluşu ise sabreden müdrük kulların olgunlaşmış varlıklarıdır. Sabır tarafından olgunlaşmış/raşit karakterler, toplumsal çözümün odağı olurlar. Etrafımızda yaşlı insanların bir kısmının kendi sosyal çevrelerinde nasıl bir uyum ve denge sağladıkları bilinmektedir. Bu kâmil bir insanın etrafındaki sorunlu ve mayınlı tarafları sabır üzerinden ayıklamasını işaret eder.

Burada insanî karakterin oluşumunun belkemiğini oluşturan kavramın sabır üzere olmak olduğunu açıkça beyan etmekte yarar var. Bu beyanı içeren ebeveyn etkisi kadar, hoca ve eğitim etkisini de içinde taşır. Aynı zamanda kendisinden bir üst kuşak olarak kabul edilen ağabeyler ve ablalar da aynı çerçevenin içinde tanımlanırlar. Yakın akraba ve semtin büyükleri de aynı sabır halkası içinde kişinin olgunlaşma zeminini işaret ederler. Bir boyutu ile sabır öznel ve kişisel ama bir boyutu ile ve vazgeçilmez temeli ile sosyal bir karakter taşımaktadır. Gizli bir fedakârlığın açığa çıkışına tanıklık etmek için yerel bir mahalde cami, okul, sokak ve evin mahremiyeti içinde var olmakta yarar var. Modern dünyanın inşa ettiği bencilik üzerinden bir sabır inşası mümkün görünmemektedir. Bizâtihi aceleci tavrı ve bu iş hemen olsun yaklaşımı öne çıkmaktadır.

Bu noktada temel bir konuya işaret edelim: Modern birey ve inşa edilmiş kültürü içinde sabır ve fedakârlığın esamesi okunmaz! Çünkü hayatlarında beklentisizliğin olmadığı bir dünyanın içinde varlık kazanmaktadır. Bencilliğin temel bir tutum olarak öne çıktığı bir zeminde sabır ancak bir art niyet olarak varlık kazanır. Her zeminde kendi çıkarını düşünen bir karakterin benmerkezci ve negatif bir ilahlık taslayan yapısı ile sabrın

kendi otantik hâli içinde gerçekleşmesi beklenemez olandır...

Benmerkezcilik (egosantrizm), bireyin dünyayı sadece kendi bakış açısı, mantığı ve duygularıyla yorumlayıp, herkesin kendisiyle aynı düşündüğünü sanması hâlidir. Egoizm olarak da tesmiye edilebilir. Bu yaklaşımın sabır ve fedakârlık açısından durumunu tartışmaya gerek var mıdır? Demek ki sabır, İslâmî bir kavramsallaştırma ve ancak kendi otantik düşünce zeminini içinde anlam kazanabilir. Bir modern Batılı birinin bu kavramı kendi otantik hâli içinde anlaması beklenemez, ta ki kendi dinî kültürünün izlerini hatırlamadığı sürece...

Sabır kavramı kadar fedakârlık kavramı da ilâhî dinin bakışı içinde zemin kazanır ve anlam ile değer bulur.

İnsan, sabrederek fedakârlık yapmaya hak kazanır. Fedakârlık yaparak sabrın otantik zeminini yaşamaya başlar, sabrı yaşadıkça olgunlaşır, olgunlaştıkça fedakârlık yapabilmeyi fitrî/doğal bir zemine taşır. Çünkü o bilir ki, kendisinin yetişmesinde nice fedakârlıklar

yapılmış ve sabırlar gösterilmiştir. Bu durum kendisinin de rüşd/olgunlaşmasının bir zemini olarak kendi doğal hâli içinde sabrı ve fedakârlığı ve sabrın taşıdığı gizli fedakârlığı kendi karakteristik özelliği olarak taşır ve sahaya yansır. Bu da silm/ barışın ikamesi, adâletin gerçekleştirilmesi, beklentisizliğin toplumsal bir harc oluşunu beraberinde taşır.

Sabır, insanın kulluk serüveninde hep yanı başında olması gereken bir hasletidir. Kulluk, insanın özgürleşmesinin teminatıdır. Bu özgürlüğü korumak ise sabır üzere olmayı zorunlu kılar. Helâl ve haramlar, sınırlara riayet ve iyiliği çoğaltmak gibi temel kulluk edimlerinin sabır olmadan gerçekleştirilmesi beklenmemelidir. Tam ve kıvamında bir kulluğun sabır üzerine temellendirilmesi esasa taalluk eder. İşte bu kulluk serüveninde özgür iradesi ile sabrı kuşanan kişi fedakârlığı feragat etmeye taşıyarak aşk/beklentisizliğe kavuşur. Beklentisizlik ise sabrı doğal bir tarz ve fedakârlığı karakterinin bir zorunlu sonucu olarak öne çıkartır. ●

* Yazar

AŞKIN YARATICI'DAN HİZMETÇİ TANRI'YA

Prof. Dr. Atilla ARKAN *

Müminler için aşkın, her şeyi var eden, mükemmel bir Yaratıcı vardır. Bu yönüyle Tanrı inancı çok basit ve sadedir. Tarihsel akış içerisinde kendisini çevreleyen zihinsel, kültürel, sosyal ve ekonomik şartlar altında insan zihninin oluşturduğu Tanrı tasavvurlarını anlamak ise çok girift ve karmaşıktır. Bu yönüyle insan zihninde Tanrı tasavvurunun oluşumu değişken, dinamik, etkilidir ve bundan dolayı komp-

lektir. Antropoloji, dinler tarihi çalışmaları buna dair oldukça bol örnek sunar.

Tarihsel süreklilik içerisinde, Tanrı anlayışındaki en büyük kırılma kapitalist dünyaya geçişle oldu. Tanrı anlayışı, uzun evrimi sonucunda kapitalist dünyanın tüketim kültürünü yaygınlaştırmanın bir aracı ve dünyevî siyasal amaçların bir hizmetçisine dönüştü. Klasik düşünce ve kadim felsefede mut-

lak teslimiyetin öznesi olan Tanrı, kapitalizmin ve siyasal ihtirasların elinde artık kirliliği bir *araçsallaşmanın* kurbanıdır. Modern insan, O'nu ulaşamaz bir hakikat mertebesinde indirip, şahsî hırslarını tasdikleyen bir onay âmirine, ekonomik başarılarını müjdeleyen bir yatırım danışmanına ya da kanlı jeopolitik ajandalarını kutsayan bir millî muhafıza dönüştürmüştür. Bugünün dindarlığı da Tanrı'nın ulvî emir ve değerlerine kayıtsız

şartsız bir teslimiyetten ziyade, O'nu kendi bencil arzularına hizmet etmeye zorlayan küstah bir *sipariş kültürüdür*. Kutsal olanın bu denli ucuzlatıldığı bir çağda Tanrı, artık bir Efendi değil; sistemin çarklarını yağlayan, vicdan azaplarını dindiren ve kıyamet senaryolarına memurluk eden trajik bir *Hizmetçi* figürüne evrilmiştir.

Klasik İslâm kültüründe Tanrı anlayışının merkezî noktası O'nun *Mutlak Hakikat* ve *En Yüce Değer* oluşudur. Bu yaklaşım büyük ölçüde geleneksel Batı ve Doğu metafizikleri ve İbrâhimî dinlerin klasik yorumları için de geçerlidir. Bu yaklaşımda Yaratıcı sahil akıl veya vahiy yoluyla değerlerin kaynağıdır. Adâlet, iyilik, güzellik ve doğruluk değerleri Yaratıcı'nın zâtının tezahürleridir. Böylesi yaklaşımda Yaratıcı'ya inanç ahlâkî bir pusuladır. Mümin, aşkın olan yaratıcıya; teslim olma, hizmet etme, ulaşma veya benzeme isteğiyle âdil, dürüst ve iyi olmak için sürekli çaba sarf eder. Ayrıca Yaratıcı, bu değerlere uyumlu yaşamayı açıkça emretmektedir. Yaratıcı tüm varlıkların üstündeki en Yüce varlıktır. İnsanın miracı ahlâkî yetkinlik veya bilgi yoluyla yetkinleşmekle gerçekleşir. İnsan, ahlâkını güzelleştirerek ve/veya bilgide derinleşerek Allah'a yaklaştıkça değer kazanır.

Klasik kültürde teslimiyet; insanın Yaratıcı karşısında konumunu anlaması, aşkın olanı derinden kavrayışla, parçanın bütüne, geçici olanın ebedî olana rızâ gösterme durumudur. İnsanın kendi failliğini Allah'ın mutlak failliğiyle kavramasıdır. Diğer bir ifadeyle teslimiyet, insanın kendi sınırlılığının ve kusurlarının farkında oluşu ve gerçekliği evrensel bir düzenin uzantısı olarak derinden sezmesidir. Bu yaklaşımın insanı, benliğinin

Tanrı; artık hakikatin ifadesi, vicdanın sesi ve değerlerin kaynağı olmaktan çıkıp, bireyi dünyevî-siyasî hedeflerine ulaştıracak kolaylaştırıcı bir araca, kutsal bir hizmetçiye dönüşmektedir.

ve bencilliğinin yarattığı kaygılardan özgürleştirdiği çok açıktır. Çünkü modern insan akli aracılığıyla her şeyi kendisinin var ettiğini düşünmektedir. Modern insan zayıf ve çaresiz kaldığı hâllerde ise sonsuz bir kaygı ve stresi derinden yaşamaktadır. Bu çağın yaygın hastalıkları modern insanın bu durumuyla yakından ilişkilidir.

Klasik düşüncede *fedakârlık*, bir şeyi kaybetmek değil, daha yüce bir gerçeklik için geçici olanı feda etmektir. İnsanın bencil benliğini feda etmesi onu daha aşkın benlik seviyesine ve nihaî olarak da Aşkın varlığı derinden sezışe götürür. Fedakârlık, cömertlik, sadaka, yardımseverlik yani insanın kendi dışındaki varlıklara merhameti Tanrı'ya duyulan aşkın ve evrenin varoluşunu derinden kavramının doğal bir sonucudur.

Tarihin aktörlerinin değiştiği, sermayenin etkili bir aktöre dönüştü-

ğü ve kârın âdeta her şeyin ölçüsü yapıldığı kapitalist dünyaya geçişle köklü değişimler oldu. Kapitalizm, Aşkın bir Yaratıcı tarafından tavsiye edilen değerlerin yerine *bireyi ve onun sonsuz tüketim arzusunu* merkeze koydu. Kapitalizm, klasik din anlayışlarının tam tersine olarak tüketimi en üst seviyeye çıkarabilmek için âdeta bir *refah akidesi* inşa etti. Böylece iman, bir yatırım aracına ve başarı hikâyesine dönüştürüldü. Tanrı; kulunun dindarlığı karşılığında ona başarı, para, rütbe, kariyer yolları ve lüks dünyevî imkânlar tedarik etmekle yükümlü bir sağlayıcıya dönüştü. Böylece dualar artık insanın kendisiyle yüzleşmesini ve olgunluk arayışını ifade eden bir yalvarıştan ziyade dünyevî talepleri ihtiva eden sipariş listesine döndü. İman, dünyevî başarılarla ölçülür hâle geldi. Modern zamanlarda bütünle ve diğer varlıklarla ilişkisi kurulmaksızın bireyin aşırı vurgulanması insanoğlunun doğuştan gelen bencilliğini ve narsistliğini zirveye çıkarmaktadır. Hâlbuki tüm dinler insanoğlunun bencilliğini terbiye etmeyi amaçlar. Bu yola girildiğine ise Tanrı; artık hakikatin ifadesi, vicdanın sesi ve değerlerin kaynağı olmaktan çıkıp, bireyi dünyevî-siyasî hedeflerine ulaştıracak *kolaylaştırıcı* bir araca, kutsal bir hizmetçiye dönüşmektedir.

Kapitalizm; insanın fiillerini piyasa ile meşrulaştırıp, piyasa şartlarında insanı vahşileştirdiğinde yani onun merhametini, cömertliğini, diğerkâmlığını öldürdüğünde haksız rekabet ve adâletsizlikle servet biriktiren modern birey ölüme yaklaştıkça ve kendi acizliğini hissettikçe suçluluk duygusunu dindirmek için bu sefer tekrar Tanrı'ya başvurur. Ama işin mahiyeti değişmiştir. Bu noktada artık Tanrı, *kapitalist* sistemde yeşeren

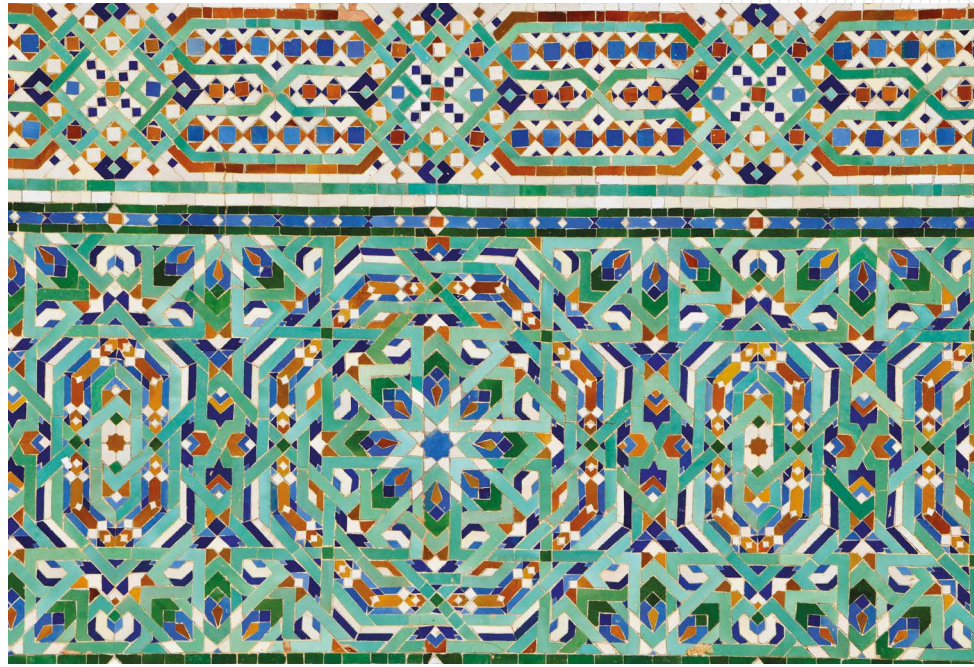
Kapitalizm, klasik din anlayışlarının tam tersine olarak tüketimi en üst seviyeye çıkarabilmek için âdeta bir refah akidesi inşa etti. Böylece iman bir yatırım aracına ve başarı hikâyesine dönüştürüldü.

kirli vicdanları yıkayan bir *temizlik personeline* dönüşür. Yapılan büyük bağışlar veya görkemli mâbetler bir yandan Tanrı'nın bu sömürü düzenini onaylaması için ödenen bir hizmet bedeli iken diğer yandan halkla ilişkiler çalışmasıdır. Vergi kaçırın, aşırı kâr ile toplumları fakirleştiren veya işçi hakkı gasp eden bir iş adamının mâbetler yaptırarak Tanrı ile helâllediğini ve topluma yönelik sorumluluklarını yerine getirdiğini düşünmesi bunun yaygın örneklerindendir.

Modern insanın akli aracılığıyla her şeyi kontrol etme hırsı ve geleceği mutlak güvenli alanlara dönüştürme isteği ilginç bir şekilde kaygıyı daha da arttırmaktadır. İnsanın Allah'a inanarak teslimiyetle kendi sınırlarını kabul etmesi gerçek bir ruhsal özgürlük sağlayarak psikolojik yaşam kalitesini ve güven duygusunu güçlendirmektedir. Modern insanın Tanrı rolüne soyunması kaygıyı arttıran ve derinleştiren ağır bir yüküdür.

Kapitalist düzende Tanrı'nın bir hizmetçi figürüne indirgenmesi, kutsalın otoritesini kaybedip bireyin arzularına boyun eğdiği sis-

temli bir *araçsallaşma* sürecidir. Aşkın Yaratıcı'dan Hizmetçi Tanrı'ya dönüşüm hikâyesini siyaset alanında da görmekteyiz. Amerika'da Evanjelizm, son yüzyılda önce Avrupa'da sonra tüm dünyada etkili olan ve İsrail devletinin resmî ideolojisi olan Siyonizm ve son olarak da 15 Temmuz'da kanlı bir darbe hareketine girişen FETÖ yapısı bu olgunun en çarpıcı örnekleridir.

Siyasal bağlamda *Siyonizm, Evanjelizm ve Fetöçülük*; Tanrı'yı bir hizmetçi veya asistan seviyesine indirgeyerek, bu Tanrı tasavvurlarını kendi dünyevî jeopolitik ajandalarını onaylayan bir mekanizmaya dönüştürmektedirler.

Evanjelic gruplardan bazıları Tanrı'nın planını hızlandırmak için siyaseti bir araç olarak görüp Kutsal metinleri çarpıtarak yorumlamaktadırlar. *Tanrı'yı kıyamete zorlamak* için Orta Doğu'daki savaşı ve kaosu destekleyerek Mesih'in gelişini çabuklaştırdıklarını iddia etmektedirler. Burada Tanrı artık, siyasî lobilerin ve askerî stratejilerin belirlediği bir takvime uyması

beklenen bir *operasyonel güç* konumuna düşürülerek araçsallaştırılmaktadır.

Siyonist anlatıda Tanrı; artık hakikatin, değerlerin, evrensel adâletin ifadesi değildir. O seçilmiş bir gruba belirli bir toprak parçasını vaat eden ve bu mülkiyeti korumakla görevli bir *meşrulaştırma kaynağıdır*. Arz-ı Mev'ûd (Vaat Edilmiş Topraklar) ve Yahudilerin ezeli düşmanı olduğu Amalek kavramları üzerinden soykırım, çocuk cinayetleri ve haksız işgal politikaları meşrulaştırılır. Hâlbuki Amalekler; Kitabı Mukaddes'te yaşlılara, kadınlara ve çocuklara saldırdığı için kınanmaktadır. İsrail Hükûmeti Kitabı Mukaddes'in kınadığı aynı fiil ve zulmü dinden meşruiyet aldığı iddia ederek yapmaktadır. Dinî metinler, modern ulus-devletin yayılcı politikalarına teolojik bir kılıf ve meşruiyet sağlamak için hoyratça kullanılmaktadır. Âdeta Tanrı, sınırları çizen ve zulmeden askerleri motive eden başkomutana dönüştürülmektedir. Muhtemelen çarpık bir Tanrı anlayışı üretilmeden ve din bir afyon olarak

kullanılmadan böylesi katliamlar da mümkün olamazdı.

Ülkemizde Fetöcülüğün aynı inanın, düşünce ile davranış kalıplarını ve meşrulaştırma araçlarını kullanarak her türlü ahlâksızlığı, hukuksuzluğu ve en nihayetinde ülkenin asker ve ordusunu kullanarak darbe teşebbüsünde bulunduğunu gördük.

Bu üç grup da Tanrı'yı kendi dünyevî ve siyasî amaçlarının eleştirilemez bir kalkanı olarak araçsallaştırmaktadır. Dünyevî ve siyasî kararlar, mesela Yahudilerin Filistin'deki soykırımları, ABD ile İsrail'in, İran'a uluslararası hukuka riayet etmeden ve insan haklarını yok sayarak saldırması ve Kudüs'ün başkent ilanı bu türdendir. Yine Fetöcülerin Türkiye'de darbe teşebbüsleri de bu türdendir. Zulümler ve yanlışlıklar Tanrı böyle istiyor denilerek rasyonel ve ahlâkî tartışmaların dışına çıkarılmaktadır. Dinden meşruiyet alınması -günahtan azade olunun sahte sevap duygusu yaşadığı için- vahşetin mahiyetini büyütmektedir. Dinin araçsallaştırılması insanların dine karşı duygularını da olumsuz anlamda etkilemektedir. Gerçek dindarların olanı biteni olumlu bir dille açıklamaları tarihi bir görevdir.

Bu tür gruplar ortak bir kalıp olarak dinî metinleri gayelerinden ve tarihsel bağlamlarından kopartarak kendi amaçlarına uygun bir şekilde yorumlamaktadırlar. Yine Kutsal metinler şahısları, kavimleri ve olayları temel değerleri örnek olarak göstermek ve kötü fiilleri kınamak için zikrederler. Metinler anlam ve bağlamlarından kopartılıp lafzî anlamlarıyla ve farklı amaçlar için kullanıldığında çok büyük bir çarpıtma ve dünyevî amaçlar için bozuk bir araçsallaştırma ortaya çıkmaktadır. Evanjelikler ve

*Klasik İslâm
kültüründe Tanrı
anlayışının merkezi
noktası O'nun
Mutlak Hakikat
ve En Yüce Değer
oluşudur.*

Siyonistler tarafından çarpıtılmış şekilde yorumlanan Tanrı'nın seçilmiş halkı, vaat edilmiş topraklar, kıyamet/ Armagedon savaşı, Amalekler, Mesih ve mehdi ifadeleri bunun tipik örnekleridir.

Türkiye bağlamında Fetöcüler de buna yönelik birçok olumsuz örnek sergilemişlerdir. İslâm dinindeki tedbirin kendi gizli ajandaları için kullanımı, seçilmişlik kavramının grupları için tahsis edilmesi, şura ile istişareyi cemaatin dar yönetici ekibinin dokunulmaz kararlarına dönüştürmeleri, sadaka ile zekâtın himmet adı altında kendi dünyevî ve siyasî hedefleri için kullanılması, yerleştirme sınavlarında soru çalmanın örgütsel etki genişlemesi için kullanılması, örgüt içinde müjde içeren âyetlerin ve dinî literatürdeki mehdiye atıfta bulunan ifadelerin Fethullah Gülen şeklinde yorumlanması, dinî ifadeleri yanlış yorumlamalarının tipik örnekleridir. Hâlbuki İslam ahlâkî, dürüstlüğü, adâleti, açıklığı, tüm toplam kesimlerine kapsayıcı emretmektedir.

Siyonist, Evanjelik ve Fetöcü gruplar için Tanrı; hakikatin ifadesi,

teslim olunacak bir makam değil, *dünya egemenliği projesini onaylayan bir mühür* olarak kullanılmaktadır. Tanrı insana değil, insanın siyasî hırsları Tanrı'ya istikamet vermeye çalışır ve Tanrı'yı kıyamete zorlarlar.

Modern insanın sosyal, ekonomik ve siyasal alanda Yaratıcı'yı araçsallaştırması büyük anlam krizlerine yol açmaktadır. Anlam, aşkın bir Yaratıcı olmaksızın bu dünyanın sınırları içerisinde üretilememektedir. İyiyi, güzeli, adâleti ve hakikati temsil eden Yaratıcıya bir amaç olarak iman edilmesi anlamın doğacağı en önemli kaynaktır. Sadece tüketmek ve mülke sahip olmak sürdürülebilir bir anlam kaynaklık edememektedir. Hastalık, ölüm, kayıplar ve başarısızlıklar karşısında kumdan yapılmış *anlam kaleleri* yıkılmaktadır.

Son söz olarak insanlığın geçirmiş olduğu değişimlerin dinî anlayış ve yorumları tadil etmesi son derece doğal olup bu süreç fıkıh geleneğinde örfün belirleyiciliği kavramı altında sunulmaktadır. Bu süreç İslâm dünyasının kapasitesi çerçevesinde Müslüman âlim, düşünür, aydın ve entelektüelleri sürekli değerlendirilip uygun anlayış, yorum ve uygulamalar geliştirilmektedir. Burada konuştuğumuz içerik bunun ötesinde bir yoldan çıkma, çarpıtma ve Tanrı'yı ve tüm kutsal değerleri dünyevî amaçlar için araçsallaştırmaktır. ●

KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRMENİN SAKLI HAZİNESİ; **FEDAKÂRLIK VE TESLİMİYET**

Doç. Dr. Hasan Turan KARATEPE *

Kabul ve kararlılık terapisi ışığında teslimiyetin ve özverinin psikolojik anatomisi

Günümüzün hız, haz ve başarı odaklı dünyasında *"teslimiyet"* kelimesi, kulağa neredeyse bir mağlubiyet nidası gibi geliyor.

"Fedakârlık" ise ya bir kutsallık zırhına büründürülüyor ya da bireyin sınırlarını ihlâl eden bir *"kendini yok sayma"* eylemi olarak yeriliyor. Peki, bu iki kavramı geleneksel kalıpların dışına çıkarıp, psikolojik esnekliğin süzgecinden geçirirsek

ne görürüz? Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT), bize bu konuda ezber bozan bir yol haritası sunuyor: Teslimiyet bir bitiş değil, gerçek bir başlangıçtır; fedakârlık ise bir eksilme değil, değerlerle örülü bir genişlemedir.

I. Bölüm: Mücadeleden kabule / Teslimiyetin dönüşümü

Psikoloji literatüründe uzun süre “başa çıkma mekanizmaları” üzerinde duruldu. Acı varsa onu yok etmeli, kaygı varsa onu dindirmeliydik. Ancak ACT, bize tam tersini söyler: Acıyla savaşmak, bataklıkta çırpınmaya benzer. Çırpındıkça daha derine batarsınız. İşte burada “teslimiyet” kavramı, ACT’in Kabul (Acceptance) süreciyle yeniden hayat bulur.

1. Kontrol illüzyonu ve yaşantısal kaçınma

Biyolojik bir varlık olarak insan (bunu “beşer” olarak adlandırmak daha isabetli olacaktır), rutin hayatını sürdürebilmek için öncelikle olumsuz unsurlardan kurtulması gerektiğine inanır. Bu, insan dışındaki biyolojik varlıklarda da bulunan, bir yanıla otomatik bir hayatta kalma refleksinin yansımasıdır. İçsel bir olumsuzluk deneyimlediğinde, onu ortadan kaldırdıktan sonra olağan döngüye dâhil olma eğilimindedir: “Kaygım bitince işe başvuracağım.”, “Üzüntüm geçince arkadaşlarımla buluşacağım.” Bu tavır kendi içinde anlaşılır olsa da bazı “silinemez” içsel yaşantılar karşısında kişiyi kilitleyen ve hayatı kısırlaştıran bir çıkmaza dönüşebilir. ACT terminolojisi içinde olumsuz içsel yaşantıları azaltma girişimi “Yaşantısal Kaçınma” olarak adlandırılır. Kişi, olumsuz duyguyu hissetmemek için hayat alanını daraltır. Teslimiyet, burada devreye girer. Ancak bu, “kadere boyun eğmek” değildir. Bu, kontrol edemediğimiz içsel yaşantılara (duygular, anılar, fiziksel duyular) karşı verdiğimiz savaşı bırakmaktır. Beyaz bayrağı hayata değil, kendi zihnimizdeki bitmek bilmeyen “kötü hissetme” savaşına sallarız.

2. Gönüllülük: Kapıyı açık tutmak

Teslimiyetin ACT’teki karşılığı “gönüllülük”tür (willingness). Bu, bir acıyı sevmek değil, o acının orada olmasına izin vermektir. Ev sahibi olduğunuz bir organizasyonda tanıdıklarınızı ağırladığınızı düşünün; sevmediğiniz bir misafir gelse bile kapıyı çarpıp onunla kapı eşliğinde kavga etmek mi daha yorucudur yoksa onun içeride bir sandalyede oturmasına izin verip kendi işlerinize devam etmek mi?

*Fedakârlık, bazen
yorgunluğa bazen
korkuya bazen
de belirsizliğe
'rağmen' adım
atmaktır.*

Teslimiyet, o sandalyeyi misafire sunma becerisidir. Bu; bir vazgeçme, yenilme değil, bir yer açma ve kucaklama tavrıdır. Modern psikolojik yaklaşımlar yaklaşık 150 yıllık bir bilimsel birikimin sonucu olarak, olumsuz içsel unsurlarla mücadele etmenin yıkıcılığını ortaya koysa da kadim öğretiler bu tavrı binlerce yıldır terennüm etmekteydi: Niyâzî Mısıri’nin, “*Derman arardım derdime, derdim bana derman imiş*” mısrasındaki kucaklama kişinin manevî yaklaşımı kadar psikolojik unsurlara karşı nasıl

bir tutum içinde olması gerektiğini de göstermektedir. ACT açısından kabul olumsuz içsel unsurlarla mücadele etmekten vazgeçmenin ötesinde ona bilerek ve isteyerek yer açma ve kucaklamayı işaret eder; tıpkı kapımıza kadar gelen “hoşlanmadığımız” bir misafiri diğer konukların yanına buyur etmek gibi...

II. Bölüm: Kelimelerin esaretinden kurtulmak / Bilişsel ayrışma

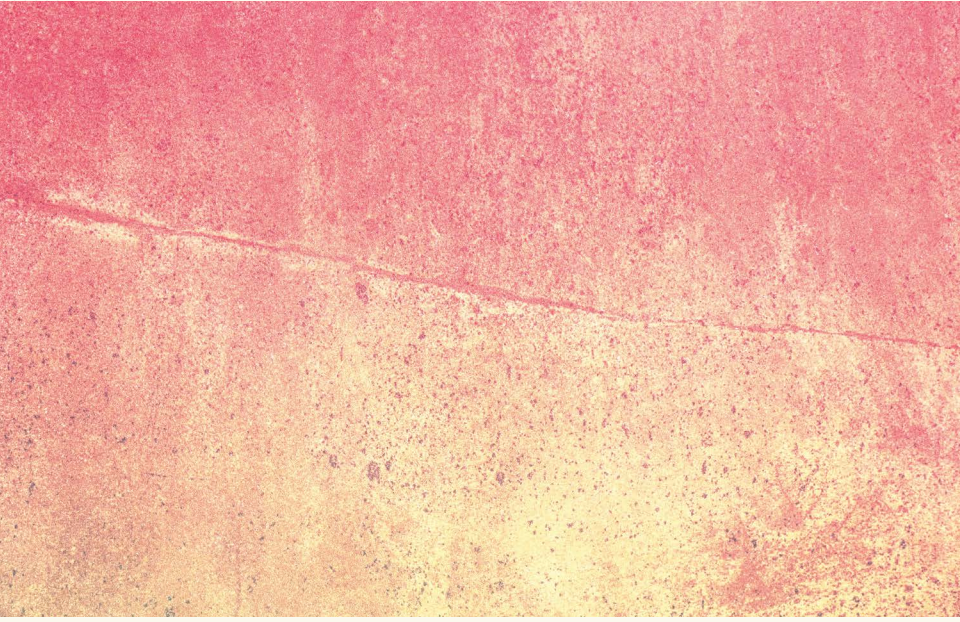
Fedakârlık ve teslimiyet temalarında en büyük engel, zihnimizin bize söylediği hikâyelerdir: “Eğer hayır dersem kötü biriyim.”, “Eşim için bunu yapmazsam başarısız biriyim.”, “Bu acıya dayanmam.”

1. Dilin tuzağı

İnsan zihni bir kelime ve “çözüm bulma” makinesidir. ACT, bu düşüncelerle araya mesafe koymamızı sağlayan Bilişsel Ayrışma (Defusion) sürecini önerir. Fedakârlık yaparken hissettiğimiz o ağır suçluluk duygusu, aslında sadece zihnimizin ürettiği bir cümledir. “Fedakârlık eziktir” düşüncesine bağlanmak (birleşmek), bizi esir eder. Ancak, “Zihnimde fedakârlığın eziklik olduğuna dair bir düşünce var.” diyebilmek, bize bu düşünceden bağımsız hareket etme imkânı sunar.

2. Etiketlerden kurtulan fedakârlık

Fedakârlık çoğu zaman “fedakâr kişi” etiketine tutunmak için yapılır. Kişi, bu etiketi kaybetmemek için aslında istemediği yüklerin altına girer. Ayrışma süreci sayesinde, kişi “fedakâr” sıfatına hizmet etmek yerine, o anki duruma esneklikle bakabilir. Bu, fedakârlığın bir “rol icabı” olmaktan çıkıp, samimi bir tercihe dönüşmesini sağlar.

*Fedakârlık
ve teslimiyet
temalarında en
büyük engel,
zihnimizin
bize söylediği
hikâyelerdir.*

III. Bölüm: Kim yapıyor bu fedakârlığı? / Bağlamsal benlik

Fedakârlıkla ilgili en büyük paradoks, “kendinden vermek” eylemidir. Eğer veren bir “ben” varsa ve bu “ben” sürekli bir şeyler veriyorsa, sonunda geriye ne kalır? İşte burada ACT’in en derin süreçlerinden biri olan Bağlamsal Benlik (Self-as-Context) devreye girer.

1. Sahne mi oyuncu mu?

ACT, benliği üç katmanda ele alır: Kavramsal benlik, bir süreç olarak benlik (hikâyelerimiz) ve gözlemleyen benlik. ACT, diğerkam davranışlarından sonra kendini “tükenmiş” olarak etiketleyen benliği kavramsal benlik olarak ele alır. Fedakârlık yaparken “tükeniyorum” diyen tarafımız, süreç olarak benliğimizdir. Oysa gözlemleyen benlik, bir sahne gibidir. Sahne üzerinde trajediler de oynansa, komediler de sergilense sahne zarar görmez. Bu benlik düzeyinde “tükenen”, “gelişen”, “iyilik yapan”, “yenilen”, “yücelen”, “yıpranan” veya “takdir edilen” her türlü eti-

ketimiz birlikte bir bütünlük içinde değerlendirilir. Kişi kendini tarihsel ve durumsal bir varlık olarak değil, bütün etiketlerini ve hayattaki rollerini bütünlüklü biçimde taşıyan bir varlık olarak müşahede eder.

Teslimiyet, bu sarsılmaz sahne olduğumuzu fark etmektir. Bir başkası için zamanımızı veya enerjimizi verdiğimizde, özümüzdeki “gözlemleyen” tarafın eksilmediğini bilmek, bizi tükenmişlikten koruyan en büyük kalkandır.

IV. Bölüm: Şimdiki Anın Rehberliği

Geçmişin pişmanlıkları (Neden hep ben veriyorum?) veya geleceğin kaygıları (Ya kıymetim bilinmezse?) fedakârlığı bir yük hâline getirir. An’da Olmak (Present Moment Awareness), fedakârlık eylemini o andaki bağlantıya odaklar. Karşınızdaki kişinin gözlerine bakmak, o anki ihtiyacı hissetmek ve geçmişin muhasebesini yapmadan orada bulunmak... Teslimiyet, geçmişin hayaletlerini ve geleceğin canavarlarını bir kenara bırakıp, şimdinin gerçekliğine teslim olmaktır; kadim bilgeliğin dili

bunu “hemhâl olmak” terimi ile ortaya koymaktadır.

V. Bölüm: Pusulayı bulmak / Değerler

ACT modelinde fedakârlığı “boyun eğme”den ayıran temel fark Değerlerdir (Values). Değerler; bir varış noktası değil, bir yönelimdir. Örneğin, “Destekleyici bir eş olmak” bir değerdir; her zaman devam eden bir süreçtir.

1. Seçilmiş değerler vs. Dayatılmış kurallar

Eğer bir fedakârlık, “yapmalıyım” üzerinden ilerliyorsa, bu toplumsal bir kuraldır ve genellikle psikolojik katılık yaratır. Ancak fedakârlık kişinin üzerinde taşımak istediği bir özellik ise, burada bir “seçim” vardır ve bir değerdir.

* Kural odaklı fedakârlık: “Annem üzülmesin diye her hafta sonu yanına gitmeliyim.” (Sonuç: Öfke ve gizli bir hınç.)

* Değer odaklı fedakârlık: “Aile bağlarına ve sevgiye değer veriyorum, bu yüzden bu hafta sonu-

mu anneme ayırmayı seçiyorum.”
(Sonuç: Anlam ve doyum.)

Teslimiyet, bazen kendi bencil isteklerimizin ötesindeki daha büyük bir değere teslim olmaktır. Bu; özgürlüğün kısıtlanması değil, özgürlüğün bir amaç uğruna kulanılmasıdır.

VI. Bölüm: Kararlı eylem / Acıyla el ele yürümek

Son süreç olan kararlı eylem (committed action), teslimiyet ve fedakârlığın ete kemiğe büründüğü yerdir. ACT'ye göre anlamlı bir hayat, içinde acı olmayacağına dair bir garanti içermez. Aksine, değer verdiğiniz her şey (sevgi, ebeveynlik, kariyer, yardımseverlik) beraberinde kırılabilirlik ve acı riski getirir.

1. Engellerle birlikte adım atmak

Fedakârlık, bazen yorgunluğa bazen korkuya bazen de belirsizliğe *“rağmen”* adım atmaktır. Kararlı eylem süreci, kişiye şu soruyu sorudur: *“Bu fedakârlığı yaparken hissettiğim yorgunluğa yer açmaya ve yine de değer verdiğim bu yolda yürümeye istekli miyim?”*

Teslimiyet burada, yorgunluğun varlığını kabul edip onunla kavga etmeyi bırakmak; kararlılık ise o yorgunlukla birlikte yola devam etmektir.

Sonuç: Esnek bir yaşam sanatı olarak özveri

Toparlamak gerekirse; teslimiyet, hayatın getirdiği kaçınılmaz rüzgârlara karşı dimdik ayakta duran, eski formundan ödün vermeden direnen bir ağaç olmak değil, direnemeyeceğimiz rüzgârı fark edip eğilebilen bir söğüt dalı olmaktır. Amaç rüzgâr altındayken de toprakla bağımızı korumak, yapraklarımızı ve meyvelerimizi besleyebilmek ve rüzgârın dindi-

ği durumlarda daha da verimli bir hâle gelebilmektir. Kırılmamak için esnemek, esnemek için ise direnmeyi bırakmak gerekir. Fedakârlık ise, bu esnekliğin bir meyvesidir.

Eğer bizler;

* İçsel acılarımıza yer açabilirsek (kabul),

* Zihnimizin sınırlayıcı yargılarından sıyrılabilirsek (ayrışma),

Teslimiyet, hayatın getirdiği kaçınılmaz rüzgârlara karşı dimdik ayakta duran, eski formundan ödün vermeden direnen bir ağaç olmak değil, direnemeyeceğimiz rüzgârı fark edip eğilebilen bir söğüt dalı olmaktır.

* Geçmiş ve geleceğin yükünü şimdiye taşımazsak (an'da olma),

* Rollerin ötesindeki sarsılmaz benliğimizi fark edersek (bağlamsal benlik),

* Davranışlarımızı pusulamızla uyumlarsak (değerler)

* Ve zorluklarla birlikte (o şartların izin verdiği ölçüde) adım atabilirsek (kararlı eylem) işte o zaman yaptığımız hiçbir fedakârlık bizi eksiltmez. Aksine, her teslimiyet bizi daha büyük bir bütünün par-

çası yapar ve her fedakârlık, bu dünyada bıraktığımız anlamlı bir izin imzası olur.

Kendinden vazgeçmek bir trajedi, kendinden bir değer uğruna vazgeçebilmek ise bir sanattır. Psikolojik esneklik, bize bu sanatın fırçasını sunar. Şimdi kendinize sorun: Bugün (şimdi) hangi değeriniz uğruna, hangi zorlu duygunuza yer açmaya isteklisiniz?

Küçük bir egzersiz: Genişleme çalışması

Bir dahaki sefere birisi için bir fedakârlık yapmanız gerektiğinde ve içinizde bir direnç (öfke, yorgunluk, isteksizlik) hissettiğinizde -ki modern hayatta sıklıkla bu hâli deneyimleriz- şunu deneyin:

* Nefes alın ve o duygunun vücudunuzda nerede olduğunu bulun (Göğüste bir sıkışma? Boğazınızda bir düğümlenme?)

* O duyguya bir şekil ve renk verin.

* Ona, *“Hoş geldin, seni görüyorum”* deyin. Onunla savaşmayın, onu kovmaya çalışmayın.

* Sonra kendinize sorun: *“Bu durumdaki hangi değerim (Örneğin şefkat, dürüstlük, dostluk) bu rahatsızlıktan daha büyük?”*

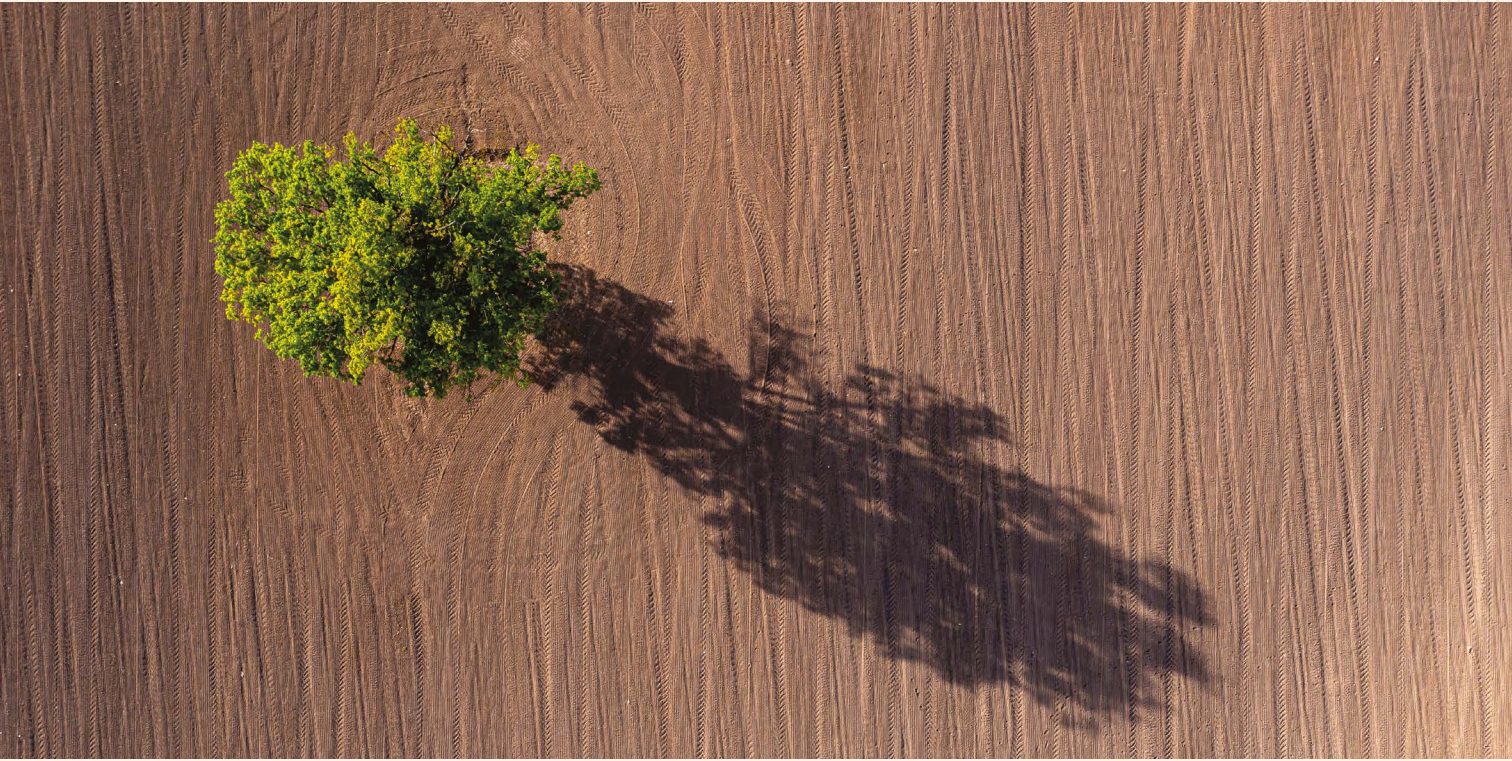
* O değere odaklanarak adımınızı atın.

Bu, teslimiyetin ve fedakârlığın en saf, en esnek hâlidir. ●

Kaynakça

- Harris, R. (2017). *Gerçeğin tokadı*. KF Yavuz, Çev.). İstanbul: Litera.(Orijinal çalışma basım tarihi 2017).
- Harris, R. (2016). *ACT'i kolay öğrenmek: İlkeler ve ötesi için hızlı bir başlangıç*. HT Karatepe ve KF Yavuz, Çev, 1.
- Ersan, M. Ö. (2018). *Niyâzi-i Mısri*. SALON YAYINLARI.

* İbn Haldun Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

KONTROLÜN ZİNDANINDAN TESLİMİYETİN HUZURUNA

“Zeynep Güler OKUDAN *

Şöyle bir durup etrafımıza bakalım; ne kadar “kontrol delisi” bir çağın içine düştük, değil mi? Cebimizdeki o akıllı telefonlar artık sadece birer iletişim aracı değil; âdeta dijital birer pranga hâline geldi. Kaç adım attık, kaç kalori yaktık, uykumuzun kaç dakikası verimli, o an kalp ritmimiz ne durumda... Hepsini takıntılı bir şekilde anlık takip ediyoruz. Modern dünya bize sanki gizli bir yemin ettirmiş gibi: *“Eğer elinde yeterli veri varsa ve sıkı bir plan yaparsan, hayatında belirsizliğe yer kalmaz.”*

Ama bir psikolojik danışman olarak odamda ağırladığım insanlarda gördüğüm manzara bunun tam tersi. Ne kadar çok şeyi kontrol etmeye çalışırsak, içimizdeki o belirsizlik korkusu ve anksiyete de o kadar devleşiyor. Bugün “stres” deyip geçtiğimiz şeyin altında aslında çoğu zaman patolojik bir kontrol saplantısı yatıyor. Sanıyoruz ki her fırtınayı biz durduracak, her sorunu biz çözecek, her ihtimali biz hesaplayacağız. Oysa bu hâl bizi özgür kılmak şöyle dursun; aksine kendi ellerimizle ördüğümüz bir performans labirentinin

içine hapsediyor.

Tam burada, hani o sadece tozlu kitaplarda kaldığını sandığımız İmam Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî gibi isimlerin sesine kulak vermek lazım. Çünkü onlar bu labirentten çıkışın yolunun *“daha sıkı tutmak”* değil, *“vaktinde bırakabilmek”* olduğunu yüzyıllar öncesinden söylüyorlar. Biz buna meslekî dilde *“belirsizliğe tahammülsüzlük”* diyoruz ama aslında bu, hayatın kendisiyle amansız bir kavgaya tutuşmak demek. Modern birey için *“bilmemek”* hâli bir güvenlik teh-

didi gibi algılanıyor artık. Yarın ne olacak? İşler yolunda gidecek mi? Çocuğumun geleceği ne olacak? Bu sorular zihni sürekli bir “hayatta kalma” moduna sokuyor ve biz de bir savunma mekanizması olarak her saniyeyi planlamaya başlıyoruz.

Oysa zihnimiz, her şeyi öngörebildiğinde güvende hissedeceğine dair bize büyük bir yalan söylüyor. Çünkü hayat, doğası gereği biraz kaotiktir ve planları bozmayı sever. O titizlikle hazırladığımız ajandalar patladığında yaşadığımız o derin hayal kırıklığı ve o meşhur tükenmişlik hissi, aslında kendimizi hayatın “tek ve mutlak yazarı” sanmamızdan kaynaklanıyor. Mürekkep bittiğinde ya da kalem kırıldığında, sığınacak bir “kabullenme” kalemiz kalmadığı için öylece ortada kaliveriyoruz.

Klinik gözlemlerim bana şunu fısıldıyor: İnsan, kontrol edemediği her şeyi bir tehdit olarak gördüğü sürece, kendi zihninin mahkûmu olmaktan kurtulamaz. Gazzâlî, sanki bugün bizim o telaşlı mükemmeliyetçiliğimize bakıp temel bir psikolojik tahlil yapıyor: “*Tedbir al ama tedbire tapma!*” Bu, bizim terapilerde konuştuğumuz “*etki alanı*” kavramıyla ne kadar da benzer. Biz sadece elimizden geleni yapmakla yani o “*tedbir*” kısmıyla sorumluyuz ama sonucun mutlak hâkimi değiliz. Kadim geleneğin o meşhur, “gassalin elindeki meyyit” metaforu, bir psikolog gözüyle bakıldığında aslında bir “*radikal kabul*” evresidir. Bu, hayata karşı pasif bir boyun eğiş ya da tembellik değil; aksine olaylarla inatlaşmayı bırakıp, enerjimizi değiştiremeyeceğimiz şeylere harcamaktan vazgeçmektir. Zihni bu gereksiz yüklerden temizlemek, aslında psikolojik dayanıklılığı artıran en büyük güçtür.

“

İnsan, kendi sınırlılığını kabul ettiği ölçüde özgürleşir. Eğer her başarıyı kendimizden biliyorsak, o zaman her başarısızlık da bizi yerle bir eden bir felakete dönüşür.

”

Bir çiftçiyi düşünün; tohumu eker, suyunu verir. Ancak ekinin büyümesi için gereken güneş ve yağmur onun kontrolünde değildir. O çiftçi gece yastığa başını koyduğunda, güneşin doğup doğmayacağını dert edinmez. İşte ruh sağlığının anahtarı, o tohumu ektikten sonra gece yastığa “*ben üzerime düşeni yaptım*” diyerek huzurla baş koyabilmektir. Gazzâlî’nin işaret ettiği bu denge, modern insanın o bitmek bilmeyen “*yetememe*” duygusunun gerçek ilacıdır. İnsan, kendi sınırlılığını kabul ettiği ölçüde özgürleşir. Eğer her başarıyı kendimizden biliyorsak, o zaman her başarısızlık da bizi yerle bir eden bir felakete dönüşür. Oysa tedbiri alıp takdiri bırakmak, ruhu bu ağır sorumluluktan azat eder.

İbnü’l-Arabî ise meseleyi benlik algımız üzerinden daha da derinleştiriyor. Modern insan, narsistik bir yanılıyla her başarının tek mimarı, her olayın tek yöneticisi olduğunu sanıyor. Arabî bu kontrol saplantısını, insanın kendi sınırlarını unutması olarak görür. Onun

“*hayret*” dediği makam, aslında modern psikolojideki “*an’da kalma*” ve “*akış*” hâllerine çok yakındır. Biz her şeyi rasyonel bir kalıba sokmak ve dondurmak istiyoruz oysa hayat her an yeni bir olasılıkla, yeni bir tecelliyle akar.

Belirsizlik; kontrolcü zihin için bir dehşet kaynağıyken, ârif olan için bir keşif alanıdır. Hayat bir nehir gibidir; biz kıyıda durup nehrin her kıvrımını yönetmeye çalıştıkça tükeniriz. Oysa kendimizi o akışa, yani bizden daha büyük olan o yaşam döngüsüne bıraktığımızda, manzaranın tadını çıkarmaya başlarız. Arabî’nin bize hatırlattığı “*tecelli*” kavramı, aslında psikolojideki “*esneklik*” becerisidir. Hayatın her an değişebileceğini, her an yeni bir kapının açılacağını kabul eden zihin, sarsılmaz bir direnç kazanır. Kontrol etmeye çalışmak, akan bir suyu avucumuzda tutmaya çalışmak gibidir; sıktıkça parmaklarımızın arasından süzülüp gider. Oysa elimizi açtığımızda, suyun varlığını ve serinliğini gerçekten hissedebiliriz. Modern insan, “*yarın ne olacak?*” diye titrerken Arabî, “*yarın ne tecelli edecek?*” diye merak etmemizi önerir. Korkunun yerini merak aldığında, işte o zaman iyileşme başlar.

Günümüzde iş dünyasından aile hayatına kadar her yerde korkunç bir “*yüksek performans*” baskısı var. “*Daha çok kontrol et, daha az hata yap*” diyen bu iç ses, aslında öz şefkatimizi sinsice yok ediyor. İnsan, bir robot gibi her şeyi kulsuz işletmeye çalıştıkça, kendi insanî gerçekliğinden kopuyor. Oysa teslimiyet, sağlıklı bir şekilde “*bilmiyorum*” diyebilme becerisidir. “*Ben sınırlı bir varlığım, her şeyi kuşatamam, her şeyi göremem.*” diyebilmek, kibrin bittiği ve gerçek iyileşmenin başladığı yerdir. Bu dürüstlük beraberinde

muazzam bir esneklik getirir: Artık her aksilik bir felaket değil, hayatın doğal bir parçası, belki de sadece bir yol ayrımıdır.

Bugünün popüler psikoterapi ekolleri, örneğin Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT), tam da bu “kontrolü serbest bırakma” üzerinde durur. Ama onların eksik bıraktığı, seküler dünyanın cevaplayamadığı bir soru var: “Peki, bıraktığın o yükü kime emanet edeceksin?” İşte Gazzâlî ve Arabî buradaki boşluğu çok güzel dolduruyor: “Yükünü, seni senden daha iyi bilen birine bırak!”

Kontrol saplantısı, modern insanın kendi elleriyle ördüğü, duvarları planlarla ve kaygılarla çevrili bir zindandır. Bu zindanın anahtarı ise fedakârlık ve teslimiyettir. Buradaki fedakârlık sadece maldan mülkten vazgeçmek değil; insanın kendi egosunun “her şeyi benim çözerim” iddiasından, o yorucu “mutlak hâkimiyet” illüzyonundan vazgeçmesidir. En sevdiğimiz şeyi

“

*Kontrol saplantısı,
modern insanın kendi
elleriyle ördüğü,
duvarları planlarla ve
kaygılarla çevrili bir
zindandır. Bu zindanın
anahtarı ise fedakârlık
ve teslimiyettir.*

”

yani o “her şeyi yönetme yetkimi-zi” daha büyük bir iradeye emanet edebilmektir.

Teslimiyet sanıldığı gibi bir zayıflık ya da pes etmek değildir. Aksine

herkesin performans sergilediği bu amansız rekabet çağında, “Ben üzerime düşeni yaptım, gerisi benim sınırlarımın ötesinde” diyebilmek büyük bir ruhsal olgunluktur. Kontrolü bırakmak hayata yenilmek değil; hayatın o devasa ritmine uyum sağlamaktır. Kendimizi kasmayı bıraktığımızda, omuzlarımızdaki o ağır yükü asıl sahibine devrettiğimizde, işte o zaman gerçekten “insan” olduğumuzu ve o iç huzuru hissedeceğiz.

Zira ruh, her şeyi kendi yönetmeye çalıştıkça yorulur; ne zaman ki “Vekil” olanın kapısına yükünü bırakır, işte o zaman gerçek sükûnete erer. Hayatın karmaşası içinde kaybolduğumuzu hissettiğimiz anlarda, ihtiyacımız olan şey daha fazla strateji değil, daha fazla güvendir. O sonsuz merhamet ve hikmet sahibine olan güven, bizi modern çağın bu karanlık labirentinden çıkaracak yegâne ışıktır. ●

Geleceğe Yön Verir

Türkiye'nin Önderleri, ülkemizin geleceğinde söz sahibi olacak genç liderleri yetiştirmeyi amaçlayan, üç yıllık eğitim ve kişisel gelişim programıdır."

50 İL

7 YIL

7000 ÖĞRENCİ

MODERN İNSANIN KONTROL SAPLANTISI

Serpil Ateş HİDIR *

*“Her şeyi düzeltmeye kalkışmanın yok ettiği”
Turgut Uyar*

Otuz yaşlarında, gergin. Kılıklı kıyafeti oldukça düzgün; kullandığı kelimeler ve davranışları özenli. Keskin ve net ifadelerle konuşuyor. Mutsuzluktan şikâyetçi. Mutlu olmak, hayatı dolu dolu yaşamak, günlük hayatın getirdiği problemlerden etkilenmemek istiyor. Hatta bu problemler ortaya çıkmadan çözmek, hatalı karar vermemek, mükemmel bir anne ve ev hanımı olmak arzusunda.

O kadar dikkat etmesine rağmen zaman zaman başının neden ağrıdığını, o kadar özenle beslenip spor yapmasına rağmen nasıl olup da zaman zaman kilo aldığını, neden mide rahatsızlığı çektiğini anlamlandırmakta zorlanıyor.

Terapiden ne beklediğini soruyorum. Hiç hata yapmamayı, her zaman en doğru kararı vermeyi öğrenmek ve mutlu olmak istediğini söylüyor. Şaşırıyorum. Nasıl mümkün olabilir ki bu, bilmiyorum.

Hollanda'ya ilk geldiğim yıl geliyor aklıma. Her şey düzenli. Ulaşım araçları dakika şaşmadan neredeyse hep zamanında geliyor. Evden çıkarken hesaplayıp “32 dakika sonra orada olurum” diyorsunuz ve gerçekten de oluyorsunuz. Ormanlardaki çimler bile biçiliyor; kurduğu için kesilen ağaç dalları bile belli bir amaç dâhilinde özenle bırakılıyor. Sistem genelde aksama göstermiyor. Randevunuz varsa işleminiz çoğunlukla sorunsuz gerçekleşiyor.

Sokakta gördüğüm insanların büyük çoğunluğu uzun boylu, sportif, güzel, kibar ve şık giyimli. Ortalıkta gezinen yaşlılar da dinç, bakımlı ve kendi işlerini kolaylıkla halledecek durumda. Bir keresinde yüzünden seksen yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim bir kadının bisiklete binmeye çalıştığını görüyorum. Yardım mı etsem diye aklımdan geçiriyorum. Ama o da ne... Kadın rahatlıkla bisiklete biniyor ve gidiyor.

Tek tük gördüğüm engelli insanların da çevresel düzenlemeler sayesinde işlerini ne kadar kolay hallettiklerini hayretle izliyorum. *“Bunların hiç mi görme engellisi, yürüme sıkıntısı ya da zekâ geriliği olanı yok?”* diye soruyorum benden kısa süre önce buraya gelen bir arkadaşına. *“Bu tarz insanları belli yerlerde topluyorlar bence”* diyor.

Evimin yakınında bir huzurevi olduğunu öğrenince ziyaret ediyorum ve çok aciz durumda birçok yaşlı insanla karşılaşıyorum. Sonra buna benzer kurumların ne kadar yaygın olduğunu fark ediyorum. Etraftan mezarlıkları da kaldırmışlar. Yıllar içinde sokakta çok az cenaze merasimine denk geliyorum.

Sanki tüm sistem, hayatın aksayan taraflarını göz önünden çekip almış gibi. Her şey insanlar rahat etsin, sorunlar mümkün olduğunca görünmesin diye düzenlenmiş gibi duruyor. Bu da insana hayatın her ayrıntısının düzenlenip kontrol altına alınabileceği yanılgısını veriyor.

Fakat buna rağmen psikiyatrik hastalıklar neredeyse salgın hızında yaygınlaşıyor. Medyada her gün bir sürü uzman boy gösteriyor. Kimi hastalıklara yakalanmamak için nasıl beslenilmesi gerektiğini anlatıyor. Kimi arzuların gerçekleş-

İnsan, olan biteni anlamlandırabilmek için bir sebep arıyor. Çünkü insan için en zor şeylerden biri, yaşananların nedenini kavrayamamaktır.

mesi için evrene nasıl mesaj verilmesi gerektiğini söylüyor. Kimi de dualarının kabul olması için hangi duayı günde kaç kez ve nasıl okuman gerektiğini tarif ediyor.

Nasıl daha başarılı olunacağına, istenen hayata nasıl kavuşulacağına, nasıl mutlu olunacağına, hiçbir aksaklıkla karşılaşılmayacağına dair tavsiyeler havada uçuşuyor. Sosyal medya platformları bunlara kavuşmuş insanların hikâyeleriyle dolu.

Bu durumda modern insan düşünmeye başlıyor: Demek ki mümkün. O hâlde neden olmuyor?

Sonra bir sürü soru dolaşmaya başlıyor zihinde:

“Neden mutlu değilim?”

“Neden böyle bir hata yaptım?”

“Bunu önceden nasıl tahmin edemedim?”

“Böyle yapmamalıydım.”

“Niye bu benim başıma geldi?”

İnsan başına bir sıkıntı geldiğinde çoğu zaman aynı soruya dönüyor: Neden ben?

İnsan, olan biteni anlamlandırabilmek için bir sebep arıyor. Çünkü insan için en zor şeylerden biri, yaşananların nedenini kavrayamamaktır. Sebep bulamayınca huzursuzluk büyür, zihin açıklama aramaya devam eder.

Mesela neden bir çocuk hasta doğar da bir diğeri sağlıklı doğar? Tıp bunun nasıl olduğunu açıklayabilir. Genetik, biyoloji, çevresel faktörler... Fakat neden sorusunun cevabı çoğu zaman açıklanamaz. Hayatın bazı tarafları insanın hesaplarının dışında kalır. Talihin, kaderin ya da rastlantının alanında.

Hayatın bu doğal piyangosu bazen insanın lehine işler, bazen de aleyhine. İnsan işler iyi gittiğinde çoğu zaman bunu kendi başarısına bağlar. Fakat işler ters gittiğinde bir sebep, bir suçlu aramaya başlar.

Bazen de aslında kimsenin kontrolünde olmayan şeyler için birilerini suçlar. Oysa hayatta bazen kimsenin istemediği şeyler olur. Kimse planlamamıştır, kimse arzu etmemiştir ama yine de olur.

Hayatın her zaman iyi ile kötü arasındaki basit bir mücadele olduğunu düşünmek kolaydır. Fakat çoğu zaman mesele bundan daha karmaşıktır. Bazen insanın karşısına doğru ile yanlış arasında değil, iki zor seçenek arasında kalacağı durumlar çıkar.

Mesela ağır bir genetik hastalığı olan bir bebeğin doğumu gibi... Böyle durumlarda insanın karşısında sadece iyi ya da kötü seçenekler değil, ağır sorumluluklar ve zor kararlar vardır.

Bazen de iyi niyetle yapılan bir tercihin beklenmeyen sonuçları olur. İnsan bir şeyi iyi olsun diye yapar fakat sonuçları düşündüğünden farklı gelişebilir. Hayatın trajik tarafı tam da burada ortaya çıkar.

Bu yüzden insan hayatını tamamen kontrol edebileceği düşüncesi çoğu zaman bir yanılsamadır. Sanki hayatın her ayrıntısı doğru planlanırsa hiçbir aksaklık olmayacakmış gibi düşünülür. Tehlikeler önceden görülebilir, hatalar engellenebilir, sorunlar ortaya çıkmadan çözülebilmemiş gibi.

Stoacı filozof Epiktetos, "Kontrol edebileceğin şeylerle edemeyeceklerini ayırt et!" diyor ama modern insan ise neredeyse her şeyi kontrol edebileceğine inanıyor. Aciz ve zayıf yaratıldığını unutuyor. Hiç hata yapmamak, her zaman en doğru kararı vermek, hiçbir aksaklık yaşamamak... Ubûdiyyet ile rubûdiyyet sınırı karışıyor.

Düzen arttıkça beklenti de artıyor. Beklenti arttıkça tahammül azalıyor. Ve tahammül azaldıkça en

“

*
*Hayatı sürekli rayına
oturtmaya çalışan
biri, sonunda o
düzenin içinde
yaşamayı unutabilir.
Her şeyi planlayan
biri, o planların içinde
yaşamamanın tadını
çıkarmak zamanı
bulamayabilir.*

”

küçük aksaklık bile büyük bir iç sıkıntısına dönüşebiliyor.

Aslında kontrol dediğimiz şey çoğu zaman güvenlik ve kesinlik arzusunun başka bir adıdır. İnsan hayatın belirsizliğini azaltmak is-

ter. Nerede olduğunu bilmek, ne kadar yol kaldığını görmek, başına bir şey gelirse ne yapacağını hesaplamak ister.

Mesela bir yürüyüşe çıktığımızı düşünelim. Nerede olduğumuzu görmek için haritaya bakarız. Kaybolursak arayabilelim diye telefon taşırız. Yorulursak geri dönebilmek için ulaşım imkânını düşünürüz. Bunların hepsi küçük ama anlamlı güvenlik önlemleridir. İnsan macerayı bile çoğu zaman kontrol altında yaşamak ister. Fakat hayat her zaman bu kadar düzenli ilerlemez.

Teknolojinin bu kadar geliştiği bir dünyada bile insan hayatın tamamını kontrol edemez. Hayatın akışı bazen planların dışına taşar. Bazen beklenmedik kayıplar olur. Bazen iyi görünen ilişkiler yıllar sonra sona erer. Bazen insan bütün çabasına rağmen istediği sonucu elde edemez. Bunların hepsi insanın duygusal dünyasını derinden etkiler. Fakat çoğu zaman insanın doğrudan kontrolünde değildir.

“

Modern insanın en büyük yanlışlarından biri, hayatın tamamen yönetilebilir olduğuna inanmasıdır.

”

Belki de modern insanın en büyük yanlışlarından biri, hayatın tamamen yönetilebilir olduğuna inanmasıdır. Her şey doğru yapılırsa hiçbir sorun çıkmayacakmış gibi düşünmek... Oysa hayat, her zaman hesaplanamayan bir pay bırakır.

Bu çağın en büyük hastalıklarından biri de hayatın her şeyden önce eğlenceli, sorunsuz ve öngörülebilir olması gerektiği fikri. Mutlulukla bu kadar meşgul olmak, mutluluk peşinde bu kadar koşmak aslında insanı daha gergin hâle getiriyor. Çünkü mesele çoğu zaman mutluluğu yakalamak değil, hatayı ve kontrol kaybını engellemek. Oysa burası dünya. Mümin için bir gurbet yeri. Geçici bir konaklama.

İnsan kırılgan bir varlık. Başına gelen her şeyi kontrol edemiyor. Bu yüzden insanın; hayatın acısıyla, kayıyla ve belirsizliğiyle baş edebilmek için başkalarına ihtiyacı var. Çünkü bazı yükler tek başına taşınmıyor. İnsan bazen ancak başkalarıyla konuşarak, paylaşarak ve birlikte anlam arayarak yaşadıklarını taşıyabiliyor.

Kontrol etme arzusu modern insanın görünmez yüklerinden biri. Her şeyi planlama, her ihtimali hesaplama, her aksaklığı önceden görme çabası... Fakat hayat, her zaman hesaplanamayan bir pay bırakıyor.

Belki de insanın zaman zaman dizginleri biraz gevşetmeye ihtiyacı vardır. Hayatı sürekli rayına oturtmaya çalışan biri, sonunda o düzenin içinde yaşamayı unutabilir. Her şeyi planlayan biri, o planların içinde yaşamamanın tadını çıkaracak zamanı bulamayabilir.

Bununla birlikte hayat tamamen kontrolsüz bir akışa bırakılacak kadar da basit değildir. Disiplin ve sorumluluk olmadan anlamlı bir hayat kurmak kolay değildir. Fakat bütün frenleri bırakmak ile her

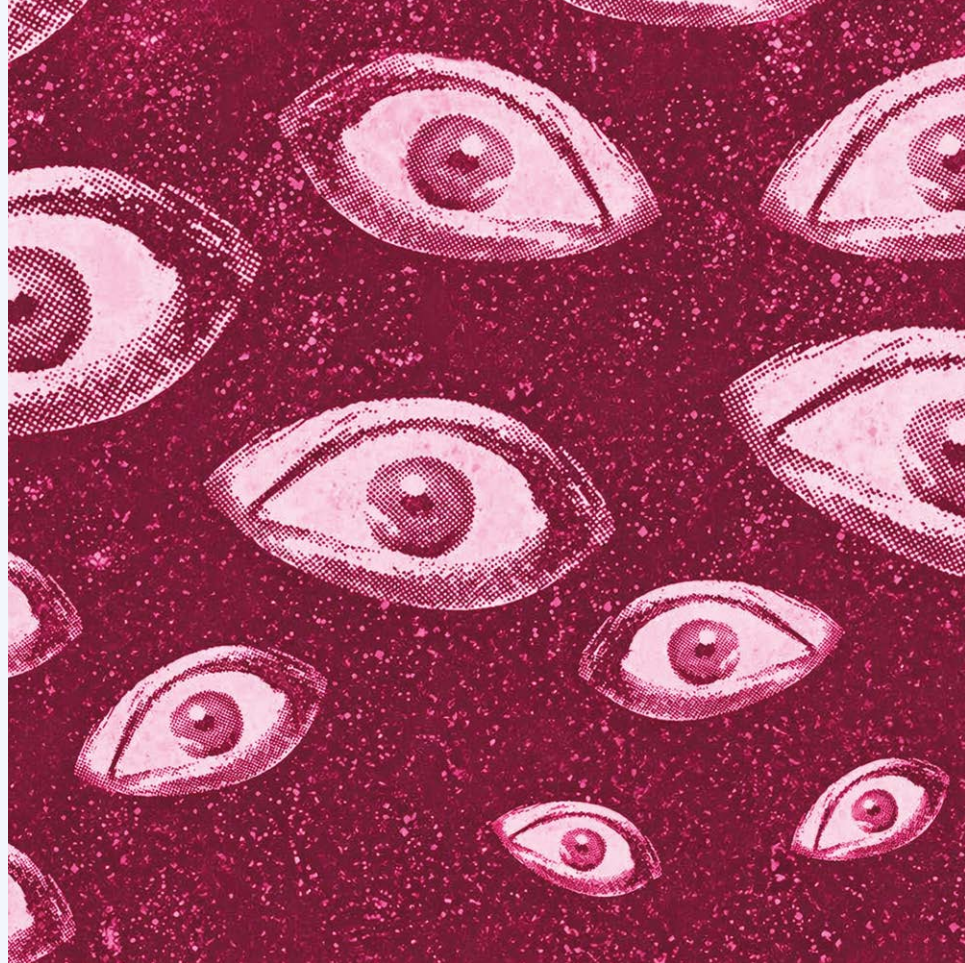
şeyi demir bir disiplinle kontrol etmeye çalışmak arasında bir denge vardır.

Belki de asıl mesele, insanın nerede kontrol edeceğini, nerede bırakacağını öğrenmesidir. Çünkü bazen insanın ufkunu genişleten şey tam da kontrolü bıraktığı anlardır. Amaçsızca yürürken, yeni bir yere giderken, beklenmedik bir ihtimalle karşılaşırken hissedilen o hafif korku...

İnsan o anlarda hem hayatın belirsizliğini hem de özgürlüğünü birlikte hissederek.

Ve belki de hayat tam olarak orada başlar. ●

* Klinik Psikolog

TESLİMİYET Mİ DİRENİŞ Mİ? TOPLUMSAL HAREKETLER

Prof. Dr. Alev ERKİLET *

Topluumsal hareketler tanım gereği teslimiyetin değil direnişin ifadesidir hatta direnişin tecessüm etmiş hâli olarak bile nitelenebilirler. Zira bir toplumsal hareket; içinde doğup büyüdüğü toplumda sorun olarak algıladığı uygulamaları, kuralları, kurumları değiştirmek ya da toplumsal düzenin bütününe dönüştürmek amacıyla bir araya gelmiş, örgütlenmiş ve sürekli bir eylemlilik hâlinde bulunan bir insan grubudur.

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere toplumsal hareketlerle değişim arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Nitekim sosyolojide değişimin üç türü ya da üç kaynağı üzerinde durulur ki bunlar: 1. Kendiliğinden değişimler, 2. Sosyal mühendislik uygulamaları ve 3. Toplumsal hareketlerdir (Wilson 1971: 457). Değişim türlerinden birincisi olan kendiliğinden değişimler daha çok önceden amaçlanmamış, kurgulanmamış, rastlantısal ya da buluşlara/icatlara dayalı değişimlerdir. Arpanın ve buğdayın ehlileştirilmesi ile

başlayan tarım devrimi, buharlı makinaların icadıyla başlayan endüstri devrimi, depremler, salgın hastalıklar bu bağlamda zikredilebilir. İlk ikisi çağsal dönüşümlere yol açarken, son ikisi büyük kayıplara, nüfus hareketlerine ve yeniden inşa faaliyetlerine yol açarak toplumları etkilemişlerdir. Toplumsal mühendislik ise daha çok güç sahipleri tarafından yukarıdan aşağıya dayatılan toplumsal değişimleri ifade eder. Mesela Mümtaz Turhan'ın (2015) "zora dayalı kültür değişimleri" olarak adlandırdığı değişimler aslında "güdüm-

lü değişmeler” ya da toplumsal mühendislik uygulamaları olarak da adlandırılabilir. Bu örnekte değişim güç sahipleri tarafından yukarıdan aşağıya doğru dikte edilir ve topluma belirli bir sonucu elde etmek amacıyla sistematik müdahalelerde bulunulur. Osmanlı'nın modernleştirici sultanları, Rusya'nın Petro'su ya da ilk dönem Cumhuriyet kadroları bir anlamda “halka rağmen halk için” prensibinden hareketle toplumu istedikleri istikamette dönüştürmek için doğru olduğunu düşündükleri programları uyguluyorlardı.

Toplumsal hareketler ise hem iradî hem de tabandan gelen değişimlerin kaynağıdır. Burada değişimin iradî, amaçlanmış, güdülenmiş olması anlamında toplumsal mühendislik uygulamalarıyla benzerlik vardır ancak değişimin tabandan gelmesi bakımından çok önemli bir farklılık mevcuttur. Burada güçlülerin değil tam tersine güçsüzlerin, örgütlenmeden gelen kolektif gücü kullanarak, içinde yaşadıkları dünyayı ya da içinde yaşadıkları toplumu dönüştürme çabalarını görüyoruz.

Toplumsal hareketler söz konusu olduğunda, mevcut duruma/topluma ilişkin eleştirel bir yaklaşımın ve mevcudun yerine önerilen daha “âdil” bir alternatifin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Adâletten kastedilenin ne olduğu toplumsal hareketlere göre elbette değişecektir ancak adâlet talebi ve mevcudun yerine bir alternatif önerisi evrensel bir olgu olarak hemen her toplumsal harekette karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal hareketler kurallara karşı çıksalar da Merton'un (1968, 1971) da vurguladığı gibi kuralların kişisel ya da grupsal çıkarlar adına ihlâl edildiği -mesela

mafyatik- örgütlenmelerden ayrılırlar. Zira ikinciler kurallara herkes için adâletsiz oldukları gerekçeyle karşı çıkmazlar; daha ziyade kendi lehlerine esneterek onlardan istifade etmeye çalışırlar. Eleştirel olma ve bir alternatif önerme özelliği toplumsal hareketleri toplumsal hayattan “geri çekilme” olarak tanımlayabileceğimiz çeşitli “sapma” türlerinden de ayırır. Me-

20. yüzyıl İslâmî hareketlerinin ortak karakteristiği de pasif kalarak başkaları tarafından kurtarılmayı beklemek yerine 'bugün, burada ve şimdi' ne yapılabileceği üzerine düşünmek, eylemek ve toplumu dönüştürmeye çalışmak olmuştur.

sela alkol ya da uyuşturucu bağımlılığı, aylıklık, evsizlik bireylerin toplumu değiştirme çabasından vazgeçip kendilerinin toplumdan uzaklaştığı durumları örneklediren geri çekilme biçimleridir. Onları teslimiyetin bir biçimi olarak da düşünmek mümkündür. Çünkü kendileri toplumdan uzaklaşıyorlar da toplumsal düzenin işleyişini değiştirmek yönünde aktif bir direnci gösteremezler. Bu açıdan

bakıldığında, toplumsal hareketlerin bireyleri toplum tarafından belirlenen varlıklar olmaktan çıkartıp, dünya-kurucu aktif özneler hâline getirdiğini söylemek mümkündür. Toplumsal değişimin tabandan tavana doğru gerçekleşmesini sağlayan da bu özneleşme sürecinin kendisidir aslında.

John Berger'in ilk olarak 1968 Mayıs'ında yayımlanmış olan ve dönemin ruhunu selamlayan “Kitle Gösterilerinin Doğası” başlıklı yazısında toplumsal hareketlerin tezahürlerinden biri olarak kitle gösterilerinden söz edilmektedir. Berger, bunların eş zamanlı olarak yayıldığından ve bir soyutlamaya vücut verdiğiinden bahseder. Bu ne anlama gelir? Berger'e göre bu gösterilerde yer alanlar yalnızca sınıfsal aidiyetlerinin farkına varmakla kalmamakta aynı zamanda bunu bir kaderden ziyade bir fırsat olarak görmeye de başlanmaktadır: “Gösteriler; siyasal ihtirasları, onları gerçekleştirebilmek için gerekli olan politik araçların yaratılmasından önce dışarı vururlar. Gösteri yapmakla onlar, olağan hayatlarını yaşarken ne bireysel ne de kolektif olarak elde edebilecekleri büyük bir özgürlük ve istiklal -ürünü sadece sembolik olarak kalsa da büyük bir yaratıcılık- sergilerler. Gündelik uğraşları içinde yalnızca şartlarla oynayabilir, yalnızca onları şekillendirebilirken, gösteri yapmakla bizâtihi kendi varoluşlarını sembolik olarak şartların karşısına koymuş olurlar” (Berger 1968). Bu alıntı bize Berger'in de yukarıda zikrettiğimiz özneleşme kapasitesine ve özneleşme vasıtasıyla toplumu dönüştürme olasılığına gönderme yaptığını göstermektedir. Bu karakteristik, yalnızca belirli toplumsal hareketlere has bir özellik

olmayıp toplumsal hareketlerin genel ve ortak özelliğidir.

Berger bir başka kitabında, *Bento'nun Eskiz Defteri*'nde de insanın direnme iradesi/edimi ve ontolojik gerçekliği ile toplumsal değişme arasındaki ilişkiye değinmektedir. Berger'e göre, "her ciddi siyasî protesto mevcut olmayan adâlete yapılan bir çağrı ve bu adâletin istikbalde gerçekleşeceğine dair bir umuttur ancak protestoların *birincil* nedeni bu umut değildir. Karşı çıkmamak son derece onur kırıcı, küçültücü, ölümden de beter olacağı için protesto eder insan... İçinde bulunduğu ânı kurtarmaktır derdi" (2012: 87). Bu açıdan bakıldığında, insanların direnmeyi, sağlayacağı bütün sosyopolitik, ekonomik yani pratik kazanımların ötesinde öz saygılarını muhafaza edebilmek ve insan olarak kalabilmek için seçtiği söylenebilir. Berger, Platonov ile ilgili bir anlatısında, "ben sözcüğü artık bir zamir olmaktan çıkmalı, bir amaca yönelmenin itici gücünü içermeliydi" (2012: 162) derken de insanın onurunu koruma mecburiyetine

“

İslâm toplumları açısından bakıldığında Hz. Peygamber'den (sav) bu yana direnişin taşıyıcıları kadınlar, erkekler, yaşlılar, gençler ve çocuklardır.

”

özneleşme mükellefiyetini de eklemek suretiyle analizini sürdürür. Böylece direnme edimi üzerinden insanın ontolojik gerçekliği ile toplumu dönüştürme arzu ve iradesini birbirine bağlar.

İslâmî perspektiften bakıldığında ise, bu bağlantı yalnızca insanın kendi onurunu ya da izzet-i nefsinin korunması ile sınırlı kalmaz; kulluk

bilincinin de bir gereğidir. İnsan, Allah karşısında yükümlendiği sorumlulukların bir parçası olarak hatta bir gereği olarak -değişimlerin en zoru olarak da nitelenen- kendini dönüştürme çabasına girmelidir. Yani dönüşümü önce kendinden başlatmalı, sonra bunu topluma yaymalıdır. Cevdet Said, "Onlar nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah bir toplumun durumunu değiştirmez." (Ra'd, 11) âyetinden hareketle "nefsinde olanı değiştirme gücüne sahip olan, toplumu da değiştirme gücüne sahiptir" (1986: 72) sonucuna varmakta ve değişimin insanın psikik yapısıyla ilişkisine dikkat çekmektedir. Said (1986: 85); İbn Haldun'a atıfla bu psikik değişikliğin sağlanabilmesinin, toplumların zan ve korkularından kurtulabilmesinin öncelikle geçmiş toplumların sünnetlerini ve geçirdikleri dönüşümleri incelemekle mümkün olacağını belirtir. Ona göre Kur'an bize tarihe böyle yaklaşmamız gerektiğini tekrar tekrar hatırlatır. Müslümanlar psikolojik ve tarihsel dönüşümlerin bilgisi kadar neyi değiştirip neyi muhafaza edeceklerinin de bilgisine sahip olmalı ve bu bilgiden hareketle iradî ve inşâî bir değişim sürecini başlatmalıdırlar. Mesela Mehdi'yi beklemek yerine toplumsal değişimi gerçekleştirmek için harekete geçmelidirler (Said 1986: 91).

Nitekim 20. yüzyıl İslâmî hareketlerinin ortak karakteristiği de pasif kalarak başkaları tarafından kurtarılmayı beklemek yerine "bugün, burada ve şimdi" ne yapılabileceği üzerine düşünmek, eylemek ve toplumu dönüştürmeye çalışmak olmuştur. Bir başka deyişle teslimiyet yerine direniş olmuştur. Müslümana düşen, sonuçların Al-

lah'ın elinde olduğunun bilinciyle, kibirlenmeden, büyüklenmeden gayret ve çaba içerisinde olmaktadır. Burada Berger'in dediği gibi yalnızca bir amaca yönelmenin itici gücünü değil, *hak olan hayırlı bir amaca yönelmenin itici gücünü* içeren özneleşmiş ben'lerden söz ediyoruz. İslâm toplumları açısından bakıldığında bu özneler Hz. Peygamber'den (sav) bu yana direnişin taşıyıcıları olmuş kadınlara, erkekler, yaşlılar, gençler ve çocuklardır. Dün Filistin'deki, bugün İran'daki ve geçmişten bugüne tüm Müslüman coğrafyalardaki özne kadınlar, erkekler, yaşlılar, gençler ve çocuklardır. Şeyh Ahmed Yasin'in ümmete sitem olarak da adlandırabileceğimiz duasında andığı kişiler:

"... Yakında bizim büyük ölümlerimizi duyacaksınız, o zaman alınlarımızda şu yazılacak: Bizler direndik! İleri atıldık ve kaçmadık! Ve bizimle birlikte çocuklarımız, kadınlarımız, yaşlılarımız ve gençlerimiz ölecek! Onları bu suspus ve bön ümmete yakıt yapacağız. Bizden teslim olmamızı ve beyaz bayrak dikmemizi beklemeyin! Çünkü biz bunu yapsak da öleceğimizi biliyoruz. Birakın savaşı onuruyla ölelim! Dilerseniz bizimle olun, elinizden geldiğince, öcümüzü sizden her biri boynuna taksın! Dilerseniz bize acıyarak ölümümüzü izleyin! Temennimiz emaneti savsaklayan herkesten Allah'ın kisas almasıdır ..." (akt. Millî Gazete 07.12.2017).

Şeyh Ahmed Yasin'in sözleri İslâmî hareketler açısından direnişin anlamını çok net ve somut bir şekilde anlatıyor. Ümmete yönelik sitem sözlerinde en çok dikkat vermemiz gereken kavram/kelime ise "emanet". Peki, emanet nedir? Niye bu kadar önemlidir? diye sorulacak olursa, Diyanet İş-

“

Toplumsal hareketler tanım gereği teslimiyetin değil direnişin ifadesidir hatta direnişin tecessüm etmiş hâli olarak bile nitelenebilirler.

”

leri Başkanlığı'nın *Hadislerle İslam* başlıklı külliyyatında da zikredilen şu çok bilinen ama hakkı maalesef pek az verilen hadisi hatırlatmak yeterli olacaktır: "Ebû Saîd el-Hudrî diyor ki, "Resûlullah"ı (sav) şöyle derken işittim: "İçinizden biri bir kötülük görürse onu eliyle, buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin; buna da gücü yetmezse kalbiyle (ona karşı kin ve nefret beslesin).

Bu ise imanın asgarî gereğidir. (M177 Müslim, İmân, 78) (DİB 2015:451).

* İbn Haldun Üniversitesi Öğretim Üyesi

Kaynakça

Berger, John (1968) "The Nature of Mass Demonstrations" *International Socialism* (1st series), No: 34, Autumn 1968, pp.11-12.

Berger, John (2012) *Bent'nun Eskiz Defteri*, Çev. Beril Eyüboğlu, İstanbul: Metis Yayınları. Diyanet İşleri Başkanlığı (2015) *Hadislerle İslam*, Cilt 5, Ankara: DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü.

Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure*, 4.ed., New York: The Free Press.

Merton, Robert K. (1971) "Social Problems and Sociological Theory", R.N.Nisbet & R.K. Merton (ed.), *Contemporary Social Problems*, 3.ed, New York: Harcourt, Brace & Jovanovich, p. 793-845.

Millî Gazete Haber Merkezi (2017) "Şeyh Ahmed Yasin'in Unutulmayan Sözleri: Ey Ümmetin Liderleri, Ey Ümmetin Halkları," *Millî Gazete*, 07.12.2017, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1433977/seyh-ahmed-yasinin-unutulmayan-sozleri-ey-ummetin-liderleri-ey-ummetin-halklari>.

Said, Cevdet (1986) *Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları*, Çev. İlhan Kutluer, İstanbul: İnsan Yayınları.

Turhan, Mümtaz (2015) *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından bir Tetkik*, Ankara: Altınordu Yayınları.

Wilson, Everett K. (1971) *Sociology: Rules, Roles and Relationships*, rev. ed. Illinois: The Persey Press. ●

TEMEDDÜN, METAFİZİK VE AHLÂKÎ İLKELERE BAĞLIDIR

M. Fatih BÜTÜN*

*Zor şartlar metin/güçlü karakterler ortaya çıkarr.
Metin karakterler müreffeh/rahat zamanları hazırlar.
Müreffeh zamanlar zayıf/gevşek karakterlere gebedir.
Gevşek karakterlerse zorlu zamanlara sebep olurlar.*

İbn Haldun'un tarih felsefesini kendi kelimelerimizle dile getirecek olursak: Medeniyetler zorluk ve mücadelenin rahminde doğar, fedakârlıklarla serpilip görür, refah dönemlerinde çözülme sürecine girer ve konforun kucağında çürür.

Aslında en sona bırakmam gereken o sarsıcı tespiti yazının başında dikkatlere sunmak isterim: Bir medeniyeti veya dünya görüşünü

yıkan, zayıf bırakan, ona dışarıdan yönelen zorluklar değil; karşı karşıya kaldığı çetin sorulara cevap vermede âciz kalması, fikrî, ilmî, teknik ve ahlâkî bir yetersizliğe duçar olmasıdır.

Bir başka tarih felsefecisiyse; medeniyetlerin kaderinin, karşı karşıya kaldıkları meydan okumalara, zorlu soru ve sorunlara vereceği cevaplara bağlı olduğunu dile getirir. Yani bir medeniyet dışarıdaki

kasırgadan çok, içerideki durağanlıktan çöker. Bu nokta üzerinde biraz duralım.

Adına medeniyet densin veya dünya görüşü... Zorluklar kapıyı çalmadan yeni süreçler başlamaz. Toplular, medeniyetler veya dünya görüşleri, kendi dönemlerinde bir meydan okumayla karşılaşır. Bu meydan okuma teknik olabilir, ekonomik olabilir, fikrî veya sosyolojik olabilir hatta

imani hedef alan meydan okumalar bile bir meydan okuma olabilir. İlk etapta pek önemsenmeyen veya pek ciddiye alınmayan bu meydan okumalar, cevap verilmedikçe etkisini derinleştirmeye ve tahribatını artırmaya başlar.

Birileri bunu ciddiye alır ve izlemeye başlar. Gelen meydan okumanın, tehlikenin nereden gelip neyi tehdit ettiğini anlamaya çalışır. Meydan okumanın sahici nedeni tespit edildiğinde "cevap verme" aşamasına geçilir. Bu, aynı zamanda kendi dünya görüşünü inşa sürecidir. Meydan okumaya verilen cevap daha güçlü ve yetkinse dünya görüşü yükselir ve inşa süreci başlar. Meydan okumaya cevap verilmedikçe tahrip edici başka bir süreç işler. Fanon şöyle der: "Sömürgecinin sizde bıraktığı en büyük tahribat, kendinize sömürenin gözüyle bakmak olacaktır." Bir toplum ve dünya görüşü için en büyük tehlike, kendisini ayakta tutan metafizik zemini kaybetmesi, meydan okuyanın mercetinden kendisine bakmasıdır.

Bugün Müslüman toplumlar, gençi, yetişkini, kadını ve erkeğiyle sarsıcı soru ve sorunlarla karşı karşıya kalıyorlar. Yetişkinlerin gençlerden, gençlerin yetişkinlerden yana serzenişlerine; kadınların erkek, erkeklerin ise kadın sorunu yaşadıklarına sizler de kulak misafiri oluyorsunuzdur. Biri temel sorunu ekonomi olarak görürken, diğeri sorunu bir başka yerde görebilmektedir. İlk olarak şunu bilmek gerekiyor ki sorunsuz bir dünya olmayacaktır. Ziya Paşa'nın dediği gibi:

"Âsüde olam dersen eğer gelme
cihâne
Meydâne düşen kurtulamaz
seng-i kazâdan."

*Bir medeniyeti veya
dünya görüşünü
yikan, zayıf bırakan,
ona dışarıdan yönelen
zorluklar değil;
karşı karşıya kaldığı
çetin sorulara cevap
vermede âciz kalması,
fikrî, ilmî, teknik ve
ahlâkî bir yetersizliğe
duçar olmasıdır.*

Sorun, sorunlarla karşılaşmak değil; karşılaşılan sorunlara hangi metafizik ve ahlâkî zeminden yaklaşacağımız konusunda yaşadığımız kafa karışıklığıdır. Dünya görüşümüzle hâlihazırda kurduğumuz metafizik ve ahlâkî bağ yetmemektedir. Sorun, genç veya yetişkin, kadın veya erkek sorunu değil; varlık âlemiyle kurduğumuz (aslında kuramadığımız) ilişki sorunudur.

Dünya görüşü, varlık âleminin karşısında kendini nerede gördüğündür. Sahip olduğun eşyayı hangi değer dünyasında, nereye koyduğundur. Eş, çocuk, arkadaş, ebeveyn, lider, önder, kahraman, işçi-işveren vb. ilişkilerini hangi metafizik ve ahlâkî koordinata oturttuğun, dünya görüşünü ele verir.

Zaman ve mekânı farklı iki örnek üzerinden "aynı dünya görüşünün" yansımalarına bir göz atalım.

Rivayete göre Hazreti Peygamber'in (sav) evinde bir gün koyun kesilir. Etlar dağıtılır ve geriye kalan bir kürek kemiğidir. Hazreti Peygamber (sav) geldiğinde durumu görür ve sorar: "Koyundan geriye ne kaldı?" Hz. Âişe (ra): "Ya Resulullah! Koyundan şu kürek kemiği hariç hiçbir şey kalmadı (hepsini dağıttık)." Hazreti Peygamber (sav) ise: "Desene, kürek kemiği hariç hepsi bize kaldı!" diye cevap verir. Bu, bir dünya görüşünün "mülkiyet anlayışını" göstermektedir. Gerçek mülk biriktirdiklerin değil, vazgeçtiklerindir. Uhdende sakladıkların değil, uğruna harcadıklarındır. Zikrettiğimiz örnek, bir davranış biçimi olmanın ötesinde, hayatın merkezine yerleşmiş metafizik, ahlâkî bir yasadır.

İkinci sarsıcı örnek merhum Aliya'dan gelmektedir. Sırp çetelerinin Bosna'da gerçekleştirdiği soykırım, tecavüz, kültürel ve medeniyet yıkımı karşısında Aliya, hiçbir ahlâkî sınır tanımayan bir tehlide karşı direndiğini fark etmiştir. Aliya'ya göre bu savaştaki asıl eşitsizlik silahların nicelik ve niteliğinde değil; iki taraf arasındaki ahlâkî uçurumdur. Ve ilk örnekte

olduğu gibi, aynı dünya görüşünden beslenen sarsılmaz metafizik ve ahlâkî ilke yeniden devrededir: *“Sırlar bizim kadınlarımıza tecavüz ettiler, biz yapmayacağız. Onlar bizim çocuklarımızı öldürdüler, biz öldürmeyeceğiz. Onlar bizim camilerimizi yıktılar, biz onların kiliselerini yıkmayacağız. Çünkü biz onlar gibi olursak, savaşı kazanmamızın bir anlamı kalmayacak. Biz onlar gibi olmayacağız.”* Ama ‘var olmanın’ yolunu da bulmak zorunda... Bosna, askerî ve fiilî sonuçlarına göre değerlendirilebilecek bir savaş değildir; zamana ve ruhun metafizik yasalarına kazınan derin bir tevhid dünya görüşünün zaferidir. İşte Aliyada gördüğümüz, bir dünya görüşünün *“başarı ve kazanç”* konusundaki metafizik ilkesidir. Uğruna ihlal ve ihmal ederek elde edilmiş bir başarının başarı olacağı temel ilkesi...

Ne var ki insan, doğası gereği, görünür sonuçlara şahitlik etme arzusundadır. İnsanın bu katarsis arayışı, kendisini bir filmi izlerken dahi belirgin bir biçimde dışa vurur. Filmin sonunda insan; adâletin tecelli ettiği, kötülerin cezalandırıldığı, iyilerin ödüllendirildiği ve sevenlerin birbirlerine kavuştuğu bir finale *“tamamlanmışlık”* hissi yaşamak ister. Bu beklentisi karşılanmadığı zamanlarda *“yarım kalmışlık”* hissi ona acı verir ve o derin bir huzursuzluk duyar. Başlangıçta duyumsadığı hazzın yerini, nihai sonuca şahitlik edemediği için hayal kırıklığı almıştır.

Bugün Gazze’de yaşanan soykırım, hangi kalpte onulmaz yaralar açmaz? Gazze’de tanıklık ettiğimiz durum, askerî veya siyasî sonucu ne olursa olsun; temeli *tevhid metafiziğine* dayanan sarsılmaz bir varoluş biçimidir. Bu sağlam bağ durdukça teknik, siyasî ve askerî başarı *“feyekûn”* sürecindedir ve gelecektir.

“

İnsan, doğası gereği, görünür sonuçlara şahitlik etme arzusundadır. İnsanın bu katarsis arayışı, kendisini bir filmi izlerken dahi belirgin bir biçimde dışa vurur.

”

“Feyekûn” kavramını bir *“oluş süreci”* olarak yeniden okumalıyız. Allah’ın *“Ol”* emri, varlığın oluş sürecini, serüvenini başlatan ilâhî bir başlangıçtır. Bu süreçte üzerimize düşen görev; süreci titizlikle takip etmek, iradede gevşekliğe yer vermemek ve hangi süreçte olursak olalım, sürecin hukukuna

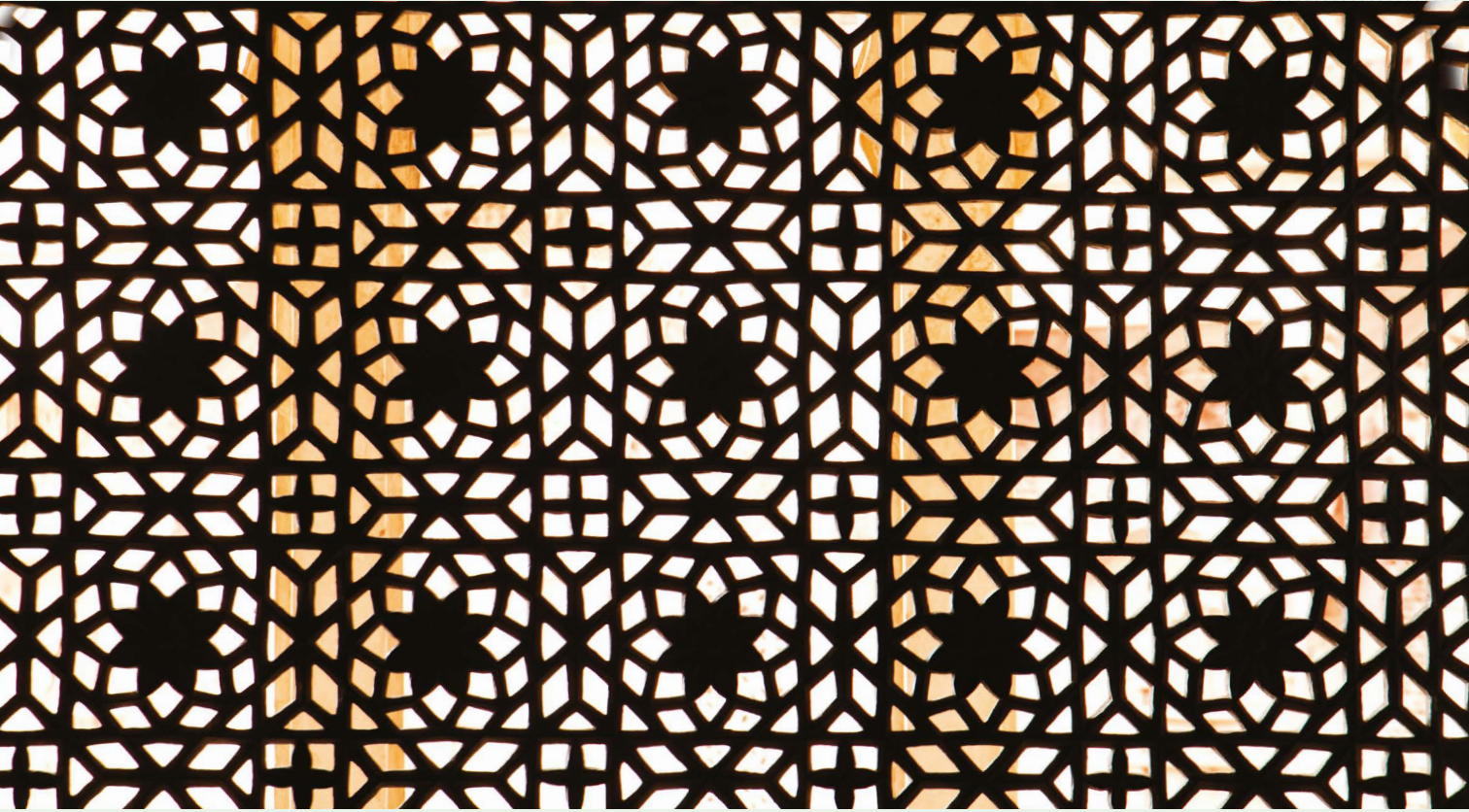
riayet etmektir. *“Feyekûn”* sürecinde bir sadakat ve süreklilik vardır, olmalıdır. Bu sürece sırt dönmek, kişinin kendi varlık zeminine yapacağı bir metafizik ihanettir.

Zaten *“temeddün”* dediğimiz de fikrî, ilmî, teknik ve sosyolojik tüm unsurları barındıran çok yönlü bir süreçtir. *“Temeddün”* salt bir ilerleme değil; bir *“anlam ve dünya görüşünün”* eşya ve topluma eklenmesidir. Bir inancın hayatın en ücra kılcal damarlarına kadar nüfuz etmesini sağlama gayretidir. Ve bu çabanın kendisi kıymetlidir. Çünkü bu oluş sürecine, *“feyekûn”*a eklenmek, oluşun mutlak sahibiyle birlikte yol almaktır, O’nun tayin ettiği istikamette, O’nun nezaretinde... Dünya görüşü gayrete ve fedakârlığa âşıktır. Sonuç Yüce Yaratıcı’nın elindedir. Vakti, zamanı geldiğinde süreci tamamlayacak olan O’dur. ●

* Öğretmen

PERFORMANS TOPLUMUNDA TESLİMİYET MÜMKÜN MÜDÜR?

Dr. Fatma EKİNCİ*

Hepimiz çok meşgul ve çok yorgunuz. Ancak dinlenmek için ne ajandalarımızda bir boşluk ne de yorgunluktan şikâyet edecek vaktimiz var. Ruhlarımız yaşadığımız çağın temposuna ayak uydurmakta zorlanıyor. Bedenlerimizle bir yerlere yetişmeye çalışırken ruhumuzu ihmal ediyor, hayatın anlamı üzerinde düşünmeyi unutuyoruz. Her boş-

luğu doldurmak, her anı denetlemeye çalışmak hayatın kendi ritmi içinde seyretmesine izin vermeyi engelliyor. Belirsizliğe tahammülsüz modern insan için “*kaderine razı olmak*” bir zayıflık göstergesi kabul ediliyor. Hayatın getirdiklerini göğüslemek yerine, onu kontrol altında tutabileceği yanılgısı sürrekli bir teyakkuz hâli doğuruyor.

Çağdaş düşünürlerden Güney Kore kökenli Byung-Chul Han bu durumu, Türkçeye “*Yorgunluk Toplumu*” olarak çevrilen eserinde, 21. yüzyıl insanının bir performans öznesine dönüşmesine bağlıyor. Han’a göre kapitalizmin geldiği noktada modern toplum, bir disiplin toplumundan performans toplumuna dönüşmüştür. Üstelik sürekli üretim, başarı ve

“kendini gerçekleştirme” baskısı altında kendini tüketen bireyi buna zorlayan bir dış baskı aracı yoktur. O, bunu bile isteye kendi iradesiyle yapan, ömrünü toplantı odaları, gökdelenler, bankalar, havalimanları ve fitness salonları arasında koşturarak geçiren bir “performans öznesi”ne dönüşmüştür. Ancak sürekli eylem ve başarı odaklı bu yeni toplumsal yaşam tarzı, verimlilik iddiasına rağmen paradoksal bir şekilde yorgunluk, tükenmişlik ve depresyonu da beraberinde getirmiştir.

Han, ticarî kapitalizmin yeni evresi olarak neoliberalizmin toplumsal yaşamı tüketim çerçevesinde organize etmesiyle ortaya çıkan hız ve tüketim odaklı hayat tarzının, bu yönüyle daha kırılgan ve tahammülsüz hâle gelen günümüz insanının direncini ve bağışıklığını kaybettiğine değiniyor. Bu bitmek bilmeyen hız ve yoğunluk bireyin başa çıkma mekanizmalarını zayıflatırken, bir taraftan kendisine karşı yabancılaşmasına yol açıyor, diğer yandan insanın kendi içine dönmesi, kendine ya da hayata dair bir hakikati keşfetme imkânını elinden alıyor.

Depresyonu, her şeyin mümkün görüldüğü bir toplumda hiçbir şeyin mümkün olmadığına dair bir çığlık, “yapabilme yorgunluğu” olarak tanımlayan Han, aşırı üretim, aşırı hız, aşırı enformasyon, aşırı iletişim gibi neredeyse hayatın her alanında cereyan eden performans artışının malumat ve dürtülerde de aşırılığa (ifrata) yol açarak duyusun parçalanması ve dikkatin dağılması sonucunu doğurduğunu söylüyor. Bu çağın insanı için bir övünme aracı olarak kullanılan “multitasking” (aynı anda birçok işi beraber yapma becerisi) gerçekte derin düşünce (tefekür) ve dikkati odaklama becerilerini zaafa uğratarak hipe-

“

İslâm düşüncesinde Allah'tan gelene râzı olma, pasif bir teslimiyeti ve sebeplere başvurmayı gereksiz görmeyi değil, 'nihaî belirleyici irade ve gücün Allah'a ait olduğu'na dair yüksek bir farkındalık ve inanç sahibi olmayı gerektirir.

”

raktivite ve dikkat eksikliği gibi sorunlara zemin hazırlamıştır. Devamlı teyakkuz hâlinde olan, çok fazla uyarana maruz kalan per-

formans öznesi, bedenen yorgun ve tükenmiş hissettiği gibi mental açıdan da benzer semptomlar yaşar. Konsantrasyon güçlüğü, dikkatini vermekte zorlanma, sürekli bir iç endişe ve sıkıntı hâli, kaygı ve tahammülsüzlük en belirgin şikâyetlerdir. Ancak kişi bunları aşmak için dinlenmek, hayatı yavaşlatmak yerine daha fazla performans, daha fazla etkinliğe yöneldiğinde bir kısır döngüye girerek kendini bu sarmala hapseder. Zira başarı odaklı yaşam tarzı ne dinlenmesine ne de durup yaşadığı maliyeti hesap etmesine izin verir.

Sıkıntıya mahal bırakmayan performans odaklı bu yeni yapı, dinlenmeyi ortadan kaldırırken “dinleme” kabiliyetini de yok etmektedir. Çünkü dinlemek için derin ve yoğun bir dikkat gereklidir. Kişinin ne kendini ne de başkasını dinlemeye ayıracak vakti de yoktur zaten. Sıkıntıya tahammülü olmayan kişi sürekli kendine bir meşguliyet arayacaktır. Hiperaktif ve hipernörotik bu yeni prototip, hayatın hızlı akışına sürekli eylem ve etkinlik içinde olmakla cevap ve-

rirken yorulmakta, ancak yorgunluğun hakkını verecek bir dinlenmeden de mahrum kalmaktadır.

Eylem temelli yaşamın mutlaklaştırıldığı bir dünyada, düşünsel becerilerin zayıflamasının en vahim sonucu düşünmenin yüzeyselleşmesi ve derin düşünme kaybıdır. Nihayetinde ani tepkiler ve dürtülerinin peşinden gitmek, esasen bir çöküş ve takatsizlik belirtisidir. Bir başka ifadeyle hiperaktif bir yoğunlaşma, sorgulamadan ve direnmeden dürtülere teslim olmayı ve nihayetinde hiperpasifliği doğurur. *“Ne kadar aktif olursan o kadar özgür olursun”* yanılısamasına yol açan bu durum gerçekte *“özgürlük yerine yeni zorunluluklar”*ı beraberinde getirir. Yalnızca bir *“başarı hikâyesi”* yazdığında toplumsal kabul görebileceğine inanmak ve başarının bir değer ölçütüne dönüşmesi, *“performans baskısı”*nı da beraberinde getirir. Amansız bir rekabet ortamında kendi hayatının kontrolünü kaybeden, dolayısıyla kendi hayatının öznesi olmaktan çıkan/kendi olma özgürlüğünü kaybeden insan, бүтүнлүгүнү kaybederek parçalan-

maya ve sonuçta depresyon ve yorgunluğa maruz kalır. Buradaki yorgunluk, bu parçalanmışlığa pa-

“

Eylem temelli yaşamın mutlaklaştırıldığı bir dünyada, düşünsel becerilerin zayıflamasının en vahim sonucu düşünmenin yüzeyselleşmesi ve derin düşünme kaybıdır.

”

sif bir tepkidir âdeta. Sadece *“yapabilme”*ye odaklı bir düşünce biçimi edilgen bir teslimiyete zemin hazırlamıştır. Performans kaygısı

altında ezilen birey, *“yabancılaşma, kaygı ve tükenmişlik”*le mücadele etmek durumundadır artık. Hayatın her alanını kontrol edebileceği iddiası, hayatın kontrolünü kendi aleyhine kaybetmesiyle neticelenmiştir. Yapma-yapmama ihtiyarı elinden alınan insan kendi olma becerisine sahip değildir. Depresyon ise bu durumun patolojik bir dışı vurumudur.

Peki, söz konusu yorgunluk ve depresyon eğiliminin çözümünü teslimiyette arayabilir miyiz?

Teslimiyet, sözlük anlamıyla *itaat etmek, boyun eğmek* demek ise de terim olarak kaderin tecellilerine râzı olmak, başa gelene rızâ göstermektir. Bu anlamda kişinin kendi irade ve gücünün sınırlılığını kabul ederek çok daha güçlü ve kudret sahibi bir iradeye, Yaratıcı'ya teslim olması, O'na güvenip tevekkül etmesi demektir.

Teslimiyet, modern insanın her şeyi kontrol altında tutma kaygısını ortadan kaldırır, gücünün sınırlarını kabul ederek kontrolü dışındaki şeylerden özgürleşmesine imkân sağlayan bir tür manevî kalın işlevi görür. İslâm Ansiklopedisi'ne göre, tevekkül ve teslimiyet kavramları arasında anlam farkı bulunmasına rağmen her ikisinde de *“kalbin Allah'a güvenmesi”* esastır. Bu bakımdan kişinin *“kendini Allah'a teslim etmesi, rızıkında ve işlerinde Allah'ı kefil bilip sadece O'na güvenmesi”* şeklindeki tanımdan da anlaşılacağı üzere kul tevekkül etmekle Allah'a teslim olmuş olur. Tevekkül ise râzı olmayı gerektirir.

İslâm düşüncesinde Allah'tan gelene râzı olma, pasif bir teslimiyeti ve sebeplere başvurmayı gereksiz görmeyi değil, *“nihaî belirleyici irade ve gücün Allah'a ait olduğu”*na dair yüksek bir farkındalık ve inanç

sahibi olmayı gerektirir. Başarısızlık karşısında metanetli ve iyimser kalabilmeyi mümkün kılar. Allah'ı mutlak fail bilmek, kulun benliğinden kurtulması ve ilâhî tecellilere teslim olması rızâ hâlini de beraberinde getirir.

Başarı ve verimlilik odaklı Performans toplumunda bu düzeyde bir teslimiyet ve rızâ hâlinin varlığı imkân dâhilinde midir?

Her türlü ifratı teşvik eden bir toplumsal hayat tarzının, teslimiyet ve onunla ilişkili rızâ düşüncesiyle bir problemi var demektir. Teslimiyeti bir yenilgi, hayat başarısızlığı olarak gören performans öznesi, olana râzı olmaz/olmayı bilmez. Hep bir sonraki eyleme, projeye, başarıya odaklıdır. Bu psikoloji, iç dünyasında derin bir parçalanma ve yorgunluk doğurur. Kendi kendinin kölesi, sömürü öznesi hâline gelmiş olan performans öznesi teslimiyetten mahrum olduğu için tükenmiş, rızâ göstermediği için depresif, kanaat bilmediği için doyumsuzdur.

Mevcut durumla kavga etmeyi bırakıp ona râzı olmak (rızâ hâli) ise sürekli bir olma/yapabilme telaşından kurtarır. Aşırılıkların dayattığı tükenişi aktif bir direniş çabasına dönüştürür. Şöyle bir durmaya, hayır diyebilmeye ve kendini yeterli görmeyerek Yaratıcıya sığınıp "olanda hayır vardır" diyebilmeye sevk eder.

Performans öznesi her şeye yetebileceği iddiasındadır, bu nedenle her şeyi kontrol edebileceği yarılsaması içindedir. Başarısızlığı yetersizlik olarak değerlendirir. Aynı zamanda bir inanç problemi olarak değerlendirilebilecek olan her şeyin kendi kontrolünde olduğuna inanmak, kişinin gerçekte sorumlu olmadığı sonuçların yükünü de üstlenmesine yol açar.

“

*Teslimiyet,
modern insanın
her şeyi kontrol
altında tutma
kaygısını ortadan
kaldırır, gücünün
sınırlarını kabul
ederek kontrolü
dışındaki şeylerden
özgürleşmesine
imkân sağlayan bir
tür manevî kalkan
işlevi görür.*

”

Tanrılık iddiasına kadar götürülecek bu paradigma kişiyi kendi odaklı, narsistik bir yalnızlığa da mahkûm eder. Kendine güven iddiası, hayat karşısında savunmasız ve güvensiz bir düşüncenin yansımasıdır esasen. Bütünlük duygusunun kaybı ve Yaratıcı karşısındaki yerini, haddini bilememenin tezahürüdür. Oysa teslimiyet, dik-

kati kendisi dışında bir dünyanın, hayatın, kuvvenin varlığının farkına varmaya ve narsistik yalnızlıktan kurtulma imkânına yöneltir. Kendi iradesi dışında işleyen bir evren fikri kişiye sınırlarını ve sınırlılıklarını hatırlatır. Depresyonu, pasifliğin bir mazereti değil, kendi sınırlarını bilmek ve rızâ makamına erişmek için bir fırsata dönüştürür.

Evet, hepimiz çok meşgul, bir o kadar da yorgun ve tükenmiş hissediyoruz. Dış dünyanın gürültüsünün kıstığı iç seslerimizi duymuyor, daha verimli olmak, daha çok çalışmak, daha çok üretmek saikiyle projeye dönüşen hayatlarımızın prangasından kurtulmanın yolunu arıyoruz. Bu ihtimal o kadar uzak değildir belki. Daha hızlı olmayı değil yavaşlamayı, yetişememe endişesini bir kenara bırakarak sükûneti, her şeyi kontrol etmek yerine hayatın getirdiğine teslim ve râzı olmayı, tüm aşırılıklardan sıyrılarak kanaati tercih edebiliriz. O zaman belki bu derin ve ontolojik yorgunluktan kurtulabiliriz. ●

* Eğitimci yazar

BENLİKTEKİ TAŞMAK: FEDAKÂRLIĞIN RASYONEL VE AHLÂKÎ TEMELLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Rıza Tevfik KALYONCU*

Fedakârlık, klasik ve modern ahlâk felsefelerinde üzerinde durulan temel konulardandır. Ahlâk felsefesinde diğerkâmlık, altruizm (özgecilik) gibi kavramlarla işaret edilen insanî fiil fedakârlıktır. Fedakârlık ile ilgili temel mevzu, ahlâkî fiillerin ve kazanılması amaçlanan erdemlerin

fedakârlık fiiline dayanmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, ahlâk felsefesinde ele alınan cesaret, cömertlik, hikmet ve netice olarak adâlet erdemleri içerisinde cesaret ve cömertlik, büyük oranda fedakârlık fiiline dayanmaktadır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken temel problem, insan

fiillerinin mahiyetidir. Fedakârlığı rasyonel bir zemine yerleştirmek için fedakârlık fiilini gerçekleştirecek olan insanın mahiyeti ve fiillerinin yapısını anlamak gerekir. Bu durum sadece fedakârlık için değil, ahlâk felsefesinin konusu olan bütün kavram ve konular için geçerlidir. Zira insana yönelik

bakış açısı, fedakarlığın rasyonel (aklı) yahut irrasyonel (aklı olmayan-akıl dışı) boyutlarını açığa çıkaracak bir temel oluşturmaktadır. İnsanın varlık içerisindeki konumu, gayesi ve yapısı meselesinin ahlâk felsefesi için nasıl bir temel oluşturduğunu İbn Miskeveyh *Tehzibü'l-Ahlâk* isimli çalışmasında tespit eder.^[1] Bu yaklaşım Platon'a kadar uzanan klasik ahlâk felsefesinin genel tutumu olarak görülebilir.^[2] Bu durum esasında filozofların yönetsel olarak biz-zat varlığın, eşyanın tabiatından hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira herhangi bir ahlâkî konu ile ilgili imâl-i fikirde bulunmak, insana dair bir anlam çerçevesi inşa etmekle mümkündür.

Bu durumda iki temel soruya cevap vermek fedakârlığın nasıl bir fiil olduğuna açıklık getirmek için elzemdir. 1- İnsan nedir? 2- İnsanın gayesi nedir? Felsefe tarihinin bütün dönemlerinde insan zihnini meşgul eden bu sorulara dair ortaya çıkan bazı cevapların fedakârlık fiilinin analiz edilebilmesi için göz önünde bulundurulması gerekir. Birinci soruya cevap olarak felsefe tarihinde öne çıkan büyük ve önemli ahlâk teorileri göstermiştir ki, insan sadece rasyonaliteden ibaret değildir. İnsan en genel anlamıyla, yaşayan, sonrasında düşünen, toplumsal bir varlıktır.^[3] Akıl ve aklın doğru konumlandırılması ve kullanılması anlamına gelen hikmet, genel bir çerçeve içerisinde anlam kazanmaktadır ki buna en küllî manasıyla hayat diyebiliriz.

Bu noktada ikinci soru (insanın gayesi) meselesi farklı bir anlam kazanmaktadır. Eğer insan, bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilirse, onun yöneldiği amacın tek başına aklı olmadığı görülecektir. Örneğin Aristoteles'te mutluluk (eudaimonia), Epikür'de acıdan

Menfaat haz ve faydaya dayanır. Ahlâk felsefesi bağlamında rasyonalite, insanın en ciddi itici gücü olarak tebarüz eden haz ve faydayı tutarlı bir yapıya kavuşturmak için ölçülü ve dengeli bir yaşamı inşa etmeyi amaç edinmektir.

kaçış, Stoacılık'ta doğaya uygun yaşam olarak formüleleştirilen gayeler, hayatın genel çerçevesini yakalamaya dönük teşebbüslerdir.^[4] Dikkat edilirse, felsefe tarihinde hiçbir ahlâk filozofu ya da semâvî dinler insana "irrasyonel" bir gayeyi amaç edinmesini önermez. Diğer taraftan bu fikrî yaklaşımlar insanı, hayatın ve kendisinin bütünlüğünü göz ardı etmesine sebebiyet verecek bir sınırlılığa da sürüklemeyiz. O hâlde bu genel çerçeve içerisinde rasyonel ve irrasyonel olana dair karar nasıl verilecektir? Klasik ahlâk felsefesi bağlamında bu soruya yaklaşılsa, rasyonalitenin temel ölçütü "orta" (vasat) olan, aşırıktan uzak fiillerin yerine getirilmesidir.^[5] Bu düşüncenin temelinde de ölçülebilirlik, sürdürülebilirlik gibi aklın insana zorunluluk olarak sunduğu ilkeler vardır.

Diğer taraftan insanı, insanî olanı tanımlayan ve fedakârlıkla ilişkili diğer bir olgu, menfaattir. Menfaat en genel anlamıyla, haz ve faydaya dayanır. Ahlâk felsefesi bağlamında rasyonalite, insanın en ciddi itici gücü olarak tebarüz eden haz ve faydayı tutarlı bir yapıya kavuşturmak için ölçülü ve dengeli bir yaşamı inşa etmeyi amaç edinmektir.

Eğer tek başına haz, fayda ve ölçülebilirlik esas alınır, ahlâk ve ahlâkî fiiller kendilerine nasıl bir temel oluşturabilir? Haz, fayda ve ölçü kriterleri sürekli olarak bir "benlik" ve "bireysellik" düşüncesini içerisinde barındırmaktadır. Ancak bütün akli zorunluluklar yanında insan için bir de toplumsal yaşama zorunluluğu vardır. Eğer bu toplumsal yaşam, her birisi aynı ölçüde önemli ve değerli bir bireysellikler toplamından oluşuyorsa, başkasının hazzının, menfaatinin ve ölçüsünün benimkilere karşı konumu ne olacaktır?

İşte fedakârlık tam bu noktada devreye girmektedir. Ahlâk felsefesi açısından meseleye bakarsak, bir fiili erdem hâline getiren ana unsurlardan bir tanesi, benliğin arzuları ve bu arzular çerçevesinde oluşan ölçüyü aşarak, fiilin hayatın genel yapısına uygun bir fedakârlık düzlemine sahip olmasıdır. Örneğin yukarıda ifade ettiğimiz cömertlik ve cesaret erdemlerini ele alalım. Klasik felsefede cömertlik (sehâ)^[6], arzu (şehvet) gücünün orta ve ölçülü fiilleri meydana getirebilmesidir. Ancak en genel manasıyla cömertlik, insanın kendi bireyselliğinin yanında diğer bireyselliklerin de en az kendisinin kadar önemli olduğunu idrak etmesi neticesinde ortaya çıkan bir fedakârlık tutumudur. Diğer taraftan cesaret, öfke gücünün orta ve itidalli fiilidir. Ancak cesareti mümkün kılan zemin, insanın

“

Cömertlik, insanın kendi bireyselliğinin yanında diğer bireyselliklerin de en az kendisinininkine kadar önemli olduğunu idrak etmesi neticesinde ortaya çıkan bir fedakârlık tutumudur.

”

bir amaç uğruna yahut bir iyiliği ikame etmek maksadıyla kendi benliğinden fedakârlık yapabilmektedir. Bu noktada akıl gücünün doğru kullanılması olarak tasvir edilen hikmetin bile fedakârlıkla bir irtibatı vardır. Klasik felsefe açısından bakarsak, insan

aklını aşar; dış dünyaya ve varlığa mutabakat neticesinde ortaya çıkar. İşte hikmet, insan aklının kendi ölçüsünden fedakârlık yaparak bizzat varlığın ölçüsüne uygun hâle gelmesidir.

Fedakârlığın ahlâkî fiilin temeli olmasında iki temel farkındalık merkezidir: i) bir yüce amaç uğruna kendinden vazgeçiş ve ii) diğer bireyselliklerin de en az kendi bireyselliğimiz kadar değerli olduğunu idrak etmek. Aristotelesçi klasik ahlâk felsefesi, bu iki unsurun farkında olmakla birlikte ölçülülük düşüncesinin, bu iki unsura nazaran daha merkezî olduğu bir yapıya sahiptir. Ancak şu bir gerçektir ki, bir fiil, ölçülülüğü hayatın bir gereği olarak almak kaydıyla, bu iki unsura (kendinden vazgeçiş ve diğer bireyselliklerin idraki) sahip olduğu oranda ahlâkî bir karaktere sahip olur.

Bu iki temel unsur dikkate alındığında asıl ahlâkî erdem hayata uygun, yüce bir amaca yönelik fe-

dakârlık olduğu açığa çıkar. Ölçü bu noktada yüce amaca götüren fedakârlığın reel zemininin kurgulanması olarak, ikincil bir işleve sahiptir. İnsanın kendi benliğini korumak bu noktada devreye girer. Bu bakımdan, örneğin cömertlik ile ilgili olarak, insanın kendini muhtaç duruma düşürecek derecede cömert davranması, fedakârlığın reel zeminini gözden kaçırma riskine sahiptir. Bu zıtlık bağlamında dikkatle irdelenmesi gereken kavramlardan bir tanesi Kur'ân-ı Kerîm'de üzerinde durulan "îsâr"dır.

Îsâr, terim anlamı itibarıyla insanın başkasını kendisine öncelemesidir. Seyyid Şerîf Cürçânî îsâr kavramını şu şekilde tanımlar:^[7] "İnsanın elde edilecek menfaatte ve zararın giderilmesinde başkasını (ğayr) kendisine (nefs) öncelemesidir. Bu [tutum], kardeşliğin (uhuvvet) zirvesidir." Kelamcı bir filozof olan Seyyid Şerîf Cürçânî'nin bu tanımı esasında yukarıda özetlenen dü-

şüncelerin veciz bir ifadesi olarak okunabilir. Burada Cürçânî, îsârî, kavramın Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdeki arka planından hareketle, fedakârlığın en üst ahlâkî ideali olarak tasvir etmektedir. Bu kavramın Kur'ân-ı Kerîm'deki bağlamı^[8] ve Cürçânî'nin buradaki tasviri dikkate alındığında, yüce bir ahlâkî ideal olarak îsârın ölçüsüz bir fedakârlık olmadığı görülür. Zira îsârdaki esas nokta, ahlâkî fiilin icrasında, diğer bireyin de en az insanın kendisi kadar değerli olduğunu görmek ve kendisi ihtiyaç içerisinde olsa da diğer bireyin ihtiyacına kayıtsız kalmamaktır. Ölçü, hayatın realitesine göre başkasını tercih edebilecek bir ahlâkî ve zihinsel duruma sahip olmaktır ve bu da her ahlâkî fiil gibi şartların ve zeminin dikkate alınması ile mümkündür. İlkesel olarak fedakârlık insanın kendi benliğine gereken değeri vermemesi sonucunu doğurmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) kendini muhtaç duruma düşürecek derecede başkasına yönelik fedakârlıkta bulunmanın doğru olmadığına yönelik uyarısını, hayatın gerçeklerine uygun bir îsâr anlayışı olarak görmek gerekir.^[9]

Bu genel çerçeve içerisinde özellikle klasik ahlâk felsefesi açısından meseleye bakıldığında fedakârlığın ahlâkî bir fiil olarak, bizzat erdem, mutluluğun ve toplumla uyum içerisinde yaşamının temelini oluşturduğu görülür. İrrasyonel boyutlara ulaşacak bir fedakârlığın diğer bir ilke olan ölçülülükle uyuşmaması mümkündür ancak neticede her ahlâkî fiili kendi bağlamı içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu noktada îsâr kavramı, yüce ahlâkî amaçlara uygun bir fedakârlığa kapı aralaması bakımından önemlidir. Zira fedakârlığa ahlâkî açıdan bakıldığında, Hz. Ebûbekir'in bütün ser-

vetini Allah yolunda harcaması, Ensar-Muhacir kardeşliği yahut bir askerin vatani için şehâdet idealine yürümesi yüce ahlâkî davranışlardır. Nitekim tüm bu davranışlar hayatın ölçüsü içerisinde bir anlam kazanırlar. Aynı şekilde insanın kendisini muhtaç duruma düşürmeden fedakârlığı devam ettirmesi ve kendisine uygun oranda malından, canından fedakârlık yapması da yine hayatın ölçüsüne göre şekillenen ahlâkî açıdan erdemli bir tutumlardır. Bu noktada temel mesele, fedakârlığın en az ölçü kadar ahlâkî fiilin ve erdem, merkezinde olduğunu tespit etmektir. Fedakârlık, hayat ve yüksek ahlâkî ideal ölçüleri ile çatıştığında, hayatın genel anlamına ve yüksek ahlâkî ideale uygun yeni bir ölçü çerçevesinde kendinden sıyrılmak ve vazgeçebilmek, en azından bu zihinsel temele uygun bir ahlâkî karaktere sahip olmaktadır. ●

* İbn Haldun Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- Arcı, Müstakim. "Erdemlerin Tasavvuru ve Tanımı: Taşkoprîzâde'nin Erdem Şemaları". *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 20/38 (Ocak 2015), 1-38.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. çev. Zeki Özcan. İstanbul: Sentez, 2014.
- Arslan, Ahmet. *İlk Çağ Felsefe Tarihi: Helenistik Dönem Felsefesi*. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Cürçânî, Seyyid Şerif. *Tarîfât*. ed. İbrahim Ebyârî. *Dâru'l-reyyân*, ts.
- Çağrı, Mustafa. "İsâr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/490-491. İstanbul: İsam Yayınları, 2000.
- Çağrı, Mustafa. *İslâm Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2020.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. Ankara: Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2011.
- Fârâbî. *Risâletü't-Tenbîh 'alâ sebîl's-sa'âde*. ed. *Sahbân Halîfât*. Amman: Câmîatü'l-Ürdüniyye, 1987.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*. İstanbul: Pinar Yayınları, 2024.
- İbn Miskeveyh. *Tehzîbü'l-Ahlâk*. ed. İmâd el-Hilâlî. Beyrut: Menşûrât el-Cemel, 2012.
- Platon. *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, ts.
- Pusmaz, Durak. "Kur'ân'da İsâr Kavramı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25

(2011), 77-104.

Taşköprîzâde. Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye. çev. Müstakim Arcı. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2014.

Dipnot

- [1] İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, ed. İmâd el-Hilâlî (Beyrut: Menşûrât el-Cümel, 2012), 235-237. Ayrıca bk. Fârâbî, *Risâletü't-Tenbîh 'alâ sebîl's-sa'âde*, ed. *Sahbân Halîfât* (Amman: Câmîatü'l-Ürdüniyye, 1987), 216-217.
- [2] Platon, *Devlet* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 436a-441c.
- [3] Bu noktada klasik Aristotelesçi felsefede insanın "düşünen canlı" ve "toplumsal canlı" (zoon politikon) olarak tanımını göz önünde bulundurabiliriz.
- [4] Epikürü ve Stoacı ahlak felsefeleri için bk. Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi: Helenistik Dönem Felsefesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 121-143 ve 273-313.
- [5] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Zeki Özcan (İstanbul: Sentez, 2014), 1106a-1107a.
- [6] Klasik felsefede ve İslâm ahlak düşüncesinde erdem teorileri için bk. İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-Ahlâk*, ed. İmâd el-Hilâlî (Beyrut: Menşûrât el-Cümel, 2012), 331-332.
- Müstakim Arcı, "Erdemlerin Tasavvuru ve Tanımı: Taşkoprîzâde'nin Erdem Şemaları", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 20/38 (Ocak 2015), 1-38; Taşkoprîzâde, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, çev. Müstakim Arcı (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2014), 106-110.
- [7] (الإيثار): أن يَتَمَّ غَيْرَهُ عَلَى نَفْسِهِ فِي النَّعْمِ لَهُ وَالذَّفْعِ عَنْهُ، وَهُوَ النَّهْيَةُ فِي الْأَخْرَجِ

Seyyid Şerif Cürçânî, *Tarîfât*, ed. İbrahim Ebyârî (Dâru'l-reyyân), 59.

[8] Haşr, 59/9. Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimrilüğünden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî* (Ankara: Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2011); Durak Pusmaz, "Kur'ân'da İsâr Kavramı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011), 77-104. Ayrıca bk. Mustafa Çağrı, *İslâm Düşüncesinde Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 19-71; Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar* (İstanbul: Pinar Yayınları, 2024), 309-360.

[9] Mustafa Çağrı, "İsâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam Yayınları, 2000).

İSLÂM AHLÂK DÜŞÜNÇESİ BAĞLAMINDA FEDAKÂRLIK

Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP*

Giriş: Fedakârlık kavramının kapsam ve sınırı

En genel anlamıyla ele alındığında fedakârlık kavramının, insanın hiçbir karşılık veya şahsî menfaat gözetmeksizin, sadece başkalarına iyilik yapmak amacıyla kendi imkânlarından, rahatından veya varlığından feragat etmesine gönderme yaptığı söylenebilir. Fedakârlığın söz konusu feragat anlamına yönelik bir muhteva ana-

lizinin de açığa çıkaracağı üzere, burada fedakârlık yapmak suretiyle feragatte bulunan ve kendisi için fedakârlıkta bulunulan olmak üzere ilişkisel karakterdeki iki tarafın varlığından bahsetmek gerekmektedir. Her ne kadar hiçbir karşılık gözetmese de fedakârlık yapan tarafın kendi imkânından, rahatından ve varlığından feragat etmesi, ahlâkî bir fazilet olarak fedakârlığın özünü oluştursa da,

fedakârlık eyleminin asıl anlamına kavuşması -fedakârlık yapılan kişinin söz konusu feragat eylemine gerçek anlamda ihtiyaç içerisinde olup olmamasından bağımsız olarak- en azından örtük bir biçimde olsa da fedakârlığa ihtiyaç hâlinde olan bir tarafın varlığını ve fedakârlığın söz konusu ihtiyacı giderme niyeti içerisinde realize edilmesini gerektirir. Fedakârlık kavramının başkası veya başkaları için feragat

oluşu ise açıkça feragat eyleminin kendisi için gerçekleştirildiği kişinin, bir ihtiyaç veya sıkıntısının giderilmesi, ona bir rahatlık veya konfor alanının açılması gibi eylemin akabinde oluşan sonuca ihtiyaç hâlinde olduğunu örtük olarak varsaymayı gerektirir.

Bununla birlikte İslâm düşüncesinde fedakârlığın en derin seviyesi, can ve malın Allah yolunda feda edilmeye hazır olunması olarak görülür ve bu noktada da canın feda edilmesi, malın feda edilmesinden çok daha üstün bir merteye olarak kabul edilir. Bu iki fedakârlık tanımından da açığa çıktığı üzere fedakârlığın kime yapılabileceği sorusu ekseninde düşünüldüğünde, insanın Allah'a yönelik fedakârlık yapması ontolojik olarak çelişkili görünmektedir. Gerçekten de bir yaratık olarak insanın yaratıcı konumundaki Allah'a, bir menfaat sağlamak anlamında "iyilik yapması" ontolojik olarak imkânsızdır; zira Allah "Gani"dir yani hiçbir şeye muhtaç olmayıp, insanların ibadet ya da fedakârlıklarına ihtiyacı da yoktur.

İlk bakışta gerçekten de büyük bir çelişki veya açmaz gibi görünen bu durum, aslında ahlâkın veya değerlerin değerinin neye referansla ve hangi makul gerekçelerle temellendirilebileceği veya değerlendirileceği yönündeki kadim felsefî mesele ile bağlantılı olarak düşünülme durumundadır. Söz konusu soru bağlamında ortaya çıkan felsefî tartışmalar dikkate alındığında, herhangi bir eylemin ahlâkî değerinin nasıl temellendirilebileceği hususunda birçok tartışmanın yapıldığı söylenebilmekle birlikte, değerlerin hiçbir temele dayanmadığını varsayan nihilist perspektif dışarıda bırakıldığında, bu tartışmalarda ortak olan hususun, "eylemleri, eylemlere referans

teşkil eden üst ilkeler doğrultusunda değerlendirilme çabası" olduğu görülür. Çalışmamızın sınırlılığı nedeniyle ahlâk felsefesi bağlamında ortaya çıkan çeşitli yaklaşımları ayrıntılı bir biçimde ele alamazsak da İslâm düşüncesi söz konusu olduğunda değerlerin değeri için açıklayıcı veya referans teşkil edici üst ilkenin, Allah rızası olduğunu söyleyebiliriz.

Fedakârlık, insanın hiçbir karşılık veya şahsî menfaat gözetmeksizin, sadece başkalarına iyilik yapmak amacıyla kendi imkânlarından, rahatından veya varlığından feragat etmesine gönderme yaptığı söylenebilir.

Gerçekten de fedakârlık kavramına içkin olan yukarıda zikredilen önemli açmazın altını çizmiş olan İslâm ahlâk düşünürlerinin, fedakârlık kavramını Allah rızası kavramıyla çeşitli şekillerde ilişkilendirmek suretiyle tanımdan kaynaklanan gerilimi izale etme cihetine gittiği görülmektedir. Bu doğrultuda olmak üzere öncelikle vurgulan husus, İslâm ahlâkında fedakârlığın temelini, Allah'a bir

fayda sağlamak değil, O'nun hoşnutluk ve rızasını kazanmak olduğudur. Allah için canın veya malın feda edilmesi, Allah'ın bir ihtiyacını gidermek için değil, O'na olan sadakat ve sevginin ispatı anlamında bir "samimiyet göstergesi" olmak durumundadır.

İkinci olarak altı çizilen husus, vasi ve gaye ilişkisi yoluyla söz konusu gerilimi aşmaktır. İlk tanımdaki "başkalarına iyilik yapmak" ifadesi, fedakârlığın yatay/sosyal boyutunu (eylemin kime yönelik olduğunu); ikinci tanımdaki "Allah yolunda feda etmek" ifadesi ise dikey/manevî boyutunu (eylemin hangi motivasyonla yapıldığını) temsil eder. İslâm ahlâkının özeti kabul edilen "Allah'ın emrine saygı ve yaratılanlara şefkat" prensibi bu iki durumu birleştirir. Yani başkasına yapılan iyilik, sırf Allah emrettiği için yapıldığında gerçek ahlâkî değerini kazanır.

Üçüncü husus ise insanın karakter eğitimi üzerinden meseleyi açıklamaktır. Örneğin zekât gibi mali fedakârlıkların farz kılınma amacı, Allah'ın servete ihtiyacı olması olmayıp, insanın karakterini "başkaları için fedakârlık yapacak bir kıvama" getirmektir. Bu anlamda, kula yapılan iyilik, Allah'a verilen bir "borç" (karz-ı hasen) gibi telakki edilir ve bu eylem üzerinden kişinin Allah ile olan manevî bağının güçlendiği düşünülür.

Sonuç olarak; insan Allah'a "iyilik" yapamaz ancak Allah rızası için O'nun yarattıklarına iyilik yaparak kendi nefsinden, rahatından ve canından vazgeçebilir. İslâm ahlâk düşünürlerinin de altını çizdiği üzere, İslâm ahlâkının temel kuralı "Allah'ın emrine saygı" ile "yaratılanlara şefkat"i birleştirmek olup, bu ise başkasına yapılan iyiliğin

Allah rızası için yapıldığı takdirde gerçek anlamda ahlâkî değer statüsüne taşındığına işaret eder. Bu durum, fedakârlığın hem sosyal hem de ilâhî kaynağını birleştiren bir yetkinlik zirvesi olarak görülebilir.

Fedakârlık kavramı, birçok farklı bağlamda değerlendirilmeye müsait bir kavram olsa da bilhassa haz ve tutkudan vazgeçme bağlamı içerisinde ele alındığında, bu kavramın İslâm ahlâk düşüncesinin temelini oluşturan nefis terbiyesi, duyusal hazların aşılması ve aklî yetkinliğe ulaşma süreçlerini kapsayan derinlikli bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Ahlâkî bir seçim ve bir ideal olarak fedakârlık

İslâm ahlâk düşüncesinde fedakârlık, rastlantısal bir mahrumiyet değil; bireyin aklını ve iradesini (ihtiyar) hevâ ve hevesleri üzerinde hâkim kılmasıyla gerçekleştirildiği bilinçli bir eylemdir. Bu perspektife göre gerçek ahlâkî değer, insanın hayvanî nefsinin (şehvet ve gazap) itkilerine karşı koyup, aklî ve ilâhî olanı üstün tutma iradesini göstermesinde yatar.

İslâm düşünürlerine göre fedakârlık, insanın geçici duyusal hazları (hissî lezzetler), kalıcı olan aklî ve ruhanî hazlar adına terk edebilmesidir. Örneğin Ebû Bekir er-Râzî'ye göre hevâ (tutku), insanın maddî ve hayvanî yönünden kaynaklanan arzularını temsil ederken; akıl, üstün hazlara ulaşmak için bu geçici arzuların dizginlenmesini emreder. Bu açıdan bakıldığında fedakârlık da aklın bu yönetici (hâkim) konumunu kullanarak nefsi terbiye etmesi ve tutkuları aklî denetime (tasallut) almasıyla bağlantılı olmak durumundadır.

Gerçek bir ahlâkî eylem olan fedakârlık, hayvanlarda da görülen basit "isteme" (irade) duygusundan ayrılan ve yalnızca insana özgü olan ihtiyar (bilinçli seçim) ile gerçekleşir. Fârâbî, iradeyi duyusal bir istek olarak tanımlarken; ihtiyarı, akıldan elde edilen bilgilere dayalı olarak bir şeyi seçme veya ondan kaçınma gücü olarak görür. Fedakârlık, bu anlamda bir "ihtiyar" eylemidir yani kişi, önüne serilen çeşitli seçenekler içinden en hayırlı olanı (aklî ve ilâhî olanı)

“
İslâm ahlâkında
fedakârlığın
temelinin,
Allah'a bir fayda
sağlamak değil,
O'nun hoşnutluk
ve rızasını
kazanmak
olduğudur.

”

bilerek ve isteyerek seçer. Bu bilinçli tercih, kişiyi ahlâken sorumlu kılar ve eylemine "sevap" veya "övülme" gibi ahlâkî değerler kazandırır.

Fedakârlığın tesadüfî bir iyilikten farkı, onun kararlı bir iradeyi yani azimeti gerektirmesidir. İbn Miskeveyh, nazarî (teorik) bilgiye sahip olursa bile ameli (pratik) alandaki zayıflığın temel sebebinin irade (azimet) zayıflığı olduğunu belirtir. Fedakârlık, bu iradenin riyâzet ve mücâhede yoluyla güçlendirilmesiyle mümkündür. Bu doğrultuda olmak üzere Gazzâlî de, ahlâkî hayatı "beşerî duygularla akıl ve irade arasındaki bir savaş" olarak niteler. Bu savaşta (mücâhede), kişinin nefsinin bencil arzularına karşı direnmesi ve hayırlı işlere nefsi zorlaması, fedakârlığın istikrarlı bir huy (meleke) hâline gelmesini sağlar.

İslâm ahlâkçıları, insan nefsindeki hayvanî kuvveleri (şehvet ve gazap) sırasıyla domuz ve köpeğe, akıl gücünü ise meleğe benzetirler. İslâm ahlâk düşüncesinde insanın yetkinleşme süreci, nefsindeki hayvanî (behîmî) ve yir-

tıcı (*sebu'î*) güçlerin arzularından feragat ederek, melekî (*nâtık/aklî*) gücün denetimini kabul etmesiyle gerçekleşir. Bu bağlamda fedakârlık, ruhun geçici duyuşal hazlardan vazgeçip ilâhî ve aklî olan asıl cevherine yönelmesidir. İbn Miskeveyh'in de vurguladığı üzere, insanın gerçek insanlığı, hayvanlarla ortak olan bedensel isteklere karşı akıl gücünü (melekî güç) üstün kılması ve böylece melekelerle benzerlik ilâhî mutluluğa (saâdet-i kusvâ) yönelmesiyle mümkündür. Bu süreçte nefis, beden ve tutkuların esaretinden kurtulup özgürleşerek kendi kemâline ulaşır.

İbn Miskeveyh'e göre, düşünen nefis (*nefs-i nâtika*) bedensel hazlardan ve duyulardan ne kadar uzaklaşırsa, o kadar güçlenir ve yetkinleşir. Zira, *"Bir insan, kendi özünü mükemmelleştirmede ve yükselerek eksiklerini tamamlamada bu dereceyi elde edemezse, onun durumu, yok olma, değişikliğe uğrama ve tamamlama imkânı bulunmayan eksiklikler bakımından öteki canlılar ve bitkiler gibi olur, ebedî hayatı ve sonsuz nimeti kazanamaz, Rabbi'nin katına yükselemez ve onun cennetine giremez."*

Bu noktada ifade edilmelidir ki İslâm Düşüncesi söz konusu olduğunda, fedakârlığın nihaî hedefi, kişisel menfaati aşarak Allah rızasına (*ridvân*) ulaşmaktır. Gerçekten de Babanzâde Ahmet Naim'in de altını çizdiği üzere, İslâm ahlâkında en büyük gaye *"Allah rızası"*dir; dolayısıyla bir eylemin ahlâken iyi olmasının temel ölçüsü, o işin sadece Allah için (*livechillah*) yapılıp yapılmadığına bağlıdır. Buna göre, ilim ve irfan arttıkça ahlâkî gaye de yükselecek ve nihayetinde her türlü kişisel menfaati hatta cennet ümidi ve cehennem korkusunu aşarak "gayelerin

gayesi" olan Allah rızasına (*ridvân*) dönüşecektir. Tam da bu yüzden gerçek vazife fikrî, ahlâkî eylemin hiçbir dünyevî veya uhrevî karşılık beklemezsiniz, sırf Allah'ın emri ve hoşnutluğu için yerine getirilmesiyle kemâl noktasına kavuşur. Zira ahlâkî bir fiil, yalnızca Allah için yapıldığında en yüksek derecesine ve samimiyetine (*ihlâs*) kavuşur.

Duyusal hazların sınırları ve aklî/manevî hazza yönelişin gerekliliği

İslâm ahlâk düşüncesinde hazlar (*lezzât*), insanın ontolojik yapısına uygun olarak genel bir tasnifle duyuşal veya bedensel (*hissî*) ve aklî (*ruhanî*) olmak üzere ikiye ayrılır. Müslüman düşünürlere göre bu iki kategori arasındaki temel fark; birinin geçici, diğerrinin ise kalıcı ve insanı hakiki yetkinliğe (kemâl) ulaştırıcı nitelikte olmasıdır.

Yemek, içmek ve cinsellik gibi bedensel hazlar, İslâm düşüncesinde genellikle *"hayvanî hazlar"* olarak nitelendirilir ve mâhiyeti gereği geçicidir. Ebû Bekir er-Râzî ve İbn Miskeveyh gibi düşünürlere göre duyuşal haz, aslında bağımsız bir varlık değil, bir acının giderilmesi anlamında bir rahatlamadan ibarettir; örneğin yemek yemenin hazzı, açlık elemının ortadan kal-

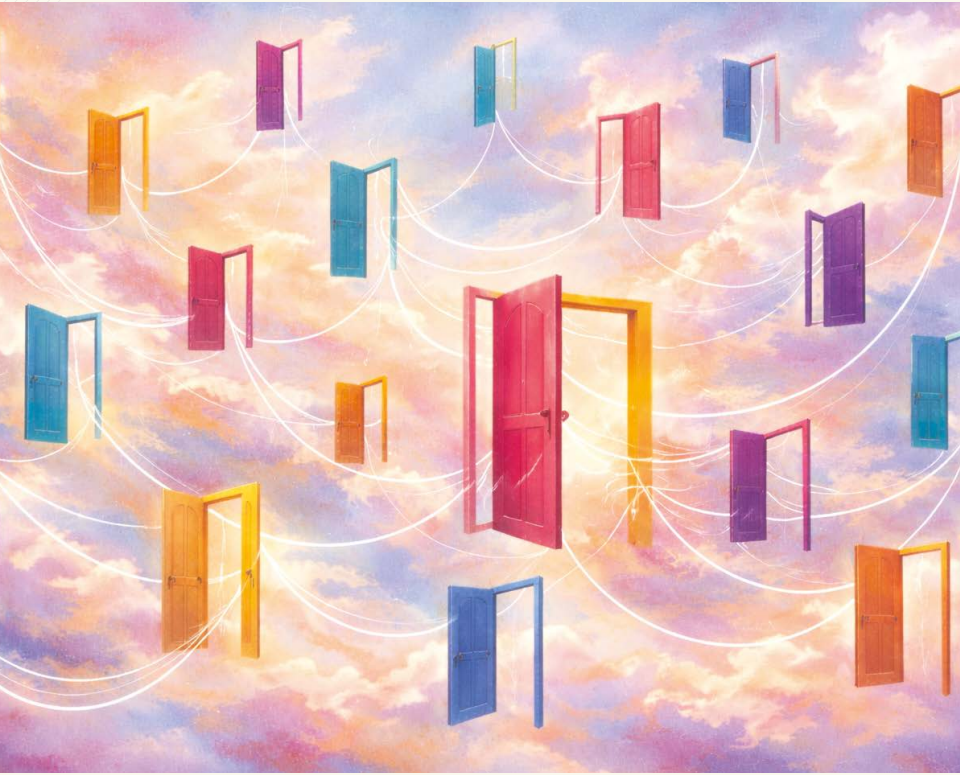
dırılmasıyla ilişkilidir. Bu hazlara aşırı düşkünlük, insanı melekî vasıflarından uzaklaştırarak *"hayvanî bir mertebeye"* indirger ve nefsin "aklî gözünü" körelterek hakikati görmesini engeller. Bu durumdaki bir nefis, geçici olanı kalıcı olan tercih ederek kendi cevherine zulmetmiş sayılır. Bu yüzden gerçek fedakârlığın gerçek anlamıyla buluşabilmesi, duyuşal olanda aklî veya manevî haz boyutuna hicret

“

İslâm düşüncesinde fedakârlığın en derin seviyesi, can ve malın Allah yolunda feda edilmeye hazır olunması olarak görülür ve bu noktada da canın feda edilmesinden çok daha üstün bir mertebe olarak kabul edilir.

”

etmekle mümkündür.

Bu zaviyeden bakıldığında gerçek anlamda fedakârlık, nefsin bu düşük ve değişken hazlar yerine bilgi, hikmet ve Allah sevgisi (*mârifetullah/muhabbetullah*) gibi akli ve ruhani hazlara yönelmesi sürecidir. Akli hazlar, duyuşsal olanların aksine bir eksikliğin giderilmesi değil, nefsin kendi yetkinliğinin ve ilâhî olanla kurduğu bağın bir sonucudur. İbn Miskeveyh'e göre, yeme, içme ve cinsellik gibi duyuşsal hazlar "*edilgen zevkler*" olup bu hazlar, aslında bağımsız bir varlığa sahip olmayıp yalnızca bir "*acıdan rahatlama*" veya bir eksikliğin (açlık, susuzluk vb.) ortadan kaldırılmasıdır. Geçici bir karakter arz eden duyuşsal hazlar, doyuma ulaşıldığında etkisini yitip hatta bazen eleme (tiksinmeye) dönüşebilirken, akli hazlar "*etken veya etkin zevkler*" olup doğrudan nefsin kendi cevherine bağlıdır.

İslâm ahlâk düşüncesinde fedakârlık, rastlantısal bir mahrumiyet değil; bireyin aklını ve iradesini (ihtiyar) hevâ ve hevesleri üzerinde hâkim kılmasıyla gerçekleştirdiği bilinçli bir eylemdir.

Bu nedenle Miskeveyh, "*hazların yetkinlikler (kemâlât)*" olduğunu ve bir varlığın kendisine has olan yetkinliği idrak etmesiyle gerçek hazzın doğduğunu belirtir. Akli haz, bir noksanlığın kapatılması

değil, ruhun bilgi, hikmet ve erdem yoluyla kendi aslına uygun bir yetkinliğe ulaşmasının doğal ve kalıcı bir sonucu olup, mutlu kişinin duyduğu söz konusu akli haz da "*hayvanî değil, ilâhî*" bir mâhiyete sahip olmak durumundadır. Tam da bu nedenle İbn Miskeveyh'e göre "*Mutlak İyi*" (Allah), mutlak haz verendir; dolayısıyla en üstün haz, aklın bu Mutlak İyi'yi en yetkin şekilde idrak etmesi ve O'nunla manevî bir bağ kurmasıyla gerçekleşir. Bu aşamada insan, geçici tutkularından feragat ederek (fedakârlık) ilâhî ahlâk ile bezenir ve melekler zümresine katılarak ebedî bir sevince erişir. Benzer bir biçimde İbn Sînâ ve Fârâbî'ye göre de kalıcı olan hazlar akli hazlardır ve bu hazlar asla eleme dönüşmez ve insanı asıl amacı olan "*en yüce mutluluğa*" (*saâdet-i kusvâ*) ulaştırır. Kişi, duyuşsal arzularından feragat edip ilâhî ahlâk ile ahlâklandıkça, maddeden bağımsız bir akli âlem hâline gelir ve adeta melekler zümresine katılarak gerçek hürriyetine kavuşur.

Bireysel boyutu itibarıyla fedakârlık: Tutku ve arzuların dizginlenmesi anlamında riyâzet ve mücâhede

İslâm ahlâk düşüncesinde ahlâkî olgunluğa ulaşmanın ön şartı, insanın nefsanî tutku ve arzularını (hevâ ve şehvet) akıl ve şeriatın denetimi altına almasıdır. İbn Hazm'ın da vurguladığı üzere hevâ, nefsin kötü arzu ve tutkularını ifade ederken; ahlâkın amacı bu duyguların akıl üzerinde hakimiyet kurmasını engellemek ve onları disipline etmektir. İbn Hazm'a göre, insana diğer canlılardan farklı olarak verilen "*nutk*" (düşünme gücü/akıl) yeteneğinin temel işlevi, nefsin bu hayvanî dürtülerini (öfke ve

şehvet) disipline etmektir. Ahlâkî yetkinliğin ancak bu hayvanî duyguların baskısından kurtulmakla mümkün olduğunu düşünen İbn Hazm açısından bakıldığında, akıl, bu duyguların “baskısından korunmak” ve onları yönetmek için bir araç olarak konumlandırılmış olup, bu yapılmadığı takdirde insan, aklını düşük düzeydeki dürtülerin hizmetine vererek hayvan mertebesine düşmek durumunda kalacaktır. İslâm ahlâk düşünürleri tam da bu bağlamda insanın sahip olduğu aşağı düzeydeki eğilimlerin akıl tarafından dizginlenmesi mücâhede, riyâzet ve itidal kavramlarını düşüncenin huzuruna sunmuşlardır.

Mücâhede, nefsin bencil ve zararlı isteklerine karşı verilen bilinçli ve iradi bir savaşı ifade eder. Tasavvuf ahlâkında bu süreç, “bütün ibadetlerin başı” ve ahlâkî çabaların en değerlisi olarak görülür. Gazzâlî, ahlâkî gelişimi sadece teorik bir bilgi süreci olarak değil, pratik bir “mücadele” (mücâhede) olarak görür. Ona göre amel, nefsin bencil isteklerine karşı verilen bu iradi çabanın adıdır. Bu süreç başarıyla tamamlandığında kalp, hayvanî ve şeytanî sıfatlardan arınarak ilâhî nurların ve meleklerin tecelli ettiği bir ayna hüviyeti kazanır. Gazzâlî’ye göre mücâhede, beşerî duygularla akıl ve irade arasındaki bir savaştır; kişi ihtiraslarıyla savaşıp nefsinin koruduğunda kalbi meleklerin ahlâkıyla bezenmeye başlar. Gazzâlî’nin bu süreci, ahlâkî hayatın özünü nefsanî arzuları disipline etme ve gazabı kontrol altına alma çabası olarak tanımladığı “amel” kavramıyla ilişkilendirir. Öyle ki kişinin ihtiraslarıyla savaşıp meleklerin ahlâkına benzer huylar kazanması sonucunda, kalbi meleklerin evi/mekânı hâline dahi gelir.

Mücâhede ile kazanılan değerlerin meleke hâlini almasına karşılık gelen riyâzet, nefsi sürekli hayırlı işlere zorlayarak faziletleri bir “meleke” (sarsılmaz bir huy) hâline getirme sürecidir. Bu süreçte amaç, iyi davranışların nefisten düşün-

Nihayetinde fedakârlık, bir kayıp değil, kişinin kendi cevherini saflaştırarak 'insân-ı kâmil' olma yolunda ilerlemesidir. Tüm bu ahlâkî çabaların en yüce gayesi, dünyevî her türlü menfaati aşarak 'gayelerin gayesi' olan Allah rızasına (rıdvân) ve en yüce mutluluk olan Saâdet-i Kusvâ'ya ulaşmaktır.

meksizin, kolaylıkla ve şevkle sadır olmasını sağlamaktır. İslâm ahlâk düşüncesinde riyâzet, nefsi sürekli olarak hayırlı işlere zorlayarak faziletlerin birer “meleke” hâline gelmesini sağlayan ve ruhsal hastalıkları ortadan kaldıran ameli bir tedavi yöntemidir. İbn Miskeveyh’e göre, düşünen nefsin (nefs-i nâtika) kendi mutluluğuna engel

olan duyusal zevklere ve hayvanî dürtülere yönelmesi bir hastalık hâlidir ve bu durumun ancak “ruhi bir tedavi” ile iyileştirilmesi gerekir. Gazzâlî ise riyâzet ve mücâhede sürecini, nefsin bencil arzularıyla savaşıp onu disipline etme ve bu yolla nefis mertebelerinde yükselme süreci olarak tanımlar. Bu eğitim neticesinde nefis, kötülüğü emreden (emmâre) konumdan sıyrılarak, ilâhî huzur ve güvene kavuştuğu “nefs-i mutmainne” seviyesine ulaşır; bu aşamada kalp artık kötü ahlâktan arınmış ve melekî niteliklerle bezenmiştir.

Elbette ki dünya-içre varoluş koşulları içerisinde bir mücadele sürecine tekabül eden insan oluş, tam bir asketizm içerisinde dünyadan ve nefsin sahip olduğu güçlerden büsbütün vazgeçmek demek değildir. Bu yüzden İslâm düşüncesi açısından bakıldığında teklife muhataplığın başlangıcından ölüme değin süren bu mücadele süreci aynı zamanda insanın sahip olduğu güçlerin ulvî maksutlar doğrultusunda seferber edilmesi anlamına gelmekte olup, bu mücadele insana bahşedilmiş olan ve onu teklife muhatap statüsüne taşıyan akli yoluyla diğer güçlerini kontrol etmesini gerektirir. Duyguların belirli bir istikamet doğrultusunda akıl yoluyla dengelenmesi anlamında itidal kavramının önemi de bu bağlamda açığa çıkmaktadır.

İslâm ahlâk sisteminin temel ölçütü olan itidal, hedef duyguları tamamen yok edilmesi olmayıp, onları akıl ve şeriatın ölçüsüyle dengeleyerek ifrat (aşırılık) ve tefrit (eksiklik) uçlarından korumasına gönderme yapar. İslâm ahlâk felsefecilerine göre her fazilet bir dengedir ve bu denge, birbirine zıt iki fenalık veya rezilet yani erdem-

sizlik arasında yer alan “orta yol”-dur. Her ne kadar Platon ve Aristoteles başta olmak üzere Yunan düşüncesinde de vurgulanan bir kavram olsa da Müslüman düşünürler için itidalin gerçek anlamına taşınabilmesi Kur’an’ın sunmuş olduğu varlık-oluşsal ufkun dikkate alınmasını gerektirir. İslâm ahlâk düşünürlerinin söz konusu mutedil çizgiyi, Kur’an’da “dosdoğru yol” olarak nitelenen ve her türlü sapmadan uzak durmayı, haddi aşmamayı gerektiren sırât-ı müstakîm olarak görmeleri de bundan dolaydır.

İtidal kavramı bağlamında sahip olunan güçlerin dengeli bir biçimde tezahürünü salık veren bu yaklaşım biçimine bağlı olarak, İslâm ahlâk düşünürleri birtakım çileci ideallerde vurgulandığı şekliyle nefse ait aşağı düzeydeki güçlerin yok edilmesini doğru bulmamışlardır. Zira şehvet (arzu) ve öfke (gazap) gibi güçler insanın yaşamını sürdürebilmesi, neslinin devamı ve kendisini tehlikelere

karşı koruyabilmesi için insana fitri olarak verilmiştir. Örneğin, yemek yeme arzusu kesilirse insan bedenlen yaşayamaz; cinsel arzu yok edilirse nesil devam etmez; öfke gücü tamamen yok edilirse kişi kendisini, mülkiyetini ve kutsallarını her türlü saldırıya karşı savunamaz hâle gelir.

İslâm ahlâk düşüncesinde ahlâkî olgunluğa ulaşmanın ön şartı, insanın nefsanî tutku ve arzularını (hevâ ve şehvet) akıl ve şeriatın denetimi altına almasıdır.

Her ne kadar bu güçlerin varlığı, insanın yeryüzündeki imtihanının ve ahlâkî gelişiminin temel zeminini oluştursa da onların güçlerin mutlak serbestliği, hayvanî ruhun aklın ışığını perdelemesine, beynin karanlık dumanlarla dolarak düşünme gücünün zayıflamasına, kalbin kararmasına ve neticede insanın mutsuzluğa sürüklenmesine neden olur. Öte yandan, bu duyguların tamamen yok edilmesi insanın fitratına aykırıdır ve ahlâkî sorumluluk imkânını ortadan kaldırarak manevî bir helâke yol açar. Ahlâkî yetkinlik, bu güçleri akıl ve dinin terbiyesiyle dizginleyerek hayata hayır ve güzellik katacak seviyeye getirmektir. Bu bağlamda öfke gücü itidal üzere serpilip gelişirse “şecaat” (yiğitlik) erdemine, arzu gücü aklın ve şeriatın ölçüsüyle dengelenirse de “ıffet” (ölçülülük) erdemine dönüşür.

Bu denge hâli, İslâm ahlâk literatüründe kıldan ince ve kılıçtan keskin bir yol olan “Sırât”a benzetilir; bu yolun ifrat tarafı kalpleri ▶▶

yakan bir ateş, tefrit tarafı ise her türlü iyiliği donduran muazzam bir soğukluk gibi görülür. Bu yüzden gerçek ahlâkî yetkinlik, aklın bu hayvanî güçlere boyun eğmesi değil, aksine ilim ve hikmet yardımıyla bu fitrî kuvvetlerin dinî ve ahlâkî gayeler doğrultusunda yönetilmesidir.

Fedakârlığın sosyal boyutu: İ̇sâr, infak ve cömertlik

Hazdan ve öz-çıkardan vazgeçme eylemi, toplumsal alanda başkasını kendine tercih etme (*İ̇sâr*) ve elindeki Allah rızası için paylaşma (*infak*) şeklinde tezahür eder. Bu eylemler, bireysel menfaat odaklı "*homo economicus*" modelinin aksine, toplumun en zayıf kesimlerini gözetken ve sosyal yardımlaşmayı dinsel bir bağlılık ruhuyla güçlendiren temel motivasyonlardır.

Tam da bu bağlamda İslâm düşüncesinde fedakârlık ve cömertliğin en yüksek mertebesi olarak kabul edilen "*İ̇sâr*"ın, kişinin kendisi ihtiyaç içinde olsa bile başkasını gözetmesine gönderme yaptığı söylenebilir. Bu yüce fazilet, Kur'ân'da "*Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler*" âyetiyle övülmüş olup, insanın mülkiyet hırsından arınarak manevî yükseliş elde etmesini sağlar.

Fedakârlığın bir diğer sosyal boyutu ise infak kavramında açığa çıkmakta olup; infak, Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin servetinden harcama yapmasına işaret eder. İnfak, servetin sadece zenginler arasında dolaşan bir güç hâline gelmesini önleyerek toplumda bir "*köprü*" vazifesi görür ve sosyal adaletin tesis edilmesinde en etkili araçlardan biridir.

İnfak kavramını mümkün kılan ahlâkî erdem ise cömertlik kavramında karşılığını bulur. Buna göre cömertlik, malın biriktirilip amaç hâline getirilmesi yerine, ihtiyacı olanlara kolaylıkla ve gönül huzuruyla verilmesi demektir. Ahlâkî bir erdem olarak gerçek cömertlik, savurganlık (israf) ile eli sıkılık (cimrilik) arasındaki itidal (orta yol) hâlini temsil eder. Yardımın ahlâkî değer kazanabilmesi için karşı taraftan bir teşekkür beklenmemeli, yapılan iyilik gösteriştten (riya) ve başa kakma gibi rencide edici davranışlardan kesinlikle arındırılmalıdır. Hiç kuşku yok ki bütün diğer ahlâkî faziletlerde olduğu gibi, fedakârlık kavramının ister bireysel isterse toplumsal düzeyde gerçek anlamıyla buluşabilmesi insanı ahlâkî bir varoluş düzeyine taşıyan en üstün gaye ile irtibatlı kılınmasıyla mümkün olacaktır. Bu gaye ise insan varlığının en yüce mutluluğa taşınması anlamında Saâdet-i Kusvâ olmak durumundadır.

Nihâi gaye ve en yüce mutluluk (saâdet-i kusvâ) olarak Allah rızası

İslâm ahlâk düşüncesinde fedakârlığın nihâi motivasyonu

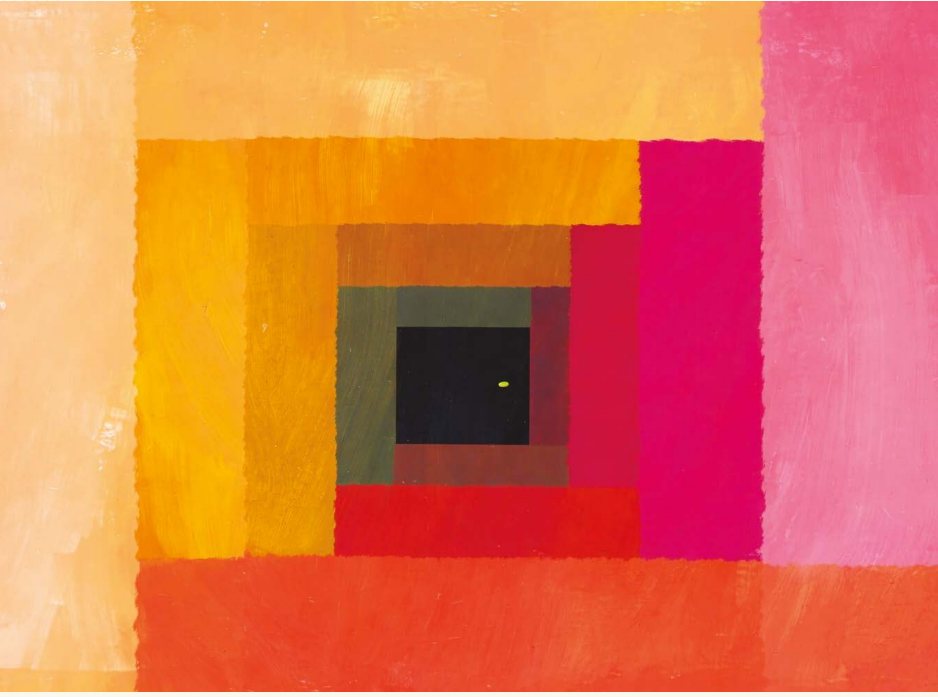
dünyevî bir menfaat, şan, şeref veya şöhet kazanma arzusu değil, yalnızca ve samimiyetle Allah rızasını gözetmek teşkil etmektedir. Ahlâkî eylemlerin değeri, o eylemlerin ardındaki niyete ve yöneldiği metafizik gayeye bağlıdır; zira halk kitlelerini eyleme geçiren sevap ümidi ve ceza korkusu gibi pragmatik saikler, ahlâkî olgun-

“

İslâm düşüncesinde fedakârlık ve cömertliğin en yüksek mertebesi olarak kabul edilen 'İ̇sâr'ın, kişinin kendisi ihtiyaç içinde olsa bile başkasını gözetmesine gönderme yaptığı söylenebilir.

”

luğun başlangıç seviyesini temsil ederken, en üst mertebede sadece ilâhî muhabbet ve rıza yer alır. İnsan oluşu asıl anlamıyla buluş-turan söz konusu gaye, insanı ulvî maksutlarla bütünleşik bir varoluş ufkuna taşıdığı için, her türlü belirlenimden uzak olmayla ilişkilendirilen özgürlük kavramının da köklü bir biçimde değişmesini gerektirir.

Buna göre gerçek özgürlük, nefsin süflî arzularının ve dünyanın geçici bağlarının köleliğinden kurtulup sadece Allah'a kul olmaktır. Tasavvufî ve felsefî anlamda hürriyet, iradenin dış etkenlerden veya bencil tutkulardan (hevâ) arınarak, ilâhî yasaya gönüllü ve şuurlu bir şekilde bağlanması, böylece insanın kendi özündeki ilâhî cevheri açığa çıkarmasıdır. Ontolojik özgürlük olarak da tanımlayabileceğimiz söz konusu özgürlük kavramı açısından bakıldığında özgürlük, insan varoluşunun asıl varoluş amacıyla uyumlu kılınması anlamında ontolojik gereklilik olup, bu amacın doruk noktası

İslâm ahlâk düşüncesinde fedakârlık, bireyin yalnızca maddî imkânlarından feragat etmesi değil, aynı zamanda nefsinin terbiye ederek ahlâkî bir yetkinlik zirvesine ulaşma çabasıdır.

ise Allah rızasına karşılık gelen en yüce mutluluk anlamında “Saâdet-i Kusvâ”dır.

Buna göre insan, bedensel bağlardan, maddî tutkulardan ve duygusal hazların esaretinden fedakârlık yoluyla sıyrıldığında, maddeden bağımsız bir zihinsel yetkinliğe ve

en yüce mutluluğa erişir. Meşşâî gelenekte bu makam, nefsin “Faal Akıl” ile ittisal kurarak eşyanın hakikatine vakıf olduğu, zaman ve mekânın ötesindeki kalıcı ve sürekliliği hazzı duyumsadığı en son insanî yetkinlik seviyesidir. Bu makama ulaşan kişi, beşerî zaaf-lardan arınarak hikmet ve adaletle donanmış bir hâlde “ilâhî ahlâk ile ahlâklanmış” olur.

Sonuç

İslâm ahlâk düşüncesinde fedakârlık, bireyin yalnızca maddî imkânlarından feragat etmesi değil, aynı zamanda nefsinin terbiye ederek ahlâkî bir yetkinlik zirvesine ulaşma çabasıdır. Bu süreç, “Allah’ın emrine saygı ve yaratılanlara şefkat” prensibi çerçevesinde, eylemin yatay/sosyal boyutu ile dikey/manevî boyutunu birleştirir. İnsanın yaratıcısına bir menfaat sağlaması ontolojik olarak imkânsız olsa da fedakârlık eylemi Allah’a olan sadakatin ve samimi-yetin ispatı olarak merkezî bir konumda yer alır.

Bu ahlâkî disiplinin temelinde, geçici duygusal hazların sınırlandırılarak, kalıcı ve etken olan aklı/ruhanî hazlara yönelme süreci yatar. Fedakârlık, rastlantısal bir mahrumiyetten ziyade, bireyin aklını ve iradesini (ihtiyar) hayvanî nefsin dürtüleri üzerinde hâkim kıldığı bilinçli bir seçimdir. *Mücâhede* ve *riyâzet* yoluyla nefsindeki bencil arzuları dizginleyen birey, bu fedakârlığı istikrarlı bir huy (*meleke*) hâline getirerek melekî niteliklerle bezenir. Ancak bu süreç, dünyadan tamamen el etek çekmek olmayıp, öfke ve şehvet gibi fitrî güçleri itidal (orta yol) üzere dengeleyerek hayata hayır ve güzellik katmaktır.

Toplumsal düzlemde ise fedakârlık; *îsâr*, *infak* ve *cömertlik* kavramlarıyla somutlaşarak sosyal adaletin ve yardımlaşmanın temel motivasyonunu oluşturur. Kişinin kendisi ihtiyaç içinde olsa bile başkasını gözetmesi, mülkiyet hırslından arınmasını ve manevî bir yükseliş elde etmesini sağlar.

Nihayetinde fedakârlık, bir kayıp değil, kişinin kendi cevherini saflaştırarak "insân-ı kâmil" olma yolunda ilerlemesidir. Tüm bu ahlâkî çabaların en yüce gayesi, dünyevî her türlü menfaati aşarak "gayelerin gayesi" olan Allah rızasına (*riḍvân*) ve en yüce mutluluk olan *Saâdet-i Kusvâ*'ya ulaşmaktır. Dünya-içre varoluşun en yüce gayesine karşılık gelen söz konusu seviyenin insanı, nefsinin esaretinden kurtarmak ve gerçek hürriyetine kavuşturmak suretiyle ilâhî ahlâk ile ahlâklanma düzeyine taşıdığı söylenebilir. ●

* Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı

Kaynakça

Abdülkâdir el-Fâkihî, *İslâm Ahlâk Düşüncesi Sözlüğü -Menâhicü'l-Ahlâkîs-Seniyye fî Mebâhicü'l-Ahlâkîs-Sünniyye-*, çev. Osman Demir, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023.

Ahmet Naim (Babanzâde), *İslâm Ahlâkının Esasları*, haz. Recep Kılıç, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

Ali Akdoğan, *Ahlâk, Medeniyet ve İslâm*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011.

Ali Karakoyunluoğlu, "Gazzâlî'de Ahlâkın Psikolojik Temelleri", *İslâm ve Medeniyet Serisi 4-Ahlâk-1. Cilt (Temel İslâm Bilimleri)*, ed. Veyssel Özdemir vd., *Kitap Dünyası*, İstanbul 2024.

Betül Özcan, *İşrâk Geleneğinde Ahlâk*, Eski-yeni Yayınları, Ankara 2023.

Ebû Bekir er-Râzî, *Ruh Sağlığı (et-Tıbbu'r-rûhânî)*, çev. Hüseyin Karaman, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Fârâbî, *İdeal Devlet (el-Medînetü'l-fâzıla)*, çev. Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 105., Hümeysra Özturan, *Ethostan Ahlâka*, Klasik Yayınları, İstanbul 2020.

Fârâbî, *İlimlerin Sayımı (İhsâu'l-Ulûm)*, çev. Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, Ankara 1999.

Gazzâlî, *Amellerin Ölçüsü (Mizânü'l-Amel)*, çev. Remzi Barışık, Kılıçaslan Yayınları, Ankara 1970.

Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, Cilt III, İstanbul 1977.

Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, çev. Mustafa Çağrırcı, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Cilt III, İstanbul 2022.

Gökhan Oruç Önalın, *Gazzâlî, İktisat ve Ahlâk -İslâm İktisadî Düşünce Kimliğinde Dünya, Hakikat, İnsan ve Servet Üzerine-*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2024.

Hasan Hüseyin Bircan, *İslâm Felsefesinde Mutluluk*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.

İbn Hazm, *Ahlâk ve Davranış Tarzları (Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi)*, çev. Mustafa Çağrırcı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2022.

İbn Miskeveyh, *Ahlâk Eğitimi (Tehzîbü'l-Ahlâk)*, çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu ve Cihat Tunç, *Büyüyen Ay Yayınları*, İstanbul 2017.

İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma (Tehzîbü'l-ahlâk)*, çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu ve Cihat Tunç, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara 1983.

İbn Miskeveyh, *Mutluluk ve Felsefe (Tertîbu's-saâdât ve menâzîlu'l-ulûm)*, haz. Hümeysra Özturan, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2017.

İbn Miskeveyh, *Tanrı-Nefs-Nübüvvet (el-Fevzü'l-Asgar)*, çev. Emrah Alağaç ve Mehmet Zahit Sezer, *Endülüs Kitap*, İstanbul 2020.

İsmail Erdoğan-Mirpenç Akşit, "itidâl Teorisi ve Türk-İslâm Ahlâk Literatüründeki Yeri", Mehmet Öztürk vd. (Ed.), *İslâm ve Medeniyet Serisi 4- Ahlâk- 2. Cilt (Felsefe ve Din Bilimleri)*, *Kitap Dünyası*, İstanbul, 2024.

Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, haz. Mustafa Koç, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2007.

Kindî, *Felsefî Risaleler (Risâle fî Hudûdi'l-Eşyâ)*, haz. Mahmut Kaya, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2014.

Mehmet Ergün, *Kur'an'da Toplumsal Ahlâk*, *Fecr Yayınları*, Ankara 2021.

Mehmet Öztürk vd. (Ed.), *İslâm ve Medeniyet Serisi 4-Ahlâk-2. Cilt (Felsefe ve Din Bilimleri)*, *Kitap Dünyası*, İstanbul 2024.

Mehmet Türkeri, "Bazı İslâm Ahlâk Kuramlarındaki Ortak Noktalar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, İzmir 1999.

Murat Demirkol, *İslâm Düşüncesinde Erdem Ahlâkı*, *Fecr Yayınevi*, Ankara 2018.

Mustafa Çağrırcı, "İnfak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.

Mustafa Çağrırcı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

Müfit Selim Saruhan, *İslâm Filozofları ile Ruh-sal Tıp*, *Fecr Yayınevi*, Ankara 2021.

Müstakim Arıcı, "Taşköprülüzâde'de Erdemler Ahlâkı", İhsan Fazlıoğlu - İbrahim Halil Üçer (Ed.), *Taşköprülüzâde'de Dil, Ahlâk ve Siyaset*, İLEM Yayınları, İstanbul, 2020.

Nazım Çınar, "Güzel Ahlâka Zarar Veren Öfkenin Kontrolü ve Tedavisi", *Adem Yerinde vd. (Ed.)*, *Temel İslâm Kaynaklarında Ahlâk ve İnşâ -I-*, *Kitap Dünyası*, İstanbul, 2022, s. 130; Gökhan Oruç Önalın, *Gazzâlî, İktisat ve Ahlâk*, *Filiz Kitabevi*, İstanbul 2025.

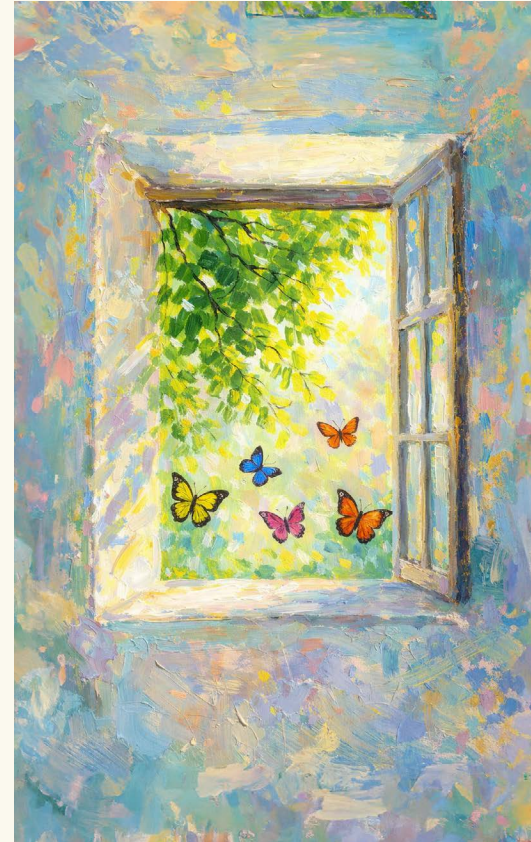
Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, *Remzi Kitabevi*, İstanbul 1980.

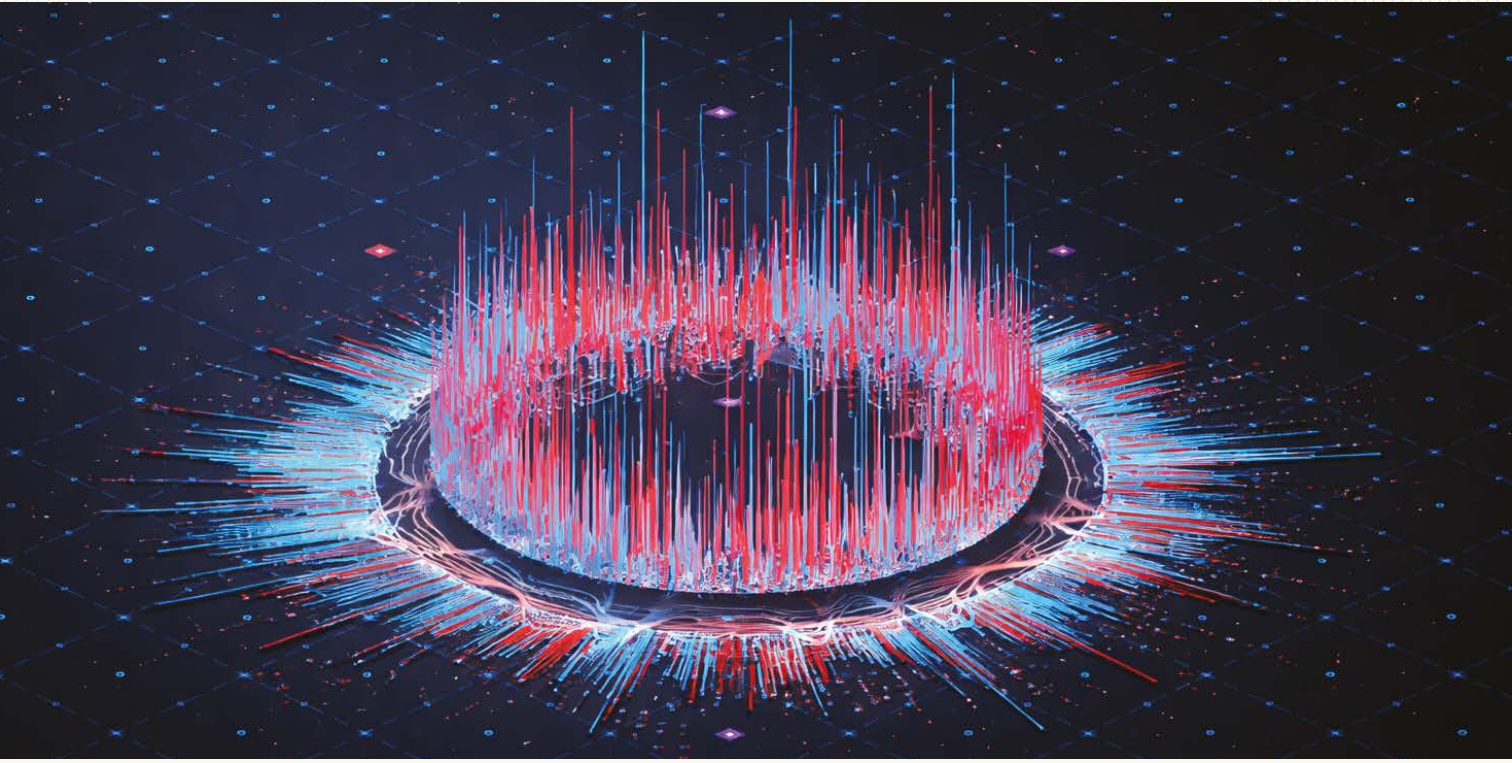
Recep Kılıç, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

Selim Özarslan, "İyi ve Kötü Huy ve Ahlâkî Davranışlar", *İslâm ve Medeniyet Serisi 4 -Ahlâk- 1. Cilt (Temel İslâm Bilimleri)*, ed. Veyssel Özdemir vd., *Kitap Dünyası Yayınları*, İstanbul 2024.

Syed Nawab Haider Naqvi, *Ahlâklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler (İslâm İktisadına Bir Katkı)*, çev. Miraç Çeven, *İktisat Yayınları*, İstanbul 2019.

Yasin Çeler, *İslâm Ahlâk Düşüncesinde Mistik Boyut*, *Akademisyen Kitabevi*, Ankara 2023.

HER ŞEYİ ALGORİTMALAR BELİRLİYOR: DİJİTAL TESLİMİYET

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ramazan YILMAZ*

Dünya tarihi boyunca yaşanan tüm keskin kırılmaları bir süreklilik yaklaşımıyla okuyup anlamlandırmak mümkün. Özellikle Batı Uygarlığının belirleyici olduğu kırılmalar söz konusu olduğunda; Tanrı-İnsan-Âlem arasındaki varlık zincirinin kırılması, araştırmaları, kontrol ve kolonize edilmesine varan gelişmeler bir “ilerleme misyonu” ile birbirlerine bağlanmaktadır. Coğrafi keşiflerden Sö-

mürgeciliğe, Bilimsel Devrimden Sanayi Devrimine, Emperyalizmin kaynakları “medenice” paylaştığı Dünya Savaşlarından Küreselleşme ve Dijital Devrime doğru seyreden bir devamlılıktan bahsedilebilir. “Bilgi”, “sanat” ve “din”, bu ilerleyişte lokomotifini yürüten ana yakıt gibi düşünülebilir.

Günümüzde hâlen gelişimini izlediğimiz Dijital Devrim bağlamında derinlemesine tartışmak zorunda olduğumuz “Yapay Zekâ” ve onun

taşıyıcı gücü olan “Algoritmalar”ı da benzer bir ilerleme misyonu ile geçmişe bağlamadan anlamlandırmak birçok şeyi eksik bırakacaktır. Örneğin rasyonel mimari yönelimlerin kitlesel gözetiminden, kültürün kitle iletişim araçları ile eğlence endüstrisine evrilmesine ve dijital iletişim ortamlarının temel insani iletişim becerilerini yok eden sanal girdaplara dönmesine kadar farklı dönemlerdeki teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde

algoritmaların da insanoğluna çok benzer kayıplar yaşatma potansiyelinde olduğu anlaşılacaktır.

Algoritmaları anlamak için *“teknolojinin insanı gözetim altında tutup denetlemesi ve yönlendirmesi/yönetmesi”* şeklindeki bir zamanların distopik görülen eleştireliliğe başvurmadan önce, onun ne tür bir işlevselliğe sahip olduğunu daha sade bir şekilde ifade etmek lazım. Bunun için algoritmaları yapay zekâ ile birlikte açıklamak yerinde olacaktır. Yapay Zekâ, bilgisayarlara bir görevin yerine getirilmesi için adım adım tüm komutları vermek yerine, o görevle alakalı çok fazla sayıda örnek yüklenmesiyle bilgisayarlara takip edilmesi gereken adımları ya da kurallarını kendi kendine bulduğu bir sistemdir. Geçmiş örneklere, depoladıkları bilgilerle bakarak yeni karşılaşılan durumlar hakkında öneriler geliştirir. Algoritmalar ise yapay zekâ sisteminin bu etkinliği gösterebilmesi için takip etmek durumunda olduğu matematiksel yönergeler dizisidir. Algoritmalar bir başka ifadeyle: *“Bir sorunu çözmek veya belirli bir amaca ulaşmak için, özellikle bilgisayar aracılığıyla uygulanan adım adım planlanan prosedürlerdir. Algoritma, bir görevin baştan sona nasıl yerine getirileceğini gösteren bir dizi mantıksal talimattan ibarettir.”*

Eleştirel bir bakış olmaksızın algoritmalar, birey ve toplum için gündelik hayatı; özel, kamusal ve sivil kuruluşlar için profesyonel hizmetleri kolaylaştıran ve daha verimli hâle getiren çözüm ve önerilerin geliştirilmesinde görev alırlar. İnsana online bir canlı olarak yaşayabildiği dijital evrende sürekli artan internet tabanlı hizmetler, kişinin sağlıklı bir birey olabilmesinden tutun da psikolo-

jik bir birey, sosyal bir birey, politik bir birey, finansal bir birey, dindar bir birey olarak dijital evrende hayatına devam etmesine imkân vermekte. Ancak online mecralarda izlediğimiz her bir video, okuduğumuz her bir haber, ücretli ya da ücretsiz aldığımız her hizmet ve ürün, girdiğimiz her sosyal ve siyasi etkileşim, verdiğimiz her beğeni ve hatta seyahatlerimiz ve bulun-

*Yapay Zekâ,
bilgisayarlara bir
görevin yerine
getirilmesi için adım
adım tüm komutları
vermek yerine, o
görevle alakalı çok
fazla sayıda örnek
yüklenmesiyle
bilgisayarların takip
edilmesi gereken
adımları ya da
kurallarını kendi
kendine bulduğu bir
sistemdir.*

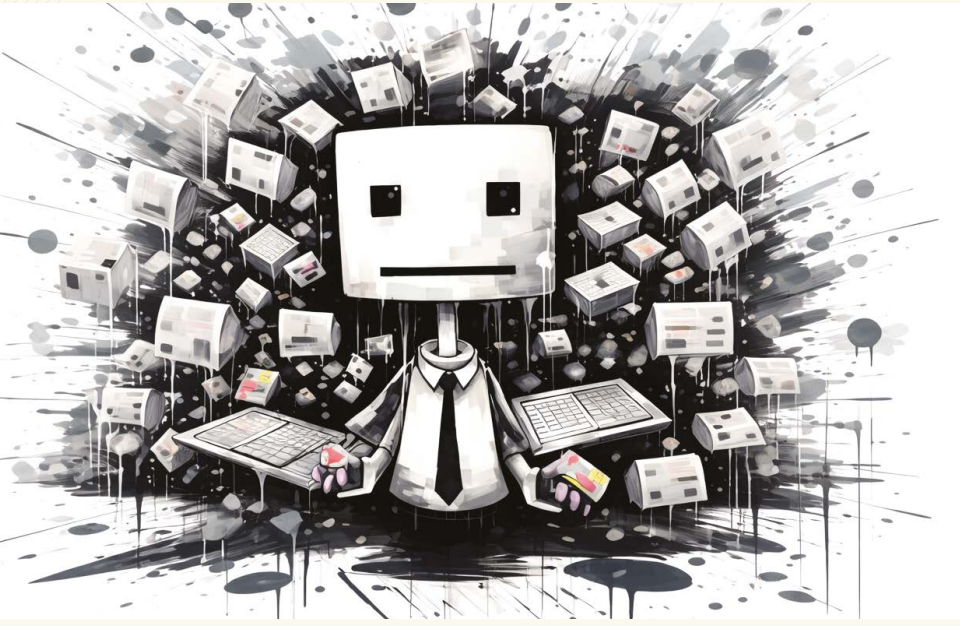

duğumuz konular uygulamalar tarafından bir veri olarak kaydedilip sınıflandırılarak algoritmaların istifade ettiği büyük veri havuzlarını doldurur. Verilerimiz kullandığımız uygulamaları da aşarak çok daha geniş ağlara sızdırılır. Online faaliyetlerimiz bu şekilde mahremiyetini yitirirken satışa çıkarılan *“dijital profilimiz”* bizi manipülasyonlara açık hâle getirir. Algoritmalar bu şekilde gelecek davranışlarımızı öngörüp modelleyerek

“kişiselleştirilmiş içerik” tuzağıyla karşılaşacağımız haberleri, videoları, reklamları, yeni ağ ve arkadaşlık önerilerini belirleyerek bizi zamanla dijital bir teslimiyet içine sokar.

“Filistin’e Destek” META’nın algoritmik sansürüne takılıyor

Peki, ya algoritmalar, *“sosyal medyanın çok sesliliği yükselttiği, bireyi pasif medya tüketicisi olmaktan geniş kitlelere seslenebilen aktif üretici konumuna taşıyarak demokratik alanı genişletmekte olduğu”* şeklindeki ideale nasıl katkı verebilir? Aslında söz konusu olan küresel sosyal medya platformları olduğunda *“farklı seslere yer veren demokratik alan”* prensibi birçok konuda geçerliliğini yitiriyor. Örneğin İsrail’in Gazze’de yürüttüğü soykırım ile ilgili olarak META şirketine bağlı sosyal medya platformları Instagram ve Facebook, 2023 yılı Ekim-Kasım aylarında Filistin’i destekleyen 1.000’in üzerinde barışçıl paylaşımı, algoritmalara *“yasaklı ifadeler”* olarak tanımlanan kelime ve ifadeler kullanıldığı için filtreledi. Başka bir deyişle sansür uyguladı. Human Rights Watch (HRW) tarafından yayınlanan *“Meta’s Broken Promises Systemic Censorship of Palestine Content on Instagram and Facebook”* adlı rapora göre; *“Nehirden denize”* (From the river to the sea), *“Özgür Filistin”* (Free Palestine), *“Şimdi Ateşkes”* (Ceasefire Now) ve *“Soykırımı Durdur”* (Stop the Genocide) gibi ifadeler ile *“Filistin Bayrağı”*na yer veren emoji ve görselleri içeren paylaşımlar kimi zaman silinmiş kimi zaman paylaşımları yapan kişilerin hesapları askıya alınmış kimi zamansa bu içeriklerin takipçilere ulaşması ve beğeni-yorum-paylaşım olarak geniş kitlelere erişmesi engellenmiştir.

“
Algoritmalar ise yapay zekâ sisteminin bu etkinliği gösterebilmesi için takip etmek durumunda olduğu matematiksel yönergeler dizisidir.
”

Diğer taraftan, Gazze’de işlenen savaş suçlarına karşı çıkmakta kararlı kullanıcılar sosyal medyadaki algoritma sansürünü kırmak adına filtrelere takılan ifadelerin yerine alternatif kelime ve emoji kullanma, yasaklı kelimeleri farklı biçimlerde yazma yoluna gittiler. Algoritmaların “gölge yasaklama” (shadow banning) hamlesine, Algospeak (Algoritma Dili) taktiği ile karşılık verilerek Palestine yerine P@lestine, ölüm yerine öl*m, Filistin bayrağı yerine karpuz emojisi (🍉) kullandılar. Algoritmaların katliam ve soykırım silahı olarak işlev görmesi ve buna karşı geliştirilen algoritmik direnişin 7 Ekim sonrasında küresel ölçekli bir dijital mücadeleye dönüşmesine şahit olduk.

ABD’de algoritmik yargılama, toplumdaki “ötekiler” dijital esarete mahkûm ediliyor

Algoritmalarca şekillendirilen yapay zekâ chatbot’ları da sosyal medya gibi küresel ölçekte hızla yayıldı ve gündelik hayatın her noktasında başvurulan bir araç hâlini aldı. Her konuda danışılabilen bilirkişiler olan ChatGPT, Gemini

gibi chatbot’lar algoritmaların büyük veri havuzlarındaki örüntüleri incelemesiyle belli olasılıklara ulaşarak cevaplar vermektedir. Ancak giderek daha fazla kâr amaçlı hâle gelen bu şirketler modellemelerinin yapısını, nasıl geliştirildiğini, ne tür veri ve kurallarla nasıl eğitildiğini, kullanıcılara verilen yanıtlarda hangi verilerin neden öne çıkarıldığı ve hangilerinin neden geride bırakıldığına tam olarak bilinememesi sebebiyle bir “kara kutu” (black-box) hâline gelirler. İnsanlar hakkında ırklarına, din, dil, renk ve cinsiyetlerine göre farklı yargılar üretebiliyor olmaları algoritmalara bağlı yapay zekâ araçlarının, bireylerden ziyade resmî kuruluşlara verdikleri hizmetleri çok daha ciddi bir tehdit hâline getiriyor. ABD’de Eyalet Mahkemelerine hizmet veren COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) adlı uygulama sanık ve hükümlüler hakkında analizler yaparak oluşturduğu risk puanlarıyla hâkimleri karar alma süreçlerinde asiste etmekte. Yargılanan kişilerin suça ilişkin arka planlarını, psikolojik ve demografik özelliklerinin veri

havuzlarındaki tüm suçlu kayıtlarıyla kıyaslanmasıyla bu kişilerin yeniden suç işleme risk oranları “düşük”, “orta” ya da “yüksek” olarak sınıflandırmakta. COMPAS’ın Afro-Amerikanlar hakkında ortaya koyduğu risk oranları beyazlara ilişkin öngörülerini karşılaştırıldığında ABD yargı organlarının faydalandığı algoritmalarda görülen ön yargıların ayrımcılık ve ırkçılık boyutlarına ulaştığı net olarak kendini gösteriyor. COMPAS’ın modelini nasıl eğittiğini ve algoritmalarının çalışma prensiplerini ticarî gizlilik gerekçesiyle kamuoyundan saklı tutulması yapılan risk puanlamalarının güvenilirliğini ortadan kaldırırken, özü gereği şeffaf olamayan (Intrinsically Opaque) algoritmalar ABD toplumdaki “ötekileri” kolayca dijital esarete mahkûm edilebiliyor.

Geniş kitleleri yakından ilgilendiren birçok konuyu algoritmaların belirlediği bir dünyada bu dijital esaretin dışında var olabilecek bilinçli tercihlerin az sayıda insan ve toplulukta bulunduğunu söylemek zor değil. Yapay zekânın kullanıcılarla olan ilişkisinin çoğun-

lukla olasılık ve öneriler sunmak düzeyinde olduğu bir denklemde oluşan bu karanlık tablo nasıl daha da içinden çıkılmaz hâle gelebilir? Cevabın çok da uzağında değiliz. Algoritma hesaplamalarıyla geliştirilen kesinliği ve güvenilirliği tartışmalı önerilerin, insan unsurunun aradan çıkmasıyla yapay zekâ aracı tarafından kendi kendine "otonom" bir şekilde hayata geçirildiği bir zaman dilimine giriyoruz. Bu meseleyi savaşlar ve askerî hedefler bağlamında değerlendirdiğimizde, yapay zekâ modellerinin operasyonu kontrol eden insan iradesinden onay olmadan otonom bir şekilde hızla hedefler ilerlemesinin günümüzde ABD ve İsrail için önemli bir hedef olduğunu ifade edebiliriz. Böyle bir senaryoya karşı çıkarak, Silikon Vadisi'nde yapay zekâ modellerinin kullanılmasında etik bir anayasayı merkeze alabilen nadir şirketlerden Anthropic'in Pentagon'la yaşadığı gerilim bu konuda gelinen noktayı göstermesi adına önemli. Şirketin Claude adlı yapay zekâ modeli ChatGBT, Gemini gibi bir Chatbot hizmetinin dışında Zoom, Slack gibi küresel dijital ekip iletişimi araçlarına ve ABD, İngiltere gibi ülkelerin farklı hükûmet kuruluşlarına hizmet veriyor. Şirketin ABD hükûmeti ve hatta Trump ile olan gerilimi, Pentagon'un 2026 başında ABD ordusunun kullandığı yapay zekâ modellerinde üretici şirket kısıtlarının ve güvenlik filtrelerinin kaldırılması talebiyle ciddi şekilde gündeme geldi. Anthropic ise bu talepleri reddetti. Şirket, Claude'un algoritmalarındaki etik filtrelerin kaldırılmasına, kitlesel gözetim ve otonom silahlarda kullanımına izin vermedi. Bunun üzerine ABD hükûmetine bağlı kuruluşların Anthropic'ten hizmet almalarının yasaklanması ise tahmin edileceği gibi Trump tarafın-

dan ilan edildi. "We don't need it, we don't want it, and will not do business with them again!" (Buna ihtiyacımız yok, istemiyoruz ve onlarla bir daha iş yapmayacağız!) Anthropic'in açtığı davada şirket lehine gelişmeler oluşsa da yaşanan durum insanlığın karşılaşacağı yeni krizlerde yapay zekâ ve algoritmaların rolüne ilişkin önemli şeyler söylüyor.

İnsanlığın karşı karşıya olduğu bu büyük tehlikenin kontrol edilebilmesi için yapay zekâ şirketlerinin geliştirdikleri ürünlerin denetlenmesi ve ihlal edemeyecekleri etik prensiplerin tespit edilmesiyle ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemelerin hız kazanması ve kuvvetli bir irade ile uygulanması gerekiyor. Bu bağlamda Türkiye'ye bakıldığında Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi'nin "Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi"ndeki "insan haklarını koruma ve ayrımcılığı önleme" vurgusu ve "Güvenilir YZ Damgası" noktasındaki planlamalar ile TBMM Yapay Zekâ Araştırma Komisyonu'nun "Türkiye Yapay Zekâ Kanunu"nun hazırlanmasıyla ilgili gündemi öne çıkıyor. Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) da dijital evrende bireylerin veri nesnelere dönüştürülmesini engelleyecek adımların atılmasında önemli bir yerde durmakta. KVKK'nın açıkladığı "Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler"de hesap verilebilir algoritmaların ve bireyin kendi verileri üzerindeki haklarının yapay zekâ karşısında korunması gibi başlıkların altı çiziyor. "Dijital teslimiyet" algoritmalarla çoktan küresel bir boyut kazanmış olsa da birey ve toplumun, ulusal ve uluslararası kuruluşların atabilecekleri çok sayıda önleyici adım bulunuyor. ●

Kaynaklar

- Bilir, İslam. "Trump'tan, federal kurumlarda ABD'li yapay zekâ şirketi Anthropic'in kullanımının durdurulması talimatı". Anadolu Ajansı. (28.02.2026). Erişim: 26 Mart 2026. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumptan-federal-kurumlarda-abdli-yapay-zekâ-sirketi-anthropicin-kullaniminin-durdurulmasi-talimati/3842436>
- Fry, Hannah. Hello World: How to be Human in the Age of the Machine, London: W. W. Norton & Company, 2018.
- Human Rights Watch, Meta's Broken Promises: Systemic Censorship of Palestine Content on Instagram and Facebook, 21 Aralık 2023, <https://www.hrw.org/report/2023/12/21/metas-broken-promises/systemic-censorship-palestine-content-instagram-and> Erişim: 25 Mart 2026.
- Schuilenburg, Marc-Rik Peeters (ed.). The Algorithmic Society: Technology, Power, and Knowledge. London: Routledge, 2020.
- Şenyüz, Bilge. Algoritma ve Veri Okuryazarlığı: Veri Bulutlarının Katliam ve Soykırım Silahına Dönüştürülmesi. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Okuryazarlığı Atölyesi. Video kaydı, 11 Aralık 2024. Erişim: 25 Mart 2026. https://www.youtube.com/watch?v=mavbr_nXMJY&list=PLZ61AXIBDmNUqjKN-jjy4ivXoNn_iXgUC&index=5

HZ. MÛSÂ İLE 40 GECE

M. Fatih GÜLÜSEVEN*

Türkçede kırk, kırklık, kırk günlük süreyi karşılayan Farsça çihil ya da çille kelimelerinden türeyen çilehâne; sûfilerin kırk günlük rûhî bir arınma için uzlete çekilip perhiz yaparak bu zamanı manevî bir yolculuğa çevirmeleri için kaldıkları mekânlara verilen addır. Çile ve kırk kelimesinin Türkçede de yoğun bir kullanımı olduğunu söylemek mümkündür: Çile çekmek, çile doldurmak, çileden çıkmak, kırklara karışmak, kırklar meclisi, kırk kapı, kırk makam vb.

Kırk kelimesinin sadece İslâm dini ya da Türk kültürü içerisinde değil farklı kültürler ve diğer semavî dinler içerisinde de dikkat çekici bir kullanımı vardır. Gökyüzü ve gök olaylarıyla ilgilenen ilk ka-

vimlerden Bâbiller, Ülker yıldızının kaybolmasından kırk gün sonra görünmesiyle birlikte o günü kutsal sayarak bayram ilan etmiştir. İncil’de ve Eski Ahit’te de kırk sayısına denk gelen önemli hadiseler mübarek kabul edilmiş halk arasında yaygın kabul görmüştür. Kırk hadis, erbain tasnifleri, Peygamber Efendimiz’in (sav) kırk yaşında peygamber olması, zekât ibadetinde malın kırkta birinin hesaplanması kırk sayısının bizdeki karşılığını anlamak için yeterlidir.

Tasavvuf geleneğinin en mühim aşamalarından olan nefis terbiyesinin gerçekleştirilmesinde kişinin kırk gün boyunca dünya hayatından el etek çekmesi, kimseyle konuşmayıp vaktini ibadet ve zi-

kirle geçirmesi yaygın bir âdettir. İnzivaya çekilmek, tefekkür etmek, mümkün olduğunca az yemek, her daim Allah’ı anmak adına âdeta manevî bir rihleye çıkmak yaygın ifadesiyle halvete çekilmek dervişin seyr ü sulûkünde önemli bir adımdır.

Arapça yalnızlık, inziva yeri gibi anlamları olan “halva” kelimesinden mülhem bu mekânlara halvethâne de denmiştir. Türk İslâm tarihinin en büyük sûfisi olarak değerlendirilen Hoca Ahmed Yesevî’ye göre halvet kelimesindeki harfler; hâlî, leyl, vuslat ve hidâyetten alınmıştır. Yine ona göre halvet esnasında nefse ve şeytana ait hazlar yanıp yok olur.

Yesevîler halvetin ananevi şekillerini ve merasimlerini tüm ayrıntılarıyla yazmışlardır. Oruçla başlanan halvet öncesi merasim, kırk gün bitiminde kurban kesilerek son bulur. Halvetin kırk gün olması, mutasavvıfların Kur'ân ve sünnetten çıkardıkları bazı anlamlarla belirlenmiştir. Özellikle Kur'ân'da Araf Sûresi'ndeki, "*Mûsâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik.*" âyet-i kerimesi ile "*Kırk gün Allah için ihlasla amel edenin kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar.*" hadis-i şerifi en dikkat çekici delillerdir. 40 gün metaforu birçok tarikatta ortak nokta olsa da Mevlevîler çileyi "rızâ" kelimesinin ebced hesabındaki karşılığı olan sayıyı esas alarak bin bir gün şeklinde kabul ederler. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde geçen "*kırk sene kâmil çille-i merdân çeküp, gündüz sâim ve gece kâim olup*" ifadesi çile çekmenin aslında sûfiler için ömür boyu yaşanan bir hayat biçimi olduğunu gösterir.

Çile çekmeye talip olan sâlik kendi başına hareket etmez, mürşidinin kontrolü altında uzlete çekilirdi. Mâsivâdan temizlenmek, Allah'ın sayısız nimetlerini düşünerek onu zikre dalmak ve belirli kurallara uyarak uzleti tamamlamak önemlidir. Kurallara uyulmaması durumunda çile bozulmuş olur ve bu durum "*çile kırmak*" deyiimi ile tarif edilir.

Sûfî düşüncenin tarikat adıyla henüz kurumsallaşmadığı dönemlerde tekke mimarisinin de henüz yaygın bir forma girmediği düşünüldüğünde halvete çekilmek için çerçevesi belli bir mekândan söz etmek mümkün değildir. Bazen bir mağara, bazen bir kuyu ama ortak özellikle içinde rahat edilmeyecek, insanlarla ilişkinin kesilebileceği küçük, dar ve sade

mekânlar çilehâne olarak kullanılmıştır. 11. yüzyıla gelindiğinde tarikat kurumunun âdâb ve erken uygulamalarının standartlaşmaya başlamasıyla halvete çekilmenin ve çilehânelerin nasıl olması

Sûfî düşüncenin tarikat adıyla henüz kurumsallaşmadığı dönemlerde tekke mimarisinin de henüz yaygın bir forma girmediği düşünüldüğünde halvete çekilmek için çerçevesi belli bir mekândan söz etmek mümkün değildir.

gerektiği de tarikat kitaplarında yazılmaya başlanmıştır. Nitekim Şehâbeddin Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Ma'arif* adlı eserinde halvetin ve halvethânenin özellikleri ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Buna göre halvethâne bir dervişin tek başına namaz kılabileceği boyutta, dış dünya ile irtibatı kesen, tercihen karanlık bir hücre olarak tanımlanmıştır. Çileyeye talip olan derviş hiç kimse ile konuşmamak şartıyla sadece abdest tazelemek ve cemaatle namaza iştirak etmek için hücrelerinden çıkar, bir kapı vasıtasıyla tekkenin ilgili yerlerine geçebilirdi.

Baha Tanman'ın ifadesiyle günümüze ulaşabilmiş en eski halvethânelerden biri Türk İslâm tarihinin en büyük sûfisi Hoca Ahmed Yesevî'nin Yesi şehrindeki külliyesinde bulunmaktadır. İfade edildiğine göre Timur bu külliyei yenilemiş sadece Hoca Ahmed Yesevî'nin çilehânesine dokunmamıştır. Rivayete göre bu büyük sûfî Peygamber Efendimiz'in (sav) vefat yaşı olan 63'ünden sonra yeryüzünde yaşamayı edep dışı bir davranış olarak düşünmüş ve kalan ömrünü yeraltındaki hücrelerinde daimî halvet hâlinde geçirmiştir. Kültürümüzde bir kimsenin yaşı sorulduğunda Resûlullah'ın vefat yaşı geçilmişse "haddi aştık" şekline son derece ince bir cevap verilmesi Müslüman Türklerin peygamberlerine duyduğu büyük hürmetin en güzel örneklerindedir.

Çilehânelerin mimarî olarak dönem dönem farklılık gösterdiğini ifade etmiştik. Anadolu coğrafyasında mimarî formunu koruyarak günümüze ulaşan en eski çilehânenin Kahramanmaraş'ta bulunan Ashâb-ı Kehf külliyesi içerisinde bulunan ve kayaların oyulması ile oluşturulan çilehâneler olduğu bilinmektedir.

Geçtiğimiz Ramazan'da gençlerin oruç ayında Ankara'da büyük mutasavvıf Hacı Bayrâm-ı Velî'nin külliyesinde bulunan çilehânelerde itikafa girecekleri haberi yapılmıştı. Evet, A. Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir'inde, "*Hacı Bayrâm'ı Roma kartalının bu mermer yuvasında çilehânesini seçmeye götüren gizli tesadüf nedir? Caminin altındaki dar çile odasında geçirdiği ibadet ve murakabe saatlerinde, yanı başında güneş vurdukça yaldızlı akislerle pırıldayan ve üstüne diz çöktüğü toprakta bir nevi iğvâ gibi gizlenmiş duran bu taştan dünya,*

kendisinininkinden büsbütün ayrı zaferleri terennüm eden bu iyi yontulmuş mermerler, o sert ve kibirli Roma hemşehrisi çehreleri acaba onu rahatsız etmiyor muydu?" şeklinde anlattığı halvethâneler de bu yapıların en eski ve ilginç örneklerindedir. Caminin altına son cemaat yerinden merdivenlerle inildiğinde bir buçuk metre yüksekliği ve yine bir metreyi biraz geçen ölçüleriyle kare planlı hücreler bulunmaktadır.

Aksaray'da bulunan ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin de hocası olduğu bilinen Somuncu Baba olarak maruf, Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî'ye ait çilehâne de türünün en güzel örneklerindedir. Şeyh Efendi'nin cami avlusundaki mezarının sağından aşağıya doğru merdivenlerle inilen ve ayakta durmanın yükseklik açısından zor olduğu bu çilehâneyi merhumun da kullandığı bilinmektedir. Bursa şehrinin manevî büyüklerinden de olan Somunca Baba'nın Bursa'da olduğu gibi Darende'de de bir çilehânese vardı.

Anadolu'daki örnekleri bir yana bırakırsak İslâm dünyasının en çok tarikat yapısının bulunduğu İstanbul'daki en eski halvethânelere biri Vefa semtinde bir külliyesi bulunan Şeyh Ebü'l-Vefâ'nın yaptırdığı cami içerisindedir. Mihrabın içerisinden girilen halvethâne kareye yakın dikdörtgen planlı ve yaklaşık 2.50x2.70 metre boyutlarındadır. Bu yıl Ramazan ayında 2. sezonu yayınlanan ve TRT'nin en beğenilen yapımlarından biri olan "Vefa Sultan" dizinde oyuncu İsmail Ege Şaşmaz uzlet esnasın-

“

Halvethâne bir dervişin tek başına namaz kılabileceği boyutta, dış dünya ile irtibatı kesen, tercihen karanlık bir hücre olarak tanımlanmıştır.

”

da çilehânedeki yaşadığı manevî gelgitleri, nefsi ile yaptığı büyük mücadeleyi güzel bir oyunculukla izleyiciye sunmuştur. Senarist Ozan Bodur'un kalemiyle ekrana yansıyan bu çile sahnesi halvete çekilmenin nasıl bir şey olduğu ve uzlet boyunca yaşanan duygu yoğunluğu ile ilgili seyircilere son derece etkileyici anlar yaşatır.

Yine İstanbul'un önemli tarihî semtlerinden biri olan Kocamustafapaşa'daki Sümbül Efendi Tekkesi ile aynı tarikatın bir başka önemli dergâhı olan Merkez Efendi Tekkesi de çilehâneleriyle bilinen ibadet mekânlarıdır. Özellikle Merkez Efendi olarak

maruf Şeyh Mûsâ Muslihuddin'in de inzivaya çekildiği, Bizans döneminden kaldığı değerlendirilen bir ayazmanın yanında bulunan çilehâne odaları İstanbul halkının çokça ziyaret ettiği mekânlardan biriydi.

Çile çekmenin, halvete girmenin derviş zümresi içerisinde yaygın bir inziva metodu olduğu, ancak tekke ve zaviye kanununun ardından kapatılan dergâhların içerisinde bulunan çilehânelerin artık sadece kısa süreli ziyaretler için açık tutulduğu biliniyor. Son zamanlarda Ramazan ayları içerisinde bir başka inziva şekli olan itikâf durumu da bu kendi hâline terk edilmiş halvethâneleri yeniden gündeme getirmiştir. Kırk gün süren, bu kendi nefsiyle baş başa kalma hâli özellikle İstanbul'da bulunan insanlar arasında yayılmaya başlamıştır. Hiç kuşkusuz, sûfilere "halvet der-encümen" diye ifade ettiği; halkın içinde dolaşırken dahi kalbi daima Allah ile olan o güzel insanların sayısı az değildir. Ne mutlu onlara...

* Tarihçi yazar

BİR DİĞERKÂMLIK SANATI: HEKİMLİK

Uzm. Dr. Mücteba SEZEN*

Gece saat 4 civarı, telefon çalıyor, 3 yaşında bir çocuğun ateş, öksürük ve solunum sıkıntısı şikâyeti ile ailesi tarafından acil servise getirilmiş olduğu ve ilk müdahalesi sonrası solunum sıkıntısının devam ettiği söylenerek hastayı değerlendirmeniz isteniyor, şu an çok yoğun olduğunuzu, 10 dakika sonra hastayı değerlendirebileceğinizi söyleyerek telefonu kapatıyorsunuz. Çünkü o esnada miadından önce doğum yapmış bir annenin düşük doğum ağırlığı ile doğmuş olan prematüre bebeği ile ilgileniyorsunuz, küçük bebeği entübe

“

Hekime gelen hasta veya hasta yakını da zaten acı ve ızdırıp içinde veya müşkül durumdadır, dolayısıyla tahammülsüzdür, ilgi bekler, şefkat bekler.

”

ederek (ses tellerinin arasından ilerlettiğiniz bir tüp yardımıyla solunum yolunu güvence altına alarak) mekanik ventilatöre (solunum fonksiyonunu desteklemeye yarayan yapay akciğer olarak düşünülebilir) bağlıyorsunuz. Aynı zamanda yataklı çocuk servisinde yatmakta olan 18 hastanızdan ikisi ciddi solunum sıkıntısında, yüksek akım oksijen desteği altında ve yakın takip gerektiriyor, biri dirençli ateşli, diğer ikisi ağır ishal sebebiyle susuz kalmış ve beslenmesi bozulmuş, bir hasta da ara ara havale geçirdiği için yakın takip gerektiriyor, bir başka hasta da

bilmeden yüksek dozda ilaç içmiş olan bir çocuk; onun da özellikle kalp fonksiyonlarını yakın takip etmeniz gerekiyor. Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde yatmakta olan 8 bebekten ikisi burundan basınçlı oksijen desteği altında ve durumları kritik. Tüm bu hastaların güncel durumunu, takip ve tedavi aşamalarını ve akıbetlerini her an tekrar tekrar zihninizde tüm olası senaryolarla irdeliyorsunuz. Bunun yanında evdeki küçük oğlunuz ateşli, ablası da yeni iyileşmek üzere, eşiniz evde güç bela çocuklarla ilgileniyor, siz de nöbetçi çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı olarak nöbetinizin 19. saatinde başka çocuklarla ilgileniyorsunuz. Henüz nöbetinizin bitmesine 5 saat var, bu süre zarfında ne adamakıllı yemek yemişsiniz ne de az da olsa uyku uyumuşsunuz, saymayı unuttuğunuz fincan sayısı kadar kahve ile ayakta ama dinçsiniz. Namazlarınızın çoğunu vaktin çıkmasına az bir zaman kala kılabilmişsiniz çünkü namaz vakti girdiği esnada yarım bırakamayacağınız hasta, hastalıklar veya hasta yakınları ile ilgileniyorsunuz. Bu tempoyu ayda 7-8 kere 24 saatlik nöbet olarak, geri kalan günlerde de mesai saatleri içinde yaşıyorsunuz. Hikâye evinizden, ailenizden, eş-dost akrabadan 1800 km kadar uzakta, kendi ülkenizde ama insanına, diline, coğrafyasına, iklimine, yemeklerine yabancı olduğunuz bir yerde geçiyor.

Doktor, tabip, hekim; hepsi de duyulduğu vakit zihninizde benzer kişileri işaret eden kavramlar olsa da kelime anlamı ve etimolojik olarak farklar barındırmakta. *Doktor* kelimesi bugün tıp hekimi ile özdeşleşmiş olsa da kökeni öğretmek ve bilgelik üzerine kurulu; Latince *docere* yani öğretmek fiilinden türetilmiş, hoca, üstad anlamında, *doctor*. Daha da geçmişe

“

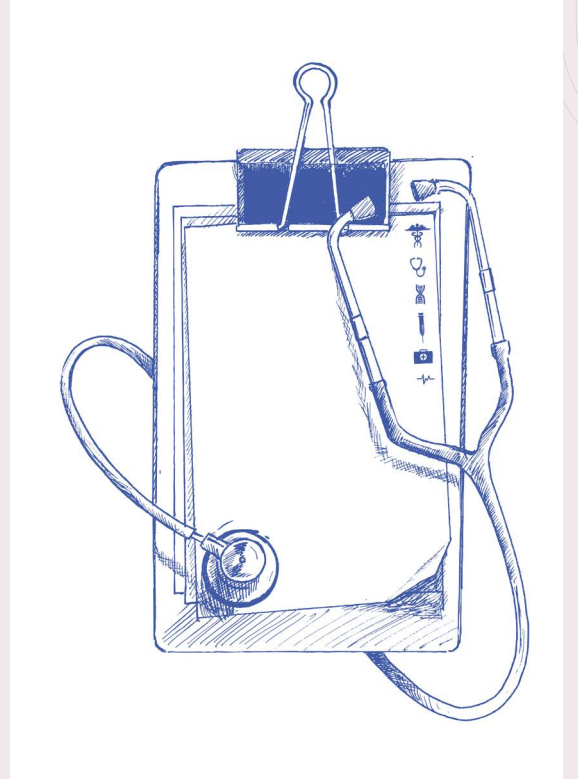
Bir hekim ne kadar hasta tedavi etmiş olursa olsun, ne kadar fedakârlık yaparsa yapsın af dilemeyi asla ve asla unutmamalıdır. Bunu sadece hekimin hastasından af dilemesi olarak değil, en önce Rabb'inden af dilemeyi unutmaması olarak algılamak daha doğru olacaktır.

”

gidildiğinde *dek-* (kabul etmek, uygun görmek) köküne dayandığı düşünülmekte. Bu kökten “*bir bilgiyi kabul edilebilir şekilde sunan kişi*”ye evrildiği düşünülüyor. Orta Çağ Avrupası'na baktığımızda doktor unvanının tababetten ziyade kilise ve üniversiteler tarafından öğretim yetkisine sahip en üst düzey bilginler için kullanılmakta olduğunu görüyoruz. İlk doktorları ilahiyatçı, hukukçu ve felsefeci olarak buluyoruz. Bunun yanında *Doctor Ecclesiae* (Kilise Doktoru) unvanının Hristiyanlık öğretilerini en iyi anlatan din adamlarına verildiğini görmekteyiz. 14. yüzyıldan önce tababet ile uğraşanlara doktor değil *physician* (fizikçi/doğabilimci) dendiği-

ni biliyoruz. Tıp eğitimi akademikleşmeye başladıkça mezun olanlara da öğretim yetkisi (*licentia docendi*) verilmeye başlanıyor. 18. yüzyıla geldiğimizde halk arasında doktor kelimesinin akademik unvandan çok hekimleri tanımlayan bir meslek ismine dönüşmüş olduğunu görüyoruz.

Hekim (حكيم) kelimesine gelecek olursak *h-k-m* kökünden türediğini, bu kökün de “*bir şeyi sağlamlaştırmak, denetlemek, engel olmak*” ve nihayetinde *hükmetmek* (doğru kararı vermek) anlamlarına geldiğini görmekteyiz. Bu kökten çoğumuzun bildiği kelimeler de türemiş. Hâkim: Karar veren, hüküm süren. Hikmet: Bilgelik, eşyanın hakikatini bilme. Hüküm: Yargı, karar. Tıp ve felsefenin giriftleştirdiği İslâm'ın altın çağında bir kişiye hekim diyebilmek için o kişinin sadece vücudun nasıl çalıştığını bilmesi yeterli görülmez, aynı zamanda kâinatın işleyişini, ruhu ve doğayı

da bilmesi yani *hikmet sahibi* olması gerekirdi. İbn Sînâ, Râzî gibi şahsiyetler tabip olmalarının yanında aynı zamanda filozoftu. Bu yüzden hekim kelimesi *bilge kişi* anlamını da içinde barındırıyor. Burada bir de Tabip (طبيب) kelimesi karşımıza çıkıyor; bu da yine Arapça *t-b-b* kökünden gelip *ustalıkla tamir etmek, bir şeyi eski hâline döndürmek* manalarına geliyor. Binaenaleyh hekim için bilgelik/teşhis kısmını, tabip ise uygulama/tedavi etme kısmını vurgular desek yanlışmış olmayız.

Hekimlik; usta-çırak ilişkisinin olmazsa olmaz olduğu, zorlu bir teorik ve pratik eğitim süreci ile fakültede başladığı andan itibaren kişinin her bir merhalede kendisinden, ailesinden ve vaktinden hayli feragat ederek elde edebileceği bir meslek. Hem bir zanaat hem de bir sanat. Zanaat çünkü ağır bir teknik tarafı, kaideleri, usta-çırak ilişkisi var. Sanat çünkü tababette sık tekrarlandığı gibi *"Hastalık yoktur, hasta vardır."* yani

her bir hastanın durumu o kişiye özeldir. Dolayısıyla sadece kitaptan okuyarak elde edilebilecek bir ilim değildir. Sonunda da bu meslek kişinin üzerine derisi gibi yapışır, onu kolay kolay çıkaramaz, gölgesi gibi olur; nereye giderse onu takip eder. Hâl böyle olunca mesai saatleri haricinde de bir hekim sürekli tetkikte ve yardıma hazır bulunur. Hastaneden ayrıldığında zihninde hastalarını eve getirir, telefonunu hiç kapatamaz. Zordur, çünkü sabır ister. Sağlam olan birinin hastanede işi olmayacağına göre hekime gelen hasta veya hasta yakını da zaten acı ve ızdırap içinde veya müşkül durumdadır, dolayısıyla tahammülsüzdür, ilgi bekler, şefkat bekler. Hekim isterse o esnada o günün 70. hastasına bakıyor olsun, her bir hasta ve hasta yakınına aynı ilgi ve alakayı göstermek zorundadır. Her hastaya anlayacağı dilden, anlayacağı üslup ile hastalığını, tedavisini ve sürecini anlatmak gerekir. Bunları yaparken de ülkemizde bir hastanın muayenesi için ayrılmış olan o

kısa süreyi en verimli şekilde kullanabilmek de ayrı bir maharet gerektirir ve ayrı bir duygusal yük yükler. Yahut *"beyaz giysilerinden uykular dökülen tabiplerden..."* dediği gibi Erdem Bayazıt'ın; uykusuz geçen bir nöbette her yeni

“

*Hekim, hüznünü
kendi içinde
dengede tutup
meraklı gözler ve
endişeli kalplere
kötü bir haberi
usturupluca
vermeyi bildiği
gibi yüreklere su
serpmeyi de bilir.*

”

“

Doktor kelimesi bugün tıp hekimi ile özdeşleşmiş olsa da kökeni öğretmek ve bilgelik üzerine kurulu; Latince docere yani öğretmek fiilinden türetilmiş, hoca, üstad anlamında, doctor. Daha da geçmişe gidildiğinde dek- (kabul etmek, uygun görmek) köküne dayandığı düşünülmekte.

”

hastayla aynı şevk ve merhametle alakadar olmak icap eder. Hekim, hüznünü kendi içinde dengede tutup meraklı gözler ve endişeli kalplere kötü bir haberi usturluca vermeyi bildiği gibi yüreklere su serpmeyi de bilir. Zaten bakıldığı vakit hastalıkları teşhis etmek nispeten kolaydır, ilim elde edilerek yapılabilir, günümüzde yapay zekâ ile bile bazı hususlarda teşhis konulabilmektedir. Tedavi de zor değildir, güncel kaynaklara bakılarak icra edilebilir. Asıl önemli olan gönül alabilmektir, gönlü onarabilmektir, yarayı merhametle sarabilmektir. O yüzden doktorluk nispeten kolay ama hekimlik zordur. Yazıya başlarken bahsettiğim hikâyede olduğu gibi her şey üst üste gelmişken fizikî ve mental baskıya rağmen kendinden feragat ederek güler yüzünden, ilgisinden, şefkatinden ve mer-

hametinden feragat etmeyen kişi hekimlik yapabilir. Takdir edersiniz ki bunların hepsi birleştiğinde, Attila İlhan'ın dediği gibi *“İnsan bir akşamüstü ansızın yorulur.”* Ama hekim yine de ertesi gün Şâfi olanın ismiyle vesile olma çabasına devam eder. Pek tabii bu çaba ve fedakarlığı toplum tarafından karşılık bulduğunda hekimin işiyaki artacaktır. Hekimleri küstürmemeli, zor olan işlerini kolaylaştırmaya çalışmalıdır.

Ulvî olan kişinin bu mesleği insanlığa faydalı olmak amacıyla yapmasıdır. Zaten para, makam ve şöhret için yapıldığı vakit insanın üzerinde sakil durur. Kaldı ki kişinin kendisinden, sevdiklerinden ve kıymetli vaktinden feragat ederek icra ettiği bir şey bu üç unsurla ödenemez çünkü karşılığı olamaz. Burada hizmet kavramını irdelemek gerekiyor. Hekim, hastalarına hizmet sunar. Hizmetin anlam dünyamızda ve inancımızda hakiki bir karşılık bulabilmesi için bu hizmetin nasıl sağlandığı önemlidir. En başta diğerkâm olarak bu vazife yapılmalıdır. Sonrasında muhakkak bir empati barındırmalı, cana yakın ve tabii ki de şefkatle yapılmalıdır. Ingmar Bergman'ın *Yaban Çilekleri* filmi tıp fakültesindeyken izlemiştik. Bir sahnesini aradan yıllar geçtiği hâlde hâlâ unutamıyorum: Yaşlı bir doktor rüyasında Tıp Fakültesinde bir sözlü sınava tabi tutulur, kara tahtada bir soru yazılıdır, jüri tarafından bu soru yaşlı doktora sorulur: *“Bir doktorun birinci vazifesi nedir?”* Soruya doğru cevabı veremeyen yaşlı doktora jüri şunu söyler: *“Af dilemektir!”* Bir hekim ne kadar hasta tedavi etmiş olursa olsun, ne kadar fedakârlık yaparsa yapsın af dilemeyi asla ve asla unutmamalıdır. Bunu sadece hekimin hastasından af dilemesi olarak değil, en önce Rabb'inden af dilemeyi unutmaması olarak algılamak daha doğru olacaktır. Devamında hastalarından, ailesinden, sevdiklerinden, toplumdan... Hekim de olsa insan olma cihetiyle o da âciz bir kuldür. Kibre kapılmamalı, karşısındaki kişinin yerinde kendisinin de olabileceğini, rollerin değişebileceğini unutmamalı, teva-zuyu elden bırakmamalıdır. Şuarâ Sûresi'nin 80. âyetinde belirtildiği gibi *“Hastalandığım zaman bana şifâ veren O'dur.”*

Rabb'imiz tüm hasta kullarına şifâ ihsân eylesin. Hekimlerimize de güç, kuvvet, basiret, feraset, hilim ve hikmet versin. ●

* Van Erciş Şehit Rıdvan Çevik Devlet Hastanesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Doktoru

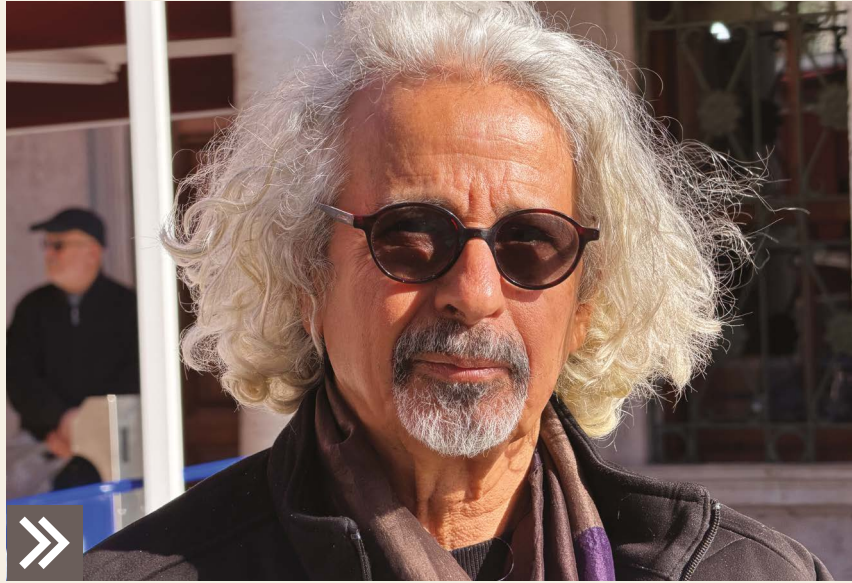

“İSLÂM'I ANLATACAK BİR YAKLAŞIMA İHTİYAÇ VAR”

NACER KHEMİR

İmajların hakikatin önüne geçtiği bir çağda, Nacer Khemir insanı yeniden iç yolculuğa çağırıyor: Hakikat dışarıda değil, insanın kendi derinliğinde saklı.

► Röportaj: Muhammed Akaydın
Fransızcadan Çeviri: Murat Yiğit

► **Bab'Aziz filminin mottosu diyebileceğimiz bir söz var: “Yeryüzündeki ruhlar kadar tanrıya giden yol vardır.” Bu cümlelerin sizdeki yansıması nedir?**

» Allah'ın Rahmân ve Rahîm olan isminin tecellisi olarak böyle bir şey var. Yani merhamet herhangi bir kişiye, herhangi bir şeye indirgenemeyecek bir şeydir. Bu yüzden bir kişiye müşahhas olamaz. Bu kadar insan varken, milyarlarca

insan varken bir kişiye indirgenemeyecek bir şeyse bu da Allah'ın merhametinden dolayıdır. Dolayısıyla Allah'a giden yollar sonsuzdur.

► **İnsanlar ne olduğunu ve nerede olduğunu bilmedikleri bir toplantıya gidiyor. Bu nasıl bir teslimiyet?**

» Güven ve iman. İman. Herhangi bir bilgiye ihtiyaçları yok. Çünkü

güven ve imanın aydınlığı onlara herhangi bir şey bilmelerini zorunlu kılmıyor. Ayrıca bu yolculuk; dışarıya doğru bir yolculuk değil, içeriye dönük bir yolculuk.

► **İnancı olan kimse kaybolmaz. Çünküsünü siz tamamlar mısınız?**

» Tanrı'nın elinde olduğunu biliyoruz. O'nun elinde olduğumuz için kaybolmayız. Bu, gerçeklerin ve dünyanın bir bilgisi değil. Bu ►►

başka bir bilgi... Yani kaybolup kaybolmamak bu dünyanın meselesi aslında. Bu dünyanın meselesi ama bu yolculuğun kendisi imanla ilgili bir yolculuk. Dolayısıyla burada kaybolmak olmaz zaten. Yani diğerlerine karşı büyük bir güven çeviriyor bu tavrın kendisi...

► **Bab'Aziz'de, "Barış içinde olan kişi yolunu kaybetmez!" diyor. Günümüz savaşlarını düşününce sizce insanlık yolunu kayıp mı etti?**

» Her şey obje oluyor. Her şey bir fiyata sahip. İnsanlar dünyevî iktidara talip oluyorlar. O yüzden bu çatışmanın kendisi zaten son derece yaygın bir şekilde seyrediyor. Bundan ötürü bu çatışmanın yaygınlaşmasının en önemli yönü bu. Ufukları tamamen materyalizmin kendisine bağlı. Ve yansıyor, insan da obje oluyor. İnsanın kendisi de nesneleşiyor, materyal bir nesneye dönüşüyor bu yolla. Bu mücadelenin kendisiyle bu hâle geliyor. Kimin çıkarına bu durum? Kimin çıkarına, bundan kim istifade edebilir ki?

► **Peki, çare nedir?**

» Üç bin tane milyarder adamın çıkarına ortaya çıkan savaşlar söz konusu. Onlara hizmet ediyor. Onlardan başka da kimseye hizmet etmiyor. İnsanların gayet yatay olarak inşa ettiği o objeler dünyası, materyaller dünyasına kendisini kaptırmasının neticesinde çatışma ortaya çıktı. Fakat dikey bir yükseliş gerçekleştirdikleri zaman çare bu olacak insanlık için.

Bu dikey yönelme aslında Mevlânâ'da da söz konusu diyor.

► **Yani Mevlânâ'nın 900 katlı insan tabirine mi gönderme yapıyorsunuz?**

» Evet, 900 katlı insan. Ama sorun şu ki, bugün bu yöntemleri

yaratmak zor. Bugünün sorunu, bugün insanın diken yönelmesinin bir sorunu olmuş aslında. Ve nasıl yaratıldığını bilmiyoruz. Bu, dünyayı biraz değiştirebilir. Dünyayı değiştirebilecek bir şey söz konusu olmuyor. Yani dünyanın içinde bulunduğu durum zaten bugünkü hâli doğuruyor.

Dünyanın bugünkü hâli gerçekten çok endişe verici. Dünya şu anda çok endişe verici bir durumda olduğu için, biz eğitimde mümkün olduğunca bu dikey yönelmeyi, insanın içine doğru bu yolculuğu teşvik etmeliyiz. Başka türlü de bir çare yok maalesef.

► **Kör biri hem de nereye gideceğini bilmeden nasıl bir yolculuğa çıkıyor? Buradaki motivasyon ne?**

» Arapçadaki kelime basar, yani görmek. Osmanlı'da, Osmanlı zamanında körlere de bu söyleniyordu, görür anlamında. Böyle bir kişinin yani kalbiyle gören kişinin fizik âlemini görmeye ihtiyacı yoktur. Zaten görmesi gerektiğini görüyordur.

► **Peki motivasyonu ne?**

Bab'Aziz'e sormak lazım.

► **"Filmde herkes yolunu bulmak için en değerli hediyesini kullanır." diyor. Siz bu yola çıktığınızda en değerli hediye neydi? Neyi kullandınız? Neyi verdiniz?**

» Benim filmim diyor ki, herkes yolunu bulmak için en değerli hediyeyi kullanır diyor. Bu kadar.

İçinde yaşadığımız dünya imajların dünyası artık. Yani imajların yayıldığı, gerçeği imajların kurguladığı bir dünya. Bu dünya içerisinde İslâm'ın çok büyük bir etkisi yok. Yani İslâm neredeyse yok gibi ya da kötü bir şekilde tanıtılıyor, kötü bir şekilde anlatılıyor.

» Nacer Khemir

Merhamet herhangi bir kişiye, herhangi bir şeye indirgenemeyecek bir şeydir. Bu yüzden bir kişiye müşahhas olamaz.

Burada İslâm'ı anlatacak bir şey olması lazım. Bir göze, bir şeye ihtiyaç var. Bir yaklaşıma ihtiyaç var. Bunu önemsiyorum aslında.

Dünyanın etrafında çok fazla yalan var. İmajlar etrafında dolanan yalanlar... Bu dünyada yapabileceğim en azından başka bir imaj inşa edebilmek ya da hakikat adına adâlet adına birkaç şey dikmek yani.

» Prof. Dr. Medaîm Yankı

İçinde yaşadığımız dünya imajların dünyası artık. Yani imajların yayıldığı, gerçeği imajların kurguladığı bir dünya.

► **Üçüncü kelebeğin aşk için kendini feda etmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?**

» Bu çok basit. Yani aslında fedakârlık ya da kurbanlık diye bir şey yok. Kendini feda etmiyor üçüncü kelebek.

► **Yakıyor, yok oluyor?**

» Bu tarz bir şey, bu tarz bir davranış zaten onu yakmaz, yakacak bir şey değildir bu. Oradaki anlam aslında mecaz... Evet, ateşe doğru gidiyor. Ama aslında bunun sevgiliye kavuşmak gibi bir anlamı var. Biz ateş diyoruz ama bu ateş değil.

► **Bab'Aziz'in hem bedenini hem de ruhunu şeksiz, şüphesiz teslim etmesini nasıl yorumluyorsunuz? Bu nasıl bir teslimiyet?**

» Yani, sorun bir inanç değil. Sorun, mükemmel olmak değil. Sorun, bu yolda gitmek. Ve bu yolda, bu ya şimdi mesele şey değil. Mesele bir tekâmül meselesi değil. Mesele bir yere varmak meselesi değil. Mesele aslında bizâtihi yol-

da olmak. Yolda kaybolmak mesele değil hatta aksine kaybolmak bu yolda. Ölüm bile bir durak aslında. "Sonsuzluğa gidiyorum ben!" diyor.

Sûfizm'i anlatırken bazı örnekler var. Sizin de kendi geleneğinizde konuşulan bir konudur. Hazreti Peygamber'in (sav) üç tane elbisesinden bahsedilir. Bu üç elbiseden bir tanesi savaş için, bir diğeri yasa koyucu olarak giydiği bir elbise, hâkim olarak yani. Bir diğere elbise de kendi günlük yaşamında giydiği bir elbise... Zaten Sûfizm dediğimiz şey de yol dediğimiz şey de bu yani.

► **Tarihimizde çok değerli isimler olmasına rağmen neden bunları çocuklarımıza anlatamıyoruz?**

» Tarihimizde çok fazla önemli isim barındırmamıza rağmen kendi geleneğimizde bizim için en büyük problem aslında çocuklarımızı, Müslüman toplumların çocuklarını, Batı'nın birtakım imgelerinden uzak tutamamasıdır. Süperman imgesi gibi, Amerika'ya ait birtakım imgeler gibi, bunların dayatmasından, bunların tasavvurundan çocukları kurtaramıyoruz. Bundan başka bir hakikat olduğunu söyleyebiliyor olmamız lazım. Şu an yaşadığımız şey bu aslında. Tam olarak yaşadığımız bu. Batı'nın bir bahçesinde yaşamışız gibi yani.

► **Şimdi bu filmle ilgili muhtemelen çok iyi tepkiler gelmiştir. Ben de bu filmin bir hayranıyım. En az 50 kere izledim bu filmi.**

» O zaman bana çok para vermen lazım :)

► **Bu filmi izleyenlerden size gelen tepkiler nasıl oldu?**

» Garip tepkilere şahit oldum. Mesela Vietnam'dan yazan bir adam ya da Peru'dan ya da Avustralya'dan... Ruhlara dair söylediğim şeylerden dolayı insanların çok etkilendiğini biliyorum. Ruh dediğimiz şey de uyanır. Filmdeki bir müziğin bir sekansı, bir müziğin bir parçası ya da herhangi bir bölümü insanların hayatına dokunabiliyor. Önemli bir şey bu. Ben de tam olarak sinemanın bu boyutuyla ilgileniyorum. Yani insanların ruhlarını uyandırmak. Bunları daha çok önemsiyorum. Bu nasıl olacak? Sadece Peygamber'in

(sav) sözlerini aktarmak yeterli. Allah güzeldir, güzelliği sever. Bunun bir şekilde bir merkeze yerleşmesi gerekiyor.

► **Peki, en garip tepki neydi?**

» Tabii filme gelen tepkiler çok önemli, özel bulduklarım oluyor

Sorun, mükemmel olmak değil. Sorun, bu yolda gitmek. Ve bu yolda, bu yolda mesele, bir tekâmül meselesi değil. Mesele bir yere varmak meselesi değil. Mesele aslında bizâtihi yolda olmak.

ama ben ona odaklanmıyorum. Film, onların aslında. Ben hiçbir şey değilim. Ben daha çok kendi duygularıma odaklanıyorum. Fakat mesela pek çok tepki içerisinden bir tanesini söyleyebilirim: Film yayınlandıktan sonra bir gün Tunus'ta başkent Tunis'te yürürken bir kadın bana yaklaştı ve dedi ki, "Size sarılabılır miyim?" Ben de "Tabii ki sarılabilirsiniz." dedim. Sarıldıktan sonra dedi ki, "Ben yakın zaman önce çocuğumu kaybettim ve içimi bir kötülüğün kapladığını, hissetmişim. Fakat bu film benim resmen ruhumu yıkadı yani böyle hissettim." Kadın duygulanmıştı. Bu benim için de çok önemli bir anıydı.

► **Ekleme istediğiniz bir şey var mı?**

» Yok. Her şey için teşekkür ediyorum.

» Nacer Khemir

» Kötülük kıtalar gezerken iyiliğin filmi yapılmayacak mı?

Harita insanlara sorumluluk yükler mi, yükler. Türkiye sadece bölgesi için değil dünya için önemli bir ülke. Okul yıllarındaki bilgilerden iki önemli şey mih gibi aklımızda kalmıştır. İlki jeopolitik konumumuz, ikincisi ise çok ilginç. Dört tarafı düşmanlarla çevrili ülke. Geçmiş büyük mücadelelerle, savaşlarla dolu, kurtuluş için küçülmeyi göze almış bir ülke için normal belki bu. Ama biraz üzerinde düşündüğünüzde bir şeylerin yanlış olduğunu hissediyorsunuz büyüdükçe. Düşman algısı sizi diri tutar evet ama hep bir endişe ile bakarsınız hayata. Hele ki bizim gibi AK Parti iktidarına kadar -ki istikrar olduğunda da girişimler sürdü- neredeyse 10 yılda bir düdük sesiyle darbelenmiş bir ülkeyse arabeske bu kadar sığınmanız normaldir. Hariçten ve dâhilden kollarınız bağlanmışsa ne yapabilirsiniz, prangalarınızdan kurtulmaktan başka. Ülkemiz bu kararı verdikten sonra merhum Alev Alatlının sözü daha anlamlı hâle geldi: Dünyanın iyiliği için Türkiye.

Türkiye büyük güçler tarafından gözlem altına alınırken dünyayı soykırımlarıyla meşgul eden İsrail bakışıyla gördüğünüz şey, bu ülkenin büyük bir savaşa hazırlandığıdır. Teknolojik olarak büyük bir atılım yapan ülkemizle ilgili bu değerlendirmeyi tersine çevirmek gerekiyor. Türkiye'nin hazırlandığı şey, dünya savaşı değil dünya barışıdır. Bu sebeptendir ki caydırıcı güç olarak dünyanın ateşler içindeki her bölgesinde Türkiye'nin sesi mazlumlarca duyulur. Adını hiç bilmediğimiz yoksul bölgelerde insanî yardım teşkilatlarını ve bizim insanımızın des-

teklerini görürsünüz. Somalî'yi sel vurduğunda dünyanın egemenleri sessizce çekilirken Türkiye'nin yaptıkları bu sebeple unutulmazdır. İbrahim Kalın'ın anlatımıyla, *"O zor zamanlarda Recep Tayyip Erdoğan'ın emriyle felakete uğrayan o ülkeye anında desteği bir film karesi değil, gerçektir. Ve bu gerçekler ABD'nin silahlı güçlerine eklenmiş Hollywood'un yalandan kahramanlıkları eliyle üretilen şaşaalı sahnelere benzemez ama tüm o izlediğimiz filmlerden daha etkilidir."*

Ülkemiz büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Başka bir ülke olsa belki üstesinden gelemeyeceği çok yıkım yaşadı ama hep ayağa kalkmayı bildi. 11 ilde birden yaşanan deprem felaketinden tutun da ekonomik olarak darboğaza alınmaya kadar çok şey yaşadık. Birçok ülkenin savunması için ulaşabildiği teknolojik satın almalarda ülkemize kotalar kondu, oyalama taktikleri güdüldü. Kendi uçağını, kendi motorunu yapma hedefi koyan bir ülke, Akıncı'sı, İHA ve SİHA'larıyla sadece kendini koruma gayesi gütmeyi, ateş bölgesine dönen her yerde caydırıcı gücünü de ortaya koymaktan çekinmedi. Dünya savunma fuarlarında her ülkenin gözü Türkiye stantlarındaysa bu öylesine bir gelişme değil, asıl fotoğraf Alatlının ifade ettiği *"iyilik"*te gizli.

Peki, bu iyilik kültür sanat alanına yansıyor mu? İşte sorumuz bu.

Dijital platformların etkili güçlerin sözcülüğünü yaptığı, dizayn işine giriştiği bir çağda biz neredeyiz, bir bakıp strateji geliştirmek gerekmez mi?

Kültür ve Turizm Bakanlığı, ülkemizde birçok alanda olduğu gibi sinema alanında da önemli çabalara destek veriyor. Bakanlığın yanı sıra TRT'nin 12 Punto ile başlattığı çabanın meyvelerini farklı ülkelerdeki festivallerde görmek mümkün. Bunlar güzel gelişmeler. Lakin zaman bize başka sorumluluklar da yüklüyor.

Ülkemizde yaşanan her gelişmeye olumsuzluklar yüklemekte mahiriz ama görmezden geldiğimiz güzelliklerin peşine kim düşecek. Geçtiğimiz asır sömürgecilik, haritalarda istediği değişikliği yaptı. Etki alanlarındaki ülkelerin yönetici elitleri, entelektüelleri de geleceklere emanet ettikleri çocuklarını büyük ülkelerin etkili üniversitelerine gönderdiler. Bu, o ülkelerde kültür değişimini de beraberinde getirdi. Batı batmayan bir güneş gibi oldu hep. Ama bu yüzyıl illüzyonların dağılışına tanıklık ediyoruz. Teknolojik üstünlüklerine ahlâkî üstünlüklerini de giydirip dünyaya imaj satan büyük devletler en son Gazze'de utanç sarmalına çekildiler. Bugün de her savaşı çağırın ortamda aynı durumdan çıkabilmiş değiller.

Ülkemiz bu anlamda temiz bir sicil sahibi. Birçok ülkeden öğrenciler eğitim görmek için ülkemize geliyorlar. YTB'nin çalışmalarına baktığınızda o güzel gelişmeleri de fark edeceksiniz. Türkiye'de eğitim gören öğrenciler ülkelerine döndüklerinde oraların yöneticileri, karar alıcıları oluyorlar. İşte size dünya barışına giden yoldaki güzel gelişmeler. Ülkemizde sadece eğitim görmüyorlar, bizim kültürümüzün de bir parçası oluyor, gittikleri yerlere

de bizden hissiyatlar götürüyorlar. Peki, eksik olan ne?

Kültür köprüleri kurmak için gereken strateji konusunda sanki bir kafa dağınıklığımız var. Gönül coğrafyamıza eklenen her bir ülke aynı zamanda kültürel etki alanımızda da yer alıyor. Dostlukları pekiştirecek, toplumların birbirini yakından tanı-

yabileceği adımlar atmakta artık yavaş kalmamak, özellikle sinema ve dijital üretimler aşamasında kurumsallaşmaları tamamlamak gerekiyor. Yapay zekânın ve teknolojik gelişmelerin bu kadar hızlanması, spesifik çalışmaların önemini artırması bilindik yöntemlerden sıyrılmak zorunluluğunu da beraberinde taşıyor.

Ortak dostluklar ortak yapımların da ihtiyacını büyütüyor. Düne kadar sağır bıraktığımız gelişmelere artık kompleksiz bir şekilde yaklaşmak boynumuza bir borç hâline geldi.

Kötülüğün kıtalar dolaştığı bu kötürüm bırakılmak istenen çağda “iyiliğin” sesini yükseltme zamanı gelmedi mi?

» Şam sokaklarında dolaşırken üçüncü yıldızın düşündükleri

15 Temmuz gecesi ülkemize yönelik bir darbe girişimi oldu. Ülkemizin etkin gücünü yok etmek, prangalar altına sokmak isteyen güçlerin gizlice örgütlenmiş maşası Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) çok kanlı bir girişimde bulundu. O gece halkımız tanklara, uçaklara aldırmadan, silahla gözünü kırpmadan kendi vatandaşına kurşun sıkan hainlerin karşısına dikildi. O gece öylesine sokaklarda değildik. Göze aldığımız şey ülkemizin geleceğinin korunmasıydı. Gece 2 suları İBB önünde son hain etkisiz hâle getirildiğinde meydan tekbir sesleriyle inliyordu. Binanın içine girenler başkanlık girişinin üstündeki yükseltiye çıktıklarında Türk bayrağı açtılar. Gecenin karanlığında dikkatli bakanlar bir bayrak daha gördüler orada. İlk kez özgürce çıkardılar bayraklarını ve bayrağımızı tutan gençlere eşlik ettiler. Hikâyeleri uzun ve zorluydu. Ezcümlesi, şimdilerde artık özgürlüğüne kavuşan ülkenin vatandaşlarıydılar ve katliamlardan baskılardan bize sığınmışlardı. O gün İBB’de bayrağımızın yanında, “Bize kardeşlik gösterdiniz, biz de burada sizinleyiz!” mesajı vererek açtıkları bayrak şimdilerde Suriye devletinin resmî bayrağı oldu. Bayraktaki iki yıldız bu dostluğun da desteğiyle bir yıldız daha eklendi.

O geceyle ilgili sosyal medya hesabımdan şöyle bir paylaşım yaptım: “15 Temmuz FETÖ darbe girişimi gecesi. İBB’ye konuşlanan askerlikli teröristler çıkarıldıktan sonra

ki dakikalar. Gece 02.17’de çekmişim. O gece Suriyeli kardeşlerimiz de bayraklarıyla gelmişti. Ülkemize sığınan 3,5 milyon mazlumun duasının bizi kurtardığını söylemiş miydiniz?”

Şimdi o mazlumların çoğu dillerinde dualarla özgürce ülkelerine döndü, bizimle kalanlar da her daim kardeşliğin paylaşılan bir duygu olduğunu unutmadılar.

Bu yıl 57.si yapılan Suriye Kitap Fuarı’na da bu duygularımı yanıma alarak gittim. Emeviyye Camii’nin önünde çayımı yudumlarken bir ses duydum. “Türkiye’den mi geldiniz?” diye. “Evet!” dedim, “ya sen?” 15 yaşında Şam’dan ayrılmak zorunda kalmış. İstanbul’a gelmişler, Ümraniye’de imişler. Aradan geçen 10

yıldan sonra çocukluğuna döndüğü gözlerindeki mutluluk unutulmazdı.

Kitap Fuarı’nın yöneticisinden görüş alacaktım. Türkiye’den gelen yayıncı dostları Türkçe konuşabilirsin dediklerinde güldü ve ülkemizde geçen yılları hatırladı. Şam’ın sokaklarında özgürce dolaşım, uzun yürüme yaptım. 1970’lerde amcamın hafızlık için geldiği şehrin sokaklarında her selamlaştığım insanla Türkiye’yi konuştuk. Fuarın açılışı için alana geldiğimizde Cumhurbaşkanı Ahmed Şara’nın misafiri olduğumuzu söylediler. Ve onun davetine gittik. Açılış gecesinde Şara, sansür ve yasaklamaların geride kaldığını açıkladı. İlim öncüleriyle ilgili tiyatro gösterisini izledik, mini konseri dinledik. Ülkemizden giden yayıncı birlik temsilcileriyle yeni dönemi konuştuk.

» Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed eş-Şara

Özgürlüğüne kavuşmuş bir ülkenin çocukları fuar alanını gezerken büyüklerin gözlerindeki tebessüme

odaklandım. Çok acılar çekilmişti ve artık onlar geride kaldı. Savaş dönemlerinde o zorlu yıllarda Anadolu Ajansı adına görev yapan Ömer Koparan'la kahve içtik ve yeni dönemi konuştuk. Savaş geride kaldı ama ülkeyi imar ederken elimizdeki en önemli kaynak kültür. Suriye sinemasını, müziğini, sanatçılarını yeni dönemde daha çok gündemimize alacağız. Türkiye'nin Suriye'de özellikle sanat etkinliklerinde daha çok görünür olması gerektiğini, birlikte üretimlerin bu dostluğu daha ileriye taşıyacağını da eklemek gerek.

Ömer bir konuda bilgi verirken aklima Fatih Ketancı geldi. Söylediğine göre bizim insanımız bulunduğu Anadolu şehrinden altındaki araba eski bile olsa kendini yollara vurmuş. Umreye giderken Şam'a uğruyorlarmış. Güldüm ama Ketancı'nin çok eski dönemlerde hac yolculuğu için hapsi göze alıp yola bisikletle çıkan amcaları düşünerek.

Türk yayımcılar dünyanın her yerine, kitap fuarlarına muhakkak katılıyorlar. Şam'daki fuar ise birçok yönden ilk adımdı ama tecrübelerle dolu bir ilk adım. Devamını takip etmek gerek.

» "Revnakoğlu'nun İstanbul'u" artık yok ama ne var?

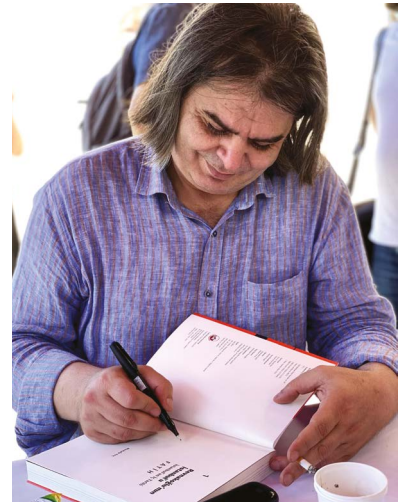
İstanbul Üniversitesine geldiğimden ilk işim etrafı kolaçan etmek oldu. Yakınlarda Öğrenci Kültür Merkezi vardı. Adımlarımı attığım bu yerden güzel dostluklar çıktı. İlki rahmetli İrfan Çiftçi idi. Yerinde duramayan, bir yanı gizemli bir yanı da neşeli bir insan. En son Bakü'de kültür ataşeliği sırasında Türk Filmleri Haftası vesilesiyle gittiğimden görüşmüştük. İkincisi Lütfi Şen. Siz önemli sergilerde onu küratörlüğünden hatırlarsınız. Bizi edebiyat kulübünde çok sayıda insanla bir araya getirdiler ve dostluklar kurdurdular. Şimdi Mevlânâ Hazretlerine yakın mezarlıkta medfun Ahmet Nurullah Güler'i ise Cinuçen Tanırkorur'u takdim ettiği oradaki o özel programla tanıdım.

Fatih Camii'nin avlusundaki Fetih Öğrenci Yurdu'nda kalıyordum ve her gün okul çıkışı Edebiyat Fakültesinden Fatih'e kadar arkadaşlarla yürüyordum. Bir gün derse Mustafa Koç Hoca geldi. Cemil Meriç'in Jurnal'ini okuyordum o sıralar. Muhabbet okul sıralarını taşıdı, artık her gün hocayla Vezneciler'den Fatih'e

yürüyerek gidiyor, yol boyu sohbet ediyorduk. Sonra Hoca Ahmed Yesevî Üniversitesinde görev yapmaya başladı. Ben gazeteciliğe geçtim. Yıllar sonra Hoca'yla bir araya geldiğimizde bilgiyle hemhâl olma çabasına daha çok şahit oldum. Bildiklerini sanki yeni duyuyormuş gibi bir tevazuyla dinler, çaktırmadan sizi önemli insanlarla tanıştırır, kaynağa yakınlaşmanızı sağlardı. Mehmet Varış sağ olsun. O yıllarda Kitabevi, *Aşçı Dede'nin Hatıraları'nı* basmıştı. Dört ciltlik bu çalışma titiz bir şekilde hazırlanmış, bir Sûfi'nin gözüyle son dönem Osmanlı hayatını anlatıyordu. Hazırlayanlar kısmında Prof. Dr. Mustafa Koç'u görmek şaşırtıcı değildi. Asıl şaşırtıcı olan daha sonra gelecekti.

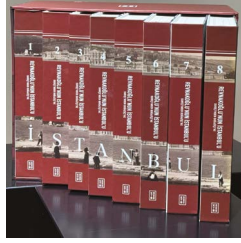
Fatih Belediye Başkanı Ergün Turan'ın emanetini taşıdığı şehre olan vukufiyeti ve kültürel meselelerdeki tavrı oldukça takdir edilesidir. Bizi bir gün beş ciltlik *"Revnakoğlu'nun İstanbul'u"* ile buluşturdu. Mustafa Hoca büyük ve zorlu bir işe girişmişti. İstanbul'un tarihî ve kültürel biri-

kimini çok yönlü biçimde kayıt altına alan merhum Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun arşivinden hazırlanan bu çalışma şimdilerde *"Revnakoğlu'nun İstanbul'u: Suriç'i'nden Boğaziçi'ne"* adlı 8 ciltlik esere dönüştü. Ketebe'nin titiz bir baskıyla gerçekleştirdiği eserin sayfalarını çevirirken dokunmaya kıyamıyorsunuz. Çoğu fiyatı üzerinden baktı ama bu tarz bir çalışmanın örneği yok demek yeridir.

» Prof. Dr. Mustafa Koç

Mustafa Hoca'nın eserin tanıtım toplantısında kurduğu cümleler bize emanet şehrin bugününün geldiği üzücü yeri de tespit etmektedir: *"Şehir kaybolarak bir sûret şehrine döndü. İstanbul, insanı ve manasını kaybedince bir cesede dönmüştür. Bizim sevdiğimiz şehir ne yazık ki bir cesettir, ruhu yoktur. Revnakoğlu, o ruhu olan şehri bizlere anlatmış, taşımıştır. Onun meseleyi ele alış şekli ne Garp'ta ne Şark'ta vardır. Bunun gibi onun bu sahada selefi de halefi de yoktur. Bugün, kaybolan ve bir ceset hâline gelen İstanbul'u bu eser vasıtasıyla görüp koklamak mümkün olacaktır."*

Revnakoğlu ve İstanbul'u bugün yok ama bu her şeye rağmen güzelliğini keşfe çağırın bu şehri adım adım gezen, notlandıran, keşfeden ve paylaşan bir Hoca'mız var. O, bizim göz aydınlığımız ve sürurumuz. Gayretleri daim olsun.

» Bab'Aziz'in yönetmeni yeni filmler çekebilecek mi?

Salacak'ta sessiz sedasız bir mekân hayatımıza giriverdi. New York'un ardından İstanbul'da faaliyet gösteren SufiCorner'ın henüz resmî bir açılışı gerçekleşmedi ama çok güzel etkinlikler yapıyorlar. Harun Tan ve Ahmet Murat dostumuz bu güzel çabanın parçası hâline getirdiler bizi. Mahmud Erol Kılıç, Nariman Aavani, Muhyiddin Şekûr, Elizabeth Alexandrin, Baraka Blue, Naser Dumairieh, Emin Alzueta, Rabia ve Benyamin van Hattum'un yanı sıra birçok uluslararası ismi konuk eden merkezde unutulmaz bir etkinlik düzenleniyor.

Sinema Kulübü kapsamında, dünya sinemasının en önemli yönetmenlerinden biri olan Nacer Khemir'i ağırlayan SufiCorner, neredeyse iki ayı bulan bu süreçte bir taraftan atölye çalışmalarına yer veriyor öte yandan da yönetmeni sinemasever gençlerle buluşturuyor. Bu buluşmadan nasıl hikâyeler, nasıl filmler çıkacak bunları zamanla göreceğiz ama bir hayalimizi gerçekleştirdikleri için teşekkürümüz var bu kuruma.

Khemir, ülkemize pek yapancı değil. Tunuslu ve hayatının önemli kısmı Paris'te geçiyor. Yönettiği Bab'Aziz filmi için, Müslümanları Batı'da 11 Eylül sonrası şeytanlaştıranlara şefkat tokadı diyebiliriz. Birçok festival ve etkinlik için ülkemize gelen Khe-

» Nacer Khemir

mir, bu kez biraz uzun kaldı ve bir ev kiralarak iki ayını İstanbul'a ayırdı. *Çöl İşaretçileri*, *Muhyiddin'i Aramak*, *Güvercinin Kayıp Gerdanlığı*, *Bab'Aziz* ve *Fısıldayan Kumlar* filmleri geniş katılımlarla SufiCorner'da gösterildi, film gösterimleri sonrası yönetmen, söyleşilere de katıldı. Gelelim teşekkürümüzün sebebine.

Muhammed Akaydın dostuyla birlikte Nacer Khemir'i sadece dinlemedik söylediklerini farklı yayın organlarında kayıt altına aldık. O anlattıkça içimiz pır pır oldu. Özellikle *Muhyiddin'i Aramak* belgeselinin gösterilmesi için *"neler yapılabilir"*in derdine düştük. Yönetmenin yeni çalışmalarında ülkemizin nasıl katkıları olabilir, elimizden ne gelir, bu heyecanı güçlendirebilir miyiz dedik. Uçak biletlerine baktık, Tunus'a mı Paris'e mi gidelim, daha yakından tanışalım derdine düştük. Biz bir dilek diledik ve SufiCorner bunu sessizce yerine getirdi. Başlangıç aşaması tamam, şimdi sıra ikinci kısımda. Ülkemizin kültürel dokusuna son derece uygun bir iklimi filmlerine taşıyan yönetmenin az imkânla çektiği filmlerin arkasında durmak ve sinemasına yakışır bir destekle onun daha güzel filmler çekmesini sağlamak. Hırka-i Şerif'i Ramazan'da ziyaretimizde yönetmenimiz hangi duayı etti bilmem ama benim duam, ümmetin yaralarını sarıp güçlü bir duruşla insanlığa iyi eserler üretebilir hâle gelmesiydi. Ülkemizin payı olursa buna sevinilmez mi?

Bab'Aziz'i izleyin ve kararı siz verin.

» Benyamin Yılmaz, Nacer Khemir, Muhammed Akaydın

ÖLÇÜLEBİLİR ZAMAN'DAN DERUNÎ ZAMAN'A BİR İLTİCA: BAB'AZİZ'DE RÜYA ZAMAN ESTETİĞİ

Nacer Khemir'in "*Çöl Üçlemesi*"nin son halkası olan Bab'Aziz (2005), sinemanın yalnızca bir hikâye anlatma aracı değil, aynı zamanda bir tefekkür ve "*hâl*" alanı olabileceği ilişkin bir imkânı içinde barındırmaktadır. Film, özellikle 20. yüzyılda çoğunluğunu mühtedi isimlerin oluşturduğu ve kitapların da dikkat çektiği modern dünyanın anlam krizine, hız tutkusuna ve dışsal başarı odaklılığına, rekabetçi yapısına karşı tasavvufun kadim bilgeliğinden hareketle oluşturulan radikal bir cevap olma niteliği taşımaktadır. Bab'Aziz; onu sinema evrenindeki film dilini etkin ve çok sayıda örnekle hâkim olan klasik anlatı kalıplarından sıyrıp sembollerin, "*rüya zamanın*", nedensellikten kurtulmuş bir sinema dilini anlamaya çalışmak için bir ilk adım varsayılmalıdır.

Bab'Aziz, klasik anlatının sunduğu bireysel başarılarla dayandırarak kurduğu yeryüzü cennetlerinde "*birisi olma*" arzusunun peşinde koşmanın boşunalığının karşısına oluşturulan bu dünyanın sahteliğini, insanın dürtüsel tarafının götüreceği bir yok, -cennet'e tersinden işaret etmektedir. Klasik anlatının "*birisi olmak*" mottosuna karşı "*hiç olmayı*", bu hiçlik içinde mutlak

varlığa teslim olmayı savunmaktadır. Klasik anlatı filmlerinde, örneğinde Marvel Evreni'nde yer alan filmlerde karakterin Tanrı olma isteği, onun kadir-i mutlak bir niteliği erişmeyi arzulaması, her zaman en yenilmezi istemesi, arzusunun bir anlam inşasıdır. Ancak ölüm onu nesnel zamansallıktan koparacaktır. Zamanı aşmak yerine onun içinde daha hızlı olmak trajik bir taleptir. Antik Yunan tragedya-rında insan çoğu zaman tükenmeyi istemekte, kozmosu oluşturan bir etik hükmü ihlal etmekte ve nihayetinde tanrısal bir ceza yükünü ya ömrüyle ödemekte ya

da ömür boyu çekmekle ödemektedir. İnsanın güç istenci, anlam arayışının üstünde olmakta, çoğu zamanda anlamı kendi yakaladığı gücün kapsamında bir değişken olarak ele almaktadır.

Sabitelerin ortadan kalktığı ve gücün oluşturduğu, çoğu zamanda egemenin ahlâkını kuşanan yeni durumun yarattığı eşitsizlikler, “biri olma” arzusunun gölgesinde gizlenmektedir. Trajik olan güçlü olma arzusuna sahip olan birisinin gücü elde etmesi değil mekânı, zamanı mutlak olandan koparma sonucudur. Pek çok destanda, örneğin Gilgamiş’ta gördüğümüz insanın sonsuzluğa uzanan bir yaşamsallığı bulma girişimidir. Ancak yeryüzü insana dünyasal bilinç içinde bir sonsuzluk vermemektedir. Yeryüzünde sonsuzluk bir yanılısma, doğada, kentte gördüğü bir seraptır. Bab’Aziz filmi ölümle insanın başka bir mekân-zamansallıkla kapı araladığı sonsuzluk inancı ile ilgilidir. Trajik olanda saklı olan insanın hayatıdır, trajik olanı kovan ise insan hayatının yalnızca şimdilerde duyumsadığımız bir yaşama fikriyle sınırlanmayacağı varsayımdır.

Modern birey; var oluşunu başkalarının bakışında, sosyal onayda ve maddî ispatlarda arar. Bu, yatay ve tüketilen bir varlık biçimidir. Oysa Bab’Aziz, bu bakışı dikey bir boyuta taşır. Filmde sıkça vurgulanan “herkesin yerine getirmesi gereken bir görevi vardır” düşüncesi, başarının dışsal bir puan, konum kazanma değil, içsel bir farkındalık ve fitrata uygunluk olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda film, bir “yol hikâyesi” gibi görünse de aslında mekanik bir ilerlemeyi değil, tasavvufî bir “seyr-ü sülûk” (manevî yolculuk) sürecini temsil eder. Manevî yolculuk için tek bir güzergâh bulunmamaktadır. Bu bir yönüyle modern zamanlarda güç, zenginlik, şöhret ile aşılması gereken bir eşitsizliği aşma ve yeni eşitsizlik yaratma, hiyerarşileri yıkıp yeni hiyerarşiler oluşturmak gibi bir döngüsellığe sahip modern za-

“

Bab’Aziz, klasik anlatının sunduğu bireysel başarılarla dayandırarak kurduğu yeryüzü cennetlerinde ‘birisi olma’ arzusunun peşinde koşmanın boşunaliğinin karşısına oluşturulan bu dünyanın sahteliğini, insanın dürtüsel tarafının götüreceği bir yok, -cennet’e tersinden işaret etmektedir.

”

man başarı formülasyonundan uzaklaşmayı, muvaffakiyeti kopuklukları yerle yeni bir aidiyet çabası olarak yorumlayacağımız bir hâlin de adıdır.

Çölün ıssızlığı kentin gürültüsü

Goethe’nin *Faust*’unda modern insanın trajik kökenini oluşturan üzerinde yaşadığı doğayı dönüştürmesini bir kör arzu olarak yorumlamaktaydı. İnsan tahakküm etmek için yok ettiği doğanın yerine yenisini koyamamaktaydı. Bir yönüyle yok edilenin yerine bir ikame-doğa da söz konusu değildi. Yok edilen ya da dönüşen doğa, bir teknik fetişizmini beslemekte ve insan ürettiği nesneyi bir fetişistik büyü ile büyülemektedir. Ancak büyü’nün bozulduğu yer yeni zaman ve mekândı. Bab’Aziz yeni zamanı nesnellikten arındırılmış bir zamanı duyumsatarak yeni mekânı da insanın dönüşmeye uğraşmadığı ve bir yok yer olarak varsaydığı çölü de yaşanılır hâle getirerek bu çatışmanın unsurlarını var ediyordu. Filmin geçtiği mekân olarak çölün seçilmesi, es-

etik bir tercihten öte, ontolojik bir zorunluluktur. Zira kent; gürültünün, maskelerin ve toplumsal rollerin mekânıdır. Gürültü hakikatin sesini, maskeler sahici duyguları, toplumsal roller de ontolojik vazifeyi bertaraf etmektedir. Kentte insan, nesnelere ve sistemler arasında sıkışmıştır. Çöl ise “fazlalıkların” ayıklandığı, insanın nefsiyle ve yaratıcısıyla baş başa kaldığı bir saflık alanıdır. Çölün sonsuzluk ve zamansızlığı dünyasal bilincin doğrultusunda tedirgin etmektedir. Zira insanın aşına olmadığı şeye mesafeliliği söz konusudur. Yön duygusunun yeniden oluşması için, içinde bulunduğu çevrenin yeni işaretleri ve mekânı tanılayan yeni göstergeleri keşfetmesi gerekmektedir. Kentte yolların nereye çıkacağı bellidir, tabelalar, ışıklar, navigasyonlar vardır. Dışsal olanda yönlendiren bu unsurlar iç

Nacer Khemir'in "*Çöl Üçlemesi*"nin son halkası olan Bab'Aziz (2005), sinemanın yalnızca bir hikâye anlatma aracı değil, aynı zamanda bir tefekkür ve "*hâl*" alanı olabileceği ilişkin bir imkânı içinde barındırmaktadır. Film, özellikle 20. yüzyılda çoğunluğunu mühtedi isimlerin oluşturduğu ve kitapların da dikkat çektiği modern dünyanın anlam krizine, hız tutkusuna ve dışsal başarı odaklılığına, rekabetçi yapısına karşı tasavvufun kadim bilgeliğinden hareketle oluşturulan radikal bir cevap olma niteliği taşımaktadır. Bab'Aziz; onu sinema evrenindeki film dilini etkin ve çok sayıda örnekle hâkim olan klasik anlatı kalıplarından sıyrıp sembollerin, "*rüya zamanın*", nedensellikten kurtulmuş bir sinema dilini anlamaya çalışmak için bir ilk adım varsayılmalıdır.

Bab'Aziz, klasik anlatının sunduğu bireysel başarılarla dayandırarak kurduğu yeryüzü cennetlerinde "*birisi olma*" arzusunun peşinde

“
Modern birey; var oluşunu başkalarının bakışında, sosyal onayda ve maddî ispatlarda arar. Bu, yatay ve tüketilen bir varlık biçimidir. Oysa Bab'Aziz, bu bakışı dikey bir boyuta taşır.

koşmanın boşunaliğinin karşısına oluşturulan bu dünyanın sahteliğini, insanın dürtüsel tarafının götüreceği bir yok, -cennet'e tersinden işaret etmektedir. Klasik anlatının "*birisi olmak*" mottosuna karşı "*hiç olmayı*"; bu hiçlik içinde mutlak varlığa teslim olmayı savunmaktadır. Klasik anlatı filmlerinde, örneğinde Marvel Evreni'nde yer alan filmlerde karakterin Tanrı olma isteği, onun kadir-i mutlak bir niteliği erişmeyi arzulaması, her zaman en yenilmezi istemesi, arzusunun bir anlam inşasıdır. Ancak ölüm onu nesnel zamansallıktan koparacaktır. Zamanı aşmak yerine onun içinde daha hızlı olmak trajik bir taleptir. Antik Yunan tragediyalarında insan çoğu zaman tükenmeyi istemekte, kozmosu oluşturan bir etik hükmü ihlal etmekte ve nihayetinde tanrısal bir ceza yükünü ya ömrüyle ödemekte ya da ömür boyu çekmekle ödemektedir. İnsanın güç istenci, anlam arayışının üstünde olmakta, çoğu zamanda anlamı kendi yakaladığı

gücün kapsamında bir değişken olarak ele almaktadır.

Sabitelerin ortadan kalktığı ve gücün oluşturduğu, çoğu zamanda egemenin ahlâkını kuşanan yeni durumun yarattığı eşitsizlikler, "*biri olma*" arzusunun gölgesinde gizlenmektedir. Trajik olan güçlü olma arzusuna sahip olan birisinin gücü elde etmesi değil mekânı, zamanı mutlak olandan koparma sonucudur. Pek çok destanda, örneğin Gilgamiş'ta gördüğümüz insanın sonsuzluğa uzanan bir yaşamsallığı bulma girişimidir. Ancak yeryüzü insana dünyasal bilinç içinde bir sonsuzluk vermemektedir. Yeryüzünde sonsuzluk bir yanılsama, doğada, kentte gördüğü bir seraptır. Bab'Aziz filmi ölümle insanın başka bir mekân-zamansallıkla kapı araladığı sonsuzluk inancı ile ilgilidir. Trajik olanda saklı olan insanın hayatıdır, trajik olanı kovan ise insan hayatının yalnızca şimdilerde duyumsadığımız bir yaşama fikriyle sınırlanmayacağı varsayımdır.

Modern birey; var oluşunu başkalarının bakışında, sosyal onayda ve maddî ispatlarda arar. Bu, yatay ve tüketilen bir varlık biçimidir. Oysa Bab'Aziz, bu bakışı dikey bir boyuta taşır. Filmde sıkça vurgulanan "*herkesin yerine getirmesi gereken bir görevi vardır*" düşüncesi, başarının dışsal bir puan, konum kazanma değil, içsel bir farkındalık ve fitrata uygunluk olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda film, bir "*yol hikâyesi*" gibi görünse de aslında mekanik bir ilerlemeyi değil, tasavvufî bir "*seyr-ü sülûk*" (manevî yolculuk) sürecini temsil eder. Manevî yolculuk için tek bir güzergâh bulunmamaktadır. Bu bir yönüyle modern zamanlarda güç, zengin-

lik, şöhret ile aşılması gereken bir eşitsizliği aşma ve yeni eşitsizlik yaratma, hiyerarşileri yıkıp yeni hiyerarşiler oluşturmak gibi bir döngüsellğe sahip modern zaman başarı formülasyonundan uzaklaşmayı, muvaffakiyeti kopuklukları yerle yeni bir aidiyet çabası olarak yorumlayacağımız bir hâlin de adıdır.

Ölüme bir çare mi çare bir ölüm mü?

Filmin en çarpıcı yönlerinden biri, modernitenin korkulu rüyası olan “ölüm” kavramını ele alış biçimidir. Modern düşünce ölümü bir yok oluş ve trajedi olarak kodlarken, Bab'Aziz onu bir “şeb-i arûs” (düğün gecesi) yani ilâhî sevgiliye kavuşma anı olarak betimler. Bab'Aziz'in Hasan'a anlattığı doğmamış çocuk metaforu, insanın bilinmeyene duyduğu korkunun anlamsızlığını vurgular. Nasıl ki anne karnındaki bir bebek dışarıdaki dünyayı hayal edemiyor ve oraya çıkmaktan korkuyorsa, insan da dünya hayatından sonraki hakikati kavrayamadığı için ölümden korkar. Bu yaklaşım, Albert Camus'nün absürt (saçma) dünyasına verilmiş en zarif cevaptır: Hayat; anlamsız bir rastlantı değil, sonu vuslata çıkan bir keşif yürüyüşüdür.

Bab'Aziz'deki her karakter —Osman'ın dünyevî aşkı, Zeyd ve Nur'un ilâhî arayışı, Hasan'ın öfkesinden arınışı— aslında aynı hakikatin farklı renkleridir. Hepsi çölde farklı yollardan yürürler ama sonunda ulaştıkları yer aynıdır. Bu, tasavvuftaki “vahdet-i vücûd” (varlığın birliği) düşüncesinin sinema perdesindeki karşılığı olma iddiasını taşımaktadır.

“

Bab'Aziz filmi ölümle insanın başka bir mekân-zamansallıkla kapı araladığı sonsuzluk inancı ile ilgilidir. Trajik olanda saklı olan insanın hayatıdır, trajik olanı kovan ise insan hayatının yalnızca şimdilerde duyumsadığımız bir yaşama fikriyle sınırlanmayacağı varsayımıdır.

”

Nacer Khemir'in Bab'Aziz'i, salt bir sinematografik anlatı olmanın ötesinde; modernitenin pozitivist ve materyalist kuşatması altında anlam krizine sürüklenen özne

için tasavvufi bir vaha ve ontolojik bir farkındalık temrini hüviyeti taşımaktadır. Film, izleyiciye dışsal bir gerçeklik haritası sunmak ya da belirlenmiş bir istikamet tayin etmek yerine; bireyi kendi hakikatine yönelten estetik bir pusula işlevi görmektedir.

Bu bağlamda film, klasik anlatının dikte edici yapısını reddederek, anlamı izleyicinin tefekkür dünyasında yeniden inşa eden fenomenolojik bir deneyime dönüştürür. Bab'Aziz, “birisi olma” illüzyonuna karşı “hiçlik” makamını bir varoluşsal zemin olarak önerirken; modern insanın ruhsal susuzluğuna, kadim geleneğin sembolik diliyle aşkın bir şifa sunmaktadır. Film, hakikatin dış dünyada fethedilecek bir menzil değil, insanın kendi derinliğinde keşfedilmeyi bekleyen bâtinî bir hazine olduğunu sinemanın şiirsel diliyle tescil etmektedir.

BİR SAHAF MEZADI VE BİNAMAZIN HİKÂYESİ

Kur'ân-ı Kerîm'de, İslâm'da olduğu gibi diğer semavî dinlerde de namaz ibadetinin insanlara emrolunduğu belirtilir. Özellikle namaza çokça vurgu yapılması, namazın terkinin kötü bir fiil olduğu, peygamberlerin dualarında kendilerinin ve nesillerinin namaz kılanlardan olmaları için niyazda bulunmaları bu ibadetin dinî anlamdaki önemini gösterir. Hadislerde de tıpkı âyetlerdeki gibi namaz kılanlardan övgüyle bahsedilmiş, namazı terk edenlerin ise yaşayacağı kayıplara dikkat çekilmiştir. Namazın devamlı, huşû içerisinde ve ikame edilerek yerine getirilmesi de diğer emirler içerisinde yer almaktadır.

Sözlü ve yazılı edebiyatımız içerisinde de birçok önemli şairimiz namaz ibadetine değinmiş, namaz kılmamanın güzelliklerinden ve verdiği iç huzurdan bahsetmiştir. Türkçesi anne sütü lezzetiyle ağızımızda olan Yûnus Emre'miz:

"Müslümanam diyen kişi, şartı nedür bilse gerek

Tanrı'nun buyruğın tutup, beş vakt namaz kılsa gerek" derken namazın önemini vurgular;

"Her kim bu sözden almadı, beş vakt namazı kılmadı

Bilün Müslüman olmadı, ol ta-

“

Namaza çokça vurgu yapılması, namazın terkinin kötü bir fiil olduğu, peygamberlerin dualarında kendilerinin ve nesillerinin namaz kılanlardan olmaları için niyazda bulunmaları bu ibadetin dinî anlamdaki önemini gösterir.

”

muya girse gerek" dizeleriyle de namaz kılmayanların cehenneme gideceklerini söyler. Türk edebiyatının çağlayan gür sesi Necip Fazıl Kısakürek:

"Namaz, sancıma ilaç, yanık yerime merhem;

Onsuz, ebedî hayat benim olsa istemem!

Bu kasvet dünyasında kalmadı özlediğim,

Namaz vaktinden başka, ânını

gözlediğim." dizeleriyle namaza olan muhabbetini dile getirmiştir.

Edebiyatımızda namaz kılmamanın verdiği huzur, namaz kılanların yaşadıkları mutluluğa ait birçok örnek bulunmaktadır. Bununla birlikte namaz kılmayanların sert şekilde eleştirildiği âdeta yerin dibine sokulup, imanlarının sorgulandığı şiirler de mevcuttur. Halk arasında "beynamaz" olarak adlandırılan binamazlarla ilgili Türk edebiyatında birçok manzume bulunmaktadır. Bizim elimizde ise bir sahaf mezadında tesadüf edip aldığımız isimsiz ve tarihsiz küçük bir defterde rastladığımız bir şiir var ki okuduğunuzda ürpermemek mümkün değil. Namaz kılmayanları âdeta yerden yere vuran onlara demediğini bırakmayan bu şiirin benzerini ne görmüş ne de duymuştum. Ta ki İlyas Kayakay'ın *"Türk Edebiyatında Binamaz Dair Nasihatnâmeler ve Binamaz ile Hz. Ali'nin Bilinmeyen Manzum Bir Kıssası"* adlı makalesine tesadüf edene kadar. Bu makalede bizim elimizdeki şiire benzer bazı manzum eserlerin daha önce de yazıldığı hatta yayımlayacağımız şiirin benzerinin 1772 tarihli bir istinsahının Millî Kütüphanesinin yazmalar bölümünde yine isimsiz olarak bulunduğu görülmektedir. ▶▶

حکایه بیناز
 ایشیت ایمای ای بیناز اولان
 اول بوچه حق نه دیش
 چفسون برمدن کومدن
 غیر کیری بولسون دیش
 یومر الینی یوریش
 کور کچم یولی
 اولوی خنیر اولوی
 قایما شیر اولسون دیش
 ایسان بر اولدوقه بوند
 یوز بیک لحت ایز کوند
 سکان بیک لیجمنه
 یاقسمرک بلسون دیش
 دنیا فانی هبیبی بلان
 جمله کیدر بوند کلان
 بیناز ایلکه دوست اولان
 بیز و شمان بلسون دیش
 بیناره ویرمه فرین
 کچه نه دوز کور دوش

اولوی کور بچک نشتار
 هی نه ظالمدر بیناز
 بیمار لک حیف جاننه
 سسطا لک کور ناینه
 قصد ایدر ایماننه
 هی نه ظالمدر بیناز
 بینازی الله سؤمر
 رسولاک امی اولمز
 حسیک قو قوسو طومر
 هی نه ظالمدر بیناز
 بیمار دن مردار یوقدر
 صغیر کیری فری طوقدر
 نماز یورکنه اوقدر
 کورنه ملعوندر بیناز
 بیناره قو کوشوا وله
 اتمکی کور ایشه یه
 سن کامیلار دمه
 کورنه کور کدر بیناز

بیناز حیفک دشمنی
 استدن اولور کفی
 کچه کوند یورچی
 کورنه ظالمدر بیناز
 نماز دیر کاهی یورن
 نماز و جنته قورن
 بیناز اول ایمان
 کورنه شاشقندر بیناز
 بینازی دینی حراب
 هر کون اولور کا عذاب
 مورنه لیج شراب
 کورنه شاشقندر بیناز
 بیناز قبی مردار دیر
 مقبره سی لاه دار دیر
 ملک اذن بر ز دیر
 کورنه ظالمدر بیناز
 بیمارک یوقدر ایمانی
 جکشدور تنگی کومانی
 سسطان اولور رحمانی
 کورنه ظالمدر بیناز

Hikâye-i Bînamaz

İşit imamı ey bînamaz olan / Ol yüce hak ne demiş
Çıksun yerimden göğümden / Gayrı tenri bulsun demiş

Yumaz elini yüzünü / Gözler cehennem yolunu
Ölümü hınzır ölümü / Ko imansız ölsün demiş

İnsan yaradıldık da bunda / Yüz bin lanet iner günde
Seksen bin yıl cehennemde / Yaksam gerek bilsün demiş

Dünya fâni hepsi yalan / Cümle gider bunda gelen
Bînamaz ile dost olan / Beni düşman bilsün demiş

Bînamaza verme kızın / Geceye döner gündüzün
Ecel gelirse ansızın / Hey ne zalimdir bînamaz

Bînamazın kızın alma / Günah deryasına dalma
Kendüni tamuya salma / Hey ne melundur bînamaz

Bînamaza virme selam / Yediği giydiği haram
Gazap olur her sabah akşam / Çirkin yüzlüdür bînamaz

Eli ayağı sağ ola / Andan sakalı ak ola
Köpekler andan pak ola / Kara yüzlüdür bînamaz

Müezzinler bekleyincek / Cemaat saf saf oluncak
Kaçar imamı görünce / Ey ne asidir bînamaz

Bînamaz sûreti beşer / Şeytan kulağına işer
Ölümü görünce şaşar / Hey ne zalimdir bînamaz

Bînamazın hayf canına / Şeytanlar gelür yanına
Kast iderler imanına / Hey ne zalimdir bînamaz

Bînamazı Allah sevmez / Resûl'un ümmeti olmaz
Cennetin kokusunu duymaz / Hey ne zalimdir bînamaz

Bînamazdan murdar yoktur / Siğir gibi karnı toktur
Namaz yüreğine oktur / Gör ne melundur bînamaz

Bînamaza komşu olma / Ekmeği gelür ise yeme
Sen ânâ Müslüman deme / Gör ne köpektir bînamaz

Elini yüzünü hiç yumaz / Sakalını hiç taramaz
Bir işi Hakk'a yaramaz / Gör ne zalimdir bînamaz

Evi var mescit yanında / Yüzü yok hak divanında
Korlar kâfir mezarında / Hey ne kâfirdir bînamaz

Bînamaz ile oturma / Hasta olur ise hâlini sorma
Ölür ise namazın kılma / Gör ne zalimdir bînamaz

Tutmaz Resûl'un sözünü / Bâyimle (Pâyimle) depsem yüzünü
Ursam çıkarsam gözünü / Gör ne köpektir bînamaz

Sabah olur gerünür / Abdest almağa
erinür
Yarın mehşerde yerinür / Kara yüzlü-
dür bînamaz

Ezan okuduğun duyar / Başın kuma
koyar
Şeytan sözüne uyar / Hey ne cahildir
bînamaz

Yatur domuz gibi horlar / Kalkar eşek
gibi zırlar
Cehennem içine korlar / Gör ne asidir
bînamaz

Abdestsiz yer çöreği / Sancıya uğrar
yüreği
Olur cehennem direği / Gör ne zalim-
dir bînamaz

Bînamazın şeytan karındaşı / Hiç sec-
deye komaz başı
Gerek erkek gerek dişi / Cümle fasıktır
bînamaz

Bînamaz Hakk'ın murdarı / Etmez
rukûu sücûdu
Olur müminler cühûdı / Gör ne melun-
dur bînamaz

Bînamaz hakkın düşmanı / Ateşten
olur kefeni
Gece gündüz yanar teni / Gör ne za-
limdir bînamaz

Namazdır günahı yuyan / Namazdır
cennete koyan
Bînamazda olmaz iman / Gör ne şaş-
kındır bînamaz

Bînamazın dini harap / Her gün olur
ânâ azap
Su yerine içer şarap / Gör ne şaşkındır
bînamaz

Bînamaz kati murdardır / Makberesi
anda dardır
Melekler andan bîzardır / Gör ne zalim-
dir bînamaz

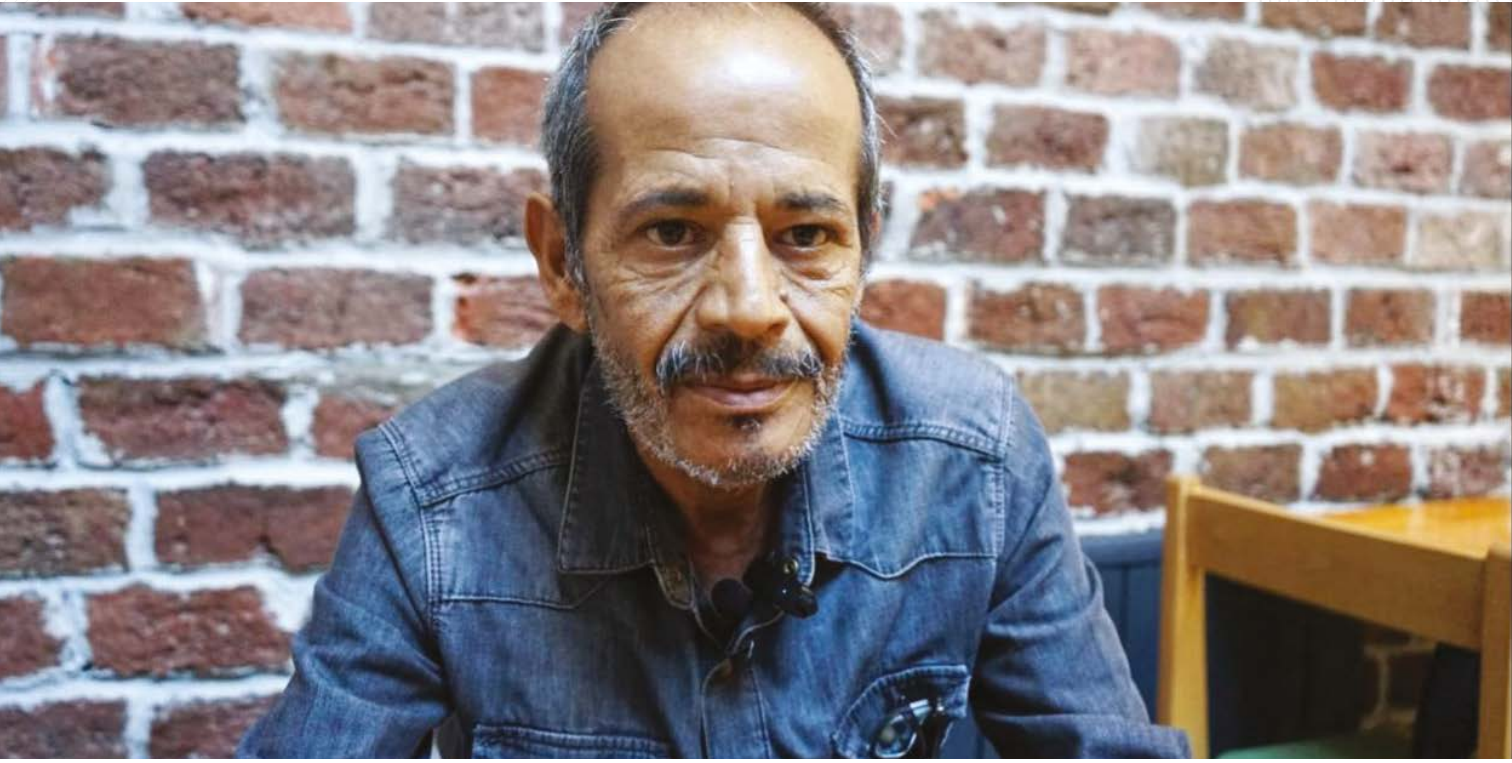
Bînamazın yoktur imanı / Çekmiştir
tengi gümanı
Şeytan olur tercümanı / Gör ne zalim-
dir bînamaz

Bînamaz mümin olur dünyada / Müna-
fık olur tenhada
Oğlu kızı haramzâde / Gör ne zalimdir
bînamaz

Bînamaza komşu olma / Ekmeği gelür
ise yeme
Sen ânâ Müslüman deme / Gör ne kö-
pektir bînamaz

Destan nazmı şeklinde harekeli kâtip neshi tarzında yazılan "Hikâye-i Bînamaz" şiiri, gerek Millet Kütüphanesi'n-de Miskin Derviş mahlasıyla yazılan "Hâzâ Bînamaz İlahisi" gerek ise Edebiyat tarihçisi Sadettin Nüzhet'in "Türk Şairleri" adlı mufassal eserinde Çıracı Miskin mahlasıyla yayınladığı "Bînamaz Destanı" ile çoğunlukla benzer yer yer farklı özellikler göstermektedir.

Bizim şiir burada bitiyor. Benzerleri ile karşılaştırıldığında şiirin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Kara düzenle istinsah edilmiş, içerisinde başta Ramazan ile ilgili olmak üzere çeşitli şiirler ve dular bulunduran bu deftercik kim bilir kimin başucu defteriydi. Ne başında ne sonunda kime ait olduğuna dair bir belirti yok. İpleri kopmuş cildi dağılmış. Duyduklarını ya da bazı manzum eserlerde gördüklerini bu defterciğe not etmiş müstensih. Şiirde geçen beddualardan halas olmak duasıyla bu defterciği oluşturan müstensihimize rahmet diliyorum.

SAKARYA ÇAY OCAĞI'NDA BİR YAZAR: BÜLENT AKYÜREK

▣ Ebubekir KURBAN*

Bazı insanlar kitaplardan önce gelir. Bazılarıysa kitaplarının içinde yaşar. Bülent Akyürek, bu iki uç arasında yürüyen biriydi.

Onu sokakta tanıdım. Ankara'da, Sakarya Çay Ocağı'nda. Orası sıradan bir çay ocağı değildi. Masalar eski, sandalyeler huzursuz, çay hep sıcaktı. Asıl kaynayan çay değil, cümlelerdi. Orada çay içilmezdi, fikir içilirdi. İnsanlar konuşmazdı, tartışırdı. Bazen bir cümle bir insanı yaralardı.

Akyürek, o yaraların dilini konuşurdu.

İlk bakışta bir "yazar" izlenimi vermezdi. Zaten bir "yazar" olarak görünmek gibi bir derdi yoktu.

Hayatın içinden gelmişti: Garsonluk, fabrika, dergicilik...

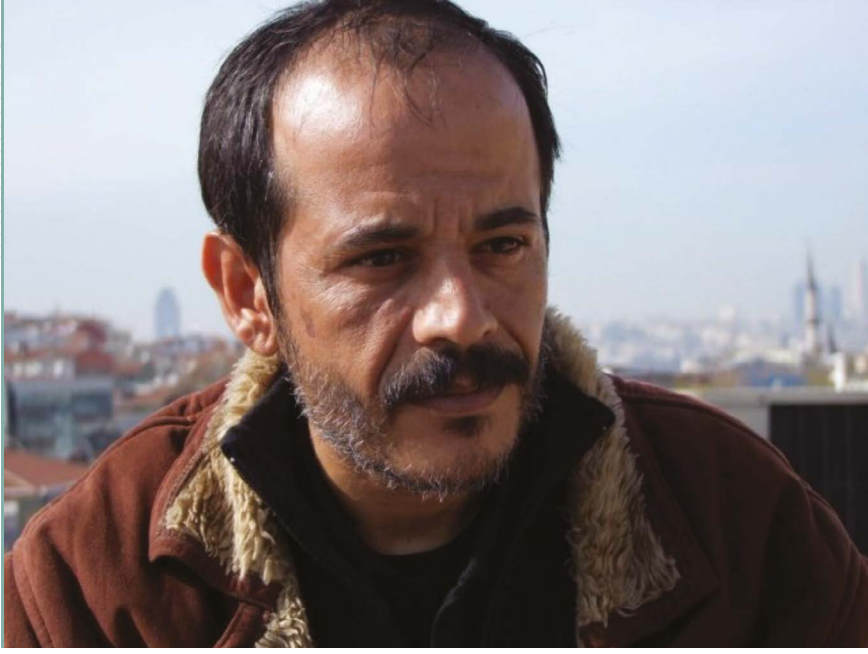
Cümleleri masa başında kurulmazdı, yaşanmışlıktan kopup gelirdi. Metinleri kusursuz değildi, canlıydı. Okuru rahat bırakmazdı. Ya sinirlendirir ya güldürürdü, çoğu zaman ikisini birden yapardı.

Yazıyı bir anlatım aracı olarak değil, bir müdahale biçimi olarak görürdü.

Klişelere saldırırdı. Ezberlere saldırırdı. En çok da kendisine.

"Milletin ezberini silmek için yazıyorum" sözü, bir iddiadan çok bir karakter beyanıydı.

Onun dünyasında küçük görünen şeyler büyüktü. Mesela "ama", "Seni severim" dersiniz ve ardından gelen o kelime: "ama".

Aşkı bile suskunlukla tarif ederdi. “Gerçek aşk konuşmaz!” derdi. Konuşulan şeyin zamanla eksildiğine inanırdı.

Bugün herkesin konuştuğu bir dünyada o, susmanın tarafındaydı.

Anlaşılması zor oldu. Zaten anlaşılmak gibi bir derdi yoktu: “Zamanın seçiciliğine inanıyorum.” derdi.

Bülent artık yok.

Bazı insanlar gittikten sonra da kalır. Onlar bir mekâna değil, bir hâle aittir.

Bugün Sakarya Çay Ocağı'ndan geçseniz, onu göremezsiniz.

Ama bir masada cümle yarım kalırsa, bir “ama”dan sonra ses değişirse... Bilin ki o suskunlukta hâlâ o vardır.

Onu tarif etmek zor.

Şu söylenebilir: Bülent Akyürek, yazıyı süslemek için değil, bozmak için kullandı.

En çok da bozduğu yerden hakikate yaklaştı.

Akyürek'e göre insan tam da orada çözüldü. Dürüstlük o eşikte yarım kalır, cesaret orada susar, korkaklık orada konuşurdu.

Belki bu yüzden cümlelerini “ama”sız kurmaya çalıştı. Ya da “ama”dan sonrasını doğrudan yüzünüze çarptı.

Metinlerindeki huzursuzluk yapay değildi. Yaşanmıştı.

“

Bazı insanlar kitaplardan önce gelir. Bazılarıysa kitaplarının içinde yaşar. Bülent Akyürek, bu iki uç arasında yürüyen biriydi.

”

Sağlığıyla, yalnızlığıyla, öfkesiyle... Hepsi yazıya sinmişti.

“Eli yüzü kanlı, sağlığı yerinde bir yazarın beyninde arıza vardır.” derken aslında kendi iç gerilimini anlatıyordu.

Yazmak onun için bir meslek değil, bir bedeldi.

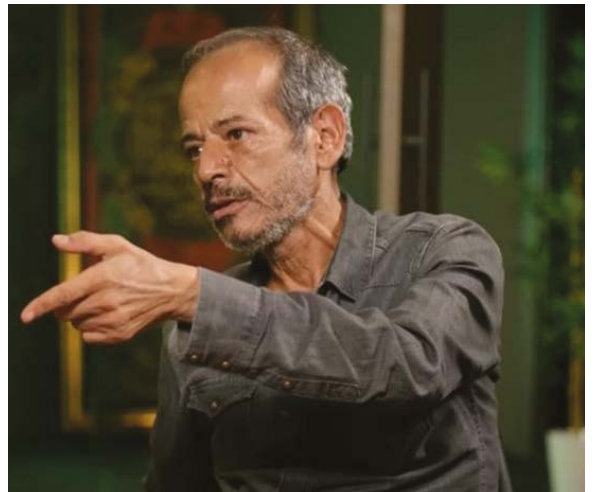
Onu anlamak için yalnızca metinlerini okumak yetmezdi. Bir masada konuşurken görmek gerekirdi. Bir çayın buharı arasında yükselen cümlede...

Orada fark ederdiniz: Yazmıyordu, yaşadığını yazıya mecbur bırakıyordu.

Onu sınıflandırmak kolaydır: Roman yazarı, denemeci, eleştirmen... Ama bunların hiçbirisi yeterli değildir.

O, bir itiraz hâliydi.

Modern hayata, sahte nezakete, ezbere... En çok da insanın kendine söylediği yalanlara.

* Yazar

NEFİS MUHASEBESİ*

Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU*

Bir gün, dünyada yaptığımız her işin hesabını Allah huzurunda vereceğimiz muhakkaktır. Bu, imanımızın bir esasıdır. “Hesaba çekilmeden önce kendinizi muhasebe ediniz!” sözüne uyarak her birimiz kendi kendimizi bir nefis muhasebesine, bir nevi imtihana tabi tutalım. Kendimizi deneyelim ki Müslümanlık davasında, “bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen” insanlığın efendisi Muhammed aleyhisselâma ümmet olmak iddiasında, hulâsa Allah’a varan dosdoğru yolun yolculuğunda nelerde bulunduğumuzu görelim.

Bu işi yaparken, Allah kelâmını gözümüzün önünde mîyar olarak bulduralım. Âyetin mânâsını dikkatle okuyoruz: “Allah’a ve Resûlü’ne iman eden hiçbir kavmi, Allah’a ve Resûlü’ne düşmanlık etmeye kalkışan kimselerle sevgi içinde bulamazsın. Hatta onlar babaları, oğulları, kardeşleri veya hemşehrileri olsalar da... İşte bunlar o kimselerdir ki Allah, imanı kalplerine yazmış ve kendilerini tarafından bir ruh ile desteklemiştir. Bunları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacak, içlerinde ebediyen kalacaklardır. Öyle ki Allah onlardan hoşnut, onlar Allah’tan

hoşnut... İşte onlar Allah fırkasıdır. Gözünüzü açın ki Allah fırkası mutlaka kurtuluşa ermişlerdir.”

Şimdi âyet-i kerîmeyi tetkike başlayalım. Bu tetkik esnasında her birimiz kendimizi tanımaya, dindarlığımızı ölçmeye fırsat bulacağız.

Âyetin sonunda “Allah fırkası” diye isimlendirilen kimseler daha yukarıda vasıfları sayılan ve Allah’a, âhîret gününe iman eden kimselerdir. Bu mutlu kişiler Allah ve Resûlü’ne düşmanlık edenlere katıyen dostluk yapmazlar. Onları hiçbir şekilde sevmezler, sevmeyebilirler. Allah’a ve Resûlü’ne düşmanlık edenler

kimlerdir? Allah'ın yeryüzündeki mutlak hâkimiyet ve iradesine karşı gelenlerdir. Allah iradesini ve hâkimiyetini bize İslâm tanıtmıştır. İslâm'ı tebliğ eden Muhammed aleyhisselâmdir. Bu irade ve hâkimiyeti yeryüzünde tatbik ve infaza memur olanlar müminlerdir. Binaenaleyh Allah'a, O'nun elçisi Muhammed aleyhisselâma küfredenler, bunlarla alay edenler, Allah'ın iradesi ve Peygamberin tebliği neticesi olan İslâm dinine, onun emirlerine kasten karşı gelenler Allah'ın ve Resûlü'nün düşmanlarıdır. Yine müminlere, Allah ve Resûlü'ne iman ettikleri, İslâm'ı benimsedikleri diye tecavüz edenler, onları yurtlarından çıkarıncılar, onlara eziyet verenler de Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelenlerdir.

Bunlar çeşitli bağlarla bize bağlı olabilirler. Aramıza karışmış bulunabilirler. Çünkü Allah'ın takdiri ve hikmetidir ki dünyada iyiler ve kötüler hep bir arada yaşarlar. Tefrik âhirette yapılacaktır. Bundan dolayı âyette *"Onlar babaları, oğulları, kardeşleri veya hemşehrileri olsa da..."* diye zikredilir.

Şöyle bir içimize dönelim, yoklayalım: Kendilerine mensup olduğumuz babalarımız, ciğerpare oğullarımız, kardeşlerimiz ve soy-sopumuz bile olsa, Allah uğrunda gerekirse onları sevmeyeceğiz, tanımayacağız, atacağız. Bu cesaret, bu hâkimî olarak var mı bizde? Bir an için hepsini, bütün dostlarımızı sahte, yalancı veya renksiz kabul edelim. Sonra da birer birer onları İslâm'ın mihenk taşına vurarak değerlendirelim. Görelim ki dost, akraba ve hısım kadromuzda bir azalma, bir ayıklanma meydana gelmiş midir? İşte bu, bir nefis muhasebesidir, bir mücadele sahnesidir.

Bu mücadeleye Peygamber asrından bir örnek verelim: Resûl-i Ekrem, Peygamberlik devresinin yarısından sonra Mekke'de karşı cephenin hücum ve taarruzlarına dayanamayıp ashabıyla birlikte Medine'ye hicret etmişlerdi. Hicretin ikinci senesinden itibaren Medine'de sakin Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında *"Bedir"*den başlamak üzere çeşitli harpler olmuştur. Bu harplerde İslâm davasına samimiyetle bağlanmış olan Müslümanlar karşı cephede bulunan babaları, evlatları, kardeşleri ve yakın akrabalarıyla savaşmışlardır.

Bunlardan Bedir Harbi'nde Hz. Ebû Bekir, oğlu Abdurrahman'a karşı çıkmak istediye de Peygamber müsaade etmemiştir. Hz. Ömer, dayısı Âs'ı öldürdü. Hz. Ali, Hz. Hamza ve Hz. Ebû Ubeyde amcazadeleri Utbe, Şeybe, Velîd'i öldürdüler. Uhud Harbi'nde Ebû Ubeyde, babası Cerrah'i öldürdü. Hz. Mus'ab, biraderi Ubeyd'i öldürdü.

Bu mücadele bir kardeş kavgası değil, Hak ile bâtılın mücadelesidir. Bütün bir insanlık saadeti uğrunda mâneviyat haramilerinin temizlenmesiyle Allah iradesinin yolunu ayıklamaktır. İşte böylerinkilerin kalplerine Allah, imanı ve sebatı yazmış, hakketmiştir. Bunları tarafından bir ruh, bir enerji, bir azim ve cehd ile teyit etmiştir. Bunlar ebedî hayatta cennete girmenin fevkinde Allah'ın rızasına erenlerdir. *"Allah onlardan hoşnut, onlar Allah'tan hoşnut..."*

Bu iç gözlemi, bu tecrübeyi sık sık tekrar etmeli, Büyük Mahkemeye çağrılmadan önce kendi kendimizin muhakemesini yapmalıyız. Ve bu, hareket noktamızın vâhidi, ölçü birimi olmalıdır.

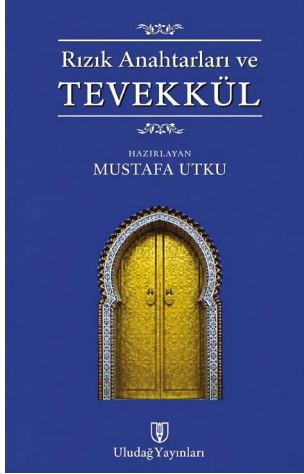
Prof. Dr. Bekir Topaloğlu kimdir?

1936 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğan Bekir Topaloğlu, İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndan 1959 yılında mezun oldu. Öğrenciliği sırasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı vaizlik imtihanını kazanarak İstanbul'un çeşitli camilerinde fahri vaizlik yaptı. 1959-1963 yılları arasında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde yüksek öğrenimini tamamladı; bu süreçte imam-hatiplik görevini de sürdürdü.

İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmenliği yapan Topaloğlu, bu dönemde ilk eseri olan *"İslâm'da Kadın"* adlı kitabını kaleme aldı. 1971 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde kelâm öğretmeni olarak göreve başladı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1983'te doktor, aynı yıl yardımcı doçent, 1986'da doçent ve 1993'te kelâm ana bilim dalında profesör oldu.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde İnceleme Kurulu Başkanlığı ile Kelâm-Mezhepler Tarihi ilim heyeti başkanlığı görevlerini yürüten Topaloğlu, 9 Mart 2016 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

* Bu makale, Tohum Dergisi'nin 1969 yılına ait 44. sayısında yayımlanmıştır.

Rızık Anahtarları ve Tevekkül Mustafa Utku

Uludağ Yayınları / 2005 / 346 Sayfa

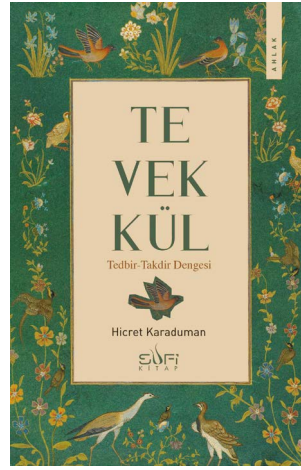
Ebû Bekr İbn Ebü'd-Dünyâ Hazretlerinin (ra) "Kitabü't Tevekkül Alallah" adlı risalesinin tercümesiyle başlayan eser, rızık kavramını Kur'an-ı Kerim ve sünnet perspektifinde ele alıyor. Eser, rızık konusunda tevekkülün merkezî rolüne vurgu yaparken aynı perspektifle rızka ulaşmanın imkânlarına da açıklık getiriyor. Diğer taraftan günümüzde maddiyata indirgenen rızkın manevî boyutunu hatırlatarak okuyucuya bakış açısı sunuyor. Rızık-tevekkül ilişkisini, dolayısıyla hayatın temel gayesini, unutulmuş değerleri öne çıkararak anlatan "Rızık Anahtarları ve Tevekkül" adlı bu eserden, konuyu merak edenler ve araştırmacılar faydalanabilir.●

Tevekkül Psikolojisi Fatih Kandemir

İlahiyat Kitap / 2024 / 130 Sayfa

Tevekkül, İslam'ın en temel kavramlarından biridir. Eserin iddiası, tevekkül kavramının Hazreti Peygamber Efendimiz'in (sav) vefatından sonra erozyona uğradığıdır. Bazen yanlış kader anlayışına gerekçe yapılmış bazen de tevekkülün önemli bir boyutu olan tedbirin bilişsel tarafı ihmal edilmiştir. Eserin bir iddiası da erozyona uğrayan, örselenen hatta ve hatta istismar edilen tevekkül inancını, yüklediği yanlışlardan arındırmaktır. Böylece kavramın önemini anlaşılmasına kapı aralamaktır. Eser, kavramın derinliğini keşfetmek isteyenler ve konuya akademik düzlemde ilgi duyanlar için önemli bir başvuru kaynağıdır.

Tevekkül: Tedbir-Takdir Dengesi Hicret Karaduman

Sufi Kitap / 2026 / 144 Sayfa

Eser; modern hayatın hız, haz ve belirsizlikle örülü yapısı içinde itidalli yaklaşımı öne çıkarmasıyla dikkat çekiyor. İnsanın çabası ile ilâhî takdire olan güvenin birlikte ele alındığı eserde, tevekkül kavramı sade ve anlaşılır bir dille açıklanıyor. Hem düşünmeye hem de içsel bir farkındalık geliştirmeye çağrı yapan eser, günlük hayattan örnekler sunarak okurun kendi yaşamına kolayca uyarlayabileceği bir bakış açısı geliştiriyor. Manevî derinlik arayanlar için rehber niteliğinde. ●

Âfetler ve İmtihan Gerçeği & Tedbir ve Tevekkül Bağlamında Ramazan Altıntaş

Erkam Yayınları / 2025 / 88 Sayfa

“Âfetler ve İmtihan Gerçeği & Tedbir ve Tevekkül Bağlamında”, insanın karşılaştığı zorlukları ve âfetleri, imtihan kavramı üzerinden anlatan bir eserdir. Tedbir ile tevekkül arasındaki dengeye vurgu yapan eser, insanın karşı karşıya kaldığı sıkıntıların birer musibet olmasının yanı sıra manevî birer sınav olduğuna dikkat çekiyor. Farklı boyutları olan sıkıntılardan biri de âfetlerdir. Âfetlere karşı insanın sorumluluğunu ihmal etmeden gerekli önlemleri alması gerektiğini, bununla birlikte sonucu Allah’a bırakmanın önemini açık bir dille ifade eder. Eser, düşünsel anlamda okuyucuyu zenginleştirirken zor zamanlar için de manevî rehberlik sunuyor. ●

Tevhid ve Tevekkül İmam Gazzâlî

Ehil Yayınları / 2010 / 160 Sayfa

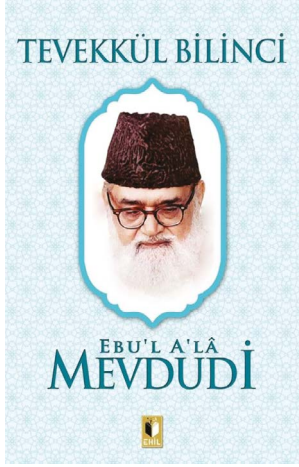
İslâm düşüncesinin en özgün isimlerinden biri olan İmam Gazzâlî'nin, tevhid (Allah'ın birliği) ve tevekkül (Allah'a güvenme) kavramlarını irdelediği eseridir. Eser, insanın hem inanç dünyasını hem de günlük hayatını şekillendiren bu iki temel değeri sade ve anlaşılır bir dille açıklıyor. Eserde kulun Allah'a olan bağlılığı, dünya ile ilişkisi ve iç huzura ulaşma yolları örneklerle desteklenerek anlatılıyor. Okuyucuya sadece teorik bilginin yanı sıra hayatın zorlukları karşısında nasıl bir duruş sergilenmesi gerektiğine dair yol göstericiliğiyle de oldukça önemli bir eser. ●

Hekaton'la Son Tango Mustafa Merter

Ketebe Yayınevi / 2025 / 296 Sayfa

Eser; modern hayatın hız, haz ve belirsizlikle örülü yapısı içinde itidalli yaklaşımı öne çıkarmasıyla dikkat çekiyor. İnsanın çabası ile ilâhî takdire olan güvenin birlikte ele alındığı eserde, tevekkül kavramı sade ve anlaşılır bir dille açıklanıyor. Hem düşünmeye hem de içsel bir farkındalık geliştirmeye çağrı yapan eser, günlük hayattan örnekler sunarak okurun kendi yaşamına kolayca uyarlayabileceği bir bakış açısı geliştiriyor. Manevî derinlik arayanlar için rehber niteliğinde. ●

Tevekkül Bilinci Ebü'l-A'lâ Mevdûdî

Ehil Yayınları / 2017 / 200 Sayfa

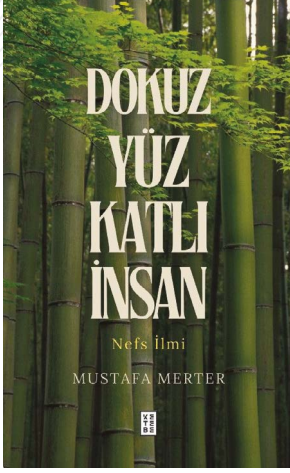
Modern İslam düşüncesinin önemli isimlerinden Mevdûdî, bu eserde tevekkül kavramına dair yaklaşımını ortaya koyuyor. Eserin temel meselesi, Müslüman halkların yaşadığı zorluklar karşısında doğru bir tevekkül anlayışının nasıl olması gerektiğidir. Mevdûdî'ye göre tevekkül; pasif bir bekleyiş değil, bilinçli bir mücadeledir. Allah'a güveni esas alır. Bununla birlikte Müslüman kimse sorumluluğu üstlenen, aktif hayat anlayışına sahip olmalıdır. Tevekkül konusunda fikrî bir derinlik ve pratik bir bilinç kazanmak isteyenlerin faydalanabileceği bu esere, İslâm düşüncesinin kayda değer isimlerinden Mevdûdî'yi anlamak isteyen araştırmacılar için de başvuru kaynağıdır.

Tevekkül Hangi Doğru? Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım Mirza Tokpinar

Kitâbî Yayınevi / 2010 / 176

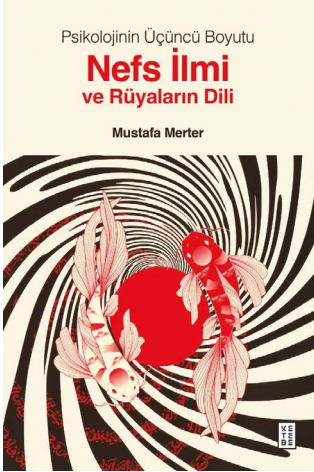
Tevekkül nedir? İnsana ne verir, insandan ne alır? Hiçbir şey yapmayı her şeyi Allah'tan beklemek tevekkül olarak kabul edilebilir mi? Bu kitap, esasında bazı tevekkül anlayışlarının eleştirisi olduğu gibi doğru tevekkül anlayışını ortaya koyma amacı da taşımaktadır. Hadislerden hareketle doğru tevekkül anlayışını göstermeyi amaçlayan eserde özellikle "çalışıp sonucu Allah'a bırakmak" şeklindeki yaygın tevekkül anlayışının yeterli olup olmadığı sorusuna cevap aranıyor. Bunun yanı sıra tevekkülün tevhid inancı ile ilişkisi detaylı biçimde incelenerek okuyucuya derin ve sorgulayıcı bir bakış açısı sunuluyor. ●

Dokuz Yüz Katlı İnsan Mustafa Merter

Ketebe Yayınevi / 2024 / 464 Sayfa

“Dokuz Yüz Katlı İnsan”, bilinç dışı kavramından hareketle Freud, Fechner, Gassner, Messmer ve Jung gibi modern psikolojiye yön vermiş isimlerin kuramlarını yeniden okuma önerisi ve şifa bildirisi olarak kabul edilebilir. Çalışma, esasında bir zihniyetin incelenmesi süreci ve söz konusu zihniyetin ifşası olarak da okunabilir. Bununla birlikte bu zihniyetin ortaya koyduğu tezlerin tasavvufi terminolojiyle ilişkilendirilmesi de eseri farklı kılıyor. Eserde Batı düşünce sisteminin aslında insan nefsinin çözümlemeye çalıştığı, insan ruhunu kavramaya çabaladığı ama bu meselelerin üzerinden gelemediği, buna karşı tasavvufun ise Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye ışığında meseleyi açıkladığına yer veriliyor. Günümüzün haz ve hız odaklı insanını içine bakmaya davet eden “Dokuz Yüz Katlı İnsan”, “psikoloji” disiplini yerine “Nefs İlmî” adını öneriyor.

Nefs İlmî ve Rüyalaraın Dili & Psikolojinin Üçüncü Boyutu Mustafa Merter

Ketebe Yayınevi / 2005 / 776 Sayısı

Batı psikolojisinin temel kuramlarını; Freud’un bastırma, Jung’un arketip başta olmak üzere modern psikolojinin temel kavramlarını analiz eden eser, modern psikolojiyi tasavvufun hikmet ölçüsünden geçiriyor. Varoluş merkezli bir okumayı nefis kavramı üzerinden anlatan eser; kaygı, depresyon, nöroz gibi modern dünyanın ruhî çalkantılarını nefsin üç boyutlu yapısı üzerinden yeniden ele alıyor. Böylece psikopatolojilere tasavvufi bir bakış, sadece tedavi yollarına değil, insanın hakiki potansiyeline dair de yeni ufuklar açmakla kalmıyor, rüyaların dilini çözümleyerek bize âlem-i misalin perdelerini de aralıyor ve insanın hiçbir koşulda yalnız olmadığını, her zaman bir yol göstericinin bulunduğunu hatırlatıyor. Nefs İlmî ve Rüyalaraın Dili & Psikolojinin Üçüncü Boyutu, akademik bir çalışmanın ötesinde iç yolculuk yapmak isteyenler için bir çağrıdır. Batı’nın iki boyutlu insan anlayışına karşılık, nefis kavramıyla üç boyut gerçeğini ortaya koyan eser, psikoloji üzerine çalışan araştırmacılar ve ilgilileri için başucu kitabı.

10 SORUDA ERZURUMLU İBRÂHİM HAKKI HAZRETLERİ KİMDİR?

1

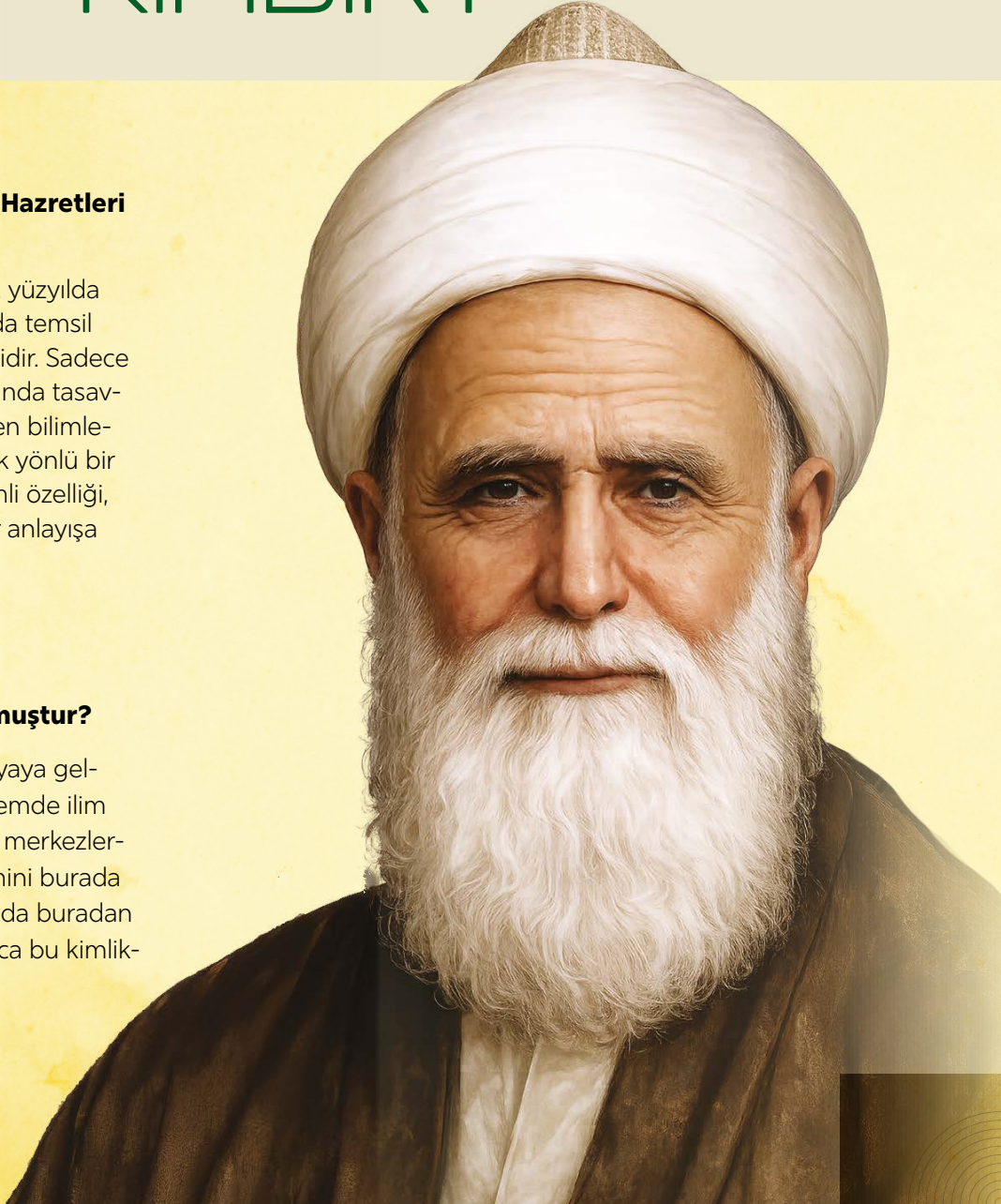
Erzurumlu İbrâhim Hakki Hazretleri kimdir?

Erzurumlu İbrâhim Hakki, 18. yüzyılda yaşamış, ilim ile irfanı bir arada temsil eden büyük bir Osmanlı âlimidir. Sadece dinî ilimlerde değil aynı zamanda tasavvuf, astronomi, edebiyat ve fen bilimlerinde de söz sahibi olmuş çok yönlü bir mütefekkindir. Onun en önemli özelliği, akli ve kalbi birlikte eğiten bir anlayışa sahip olmasıdır.

2

Ne zaman ve nerede doğmuştur?

1703 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Doğduğu şehir, o dönemde ilim ve kültür bakımından önemli merkezlerden biri olduğu için, ilk eğitimini burada almıştır. "Erzurumlu" mahlası da buradan gelmektedir ve hayatı boyunca bu kimlikle anılmıştır..

3

Eğitim hayatı nasıl şekillenmiştir?

Küçük yaşlardan itibaren ilme büyük bir ilgi göstermiştir. İlk eğitimini ailesinden aldıktan sonra ilim yolculuğunu sürdürmek için Tillo'ya gitmiştir. Burada hem zahirî ilimleri öğrenmiş hem de tasavvufî terbiyeden geçerek manevî yönünü geliştirmiştir. Bu süreç, onun ilim anlayışının derinleşmesinde belirleyici olmuştur.

4

Sessiz Bir Mücadele: Medreseler Kapatıldığında

Onun hayatında en önemli yeri tutan isim İsmâil Fakîrullah'tır. İbrâhim Hakkı Hazretleri, hocasına büyük bir sevgi ve bağlılık göstermiş, ilmi ve manevî gelişimini onun rehberliğinde tamamlamıştır. Hocasıyla kurduğu bu güçlü bağ, onun eserlerine ve hayatına da derin şekilde yansımıştır.

5

Hangi alanlarda eser vermiştir?

İbrâhim Hakkı Hazretleri sadece bir din âlimi değil, aynı zamanda çok yönlü bir bilim insanıdır. Tasavvufun yanı sıra astronomi, matematik, tıp, coğrafya ve edebiyat gibi alanlarda da eserler kaleme almıştır. Bu yönüyle, Osmanlı ilim geleneğinde "ansiklopedik âlim" tipinin önemli temsilcilerinden biri kabul edilir.

6

En meşhur eseri hangisidir?

En tanınmış eseri Mârifetnâme'dir. Bu eser, onun ilmi birikimini ve tasavvufî düşüncesini bir araya getirdiği en kapsamlı çalışmasıdır. Hem medreselerde hem de halk arasında uzun yıllar okunmuş ve büyük ilgi görmüştür.

7

"Mârifetnâme"nin önemi nedir?

"Mârifetnâme"; sadece bir kitap değil, aynı zamanda bir ilim ve irfan rehberidir. Eserde kâinatın yaratılışı, insanın yapısı, ahlâk, ibadet ve mârifet gibi pek çok konu ele alınır. İbrâhim Hakkı Hazretleri bu eserinde, insanın kendini tanıyarak Rabb'ini bilmesi gerektiğini vurgular ve ilmi, hakikate ulaşmanın bir yolu olarak görür.

8

Tasavvuf anlayışı nasıldır?

Onun tasavvuf anlayışı; Allah'a teslimiyet, sabır ve tevekkül üzerine kuruludur. Dünya hayatında karşılaşılan her hâdiseyi ilâhî bir hikmetle değerlendirmeyi öğütler. Bu anlayışın en güzel ifadesi, dillerden düşmeyen şu sözünde görülür:

"Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler."

Bu söz, onun kader ve teslimiyet anlayışını özetleyen en güçlü ifadelerden biridir.

9

Vefatı ne zaman ve nerededir?

1780 yılında Tillo'da vefat etmiştir. Hayatının önemli bir bölümünü geçirdiği bu yerde, hocası İsmâil Fakîrullah'ın yanına defnedilmiştir. Bu durum, hocasına olan bağlılığının vefatından sonra bile devam ettiğinin bir göstergesidir.

10

Günümüze bıraktığı en önemli miras nedir?

Erzurumlu İbrâhim Hakkı Hazretleri'nin en büyük mirası, ilim ile mâneviyatı birleştiren düşünce dünyasıdır. Onun eserleri, insanın hem aklını hem kalbini eğiten bir rehber niteliğindedir. Bugün hâlâ okunan ve istifade edilen bu eserler, onun asırlar ötesine ulaşan etkisini açıkça göstermektedir. ●

ERZURUMLU İBRÂHİM HAKKI HAZRETLERİ'NİN MEŞHUR TEFVÎZNÂMESİ

*Hak şerleri hayr eyler,
Zannetme ki gayr eyler,
Ârif anı seyr eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Sen Hakk'a tevekkül kıl,
Tefvîz et ve râhat bul,
Sabreyle ve râzî ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Kalbin Ana berk eyle,
Tedbîrini terk eyle,
Taktîrini derk eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Hallâk-ı Rahîm O'dur,
Rezzâk-ı Kerîm O'dur,
Fe'âl-i Hakîm O'dur,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Bil Kâdî-i hâcâtı,
Kıl Ana münâcâtı,
Terk eyle murâdâtı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Bir işi murâd etme,
Olduysa inâd etme,
Hakk'tandır o reddetme,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Hakk'ın olacak işler,
Boştur gam u teşvişler,
Ol hikmetini işler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Hep işleri fâiktir,
Birbirine lâyıktır,
Neylerse muvâfiktir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Dilden gamı dûr eyle,
Rabbınle huzûr eyle,
Tefvîz-i umûr eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Sen adli zulüm sanma,
Teslîm ol oda yanma,
Sabret sakın usanma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Deme şu niçin şöyle,
Yerincedir ol öyle,
Bak sonuna sabreyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

*Hiç kimseye hor bakma,
İncitme gönül yıkma,
Sen nefsinde yan çıkma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

Mü'min işi renk olmaz,
Âkil huyu cenk olmaz,
Ârif dili tenk olmaz,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Hoş sabr-ı cemîlimdir,
Takdîr kefilimdir,
Allah ki vekîlimdir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Her dilde O'nun adı,
Her canda O'nun yâdı,
Her kuladır imdâdı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Nâcâr kalacak yerde,
Nâgâh açar o perde,
Derman eder ol derde,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Her kuluna her anda,
Geh kahr u geh ihsânda,
Her anda O bir şânda,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Geh mu'tî u geh mâni',
Geh darr u geh nâfi',
Geh hâfız u geh râfi',
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Geh abdini eder ârif,
Geh eyemen ü geh hâif,
Her kalbi O'dur sârif,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Geh kalbini boş eyler,
Geh hulkunu hoş eyler,
Geh aşkına dût eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Geh sâde vü geh rengîn,
Geh tab'ını eder sengîn,
Geh hurrem u geh gamgîn,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Az ye az uyu az iç,
Ten mezbelesinden geç,
Dil gülşenine gel göç,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Bu nâs ile yorulma,
Nefsinle dahî kalma,
Kalbinden irâk olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Geçmişle geri kalma,
Müstakbele hem dalma,
Hâl ile dahî olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Her dem O'nu zikreyle,
Zeyrekliği koy şöyle,
Hayrân-ı Hak ol söyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Gel hayrete dal bir yol,
Kendin unut O'nu bul,
Koy gafleti hâzır ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Her sözde nasihat var,
Her nesnede zînet var,
Her işte ganîmet var,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Hep remz ü işârettir,
Hep gamz u beşârettir,
Hep ayn-ı inâyettir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Her söyleyeni dinle,
Ol söyleteni anla,
Hoş eyle kabul cânla,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Bil elsine-i halkı,
Aklâm-ı Hak ey Hakkî,
Öğren edeb ü hulku,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.

Vallâhi güzel etmiş,
Billâhi güzel etmiş,
Tallâhi güzel etmiş,
Allah görelim netmiş,
Netmişse güzel etmiş.

حق شراری خیر ایلم	ظن ایتمه که غیر ایلم	عارف آنی سیر ایلم	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
سن حقه توکل قیل	تفویض ایت و راحت بول	صبر ایله و راضی اول	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
قلبک اکابرک ایله	تدبیریکی ترک ایله	تقدیریکی درک ایله	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
خلاق رحیم اولدر	رزاق کریم اولدر	فصال حکیم اولدر	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
بیل قاضی حاجاتی	قیل آکه مناجاتی	ترک ایله مراداتی	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
بر ایشی مراد ایتمه	اولدیسه عناد ایتمه	حق دندر اورد ایتمه	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
حق اولیجق ایشلر	بوشدر غم و تشویشلر	اول حکمتی ایشلر	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هب ایشلری فایقدر	بر بیرینه لایقدر	نیلرسه موافقدر	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
دلدن غمی دور ایله	ربکه حضور ایله	تفویض امور ایله	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
سن عدلی ظلم صاعمه	تسلیم اول اوده یاتمه	صبر ایت صقین اوصاعمه	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
دیبه شو بچون شویله	بیر نجه در اول اویله	باق صوکنه صبر ایله	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هیچ کسه به خور باقمه	انجتمه کوکل ققمه	سن نفسکه یان چقمه	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
مؤمن ایشی رنگ اولمز	عاقل خوبی جنک اولمز	عارف دلی تنک اولمز	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
خوش صبر جیلمدر	تقدیر کفیلمدر	الله که و ککلمدر	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هر دلدن آنک آدی	هر جانده آنک یادی	هر قوله در امدادی	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
ناچار قاله جق یرده	ناگاه آجار اول یرده	درمان ایدر اول درده	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هر قوله هر آنده	که قهر و که احسانده	هر آنده او بر شانده	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
که معطی و که مانع	که ضار و کهی نافع	که خافض و که رافع	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
که عبدک ایدر عارف	که ایمن و که خائف	هر قلبی اودر صارف	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
که قلبی بوش ایلم	که خلقی خوش ایلم	که عشقه دوش ایلم	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
که ساده و که رنکین	که طبعین ایدر سنکین	که خرم و که غمکین	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
آری آزادی آرایج	نن من به سندن کیج	دل کلشنه کل کوچ	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
بو ناس ایله یورله	نفسکه دخی قاله	قلبکدن ایراغ اولمه	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
کچمشله کیری قاله	مستقبله هم طالمه	حال ایله دخی اولمه	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هر دم اتی ذکر ایله	زیر کلکی قوی شویله	حیران حق اول سویله	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
کل حیرته طالب بر بول	کندین اونوت آتی بول	قوی غفاتی حاضر اول	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هر سوزده نصیحت وار	هر نسنه ده زینت وار	هر ایشده غنیمت وار	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هب رمز و اشارتدر	هب غمز و بشارتدر	هب عین عنایتدر	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
هر سوبلینی دکله	اول سوبلینی آکله	خوش ایله قبول جانله	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم
بیل السنه خلقی	اقلام حق ای حقی	او کرکن ادب و خلقی	مولی کوره لم نیلم	نیلرسه کوزل ایلم

والله کوزل ایتمش * بالله کوزل ایتمش * نالله کوزل ایتمش
الله کوره لم تمش * نتمشه کوزل ایتمش

SANKİ YEDİM CAMİİ

İstanbul'un Fatih semtinde yer alan Sanki Yedim Camii, mimarî ihtişamıyla değil, taşıdığı derin mâna ve ibretli hikâyesiyle öne çıkan mütevazı bir mâbeddir. Adı dahi başlı başına bir ahlâk dersidir; insana nefsiyle olan mücadelesini hatırlatır.

Caminin tarihçesi kesin hatlarıyla bilinmemekle birlikte, kaynaklarda bânisinin Keçecizâde Hayreddin Efendi yahut Adanalı Şakir Efendi olduğu ifade edilir. Yapının ilk inşası genel olarak 17 veya 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Osmanlı İstanbul'unda, imkânları sınırlı bir müminin büyük bir hayali olarak ortaya çıkan bu mâbed, zaman içinde şehrin hafızasında kendine özgü bir yer edinmiştir.

Rivayete göre caminin banisi, büyük camileri gördükçe bir gün kendisinin de bir mescid yaptırma arzusunu taşır. Ancak maddî imkânsızlıklar sebebiyle bu hayalini gerçekleştirmesi kolay değildir. Bunun üzerine kendine dikkat çekici bir yöntem belirler: Canının çektiği yiyecekleri, tatlıları veya almak istediği küçük şeyleri satın almaktan vazgeçer ve her defasında "Sanki yedim!" diyerek o parayı bir kenara ayırır. Zamanla bu küçük vazgeçişler büyük bir birikime dönüşür ve nihayetinde bu mütevazı cami inşa edilir. İşte bu hikâyeye nispetle yapı, halk arasında "Sanki Yedim Camii" adıyla anılmaya başlanır.

Cami, İstanbul'un geçirdiği

“

*Sanki Yedim Camii
taşıdığı derin mâna
ve ibretli hikâyesiyle
öne çıkan mütevazı bir
mâbeddir.*

”

yangınlar ve afetlerden etkilenmiş; zamanla harap hâle gelmiştir. Özellikle büyük yangınlardan birinde ciddi zarar görmüş, uzun süre ihmal edilmiş ve neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. Ancak

20. yüzyılın ortalarında yapılan ihya çalışmalarıyla yeniden inşa edilerek bugünkü hâline kavuşmuştur. Günümüzde sade mimarisiyle varlığını sürdüren cami, geçmişteki aslına nispetle daha mütevazı bir görünüm arz etse de taşıdığı mâna aynen muhafaza edilmiştir.

Sanki Yedim Camii, bu yönüyle sadece bir ibadet mekânı değil; aynı zamanda bir hayat felsefesinin sembolüdür. Geçici arzulara "sanki" diyerek yönünü ebedî olana çeviren bir insanın, küçük fedakârlıklarla nasıl büyük bir hayra vesile olabileceğini gösterir. Bu mâbed, İstanbul'un kalbinde sessizce şu hakikati fısıldar: Bazı eserler çoğu zaman büyük imkânlardan değil, sabırla biriktirilen küçük vazgeçişlerden doğar.

"Bir işe azmettiğin zaman artık Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah, tevekkül edenleri sever."
Âl-i İmrân, 3/159

"Allah bize yeter; O ne güzel vekildir."
Âl-i İmrân, 3/173

"Müminler ancak Rabb'lerine tevekkül ederler."
Enfâl, 8/2

"Allah'ın bizim için yazdığından başka hiçbir şey bize isabet etmez. O bizim Mevlâ'mızdır."
Tevbe, 9/51

"Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim."
Tevbe, 9/129

"Benim başarım ancak Allah iledir. O'na tevekkül ettim ve O'na yönelirim."
Hûd, 11/88

"Hayy olan ve asla ölmeyen Allah'a tevekkül et."
Furkân, 25/58

"Rabb'imiz! Yalnız sana tevekkül ettik, yalnız sana yöneldik."
Mümtehine, 60/4

"Kim Allah'a tevekkül ederse, O ona yeter."
Talâk, 65/3

"Ben kulumun bana olan zamanı üzereyim."
Hadîs-i kudsî

"Önce deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et."
Hadîs-i şerif

"Sabah aç çıkıp akşam doymuş dönen kuşlar gibi, tevekkül eden de rızkını bulur."
Hadîs-i şerif

"Tevekkül, Allah'a olan güvenin kalbe yerleşmesidir. Bu güven yerleşince ne korku kalır ne tasa."
H. Ali

"İşini sağlam yap, sonra Allah'a güven."
H. Ali

"Tevekkülden daha güzel kazanç yoktur."
Mevlânâ

"Tedbirini al, sonra tevekkül et."
Mevlânâ

"Tevekkül, kulun sebepleri terk etmesi değil; sebepleri yaratana görmesidir."
İbn Arabî

"Tevekkül, kalbin hâlidir; zâhirden sebeplere sarılmak, bâtında tam teslimiyet gerektirir."
İbn Arabî

Hakk'a tevekkül eyledim, dünya gam mı çekerim? Derde derman O'dur benim, ben neden üzülerim."
Yûnus Emre

"Tevekkül et Yaratan'a, O'ndan başka ne vardır? Gelip geçen bu dünyada kalıcı olan O'dur."
Yûnus Emre

"Tevekkül; çalışmayı bırakmak değil, sonuca takılmayı bırakmaktır."
İmam Gazzâlî

"Ulaşamadığına tevekkül, ulaştığına rızâ, kaybettiğine sabır gösteren kişi takvâ ehlidir."
İmam Gazzâlî

"Bir kapı kapanırsa Allah bin kapı açar. Ama sen kapanan kapıya bakıp ağlarsan, o kapıları göremezsin."
Şems-i Tebrîzî

"İşimiz Allah'a kaldıysa olmuş bil. Elinden geleni yaptıktan sonra tevekkül et."
Şems-i Tebrîzî

"Tevekkül, Allah'a güvenip insanlardan ümidini kesmektir."

Hasan-ı Basrî

"Tevekkül, kulun Allah'tan başkasına dayanmamasıdır."

Cüneyd-i Bağdâdî

"Tevekkül, bir şeyin olması ile olmaması arasında fark gözetmemektir."

Cafer el-Huldî

"Tevekkül; olanla yetinmek, olmayana da razı olmaktır."

Fudayl b. İyâz

"İnsan elini taşın altına koymalı, sonra Allah'tan yardım dilemelidir."

Hacı Bektâş-ı Velî

"Bütün varlığınla Rabbine yönel; yarın endişesini, dünün yanına terk et."

Abdülkâdir Geylânî

"Tevekkül, kalbin Allah'a dayanmasıdır; sebepler ise emredilen bir yoldur."

İbn Teymiyye

"Ey oğul! Dünya derin bir denizdir; gemin takvâ, yükün iman, hâlîn tevekkül olsun."

Lokman Hekim

"Sabır Hakk'a tevekkül, sabır Hakk'a itimattır."

Necip Fazıl Kısakürek

"Gönlümün gani olmasını aradım, bunu tevekkülde buldum."

Vesels Karanî

"Fırtınayı durduramazsın ama yelkenleri ayarlayabilirsin."

Epiktetos

"Değiştiremeyeceğin şeyleri kabullenmek zayıflık değil, en yüce akıldır."

Marcus Aurelius

"Mutlu olmak için daha fazlasına ihtiyacın yok. İhtiyacın olan, elindekinin yeterli olduğunu görebilmektir."

Seneca

"Huzur, dışarıda aranmaz. İçeride bulunur. Dışarıyı düzeltmezsin; içeriği düzeltebilirsin."

Fârâbî

"Tanrının adaletine güven çünkü O, senin göremediğini görür."

Platon

"Değiştiremeyeceğin şeyler için üzölmek, değiştirebileceklerini de mahveder."

Aristo

"Hayatı zorlaştıran şey, hayatın kendisi değil; ona dair beklentilerimizdir."

Montaigne

"Acı, hayatın ayrılmaz parçasıdır. Ona direnmek onu ikiye katlar; kabullenmek ise hafifletir."

Schopenhauer

"Kaderini sev. Yalnızca katlanma, sev."

Nietzsche

"Kaygının yarısı, sonucu bilmeden karar vermek zorunda kalmaktan gelir. İnsan elinden geleni yaptıktan sonra gerisini bırakabilirse, kaygının yarısı azalır."

Bertrand Russell

"Doğa hiçbir şeyi zorlamaz. Mevsimler acelesi olmadan gelir. Sen de öyle ol."

Ralph Waldo Emerson

"Su, önündeki her engeli zamanla aşar; sertlikle değil, akışla."

Lao Tzu

"Değiştiremeyeceğin şeyi değiştirmeye uğraşmak enerjini tüketir. O enerjiyi değiştirebileceğine harca."

Konfüçyüs

"Her şeyini elinden alabilirler ama koşullara nasıl tepki vereceğini seçme özgürlüğünü asla."

Viktor Frankl

"Mutlu olmak için her şeyin yolunda gitmesini bekleme. Yolunda gitmeyen şeylerin ortasında da mutlu olmayı öğren."

Albert Camus

"Bırakmayı öğren. Tutunmak bazen sevgi değil, korkudur."

Paulo Coelho

"Dalgalar durdurulamaz ama sörfü öğrenebilirsin."

Thích Nhất Hạnh

"Sakinlik, her şeyin yolunda gitmesi değildir. Fırtınanın ortasında huzuru bulabilmektir."

Dalai Lama

■ **Acziyet idraki:** İnsanın kendi sınırlılığını fark ederek ilâhî kudrete yönelmesi.

■ **Ahlâk:** İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilen huy ve davranışlarının bütünü.

■ **Ârif:** Allah'ı kalben tanıyan, mârifet sahibi kimse.

■ **Aşırılık (ifrat):** Ölçüyü aşan, dengeyi bozan davranış biçimi.

■ **Belirsizliğe tahammülsüzlük:** Modern insanın kontrol edemediği durumlara karşı zayıflığı.

■ **Benlik:** İnsanın kendilik bilinci ve bireysel varlık algısı.

■ **Cömertlik:** Malı ve imkânı ihtiyaç sahipleriyle paylaşma erdemi.

■ **Çile:** Nefsi terbiye etmek için yapılan zorlu riyâzet ve ibadet süreci.

■ **Derviş:** Tasavvuf yoluna girmiş, sade ve zâhidâne yaşayan kişi.

■ **Disiplin toplumu:** Bireyi dış baskıyla kontrol eden modern toplum modeli.

■ **Edep:** Güzel ahlâk, nezaket ve ölçülü davranma hâli.

■ **Ensar-Muhacir kardeşliği:** Fedakârlık temelli toplumsal dayanışma modeli.

■ **Epikürcü haz:** Acidan kaçınmaya dayalı yaşam anlayışı.

■ **Erdem:** İnsanı ahlâkî olgunluğa taşıyan nitelik.

■ **Eylem temelli yaşam:** Hayatı sürekli performans ve faaliyet üzerine kurma hâli.

■ **Fedakârlık:** Kendi imkânlarından başkası için vazgeçme davranışı.

■ **Fenâfillâh:** Kulun benliğinden geçerek Allah'ta fâni olması.

■ **Feyekûn:** İlâhî "ol" emriyle başlayan varlık ve oluş süreci.

■ **Fikrî yetersizlik:** Medeniyetleri zayıflatan düşünsel kapasite eksikliği.

■ **Hâl:** Kalpte anlık olarak meydana gelen manevî durum.

■ **Havf:** Allah korkusu, O'na karşı duyulan saygı temelli korku.

■ **Hikmet:** İlâhî sırları kavrama ve doğruyu yerli yerince yapma yeteneği.

■ **Hiperaktivite:** Sürekli eylem hâlinde olma durumu.

■ **Hipernörotik yapı:** Aşırı kaygı ve zihinsel gerilim durumu.

■ **Hiperpasiflik:** Aşırı eylem sonrası tükenmişlik hâli.

■ **Huşû:** Kalbin derin saygı ve teslimiyetle Allah'a yönelmesi.

■ **İhlâs:** Amelleri yalnız Allah rızası için yapma hâli.

■ **İmtihan bilinci:** Hayatın bir sınanma alanı olduğunu idrak etmek.

■ **İrade:** İnsan yönelimlerini belirleyen karar gücü.

■ **İsâr:** Başkasını kendine tercih etme erdemi.

■ **İstiğnâ:** Allah'tan başkasına ihtiyaç duymama hâli.

■ **İtidal (ölçülülük):** Davranışta dengeyi koruma ilkesi.

■ **Kalp tasfiyesi:** Kalbi kötü duygulardan arındırma süreci.

■ **Kanaat:** Eldekiyle yetinme ve tatmin olma hâli.

■ **Katarsis:** Duygusal boşalma ve arınma ihtiyacı.

■ **Kendine yabancılaşma:** Bireyin kendi özünden uzaklaşması.

■ **Medeniyet:** Ortak değerler etrafında oluşan toplumsal yapı.

■ **Metafizik:** Varlığın fizik ötesi anlam boyutu.

■ **Metafizik zemin:** Dünya görüşünün dayandığı ontolojik temel.

■ **Multitasking:** Aynı anda çok iş yapma alışkanlığı.

■ **Mücâhede:** Nefse karşı mücadele etme, onu terbiye etme çabası.

■ **Mürşid:** Müride yol gösteren, rehberlik eden kâmil kişi.

■ **Narsistik yalnızlık:** Aşırı benlik merkezli bireyin yalnızlaşması.

■ **Nefis:** İnsanın benliği, arzu ve isteklerinin kaynağı.

■ **Nefs-i emmâre:** Kötülüğü emreden, en alt nefis mertebesi.

■ **Nefs-i kâmile:** Olgunluğa ulaşmış, kemâle ermiş nefis.

■ **Nefs-i levvâme:** Yaptığı hatalardan dolayı kendini kinayan nefis.

■ **Nefs-i marziyye:** Allah'ın kendisinden razı olduğu nefis.

■ **Nefs-i mutmainne:** Huzura ermiş, tatmin olmuş nefis.

■ **Nefs-i mülhime:** İyilik ve kötülüğü ayırt etme ilhamı alan nefis.

■ **Nefs-i râziye:** Allah'tan razı olan nefis.

■ **Nefis terbiyesi:** Arzuların disipline edilmesi süreci.

■ **Nihaî irade:** Son belirleyici gücün Allah'a ait olması.

■ **Performans öznesi:** Hayatı başarı ve üretkenlik üzerinden yaşayan birey.

■ **Performans toplumu:** Sürekli üretim ve başarıyı merkeze alan modern yapı.

■ **Rasyonalizasyon:** Her şeyi akılla açıklama eğilimi (bağlamsal).

■ **Refah dönemi:** Konforun arttığı ancak çözülme riskinin yükseldiği dönem.

■ **Rizâ:** Allah'ın takdirine gönülden razı olma.

■ **Sabır:** Zorluklar karşısında sebat gösterme hâli.

■ **Sâlik:** Tasavvuf yolunda ilerleyen kişi.

■ **Sekînet:** Kalpte oluşan ilâhî huzur ve dinginlik.

■ **Seyr-ü sülûk:** Kulun manevî yolculuğu ve olgunlaşma süreci.

■ **Sömürgeci bakış:** Kişinin kendine dış gözle aşağılayıcı bakması.

■ **Sürekli teyakkuz:** Modern bireyin bitmeyen uyanıklık hâli.

■ **Şükür:** Allah'ın nimetlerine karşı teşekkür ve minnettarlık gösterme.

■ **Tasavvuf:** Kalbi arındırarak Allah'a yakınlaşmayı amaçlayan manevî yol.

■ **Tefekkür:** Derin ve anlamlı düşünme eylemi.

■ **Tefvîz:** İşlerin sonucunu tamamen Allah'a bırakma bilinci.

■ **Teslimiyet:** İlâhî iradeye gönüllü boyun eğme.

■ **Tevekkül:** Sebeplere sarılıp sonucu Allah'a bırakma.

■ **Tevazu:** Alçakgönüllülük, kibirden uzak durma.

■ **Tevekkül:** Sebeplere sarıldıktan sonra sonucu Allah'a bırakma.

■ **Tevhid:** Allah'ın birliğine inanmak ve bunu kalp ile tasdik etmek.

■ **Tezkiye:** Nefsi arındırma ve kötü sıfatlardan temizleme.

■ **Tükenmişlik:** Sürekli performans baskısının sonucu oluşan zihinsel yorgunluk.

■ **Ubûdiyyet:** Kulluk bilinciyle Allah'a bağlılık.

■ **Uhuvvet:** Müminler arasındaki kardeşlik bağı.

■ **Vahdet-i vücûd:** Varlığın hakikatte tek olduğu anlayışı.

■ **Vasat:** Ölçü, denge ve orta yol.

■ **Yakîn:** Sarsılmaz iman ve kesin bilgi hâli.

■ **Yorgunluk toplumu:** Sürekli üretim nedeniyle tükenen modern toplum.

■ **Zihnî çözülme:** Düşünsel kapasitenin zayıflaması.

■ **Zühd:** Dünyaya aşırı bağlanmama ve kalbi arındırma hâli.

 TÜRKİYE KATILIM SİGORTA

SAĞLIĞIM GÜVENCEDE TAMAMLAYICI SAĞLIK SİGORTASI

Türkiye Katılım Sigorta'nın faizsiz ve dayanışma esasına dayalı Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ile tedavi süreçlerinizi güvence altına alın. Kendi ihtiyaçlarınıza uygun teminatlar ve ek hizmetler seçebilir, size özel esnek ve özelleştirilmiş hizmetlerden yararlanabilirsiniz.

*Detaylı bilgi için
QR kodunu okutunuz.*

SANA İYİ HAYAT GELECEK

halic.edu.tr

0(212) 924 24 44

**YILLARDIR
ÖNDER**

önder¹⁹⁵⁸
İMAM HATIPLİLER DERNEĞİ